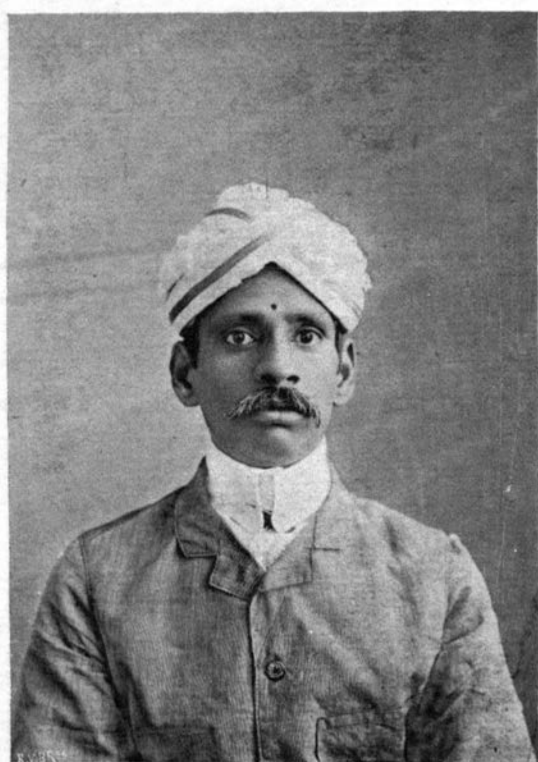

CBA00006520TEL

చిలుకూరి - వీరభద్రరావు.

Andhrula Charitramu

విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాల ౮.

ఆంధ్రుల చరిత్రము

ప్రథమ భాగము

పూర్వయుగము

ఇయ్యది

చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారిచే రచియింపఁబడినది

Chilukuri Virabhadra Rao

రెండవ కూర్పు.

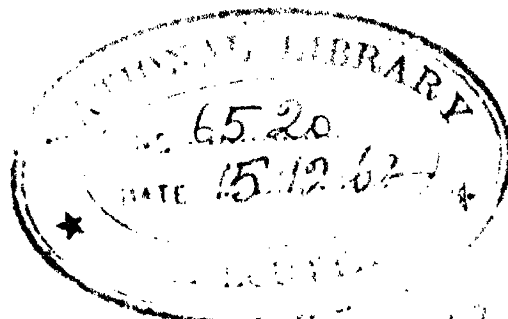
చెన్నపురి.

ఆనందముద్రాయంత్రశాలయందు ముద్రింపఁబడియె.

1910.

వెల రు. ౧-౪-౦.

LIBRARY
65.20
DATE 15.12.62
13

రెండవకూర్పు.

ఈ గ్రంథముయొక్క మొదటికూర్పు ప్రతులు రెండువేలును రెండుమాసములలోనే యమ్ముడువోయినందునను, మఱి నాలుగు వందలగ్రంథములకు జాబులు వచ్చియుండినందునను, రెండవకూర్పు వెంటనే ముద్రింపవలసివచ్చినది. ఆకారణముచేత నీ రెండవ కూర్పునందు నొకటి రెండు స్థలములందక్క మార్పు లంతఁగాఁ జేయుటకు సావకాశము చిక్కినదికాదని తెలుపుటకుఁ జింతిల్లుచున్నాడను. నాగ్రంథమును సాదరబుద్ధితోఁ గైకొని ప్రోత్సాహముకలిగించిన విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమాలయొక్క చందాదారులకును, సుహృద్భావముతో గ్రంథస్వీకారమును జేసి ప్రోత్సాహవాక్యములుపలికిన దేశమాత, ఆంధ్రకేసరి, ఆకాశవాణి, దేశాభిమాని, ఆంధ్రపత్రిక, ఆంధ్రభారతి, ఆంధ్రప్రకాశిక, హిందూసుందరి, వ్యవసాయపత్రి,కళశిలేఖ ఈశ్వరవాదిని మొదలగు పత్రికాధిపతులకు నాకృతజ్ఞతావందనముల నిందుమూలముగాఁ దెలుపుకొనుచున్నాను.

చిలుకూరి - వీరభద్రరావు.

సంపాదకీయభూమిక.

భరతఖండము యొక్క విశ్వాసార్హమైనట్టియు, సవిస్తరమైనట్టియు, చరిత్ర ప్రకటింపవలయునని విజ్ఞానచంద్రికామండలి వారు దీక్షవహించియున్నారను సంగతి యందరికిని తెలిసిన విషయమే, కాని భరతఖండ చరిత్రము సంగ్రహముగ హిందూదేశ కథాసంగ్రహ మను గ్రంథమూలమునఁ బ్రకటించినంతమాత్రమున సంతుష్టిఁజెందక, ఈ భరతఖండమందలి యొక్కొక దేశచరిత్రమును, విపులముగ వ్రాయించి ప్రకటింపవలయునని మండలి వారు యత్నించుచున్నవారు. ఆంధ్రదేశచరిత్రము, కళింగదేశ చరిత్రము, బంగాళాదేశచరిత్రము, గుజరాతుదేశచరిత్రము మహారాష్ట్రదేశచరిత్రము మొదలైన ఈఖండాంతర్గతములైన యన్ని దేశములచరిత్రము తెలుఁగువారికిఁ దెలియుట యావశ్యకము. అందు ఆంధ్రులకు ఆంధ్రదేశచరిత్ర మత్యంతావశ్యకము గదా.

* * * *

ఈ యాంధ్రదేశచరిత్రమాహాత్మ్యమునుగుఱించి గ్రంథకర్తగారే పీఠికయందు వివరముగ వ్రాసియున్నారు. కావున నేనధికము వ్రాయ నవసరము లేదు. కాని యొక్క విషయమును గుఱించి యిచ్చటఁ గొంచెము వ్రాయవలసియున్నది. ఆంధ్రులు మిక్కిలిపురాతన కాలమున వైభవము లనుభవించిరి. అయినఁ జరిత్రజ్ఞానములేనివారు కొందఱు మొదటనుండియు నాంధ్రులు వైభవశూన్యులేయని భ్రమపడి, మహారాష్ట్రులతోఁ దమ్ముకు

సంబంధము గలుపుకొనినయెడల తమ గౌరవము హెచ్చుఁగలదని తలఁచి, మహారాష్ట్రులలోనుండి యాంధ్రులు పుట్టిరని యొక సిద్ధాంతమునుగల్పింపఁ జొచ్చిరి ! కాని యితరులపేరు చెప్పుకొని బ్రతుకునంత హీనస్థితి మన కక్కరలేదనియు, మహారాష్ట్రుల నుండి యాంధ్రులు పుట్టుటకుమాఱుగా, ఆంధ్రులనుండియే మహారాష్ట్రులు పుట్టినఁ బుట్టియుండవచ్చుననియు, పూర్వమొకప్పుడు రాజ్యవిస్తారమునందును, ఉన్నతనాగరికతయందును, బుద్ధివైభవమందును, ఆంధ్రులుహిందూదేశమందలి యన్యరాష్ట్రముల వారికిఁ దీసిపోయినవారుకారనియు, ఈ చరిత్రవలన స్పష్టపడఁగలదు. చంద్రగుప్తుని కాలమందు హిందూదేశమునందెచ్చట, మగధ రాజ్యముదప్ప ఆంధ్ర రాజ్యమును మించిన ప్రభుత్వము మఱియొకటిలేదు. తరువాత నాంధ్రులుత్తరమున మగధ రాజ్యము, పశ్చిమమున మహారాష్ట్రము నజకును, దిగ్విజయముచేసిరి. ఈ రాజులే పురాణములలోను, శిలాశాసనములలోను, ఆంధ్రులనియు, శాతవాహను లనియు, శాలివాహను లనియు, విఖ్యాతిఁ జెందియున్నవారు. శాలివాహన రాజులు ఆంధ్రదేశమునుండి మహారాష్ట్రదేశమునకు వెళ్లినవారేకాని, మహారాష్ట్రదేశమునుండి యాంధ్ర దేశమునకు వచ్చినవారు కారు. ఇది మహారాష్ట్రులును,విద్వద్వర్యులును, అగు డాక్టరు భాండార్కర్ గారు ఒప్పుకొన్న విషయమే.

* * * *

ఇఁకముందు మాచేఁ బ్రకటింపఁ బడు గ్రంథములలో గ్రంథకర్తయొక్క పటముండవలయునని మండలి వారుతీర్మానించి యున్నారు. పూర్వపు గ్రంథకర్తల పటములుగాని చరిత్రలు

గాని దొరకనందున నిప్పటి చరిత్రకారులకుఁ గలుగు మనస్తాప మును మనము చూచుచునే యున్నాము. ఇప్పటివారి పటముల లైనను మనము సంగ్రహించియుంచక పోవుట భవిష్యత్కాల పువారి విషయమై మనము చేయు నన్యాయముకదా అని తలఁచి యిప్పటినుండియు గ్రంథకర్తల పటములు ప్రకటింప నిశ్చయించినారము.

సంపాదకుఁడు.

అవతారిక.

దేశచరిత్రము వలని ప్రయోజనము.

దేశముయొక్క పురోభివృద్ధికిఁ బ్రబలశత్రువై, జనసామాన్యము నావహించియుండిన దురభిమాన పిశాచమును బోఁద్రోలి ప్రజలను నీతివర్ధిష్ణువులనుగాను విజ్ఞానవంతులనుగాను జేసి భావికాలపరంపరాభివృద్ధిభవనమునకు మూలబంధమైయొప్పునది దేశచరిత్రమైనను దేశచరిత్రముయొక్క ప్రయోజన మెఱుంగని వారగుటచేత, మనపూర్వులు మనకొఱకు దేశచరిత్రమును వ్రాసి పెట్టియుండలేదు. దేశచరిత్రము లేక పోవుట మననాగరికతకును మన భాషకును నొకగొప్పకొఱంతగా నున్నది. ఆంగ్లేయభాషావిశారదులై బహుదేశచరిత్రములను బఠించియు, దేశచరిత్రములయొక్క ప్రయోజనమెఱింగియు, మనయాంధ్ర దేశ చరిత్రమునుగూడ వ్రాసి తమయాంధ్రసోదరుల కొసంగ వలయునన్న తలంపింతవఱకు మనవారికిఁ బుట్టియుండలేదు. సర్వకలాశాలా పరీక్షలం గృతార్థులయిన మనయాంధ్రవిద్యార్థులకు గ్రీసు, రోము, ఇంగ్లాండు, అమెరికా మొదలగుదేశముల చరిత్రము దెలిసినట్లుగా మన హిందూదేశచరిత్రము తెలియదు. అందును నాంధ్రదేశ చరిత్రము బొత్తిగ నెఱుంగరు. ఇది మనభావిపురోభివృద్ధికి గొప్పయాటంకము. సామాన్యజనులకు చరిత్రమన జ్ఞానమె లేదు. వారి గురువులు వారికేమి చెప్పిన నదియె వారికి చరిత్రమగుచున్నది. అందువలన ననేకా

నర్థములు మూడుచున్నవి. దేశచరిత్రజ్ఞానము లేక పోవుటచేత విమర్శజ్ఞానము నశించిపోయి స్వప్రయోజనపరులై యెవ్వరేయ సత్యమును బోధించినను గుణదోషపరిశీలనము చేయుశక్తిలేక తమచెవిసోకినదానినెల్ల నంధప్రాయముగా విశ్వసించి మూఢవిశ్వాసములలో మునిఁగి స్వతంత్రజ్ఞానములేక యెవ్వరెట్లీడ్చిన నట్లు పోవుచుండిరి. దేశచరిత్రములున్న విమర్శ జ్ఞానము లభించును. దేశచరిత్రము సమగ్రముగాఁ బఠింపని యేజాతియు నభివృద్ధిఁ బొందనేరదు. ఆంగ్లేయభాషా వాఙ్మయమున స్వదేశచరిత్రములు మాత్రమెగాక యన్యదేశ చరిత్రములను గూడ స్వభాషలో వ్రాసిపెట్టికొనియుండుటచే నింగ్లీషువారు నేఁటికాలమునఁ బ్రపంచములో నాగరికాగ్రగణ్యులై యిప్పటియున్నతస్థితికి వచ్చియున్నవారు కావున దేశముయొక్క పురోభివృద్ధికి దేశచరిత్రమత్యావశ్యకమై యున్నది.

భరతఖండములోని యేదేశచరిత్రమయినను వ్రాయుట సులభసాధ్యమగునుగాని యాంధ్రదేశముయొక్క పూర్వచరిత్రమును వ్రాయుట బహుకష్టసాధ్యము. బహుకష్టసాధ్యం బగుటంజేసియె పట్ట పరీక్షాసిద్ధులయిన యాంగ్లేయభాషాపండితు లెవ్వరును దీని జోలికి వచ్చినవారుకారు.

ఈ దేశచరిత్రము వ్రాయుటకుంగల సాధనము లత్యల్పములు; అవియు బహుగ్రంథపరిశోధనముఁ జేసినంగాని సులభసాధ్యములుగావు; వ్యయ ప్రయాసంబు లధికంబులు; మేదస్సునకుం గలిగెడుబాధ మెండు. ఇత్యాది కష్టముల కభ్యాసపడినవాఁడును,నిరంతర పరిశ్రమకోర్చువాఁడును జేయఁదగినపనికాని యెంతటిపండితుఁడయిన నన్యునకు సాధ్యము గాదు.

దీని నంతయు నెఱింగినవాఁడనై నను, ఏ యేమంచి పనులం జేసి మనపూర్వులు లాభమును సౌఖ్యమును బ్రఖ్యాతిని గాంచఁ గలిగిరో, ఏ యే కానిపనులం జేసి నష్టమును గష్టమును నప్రఖ్యాతి ననుభవించిరో యద్దములోని నిజస్వరూపమునుబోలెఁ దెలిసికొనునట్లుగఁ జేసి పురోభివృద్ధికై సంస్కరణమార్గములనుజూపి సంరక్షించునవి దేశచరిత్రంబు లని మనంబున దృఢవిశ్వాసమును బూని యున్నవాఁడనగుటచేత నాశక్తిసామర్థ్యముల నాలోచింపకయె నేనీగ్రంథరచనకుం బూనుకొంటిని.

యథార్థచరిత్రమునకుఁ బ్రతిబంధకములు.

ఇట్లు చరిత్రరచనకుం బూనుకొని ముందుగ మనప్రాచీనగ్రంథపరిశోధనకుం గడంగిన యథార్థచరిత్రమునకుఁ బ్రతిబంధకము లనేకములు గన్పట్టినవి. ప్రాచీనమైన దానియందు జనసామాన్యమునకు గౌరవబుద్ధి యత్యధికముగా నుండుటచేత తమతమమతములును తమతమకులములునుమిక్కిలిప్రాచీనములయినవగుటచే ఘనమైనవనియు లోకమునకు వ్యక్తీపరింపనెంచి మతాభిమానులును, కులాభిమానులును, తమకుం గల గాఢాభిమానముచే దమదేశమును తమభాషలును మిక్కిలి పురాతనమైన వగుటచే ఘనమైనవనియు లోకమునకు వ్యక్తీకరింపనెంచి దేశాభిమానులును, దేశముయొక్క యథార్థచరిత్రమును దెలిసికొనుటకు నైతిగాకుండఁ బ్రాచీనగ్రంథములలోఁ గ్రొత్తగ నవీనవిషయములను జేర్చియు, నూత్నగ్రంథములను, నూత్నకథలను గల్పించియుఁ జిక్కులను బెక్కింటి నుత్పాదించిరి. క్షేత్రమాహాత్మ్యములను, నదీమాహాత్మ్యములను, స్థలపురాణములను బుట్టించిరి. కల్పితకథల నెన్నో యల్లిరి. వేయునేల!

క్రొత్తయుపనిషత్తులనే వినిర్మించిరి. యథార్థములగు చరిత్రములు లేకపోవుటచేత సత్యమునుండి యసత్యమును విడఁదీయుటలోఁ గష్టమెక్కుడగుచున్నది. ప్రక్షిప్తభాగమును గ్రంథములందుఁ జేర్చి యుండుటచేతనే గ్రంథములం దన్యోన్యమైత్రి లేకపోవుటయెగాక యొకగ్రంథమునందే పరస్పరవిరోధము లుండుటయుఁ దటస్థమగుచున్నది. కాలనిర్ణయమునకు మనగ్రంథాదులు కలిగించు చిక్కులిన్ని యన్నియని చెప్పనలవికాదు. విమర్శజ్ఞానము నశించుటచేతఁ గాలవిషయమున మనవారు చర్చింపనేచర్చింపరు. కలియుగారంభమున భారతమును నన్నయభట్టు చెప్పినాఁడనిన మనవారు విశ్వసించిరి.

దేశచరిత్రమంతయు నిట్లవిద్యాతమంబుచేఁ జుట్టుకొనఁబడి యుండుటంజేసి చరిత్రరచనముం జేయవలయునని సంకల్పముదయించినను బహుసంవత్సరములకుఁగాని నాసంకల్పము నెఱవేఱునట్టి భాగ్యము పట్టినది కాదు.

బ్రిటీష్పరిపాలనమునకుఁ గృతజ్ఞత.

దేశచరిత్రముయొక్క సత్యమునుగూర్చి మన గ్రంథములెంతయయోమయంబులుగా నున్నను యథార్థ చరిత్రమును దెలిసికొనుటకు వలయుసాధనములను మనపూర్వపురాజులు మనకొఱకు విడిచిపెట్టిపోక యుండలేదు. తమకాలమును, తమధర్మకార్యములను, తమమతాభిమానములను, తమప్రతాపములను తమదిగ్విజయములను దెలుపునట్టిశాసనములను వ్రాయించి ఱాళ్లపైన లోహములపైన నెక్కించి పెట్టియుండిరిగాని, కాలవశంబున నవియన్నియు శిథిలములై పోయియు, మంటిదిబ్బలలోఁ బూడ్చుకొనిపోయియు, చూచువారులేక పడియుండఁగా,

త్రముంగూర్చి సద్గ్రంథములు పుట్టఁగలవని నాదృఢమైన విశ్వా
సము.

విజ్ఞానచంద్రికా మండలికిఁగృతజ్ఞత.

అట్టి దృఢమైనవిశ్వాసముతో నేనీగ్రంథరచనకుం బూను
కొని పాటుపడుచుంటినిగాని యిది బహువ్యయప్రయాసములతో
గూడిన దగుటం జేసి యితరులసాహాయ్యమపేక్షించినఁగాని యిది
నెఱవేఱదని కొందఱిమిత్రులతోఁ బ్రస్తాపించగా నొకమిత్రుఁడు
దీనిహక్కును దనకిచ్చివేసినయెడలఁ దనకుందోచిన ప్రతిఫల
మిచ్చెద ననియెను. దేశభాషాభివృద్ధికై యేర్పడిన యొకసంఘము
లోని యొకమిత్రుఁడు గ్రంథమువ్రాసి తెచ్చిన యెడలఁ దరు
వాత మాట్లాడవచ్చునని చెప్పెను. ఇంకొకమిత్రుఁడుగ్రంథమువ్రా
సియిచ్చినయెడలఁ దాముప్రకటించిగ్రంథవిక్రయమువలన వచ్చిన
సొమ్ములోఁ దమకయిన ముద్రాభృతిమొదలగు వ్యయమును
మొదటఁ దీసివేసి యేమైన మిగిలినయెడలఁ జెరిసగము పాలు
గొందమని చెప్పిరి. ఈగ్రంథరచనయందలి కష్టము వారెఱింగి
యుండకపోవుటచేతను, మనభాషాగ్రంథములయందు మనవారి
కుండు నలక్ష్యస్వభావముచేతను నామిత్రు లట్లుచెప్పిరిగాని
వారికి నాయెడంగల దుర్భావముచేతఁ గాదని నేనెఱుంగుదును.
అయిననుఁ "దమకుఁదాము తోడ్పడు వారికి దైవమును దోడ్ప
డు" నని 'స్మైల్సు' అనుగ్రంథకర్త చెప్పినవాక్యమును స్మరణకుఁ
దెచ్చుకొని నిరుత్సాహుఁడనుగాక యొరులవలన సాహాయ్యమపే
క్షింపరాదని దృఢమనస్కుఁడనై యొక్కొక్కరాజవంశమును
గైకొని చిన్నచిన్నభాగములుగాఁ జరిత్రమంతయుఁ బ్రకటింప
నిశ్చయించుకొని యన్నిపనులను మానుకొని చెన్నపురికివచ్చి

యేకదీక్షతోఁ బనిచేయ నారంభించితిని. ఇదివఱకే చరిత్రగ్రంథములను బ్రకృతిశాస్త్రగ్రంథముల నాంధ్రభాషలోఁ బ్రకటించి యాంధ్రదేశమునం దంతట విజ్ఞానమును బ్రసరింపఁజేసి దేశమునకును భాషకును మహోపకారమును జేసి ఖ్యాతిఁగాంచుచుండిన విజ్ఞానచంద్రికా మండలివారు. ఈ కాలముననే తమ కార్యాలయమును చెన్నపట్టణమునకు మార్చుట సంభవించెను. అందలిసభాసదులు కొందఱు నాయుద్యమమును నా దీక్షను గాంచి సంతసించి తా మీగ్రంథస్వాతంత్ర్యము నపేక్షింపక యెతను గ్రంథమాలలో నొకపుష్పముగా నంగీకరింతు మనిచెప్పి ప్రోత్సాహము కలుగఁ జేసిరి. అందువలన గ్రంథమచ్చు పడినతోడనే 2000 ప్రతులమ్ముడు వోవునన్న ధైర్యము గలిగెనుగాని యంతమాత్రముచేత నాకష్టములన్నియు నివారింపఁ బడునవి కావు. గ్రంథమువలన వచ్చెడు నాదాయము ముద్రాభృతికిని చెన్నపురిలో నాకగు వ్యయమునకును సరిపోవునుగాని యంతకన్నవిశేషలాభ మేమియుఁ గానుపింపక పోవుచుండ ముందు వహింప వలసిన ధనభార మధికమయ్యెను. లాభముండినను లేకపోయినను మొదలుపెట్టినపని విడనాడుట కిష్టములేక పనిచేయుచుంటిని. విజ్ఞానచంద్రికామండలివారు నాకీగ్రంథము నుచితముగా ముద్రింపించి యిచ్చుటకు నౌదార్యము గలవారైనను వారిగ్రంథములపై వచ్చు నాదాయమంతయు వారిగ్రంథముల ముద్రాభృతికే సరిపోవుచున్నందున నంతకన్న నెక్కువ సాహాయ్యమును జేయంజాల కుండిరి. కానిమండలివారే యొకానొక విద్యాప్రియుఁడగు శ్రీమంతునకుఁ జెప్పి ముద్రాభృతియు నాకు నిప్పించిరి. చరిత్రాసక్తియు నౌదార్యమును గల యీ

శ్రీమంతుఁడు నా ప్రయాసమును స్వయముగా వీక్షించు చుండిన మండలిసభాసదుఁడగు లక్ష్మణరావుపంతులుగారిచే నా చేయుచున్న పనినంతయు విని దయార్ద్రహృదయుఁడై నాగ్రంథముయొక్క యీ ప్రథమభాగమునకగు ముద్రాభృతినంతయుఁ దామువహింతుమని తెలియఁజేయుటయె గాక వాగ్దత్తము ప్రకారము నెఱవేర్చి నాకష్టముల నన్నిటిని తుదముట్టించి నాకు మహోపకారము చేసిరి. నిష్కామకర్మమును గుప్తదానమును చేయుటయె శ్రేష్ఠమనితలఁచి తమనామమును సయితము నుదాహరింపనఁగదని యీ యుదారపురుషుఁడు కోరినందున, ఈ గ్రంథము తన్నామాంకితముచేసి నా కృతజ్ఞతను జూపలేక పోతిని గదా యనిచింతించుచున్నాఁడను. రాజభక్తియు దేశభక్తియుఁ గలిగి వఱలుచుండిన యీశ్రీమంతునిచేతిలో నాంధ్రభాషామతల్లి యింకను వర్ధిల్లవలెనని కోరుచు వారికి నాయురారోగ్యైశ్వర్యములనిచ్చి చిరకాలముఁ బోషించుగాతమని భగవంతునిఁ బ్రార్థించుచు వట్టిమాటలచేతనే నాకృతజ్ఞతను దెలుపుచున్నాను.

ఇట్లు విజ్ఞానచంద్రికామండలి వారి సాహాయ్యముచేతను ప్రోత్సాహముచేతను సఫలీకృతమనోరథుండనైతినిగావున నే నెప్పుడును వారికిఁగృతజ్ఞుఁడఁనై యుండవలసినవాఁడ నగుచున్నాఁడను.

కృతజ్ఞతా వందనములు.

నాసదుద్యమమును నాకష్టముల నొకానొక మిత్రునిచే విని శ్రీ పిఠాపుర సంస్థానాధీశ్వరులయిన మ-రా-రా-శ్రీ శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహదరు జమీందారుగారు నాగ్రంథము యొక్క ముద్రాభృతికై నూఱురూపా

యలు పారితోషికముగ నొసంగి తమకుంగల భాషాభిమానముం జూపినందుకు వారికెంతయు నాకృతజ్ఞతావందనముల నిందుమూలమునఁ దెలుపుకొనుచున్నాను. మఱియును శ్రీరాజాగారి ప్రయివేటు సెక్రటరీగారగు బ్రహ్మశ్రీ మొక్కపాటి సుబ్బరాయఁడు పంతులు బి. ఏ. గారు చూపిన యభిమానమునకుఁగూడ నా కృతజ్ఞతావందనములును దెలుపుకొనుచున్నాఁడను.

మఱియును దేశభాషాభిమానులయిన మిత్రులనేకులు తోడ్పడి నాకు విశేషధనసహాయమును జేసిరి. అందుముఖ్యముగా తెలుఁగు జనానాపత్రికాధిపతులు గుంటూరు కాలేజిలో ప్రథమసహాయోపాధ్యాయులును నైన నా చిరకాలమిత్రులగు బ్రహ్మశ్రీ రాయసము వేంకటశివుఁడు పంతులు బి. ఏ. ఎల్. టి. గారు నా కష్ట సుఖముల మొదటినుండియు నెఱింగినవారుగావున సర్వవిధములచేతను నాకు ప్రోత్సాహమును కలిగించుచువచ్చుటయెగాక నే నెన్నఁడును మఱువంగూడని సాహాయ్యమును జేసిరని చెప్పినఁజాలును. వీరును, గుంటూరువాసులును హైకోర్టువకీలు నగు బ్రహ్మశ్రీ కొండావేంకటప్పయ్యపంతులు బి. ఏ. బి.ఎల్. గారును, ప్లీడరగు బ్రహ్మశ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణపంతులుగారును గలిసి చెన్నపురిలోనా కగువ్యయమునకుఁగా నూటయేఁబది రూపాయలొసంగి సాహాయ్యము చేసినందుకు నాకృతజ్ఞతావందనములను దెలుపుకొనుచున్నాను.

అందఱికంటెను ముఖ్యముగాఁ గంటికి ఱెప్పవలెదగ్గఱనుండి నిరుత్సాహపడుచుండినప్పుడు ధైర్యమును చెప్పుచు సర్వవిధములఁదోడ్పడి మఱువంగూడని సాహాయ్యమొనర్చి నాచే నీకార్యమును నిర్వహింపఁజేసిన బ్రహ్మశ్రీ కొమర్రాజు వేంకట

లక్ష్మణరావుపంతులు. ఎమ్. ఏ. గారికిని, మఱియు నీకార్యము నందుఁ బ్రోత్సాహమును గలిగించుటయెగాక నేను నాకుటుంబ ముతోఁ జెన్నపట్టణమున నున్నకాలమున నవసరమువచ్చినప్పుడె ల్లను మాగృహమునకువచ్చి మందులుమాకులునిచ్చి యాదర ముతోఁ జూచినవిజ్ఞానచంద్రికామండలి మేనేజరు మ-రా-రా-శ్రీ. ఆచంటలక్ష్మీపతి. బి. ఏ. ఎమ్. బి. సి. ఎమ్. గారికిని, మఱియును విజ్ఞానచంద్రికామండలికిఁ గార్యదర్శిగానుండి సుహృద్భావము తో నాయుద్యమము నామోదించి ప్రోత్సాహము కలుగఁజేసిన బ్రహ్మశ్రీ రావిచెట్టు రంగరావుపంతులుగారికిని, నాకృతజ్ఞతావం దనములను దెలుపుకొనుచున్నాను. దేశభాషాభిమాను లయిన యిట్టిమిత్రవర్గముయొక్క తోడ్పాటుతో నొకసంవత్సరకాల మహోరాత్రములు కృషిచేసి యేదోయొక్కవిధముగా నాంధ్ర దేశ చరిత్రముయొక్క యీప్రథమభాగమును రచించి ప్రకటిం పఁ గలిగితిని.

గ్రంథనామము

ఆంధ్రదేశ కథాసంగ్రహమని మొట్టమొదట నామకర ణముఁ జేసితిని, గాని యందువలన నాంధ్రదేశమునకు వెలుపల నుండిన యాంధ్రులయొక్క చరిత్రము విడిచిపెట్టవలసివచ్చినం దున నదియుక్తముగాఁదోఁపక గ్రంథములోపలి పత్రములలో "ఆంధ్రదేశ కథాసంగ్రహ" మని ముద్రింపఁబడినను ఆంధ్రుల చరిత్ర మనుటయె సముచితముగా నుండునని తరువాతఁదలంచు టచేత నట్లనే గ్రంథము మొదటఁ బేర్కొనఁబడియెను గావునఁ జదు వరు లీద్వినామకరణమునకు నాక్షేపింపకుందు రనినమ్ముచున్నాఁ డను.

చరిత్రవిభాగములు.

ఆంధ్రులయొక్క రెండువేలయేనూఱుసంవత్సరముల చరిత్రమును సవిస్తరముగా వ్రాయ నుద్యమించినవాఁడను గావున నంతయు నేకసంపుటమున నిమిడ్చిన నంతమనోహరముగా నుండదనియు, ప్రథమగ్రంథమగుటం జేసి యట్లుచేయుట సులభసాధ్యముగాదనియు భావించి చరిత్రకాలమునంతయుఁ బూర్వయుగము, మధ్యయుగము, నవీనయుగము ననిమూఁడుభాగములుగా విభాగించి యైతరేయ బ్రాహ్మణము మొదలుకొని క్రీస్తుశకము ౧౨౦౦ సంవత్సరమువఱకును బూర్వయుగముగాగ్రహించి యాపూర్వయుగచారిత్రము నే ప్రథమభాగముగా నేర్పఱచుకొంటిని. ఇందు ప్రాచీనాంధ్రదేశస్థితియు, ఆంధ్రవంశము, పల్లవవంశము, చాళుక్యవంశము, చాళుక్యచోడవంశము, వెలనాటిచోడవంశము, ఆంధ్రచోడవంశము, బాణవంశము, వైదుంబవంశము, హైహాయవంశము, బేటవిజయాదిత్యవంశము, కళింగగాంగవంశము, విష్ణుకుండినవంశము, మొదలగునవి సంగ్రహముగా నిందుఁ జేర్పఁబడినవి.

మధ్యయుగమునందు కాకతీయ గణపతివంశము, ఆంధ్రకలికాల చోడవంశము (మనుమసిద్ధిరాజువంశము),కోటవంశము, రెడ్లవంశములు, యాదవవంశము,సాళువవంశము, మొదలగు రాజవంశములచరిత్రములు చేర్పఁబడును. ఇందలి కాకతీయ గణపతుల చరిత్రను, మనుమసిద్ధి రాజవంశమును పూర్వయుగమునందుఁ బ్రారంభింపఁబడవలసినవైనను మధ్యయుగమునందుఁగూడ వారి వంశములుండుటచేతను, వారలచరిత్రము విపులముగ వ్రాయవలసియుండుటచేతను వానిని మధ్యయుగమునందుఁ జేర్చితిని.

మూడవయుగమయిన నవీనయుగమునందు నరపతులయొక్కయు, నశ్వపతులయొక్కయు, ద్రావిడదేశమును బాలించిన తెలుగునాయకులయొక్కయు, ఇప్పటి జమీందారులపూర్వులయొక్కయుఁ జరిత్రములు మొదలగునవి యుండును. ఈకడపటి రెండుయుగములచరిత్రములును వీలుననుసరించి యేర్పాటుచేసికొనఁబడును గావున నివియె స్థిరములయిన విభాగములుగాఁ జదువరులు తలంపరాదు.

చరిత్రసాధనములు.

ఈ యాంధ్రదేశచరిత్రమును వ్రాయుటలో నాకు సాధనభూతంబులగు గ్రంథములయొక్కయు, తద్గ్రంథకర్తలయొక్కయు నామములను ముఖ్యావశ్యకములయిన స్థానములం దెల్లను జేర్కొనియుంటిని. ఆ గ్రంథములనన్నిటిని ఆ గ్రంథకర్తల నందఱిని మరలఁ జేర్కొనుట యనావశ్యకమయినను నాకెక్కువ సహాయమును గలుగఁజేసిన వారినామములను వారి గ్రంథములను మాత్రము నిటఁ జేర్కొనుచున్నాఁడను. హుల్‌టజ్ (Hultzsch), ఫర్గ్యూసన్ (Fergusson), బర్గెస్ (Burgess), జనరల్ కన్నిహ్యామ్ (General Cunningham), సి. కన్నిహ్యామ్ (C. Cunningham), బూలర్ (Buhler), విన్సెంటుస్మిత్ (Vincent Smith), సర్ వాల్టర్ ఎలియాట్ (Sir Walter Elliot), స్యూయల్ (Sewell), బర్నెల్ (Burnell), కర్నల్ మెకంజి (Colonal Mackengie), విల్ఫర్డు, (Wilford), క్యాంబెల్ (Campbell), సి. పి. బ్రౌన్ (C. P. Brown) కాల్డ్వెల్ (Caldwell), విల్సన్ (Wilson), టేలర్, (Taylor), రాప్సన్ (Rapson), ఫ్లీట్ (Fleet), ఫౌల్కస్ (Foulkes) థామస్ (Thomas), ఓల్డెన్‌బర్గ

(Oldenberg), మార్షల్ (Marshall), మార్స్డన్ Marsden, బీల్ (Beal) కీల్‌హారన్ (Kielhorn), ప్రిన్సెప్ (Prinsep), రైస్ (Rice), రీ (Rea), మెక్ క్రిండిల్ (Mc. Crindle), గ్రీర్‌సన్ (Grierson), మొదలగు పాశ్చాత్యపండితులును భాండార్‌కర్ (Bhandarkar), భావుదాజీ (Bhau Daji), భగవన్‌లాల్ ఇంద్రాజీ (Bhagavanlal), రావు బహాదరు వెంకయ్య, (Rao Bahadur Venkayya, Government Epigraphist), కృష్ణశాస్త్రి (Assistant Epigraphist), జయంతి రామయ్యపంతులు (Deputy Collector of Russulkonda) మొదలగు స్వదేశపండితులును వ్రాసినగ్రంథములును వ్యాసములును వారుచేసిన చర్చలును నాకీగ్రంథరచనయందు విశేషముగాఁ దోడ్పడినవి. ఇంగ్లీషుగ్రంథములలో ముఖ్యముగా డాక్టరు ఫర్గ్యూసన్ గారిచే రచింపఁబడిన ట్రీ అండ్ సర్పెంటు వర్‌షిప్'' (Tree and Serpent Worship), అనుగ్రంథమును, డాక్టరు బర్గెస్ గారిచే రచింపంబడిన బుద్ధిస్టిక్ స్తూపాస్ ఆఫ్ అమరావతి అండ్ జగ్గయ్యపేట Buddhistic Stupas of Amaravati and Jaggayyapeta) అనుగ్రంథమును, ఈ యుభయులచే తను రచింపఁబడిన కేవుటెంపిల్సు ఆఫ్ ఇండియా (Cave Temples of India) అనుగ్రంథమును, డాక్టరు బర్నెల్ గారిచే రచింపఁబడిన సౌత్ ఇండియన్ పాలియోగ్రఫీ (South Indian Paleo graphy) అనుగ్రంథమును, సర్ వాల్టర్ ఎలియాట్ గారిచే రచింపఁబడిన న్యూమిస్మిటా ఓరియంటాలియా (Numismita Orientalia) అను గ్రంథమును, జనరల్ కన్నిహ్యామ్‌గారిచే రచింపఁబడిన ఏన్సెంటు జాగ్రఫీ ఆఫ్ ఇండియా (Ancient Geography of India), అను గ్రంథమును విన్సెంటు స్మిథ్ గారి అర్లి హిస్టరీ ఆఫ్ ఇండియా

(Early History of India), అను గ్రంథమును, డాక్టరు భాండార్కర్ గారి అర్లి హిష్టరీ అఫ్ డక్కన్ (Early History of Deccan), అను గ్రంథమును, కనకసభాపిళ్ళగారి టమిల్సు ఎయిటీన్ హండ్రెడ్ ఇయర్సు ఎగో (Tamils: Eighteen Hundred years Ago), అను గ్రంథమును నాకుఁ జాలసహాయమును జేసినవి.

ఇవిగాక చెన్నపురిలోని క్యాన్నిమరాలైబ్రరీలో నున్న "ఇండియన్ అంటిక్వేరీ" (Indian Antiquary) లోను, "ఎపిగ్రాఫియా (Epigraphia) ఇండికా" (Indica), లోను ఎపిగ్రాఫియా కర్నాటికా"(Epigraphia Kkarnatica), లోను డాక్టర్ హాల్ట్ జ్ గారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన సంస్కృత ద్రావిడ శాసనముల సంపుటముల (South Indian Inscriptions) బ్రకటింపఁబడిన పురాతనశాసనములును చరిత్ర శోధనములో నింతింత యనరాని తోడ్పాటును జూపినవి. "డిస్ట్రిక్టు గెజిటీర్సు"(District Gazetteers), 'డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యుయల్సు' (District Manuals), అను గ్రంథములును గొంతవఱకుఁ దోడ్పడినవి.

ఇంతియగాక ఏషియాటిక్ రీసర్చెస్ (Asiatic Researches) అను పత్రికా సంపుటములును, మెడ్రాస్ జర్నల్ ఆఫ్ లిటరేచర్ అండు సైన్సు(Madras Journal of Literature and Science), అను పత్రికా సంపుటములును, రాయల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీ వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడు పత్రికా సంపుటములలోఁ బ్రకటింపఁబడిన కొందఱి లేఖలును చర్చలును నాకు విశేషసహాయమొనర్చినవి.

మఱియును ఆర్కియాలాజికల్ సర్వేడిపార్టుమెంటు వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడుచుండిన యెపిగ్రాఫిని గూర్చినరిపోర్టులును

(Annual Reports on Epigraphy) కూడ నెక్కువగాఁ దోడ్పడినవి.

ఈ పైఁ జెప్పినవిగాక బ్రహ్మశ్రీ పాడి వేంకటనారాయణ పాఠీగారిచే విరచింపఁబడిన యాంధ్రధాతురత్నమును, బ్రహ్మశ్రీ రావు బహదరు వీరేశలింగముపంతులుగారిచే రచియింపఁబడిన యాంధ్రకవుల చరిత్రమును, బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకట, రాయ శాస్త్రిగారిచే విరచింపఁబడిన కథాసరిత్సాగరమును, బ్రహ్మశ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారిచే రచింపఁబడిన హిందూదేశకథాసంగ్రహమును గూడ నాకుఁ గొంచము తోడ్పడినవిగావున వారికిని నావందనము లర్పించుచున్నాఁడను.

చెన్నపట్టణము.
15-3-10. } చిలుకూరి వీరభద్రరావు.

ఆంధ్రమహాజనులకు విజ్ఞప్తి.

సోదరులారా !

ఈ గ్రంథరచనయందుఁ బడినశ్రమయంతయు మీకుఁ దెలుపుట యనావశ్యకము. ఇదియే యాంధ్రదేశ చరిత్రమును దెలిపెడి ప్రథమగ్రంథమని భావించెదను. అదివఱకు దేశచరిత్రమునుగూర్చిన గ్రంథములేక యిదియె ప్రథమగ్రంథ మగుటచేత నంతనిర్దుష్టమైయుండఁజాలదు. గీర్వాణాంగ్లేయ భాషలయందుమహాపండితులై బహుసంవత్సరములు పరిశోధనముచేసిన డాక్టరు భాండార్కర్ మొదలగు పండితులువ్రాసిన ప్రాచీనచరిత్రములె నిర్దుష్టములుగా నుండ సాధ్యముకాకయున్నప్పుడు నావంటి యల్పజ్ఞుఁడువ్రాసిన యాంధ్రదేశచరిత్రముయొక్క ప్రథమగ్రంథమునిర్దుష్టముగ నెట్లుండఁగలదు? అయిన నాకు దొరకిన సాధనములతో నొకరీతిగఁ జరిత్రమును వ్రాసిపెట్టితిని.

ఎవ్వరైనను గ్రంథమును సాంతముగాఁ జదువకయే విమర్శనమునకుఁ బూనుకొనక గ్రంథము నామూలముగఁ బరిశోధించినతరువాత వారికిం దోచెడు దోషములను సహేతుకముగా నాకుం దెలిపినచో ద్వితీయముద్రణమునందు సవరించుకొనని యంతటి దురభిమానిని గా నని మీకుఁ దెలుపుచున్నాఁడను.

మఱియును గ్రంథరచన చేయుచున్నకాలముననే యీ చరిత్ర మచ్చుపడినచిత్తుప్రతులను నేనే దిద్దుకొనవలసి వచ్చినందున భ్రమప్రమాద జనితములయిన యచ్చు తప్పులందందుఁ బెక్కులుపడినవి గావునఁ జదువరులు మన్నించివానిసవరించుకొని చదువుకొనవలయునని వేడుచు నింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

గ్రంథకర్త.

విషయసూచిక.

మొదటిప్రకరణము.

రెండవప్రకరణము.

మూడవప్రకరణము.

నాలుగవ ప్రకరణము.

ఐదవ ప్రకరణము.

ఆఱవప్రకరణము.

ఏడవప్రకరణము.

ఎనిమిదవప్రకరణము.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

పదవ ప్రకరణము.

పదునొకొండవ ప్రకరణము,

పండ్రెండవప్రకరణము.

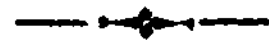
పదుమూడవ ప్రకరణము.

పదునాలుగవప్రకరణము.

పదునైదవప్రకరణము.

పదునాఱవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రదేశకథాసంగ్రహము.

ఆంధ్రభృత్యవంశము.

మొదటి ప్రకరణము.

ఆంధ్రదేశము.

ఆంధ్రదేశచరిత్రమును దెలిసికొనుటకుఁ బూర్వము "ఆంధ్రదేశ" మన నెట్టిదియో, దానికెల్ల లెవ్వియో, విస్తీర్ణ మెంతయో, అందలి జనులవేషభాషా మతంబు లెట్టివో, ఎట్టి నాగరికత వహించి యుండిరో, కొంచెముగానైనఁ దెలిసికొనుట యావశ్యకము.

హిందూదేశముయొక్క మధ్యప్రదేశము నలంకరించి యుండిన వింధ్యపర్వతమునకు పైభాగ మార్యావర్తము లేక ఉత్తర హిందూస్థానమనియు క్రింది భాగము దక్షిణాపథము లేక దక్షిణ హిందూస్థానమనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి.

భరతఖండమునందలి దక్షిణాపథ దేశములలో నాంధ్రదేశము సుప్రసిద్ధమయినదిగ నున్నది. (అంధ+రన్=అంధ=దృష్ట్యుపఘాతే యని ధాతువు) మనుష్యులు వసియింప శక్యముగాని యంధకారము కలది యగుటచే నాత్తరాహులీదేశము నాంధ్రదేశమని వాడుచు వచ్చిరని కొందఱు పండితులు చెప్పుచున్నారు [1]ఆంధ్రులు నివసించుచుండు దేశముగాన దీనికి నాంధ్రదేశమను పేరు గలిగినదని మఱికొందఱు పండితులు తలంచుచున్నారు. ప్రాచీనకాలమునందు నాగరికులు వసియింప శక్యముకాని యంధకారబంధురమయిన మహారణ్యమధ్యమునందు మొదట వీరు నివసించియుండిన వారగుటఁజేసి యాత్తరా

---

1 ఆంధ్రాక్షర తత్త్వము, పారట ౪౫.

వాలయిన యార్యులు వీరిదేశము నాంధ్రదేశమనియు, వీరి నాంధ్రులనియుఁ బిలిచిరని చెప్పుమాట యుక్తియుక్తమయినదిగానే యుండును.

ఎల్లలు.

ఈదేశమున కుత్తరమున నుత్కలమహారాష్ట్ర దేశములును, తూర్పున దూర్పుసముద్రమనియెడి బంగాళాఖాతమును, దక్షిణమున ద్రావిడకర్ణాటక దేశములును, పశ్చిమంబున కర్ణాటక మహారాష్ట్ర దేశములును గలవు.

విస్తీర్ణము.

ప్రస్తుతము హిందూదేశమును బరిపాలించుచుండిన బ్రిటీషు పరిపాలకులు పరిపాలనమున కనుకూలమగునటుల దేశము ననేక భాగములుగ విభాగించి యుండుటనుబట్టి యాంధ్రదేశముయొక్క విస్తీర్ణమును సరిగా నిర్వచించుటకు సాధ్యముగాదు. అయిన నొకరీతిగా నిర్ధారణముసేయవచ్చును. చెన్నపురిరాజధానిలో నుత్తరముననుండు గంజాము మండలములోని శ్రీకాకులమునుండి బయలుదేఱి తూర్పుసముద్రపుతీరము పొడవునను చెన్నపట్టణమున కుత్తరమున నున్న పాలయవేర్కాడు (ప్రళయకావేరి) వఱకునుబోయి యచటనుండి బెంగుళూరునకును, అచ్చటనుండి తిన్నఁగా బళ్లారికిని, పిమ్మట నుత్తరముగా హైదరాబాదునకును, తిరువాత నాగపురప్రాంతము వఱకును జుట్టి వచ్చిన నీనడుమఁగల యావద్దేశ మాంధ్రదేశముగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. అనఁగా గంజామును, విశాఖపట్టణమును, గోదావరియు, కృష్ణయు, గుంటూరును, నెల్లూరు మండలములును, చెంగలుపట్టుమండలములోఁ గొంచెముభాగమును, చిత్తూరు లేక ఉత్తరార్కాడు మండలములో సగము భాగమును, అనంతపురము, కడప, కర్నూలు (కందనోలు) మండలములును, బళ్లారిమండలములో కొంతభాగమును, నైజామురాజ్యములో విశేషభాగము (అనఁగా నల్గొండ, ఓరంగల్లు, ఖరీమ్‌నగరు, మహబూబునగరము, మెతుకు, ఎల్గందలజిల్లాలును, ఇందూరు, బీదరుజిల్లాలలో కొంతభాగమును) నాగపుర గోండ్వానాదేశములలో నొక కొంచెము భాగమును జేర్చిన నాంధ్రదేశమేర్పడి కొంచెమించుమిందుగ లక్ష యేఁబదునేడువేల మైళ్లవైశాల్యముగలిగి యొప్పుచున్నది.

నైసర్గికస్వరూపము.

ఈదేశమునకు తూర్పుదెసను పర్వతపంక్తులుగలవు. వానిని తూర్పుకనుమ లందురు. ఇవి పడమటికనుమలవలెనంత యున్నతములయినవి కావు. ఈదేశము యొక్క మధ్యభాగము మిక్కిలి యెత్తుగనుండి తూర్పునకుఁబోయినకొలఁది పేట వాలుగనుండును. తూర్పుకనుమలకును సముద్రమునకును నడుమ మిక్కిలి సారవంతములయిన బయళ్లు కలవు. పురాణప్రసిద్ధమయిన మహేంద్రపర్వత మీదేశమున కుత్తరమున నున్నది. వానినే గంజాముజిల్లాలో మలయకొండలనుచున్నారు, ఈతూర్పుకనుమలె మలయకొండలని, నిమ్నగిరులని, పాలకొండలని, గోలకొండలని, పాపికొండలని, వెలికొండలని, ఆయాజిల్లాలయందు వేర్వేఱుపేరులం బిలువఁబడుచున్నయవి. ఇవిగాక నగరికొండలు, జవ్వాదికొండలు, శేషాచలపుకొండలు, నల్లమలకొండలు, ఎఱ్ఱమలకొండలు మొదలగునవి పెక్కులుగలవు ఈదేశముయొక్క యుత్తరభాగము ఋషికుల్య, వంశధార, నాగావళి, శారదా మొదలగునదులచేతను, దక్షిణభాగము గుండ్లకమ్మ, ఉత్తరపినాకిని, చిత్రావతి, పాపఘ్ని మొదలగునదులచేతను, మధ్యభాగము కృష్ణా గోదావరీ మహానదులచేతను, ఇంద్రావతి, ప్రాణహిత, వరద, మంజీర, భీమరథి, తుంగభద్ర మొదలగు నుపనదులచేతను ప్రవహింపఁబడుచు దేశమంతయు సారవంతమైయొప్పుచున్నది. ఈనదులన్నియుఁ బడమటఁబుట్టి తూర్పుగాఁ బ్రవహించి సముద్రమునంగలియుచున్నవి. పీఠభూములు ప్రత్తి పండునట్టి నల్లమట్టినేలలుగానున్నవి. ఈపీఠభూములయం దచ్చటచ్చట ఱాళ్లగుట్టలును కాఱడవులునుగలవు. ఈదేశమునందు జలసమృద్ధములయిన చెఱువు లనేకములుగలవు.

శీతోష్ణస్థితులు.

ఈదేశమునం దుష్ణకాలమున నుష్ణమును, శీతకాలమున శీతమును వధికముగానుండునుగాని యుష్ణదేశమనియే చెప్పఁదగియున్నది. తూర్పుభాగముస కంటె నడుమను, బడమటను వర్షములు తక్కువగాఁ గురియును. పీఠభూములు మిక్కిలిపొడిగానుండును. అరణ్యప్రదేశములుదక్క తక్కినతావు లారోగ్యప్రదములై యొప్పుచున్నవి.

ఖనిజములు.

సమస్తలోహపదార్థము లీదేశమునం దుత్పత్తియగుచున్నవి. కోలారులోను, హైదరాబాదులోను బంగారుగనులుగలవు. మంచియినుము పెక్కుచోట్లదొరకును. నేలబొగ్గు హైదరాబాదురాజ్యమునందు విశేషముగాఁ జిక్కుచున్నది. అభ్రకపుగనులుకూడ పెక్కులు గన్పట్టఁబడినవి. ప్రశస్తములయిన వజ్రములకీదేశము ప్రసిద్ధికెక్కియున్నది.

జనసంఖ్యయు ; భాషయును.

ఈమహాదేశమిప్పుడు రెండుకోట్ల పదిలక్షలమహాజనులచే నిబిడీకృతమై యున్నది. వీరికిమాతృభాషయగు నాంధ్రము హిందూస్థానమునందలి దేశభాషలలో మూడవదిగనై మాధుర్యమునందు "ఇటాలియనుభాషను" బోలియున్నదని ఖండాంతరపండితులచే సహితము గొనియాడఁబడుచు దినదినాభివృద్ధిగాంచుచున్నది. ఇట్లాంధ్రదేశమునందు మాత్రమెగాక ద్రావిడ కర్ణాటకదేశములందును నాంధ్రము మాటలాడువార లనేకులున్నారు. చెన్నపట్టణమునందుండెడిజనులలో నాల్గవవంతుకుఁబైగా జనులాంధ్రులుగానున్నారు. ద్రావిడదేశమునందలి జమీందారులనేకు లాంధ్రభాష మాటలాడు నాంధ్రులుగనున్నారు. ఈయాంధ్రులు పదునైదవ పదునారవ పదునేడవ శతాబ్దములయందు విజయనగరపురాజులు దక్షిణదేశమునకుదండెత్తిపోయి పాండ్య చోళ కేరళ దేశముల నాక్రమించుకొని పరిపాలించినకాలమున ద్రావిడదేశమునకుఁబోయి నాఁటనుండియు నచ్చటనే నివసించుచున్నారు. ఇంతియగాక బొంబాయి పట్టణమునందును కాశీపట్టణమునందును బర్మాలోని రంగము మౌల్మేను (Moulmien) పట్టణములయందును నివాసము లేర్పఱచుకొని వసించునట్టి యాంధ్రులనేకులున్నారు. వీరికందఱికి నాంధ్రము మాతృభాషగానున్నను వీరందఱు నుచ్చారణమునందును నడవడులయందును స్థలభేదములను బట్టి భేదించియున్నారు. ఉత్కలదేశప్రాంతములవారొకరీతిగను, ద్రావిడదేశప్రాంతములవారు వేఱొకరీతిగను, కర్ణాటదేశప్రాంతములవారు మఱొకరీతిగను, మహారాష్ట్రదేశప్రాంతములవా రింకొకరీతిగను దేశభాషలయందు వేఱుపడి ఆయాదేశ

సాంప్రదాయములను విశేషముగాఁ గలిగియుండి భిన్నజాతులట్లు గన్పడెదరు గాని నిక్కమాలోచింప వీరెల్లరు నాంధ్రులే గాన వేఱుగ భావింపరాదు.

నాగరికత.

నదుల కానకట్టలు కట్టఁబడి కాలువలు త్రవ్వఁబడి దేశమునందంతట నదీజలములు ప్రవహింపఁ జేయఁబడి యూషరక్షేత్రములు సహితము వరి పండునట్టి దివ్యక్షేత్రములుగ మార్పఁబడి నానావిధములయిన పంటలు పండింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు దేశము జలపూరితమై సర్వసస్యఫలప్రదం బగుటంజేసి జనాభివృద్ధిగలిగి వానితోఁబాటు పట్టణములు పల్లెలు ద్విగుణముగా త్రిగుణముగా నధికముకాఁగా వాణిజ్యము హెచ్చినది. వాణిజ్యము హెచ్చినకొలఁది సౌకర్యము లెక్కువగ సమకూర్పఁబడినవి. మహానదులకు వంతెనలు కట్టఁబడి, పర్వతములు దొలువఁబడి, అయోమార్గములు నిర్మింపఁబడి పొగబండ్లు నడుపఁబడుచున్నవి. ప్రతి పెద్దపల్లెయందును లేఖావహన కార్యస్థానము (Post office) నెలకొల్పఁబడినది. ప్రతిపట్టణమునందును తంత్రులమూలముగా వార్తలను బంపు కార్యస్థానములు (Telegraph Offices) నెలకొల్పఁబడినవి. బ్రిటిషుపాలనమున నాంధ్రులు విద్యాపరిజ్ఞానసంపన్నులై నానాట నాగరికతాభివృద్ధులను గాంచి వర్ధిల్లుచున్నారు. అభివృద్ధిఁ బడయుట కనుపయుక్తములగు సుగుణముల ననేకములఁ గలిగియుండి యాత్మస్వాతంత్ర్యమునం దభిలాషగలిగియుండియు నుద్రేకులుగాక ధైర్యముచూపవలసిన సత్కార్యసమయముల వెనుకంజవేయక శాంతమతులై నాగరికతయందు హిందూదేశమునందలి యేజాతివారికిని దీసిపోక సదా సంస్కరణాభిరతులయి మెలంగుచున్నారు, బ్రిటిషు పరిపాలనమునందింకను నత్యున్నతస్థితి కాంధ్రులు వత్తురని విశ్వసించుటకుఁ బ్రబలహేతువు లనేకములు గలవు.

ఏదేశమిట్లు రమ్యహర్మ్యములతో నొప్పెడి పట్టణరాజములచేతను, పుష్పఫలభరితములగు నుద్యానవనారామములచే సొబగుమీఱెడి పల్లెలచేతను, భూమిని సర్వసస్యాఢ్యగఁ జేయునట్టి మహానదీనదంబులచేతను, సారవంతములై సర్వసస్యాఢ్యములయిన సుక్షేత్రములచేతను, తామర తంపరయై

నిరంతరము వర్ధిల్లుచుండెడి జనపరంపరచేతను. దివ్యక్షేత్రమహాత్మ్యముల బోధించెడి స్థలపురాణాద్యుద్గ్రంథసముదాయముచేతను, అలంకరింపఁబడి దేవతల యుద్యానవనమో, పాలకుల ముంగొంగుబంగారమో, గృహస్థుల భూతలస్వర్గమో యన నాగరికతాభివృద్ధులఁ బెల్లుగ నతిశయిల్లుచు నాంధ్రనామముచే వ్యవహరింపఁబడుచున్నదో అట్టి యీదేశము మూడువేలేండ్లకు పూర్వ మొకప్పుడు ఘోరకిరాతావృత దండకారణ్యమధ్యగతమైన చీమలేని చిట్టడవిగను, కాకిలేని కాఱడవిగను నుండునట్లు మన పూర్వగ్రంథములు చాటుచున్నవి.

రెండవ ప్రకరణము.

దండకారణ్య ప్రశంస.

మన పురాతనగ్రంథములలో శ్రీమద్రామాయణ మహాభారతములు మన పూర్వులచరిత్రములను గొంతవఱకుఁ దెలుపుటకు సాధనములుగానున్నవి. తన తండ్రియగు దశరథుఁడు కేకయరాజపుత్త్రికొసంగినవరములఁదీర్చి తండ్రియాడినపలుకు దబ్బరగాకుండ నిలుపుటకై దేశములందును గ్రామములందును బ్రవేశింపనొల్లక పదునాలుగేండ్లు పట్టియరణ్యమునందే నివసింప దీక్షవహించి శ్రీరాముఁడు సీతాలక్ష్మణసమేతముగావచ్చి యిప్పటి యీయాంధ్రదేశప్రాంతములయందు సంచారముచేసినట్లును, అప్పుడీ ప్రాంతము ఘోరారణ్యప్రదేశముగానున్నట్లును శ్రీమద్రామాయణమునందుఁ దెల్పఁబడియున్నది. అదియునుంగాక యీ మహారణ్యప్రదేశమునకుదిగువను కిష్కింధారాజ్యమున్నటులఁగూడఁ జెప్పఁబడినది. ఇంతియగాక రావణుఁడు సీతనెత్తికొనిపోవుచున్నప్పుడాయిల్లాలి మొఱ్ఱనాలకించి యాసాధ్వీమణిని రక్షింపనేతెంచుటకుగాని యామెయొసంగు నానవాలుగైకొని భద్రముగానిలిపియుంచుటకుఁగాని గోదావరినదిమొదలుకొని పంపానదివఱకు నామెకెవ్వరును గాన్పించియుండలేదనియుఁ గూడఁ దెల్పఁబడియున్నది. పంపానదికావలమాత్రము వాలిసుగ్రీవాంజనేయాదులు గాన్పించిరి. దీనింబట్టి రామాయణమునాటికి హిందూదేశముయొక్క యుత్తరపుకోనయును దక్షిణపుకోనయును నాగరికులయినజనులచే నివసింపఁబడుచుండినవనియును, ఈ మహారణ్యమునందు నాగరికులయినజాతులవా రచ్చటచ్చట నివాసము చేర్ప

పంపానదియే తుంగభద్రానది. రామాయణమునందు పంపాపంపాసరమని వర్ణింపఁబడినవి బల్లారిజిల్లాలో హంపీ హంపీసాగరమను పేరఁ బరగుచున్నవి. హిందూదేశకథాసంగ్రహము, ౧-వ భాగము. పుట ౫౦.

అదుకొనియున్నను అధికభాగము నిర్జనారణ్యముగానేయుండెడిదని యూహింపవచ్చును.

దండకారణ్యగాథ.

ఈయరణ్యప్రదేశమునకే దండకారణ్యమను పేరుగలిగినది. పూర్వము వింధ్యాద్రిమొదలుకొని యంతటను మాత్రామడలప్రమాణముగాఁగల ప్రదేశము నంతను గిరాతజాతులచే నాక్రమింపఁబడియున్న దానిని దండుఁడనువాఁడొకఁడు పరిపాలనముసేయుచునుండి యొకనాఁడు వేటకుంజని యరణ్యసంచారము సలుపుచు, దనకులగురుఁడగుశుక్రునికూఁతు నరజయనుదానింగని మోహావివశుఁడై యామెనుచెఱఁబట్టి యామెయిష్టమునకు వ్యతిరేకముగా బలాత్కరించెను. దానినంతియును గొమార్తెవలనం దెలిసికొని శుక్రుఁడాగ్రహించి వానిదేశమున నేడుదినములు మట్టివానగురియునని శపింపఁగా నాశాపకారణమున నీప్రదేశమంతియు దండకారణ్యమైనదని యుత్తరరామాయణమునఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు నీదేశము కిరాతజాతులచే నివసింపఁబడుచుండియుఁ బూర్వకాలమునందెప్పుడో యొకప్పు డగ్నిపర్వతములచేత నాశనము చేయఁబడినదని పైగాథవలన మనకు సులభముగాబోధపడుచున్నది.

కొల్లేరుసరస్సు.

ఈ దండకారణ్యమధ్యమునందు యోజనాయతమై హంసకారండవాకీర్ణమై చక్రవాకోపశోభితంబై యత్యంతరమణీయమై యొప్పుచున్న మహాసరస్సొకటికలదనియు, మహాదద్భుతమై తపస్విజనవర్జితమై యొప్పెడు నాశ్రమమంబొంటు దానియొద్దనునుండెననియు తత్సమీపమునఁబడిన శవమునుదినుట కే జంతువునులేక యాప్రదేశమంతయు మృగపక్షివివర్జితమైయున్నదనియు, అగస్త్యుఁడు శ్రీరామచంద్రునితోఁ జెప్పినట్లుగ నుత్తరరామాయణమునఁ జెప్పఁబడి

యున్నది. ఉత్తరరామాయణమునందు దండకారణ్యములోనిదని పేర్కొనఁబడిన ఈసరస్సెక్కడనున్నదని విచారింపఁగా నయ్యది యాంధ్రదేశములో నదిగాఁ జూపట్టుచున్నది. దండియను మహాకవి తనదశకుమారచరిత్రములో నీయాంధ్రదేశము నభివర్ణించుచు నిందొకమహాసరస్సుగలదనియు నదిసారసనిలయమనియు సలిలరాశిసదృశమనియు, జలవిహంగములతోఁగూడినదనియు, ఆంధ్రనగరికి నతిదూరముగానుండినదనియుఁ జెప్పియుండుటచేత నిట్లభివర్ణింపఁబడిన తియ్యనీటికొలను కొల్లేరుగాక మఱియొక్కటి కానేరదు.[2]

"కొల్లేటికొంగ" లను లోకోక్తి కొల్లేరు కొంగలకుఁ బ్రసిద్ధమనువిషయమును వెల్లడించుచున్నది. ఇది యిప్పుడు ౨౫ మైళ్లపొడవును ౧౦ మైళ్ల వెడల్పునుగలిగియున్నది. కాఁబట్టి యిప్పటియాంధ్రదేశము దండకారణ్యములో నొకభాగముగానుండెనని తేటపడుచున్నది.

---

(1) 100 చతురపుమైళ్లవైశాల్యముగలది.

(2) వనం త్రేతాయుగే రామ బభూవ బహువిస్తరం। సమంతాద్యోజనశతం మృగపక్షివివర్జితం। తస్మిన్నిర్మానుషే రణ్యే కుర్వాణస్తప ఉత్తమం అహమాక్రమితం సౌమ్యమధారణ్యముపాగమం। తస్య రూపమరణ్యస్య నిర్దేష్టుం నైవ శక్నుమః॥ తస్యారణ్యస్య మధ్యేతు సరోయోజనమాయతం। హంసకారండవాకీర్ణం చక్రవాకోపశోభితం। సమీపే తస్య సరసో మహదద్భుతమాశ్రమమ్। పురాణం పుణ్యమత్యర్థం తపస్విజనవర్జితమ్॥

(3) "అయాసీచ్చ దినైః కైశ్చిదంధ్రనగరం। తస్య నాత్యాసన్నే సలిలరాశిసదృశస్య కలహంసగణదలిత నలినదళసంహతిగలితకింజల్క శకలశారస్య సారసశ్రేణి శేఖరస్య సరసస్తీరకాననే కృతనికేతనస్తిష్ఠతః॥"

పంచవటి.

అయినను ఆంధ్రదేశమును దండకారణ్యమునుండి తొలగించి దక్షిణాపథమన మహారాష్ట్రదేశమనియు, ఇప్పటిమహారాష్ట్రదేశమే పూర్వము దండకారణ్యముగానుండెననియు, అగస్త్యాశ్రమమునకు యోజనదూరమున గోదావరీతీరమునఁనుండిన పంచవటియందు శ్రీరాముఁడు కొంతకాలమునివసించెననియు, హిందూమతకర్మకాండప్రకారమునే మతకార్యమాచరించినను తమదేశముపేరుచెప్పుకొనుట నాచారముగావున సంకల్పముచెప్పునప్పుడు మహారాష్ట్రదేశస్థులు మహారాష్ట్రదేశముపేరు చెప్పుకొనక "దండకారణ్యదేశే" యని దండకారణ్యముపేరుమాత్రమె చెప్పుచున్నారనియు, గోదావరీతీరమునందలి నాసికపట్టణమె పంచవటియని చెప్పుకొనఁబడుచున్నదనియు గోదావరిప్రవహించెడిసహ్యాద్రియొక్క యుత్తరభాగమైన గోవర్ధనము పురాణములయం దభివర్ణింపఁబడినదనియు, భారద్వాజుఁడు తనభార్యను సంతోషపెట్టుటకై గోవర్ధనమునఁనొకటా రామమునునిర్మించెననియు,గోవర్ధనము పురాణములయందు పట్టణముగాను పర్వతముగానుగూడఁ దెల్పఁబడుటచేతను గోవర్ధనమనుగ్రామమొకటి నాసికపట్టణసమీపముననుండుటచేతను, నాసికపట్టణమె పంచవటియని పురాణములుసమర్థించుచున్నవిగా గ్రహింపవలసినదనియు డాక్టరు భాండార్కరుగారు తమదక్షిణాపథదేశ పూర్వచరిత్రమునందుఁజర్చించియున్నారు.[1] మహారాష్ట్రము దండకారణ్యములోనిది కాదని మేమిప్పుడు చెప్పఁబూనుకొనలేదుగాని దండకారణ్యదేశమునుండి యాంధ్రదేశమును తొలగించుటకును పంచవటియన నాసికపట్టణమేయని

---

1 Dr. Bhandarkar's Early History of Dekhan. S. E. C. 1-2-3.

నిర్దేశించుటకును సాహసింపరాదని నిస్సంశయముగఁ జెప్పఁగలము. సంకల్పము చెప్పునప్పుడు, "దండకారణ్యదేశే" యని చెప్పుకొనునది యొక్క మహారాష్ట్ర దేశస్థులు మాత్రమె కాదు; ఆంధ్ర దేశస్థులు, అందు ముఖ్యముగా కృష్ణా గోదావరీ మధ్యఖండమున నుండువారుసహితముఁ జెప్పుకొనుచున్నారు. ఇట్టి యాచార ముండుటచేతను పైగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడిన దండకారణ్య వర్ణనలచేతను, ఆంధ్రదేశముకూడ దండకారణ్యములోనిదే యని విస్పష్టమగుచున్నది. ఇంతియగాక పంచవటి కొందఱు చెప్పినట్లు మహారాష్ట్ర దేశమునందుగాక యిప్పటి యాంధ్రదేశమునందే కలదని యాంధ్రుల యభిప్రాయమై యున్నది. శ్రీమద్రామాయణము నాసికపంచవటి యను వారివాదము నెంతమాత్రమును సమర్థించుచుండలేదు. రామాయణమునందును భవభూతికృతమగు నుత్తరరామచరిత్రమునందును పంచవటికడ గోదావరి వెడల్పుగానున్నట్లు చెప్పఁబడియున్నదని వారే యొప్పుకొనుచున్నారు. జనస్థానమునకు సమీపమునందున్న నాసికయందట్లు కాదని జగద్విదితమైన విషయముగాన వేఱు నుడువంబనిలేదు. ప్రస్తుతము గోదావరిమండలములోని భద్రాచలమునకు సమీపముననున్న పర్ణశాలయె పంచవటియని యాంధ్రులు విశ్వసించుచున్నారు. వాల్మీకి రామాయణములోని వర్ణననుబట్టియు, ఆధునిక విద్వాంసుల యభిప్రాయమును బట్టియు, చూడఁగా వీరినమ్మికయె నిజమైనదని తోఁచుచున్నది. రామాయణములోని పంచవటియె నాసికపట్టణమగునేని రాముఁడు చిత్రకూటమునుండి నాసికకువచ్చునప్పుడు మధ్యను వింధ్యపర్వతమును నర్మదానదియును దగులకమానవు. ఈనదియును పర్వతమునుగూడ రామునిమార్గమున నున్నట్లు వాల్మీకి రామాయణమునందు వ్రాసియుండలేదు. రామాయణమునందు వర్ణింపఁబడిన దిశలను జూచినపక్షమున పర్ణశాల హిందూదేశమునకుఁ దూర్పుప్రక్కను నుండవలసి నట్లూహింపవలసియున్నది. శ్రీరామునిదండకారణ్య మార్గ మీ క్రిందిరీతిగనున్నది.

శ్రీ రాముని దండకారణ్య మార్గము.

"సీతాలక్ష్మణ సమేతుఁడుగా శ్రీరాముఁ డయోధ్యనుండి బయలుదేఱి భరద్వాజాశ్రమమునకు వచ్చియుండెను. భరద్వాజాశ్రమము ప్రయాగలోను

న్నది. అచ్చట నొకరాత్రముగడపి వారు చిత్రకూటమునకు వెళ్లిరి. చిత్రకూటము ప్రయాగకుఁ బదిక్రోశములమీఁద నుండెను.[2] ఇప్పటిలెక్క ననుసరించి ప్రయాగకుఁ జిత్రకూటము డెబ్బదిరెండు మైళ్లదూరమున నున్నది. ఇందువలన రామాయణములోని క్రోశమునకు నేడున్నర మైళ్లునరిగానుండునని మనమూహింప వలసియున్నది. ఈ చిత్రకూటము సమీపమున మందాకిని యనునది యున్నట్లుగఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడును నా పేరుగలనదియే యాపర్వతముకడనున్నది. కనుకఁ బ్రస్తుతము ప్రయాగపట్టణమునకుఁ బశ్చిమమున డెబ్బదిరెండు మైళ్లదూరముననున్న చిత్రకూటమను పర్వతమే రామాయణములోని చిత్రకూటమని నిశ్చయించుటకు సంశయింపంబనిలేదు. అచ్చటనుండి వారుమూవురు నాగ్నేయదిక్కునకుఁబోయి "అత్రిమహర్షి" యొక్క యాశ్రమములోఁ బ్రవేశించిరి. ఆశ్రమమనఁగా కొన్ని మునిపల్లెల సమూహముగాని యొకపర్ణశాలకాదు.

ఆకాలమునం దొకానొకమహర్షి నాశ్రయించి యనేకశిష్యులు సమీపప్రదేశములఁజుట్టును గుటీరముల నిర్మించుకొని నివసించుచుండెడివారు. అట్టి మునిపల్లెలన్నియు మహర్షి యొక్క యాశ్రమమని పిలువఁబడు చుండునవి. అత్రిమహర్షి యొక్క యాశ్రమము మిక్కిలి విశాలమైనదిగనుండెను. ఇయ్యది ప్రస్తుతపురీవాప్రాంతముయొక్క దక్షిణసీమవఱకు వ్యాపించెనని చెప్పవచ్చును. అత్రిమహాముని భార్య యనసూయ యనునామె. అనసూయకును సీతకును జరిగినసంవాదము మిక్కిలి జ్ఞానప్రదమైనదిగనున్నది. వీరిచ్చట నున్నకాలమున ఋషులు గొందఱువచ్చి తమకు రాక్షసులవలనఁ గలిగెడిబాధలను మాన్పుమని కోరఁగా రాముఁడొకమహారణ్యమును ప్రవేశించెనని తెల్పఁబడినది [3] ఈయరణ్యమే దండకారణ్యముగానున్నది. ఇది మిక్కిలి విస్తీర్ణమైన యరణ్యము. అసంఖ్య ఋ

1 వాల్మీకిరామాయణము, అయోధ్యాకాండము ౮౫ సర్గను మొదలు ౫౮ వఱకు.

2 (అయోధ్యా- ౫౮. ౭౦.) 3 (అయో. ౯౫.)

8 (౬౧ అధ్యా. ౧౯-౨౨.)

ష్యాశ్రమములును, అనేక రాక్షసనివాసస్థలంబులు నిం దుండెను. ఈదండకారణ్యమునకు నుత్తరమున గంగానదియొక్క దక్షిణపుతీరమును, వింధ్యపర్వతమును; పశ్చిమమున నుత్తరవింధ్యము, అత్ర్యాశ్రమము దక్షిణకోసలము, మలయాద్రియు; దక్షిణమునకిష్కింధారాజ్యముద్రవిడపాండ్యదేశములును; తూర్పుననుత్కలకళింగాంధ్రచోళదేశములు నుండెను. ఈదండకారణ్యములో రామునికిఁ ద్రోవఁజూపుటకు ఋషులు కొందఱు వెంటనడచిరి.[1] రామునికి మార్గమున ననేక ఋష్యాశ్రమములు దగిలెను. కొంతదూర మరిగినతరువాత విరాధునివనము గానిపించెను. ఇది దండకాంతర్గతము ఇది మధ్యపరగణాలలోని "బిలాస్పూరు" జిల్లాలో నీశాన్యపుదిక్కుననున్నది.

ఇచ్చటనుండి యర్ధయోజనముమీఁదననఁగాఁ బదునైదు మైళ్లదూరమున శరభంగాశ్రమముండెను [2] ఈ యాశ్రమము విరాధుని వనమునకు దక్షిణమున నాజిల్లాలోనే యుత్తర భాగమున నీశాన్యపు మూలనుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. రాముని దర్శనమైన తరువాత శరభంగుఁ డగ్నిప్రవేశముఁ జేసెను. అచ్చట రామునిఁ జూడ మును లనేకులువచ్చి రాక్షసులచేఁ జంపఁబడిన ఋషుల యస్థుల ప్రోవులనుజూపిరి. వారలనందఱిని రక్షించెదనని రాముఁ డభయహస్తమునొసంగి యచ్చటనుండి సుతీక్ష్ణాశ్రమమునకుఁ బోయెను. [3] ఆయాశ్రమమున నొకరాత్రముండి తరువాత నక్కడనుండిబయలుదేఱి త్రోవలో నాశ్రమములఁ బెక్కింటిని గనుగొనుచుఁ బోయెను. కొంతదూరము పోవునప్పటికి నొక గొప్పసరోవరముఁ గానిపించెను. దానికే పంచాప్సరసమని పేరు. రామునకుదారి చూపుచున్న ధర్మభృతుఁ డనుఋషి యాసరోవరమును గూర్చిన యితిహాసములఁ గొన్నిఁటిని వానికిఁ జెప్పెను. మాండకర్ణి ఋషియొక్క తపస్సుచే నీసరోవరము నిర్మింపఁబడెనఁట.[4] ఈపంచాప్సరస్సరోవరము బిలాస్పూరు జిల్లాలోనిదని కొన్ని హేతువులం గనంబఱచి జనరల్ కన్నింహామ్ దొరగారు నిశ్చయించి

---

1 (అరణ్య. ౧ా సర్గము.) 2 (౨ా-౩ా-౪ా సర్గములు.) 3 (౭ా సర్గము.) 4 (౧౧ సర్గ. ౧-౨౦.)

యున్నారు.[1] మఱియును కాళిదాసునిచే మేఘసందేశమునందు వర్ణింపఁబడిన యక్షుని నివాసస్థలమగు రామగిరి [2]యీ యాశ్రమ ప్రాంతముననే యుండెనని కొందఱు విద్వాంసుల యభిప్రాయమై యున్నది.

సుతీక్ష్ణాశ్రమమునకు దక్షిణమున నాలుగుయోజనములమీఁద ననఁగా ౧౨౦ మైళ్లమీఁద నగస్త్యమహాముని భ్రాతయొక్క యాశ్రమముండెను. ఈయాశ్రమము రాయపూరు జిల్లాయొక్క దక్షిణభాగమును బస్తరుసంస్థానము యొక్కయుత్తరభాగమును వ్యాపించియుండెనని రామాయణములోని వర్ణనవలన మన మూహింపవలసియున్నది. ఈ యాశ్రమమునకు దక్షిణమున నొకయోజనము (30 మైళ్లు) మీఁద నగస్త్యాశ్రమముండెను. ఈ యాశ్రమము బస్తరు సంస్థానమునకు దక్షిణభాగమునం దుండెను. అగస్త్యాశ్రమమునకు దక్షిణమున రెండామడల దూరమున ననఁగా నలువదిమైళ్లదూరమునఁ బంచవటీప్రదేశమును గోదావరియునున్నవి. పంచవటీ కొంతవఱకు నరణ్యప్రదేశమగుటం జేసి గోదావరికి సమీపమునఁ బర్ణశాల నిర్మించుకొని సీతారామలక్ష్మణులు కొన్ని దినములు నివసించియుండిరి. ప్రస్తుతపు గోదావరిమండలములోని భద్రాచలమునకు సమీపమున నున్న పర్ణశాలయను గ్రామములో శ్రీరాముని పర్ణశాలయుండెనని యాంధ్రుల యభిప్రాయమై యున్నది. రాముఁడు పంచవటిలో నుండఁగ శూర్పణఖవచ్చి యాతని మోహించుటయు, లక్ష్మణుఁడు దాని ముక్కుచెవులు గోయుటయు, ఖరాదిరాక్షసులను జంపుటయు మొదలుగాఁగల కథయంతయు నడచినది. ఈఖరాదులందఱును జనస్థానమం దుండిరి.

కావున నీజనస్థానమనునది యెద్దియో మనము దెలిసికొనవలసియున్నది. మధ్యపరగణాలలోని రాయపూర్ (రాయపురము) జిల్లాయొక్కయు, బస్తరు సంస్థానముయొక్కయుఁ బూర్వభాగమును, సంబల్‌పూరు (సంబళపురము)

1(Archeological Reports vol. XI.) 2 (మేఘసందేశము ౧ వ శ్లోకము.)

జిల్లాలోని చాలభాగమును, చెన్నరాజధానిలోని జయపురసంస్థానాంతర్గతమై గోదావరికి నుత్తరమునవున్న కొంతభాగమును, గోదావరికి దక్షిణమునవున్న నైజాము రాజ్యములోని చాలభాగమును ఈజనస్థానము లోనివిగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. రావణుని తమ్ముఁడగు ఖరుఁ డీజనస్థానమున కధిపతిగానుండెను. వీని రాజధాని ఖరాలయము. రాయపూరు జిల్లాలోని "ఖరియా" అనునదియె ఖరాలయమని చెప్పఁబడుచున్నది. సంబలపూరనునదియె వాల్మీకిచే వర్ణింపఁబడిన శంబరపురమని చెప్పఁబడుచున్నది. పంచవటీ ప్రదేశముగూడ జనస్థానాంతర్గతమైనదిగఁ గానంబడిరియెడు. పర్ణశాలనుండి రావణుఁడు సీతనెత్తుకొనిపోయిన కథ సర్వజన విదితమైనదే. గోదావరికి నుత్తరమునఁ బంచవటీ ప్రదేశమునందును జనస్థానమునందును సీతను వెదకివెదకి గోదావరియొడ్డునఁ గొంతదూరమరిగి పర్ణశాలకుఁ దూర్పున భద్రాచలముకడ రామలక్ష్మణులు గోదావరినదిని దాఁటిరి. నదికి దక్షిణముగా జనస్థానమునఁ గొంతదూరము ప్రయాణము చేసిన తరువాత జటాయువు గలిసికొనియెను. అచ్చటనుండి పశ్చిమదిశను నైఋతిదిశను గొంతనడచి[2] జనస్థానారణ్యమును దాటిన తరువాత నూటిగ దక్షిణదిశకు బోయిరి.[3] జనస్థానానంతరమున మూఁడు క్రోశములమీఁదఁ గ్రౌంచారణ్యము దగిలెను. ఇది నైజాము రాజ్యమునకు నైఋతిమూలనుండెను. ఈ యరణ్యమును విడచుటకుఁ బూర్వము మూఁడుక్రోశములు తూర్పుదిక్కునకుఁ బోయిరి. ఇచ్చటనే వీరికిఁ గబంధుఁడడ్డువడెను. వాఁడు చెప్పినందున నచ్చటనుండి వారిరువురు పశ్చిమదిశను బంపకుఁ బోయిరి. పంచవటినుంచి పంపానదివఱకు వాల్మీకి రామాయణములో నిచ్చిన యాదిశలను బట్టి చూచినను నవి భద్రాచలమునకు సమీపమునందలి పర్ణశాలకు ననుకూలములుగా నున్నవే కాని నాసికపట్టణము పంచవటియని గాని జనస్థానమని కాని యను కొనుటకు ననుకూలములుగాలేవు. ఋశ్యమూకము, మాల్యవంతము, కిష్కింధము మొదలయిన ప్రదేశములన్నియు హంపీ విరూపాక్షము సమీపమునందలి పర్వతాదులని యందఱి యభిప్రా

---

1 (౩-౨-౪-౪౩) 2 (౩-౯-౧-౨.) 3 (౩-౮.)

ఋజువై యున్నది. కాఁబట్టి యాంధ్రదేశము దండకారణ్యములోనిదని పైఁ బేర్కొనఁబడిన శ్రీరాముని మార్గమువలననే తేటపడుచున్నది. ఇంక నాంధ్రదేశ మెట్లు నాగరికతఁగాంచి యెప్పటినుండి ప్రఖ్యాతికి వచ్చినదో దానిం గూర్చి మనము విశేషముగాఁ జర్చించి తెలిసికోవలసి యున్నది.

1 హిందూదేశకథాసంగ్రహము, ప్రథమభాగము పుట. ౫౩-౫౮.

మూడవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రదేశ ప్రశంస.

ఇప్పుడు మన మీభూభాగము నాంధ్రదేశమని పిలుచుచున్నారమో యాభూభాగము పూర్వము దండకారణ్యములోనిదని చెప్పఁబడినంతమాత్రమున నాకాలమున నాంధ్రదేశముగాని యాంధ్రులుగాని యిచ్చటలేరని యూహింపరాదు. ఆంధ్రులు ప్రాచీనులేగాని నవీనులుగారు. వేదములలో మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదగు ఋగ్వేదమునందలి యైతరేయ బ్రాహ్మణమునందు నాంధ్రుల ప్రశంసగలదు. అం దాంధ్రు లనాగరికారణ్యకజాతులలోఁ జేర్పఁబడి యుండిరని యీక్రిందివాక్యమువలన బోధపడఁగలదు. "శ్రు. తస్యహవిశ్వామిత్రస్యైకశతం పుత్రాఆసుః - పంచాశదేవజ్యాయాంసో మధుచ్ఛందసః - పంచాశత్కనీయాంస స్తద్యేజ్యాయాంసోనతే కుశలం మేనిరే. తాననువ్యాజహారాంతాన్వః ప్రజా భక్షీష్టేతి-తఏతేంధ్రాః పుండ్రాః శబరాః, పులిందామూతిబా ఇత్యుదంత్యా బహవోభవంతి." [1] విశ్వామిత్రఋషి తనపుత్రులలో నేబదుండ్రయొక్కసంతతిని ఆర్యాశ్రమములయొక్క సరిహద్దులలో నివసించునట్లుగా శపించెననియు, వారలే ఆంధ్రులనియు, పుండ్రులనియు, శబరులనియు, పులిందులనియు, మూతిబాలనియు, పిలువఁబడుచున్నారనియు, విశ్వామిత్రునిసంతతివారలే దస్యులలో నధికభాగముగా నేర్పడిరని తెలుపఁబడినది. వీరెల్లరును దక్షిణమున నివసించుచుండిన వారని చెప్పఁబడుచున్నారు. పులిందులును శబరులును వింధ్యపర్వతప్రాంతభూములయందు నివసించి యుండినవారని నవీనగ్రంథములవలనఁ దెలియుచున్నది. వింధ్యపర్వతారణ్యములలో శబరులున్నారని బాణకవి తన కాదంబరియందు వ్రాసియున్నాఁడు.

---

1 ఐతరేయబ్రాహ్మణము; పంచిక 2 అధ్యాయము 3; కండిక ౧౮

ఆంధ్రులు కృష్ణా గోదావరులనడుమనుండెడి యరణ్యప్రదేశమునఁ దూర్పుభాగమున నవఁగా నిప్పటి కృష్ణామండలమున నివసించుచుండెడి వారని చరిత్రకారు లనేకు లభిప్రాయపడి యున్నారు. కృష్ణా గోదావరుల నడుమనుండెడు నరణ్యప్రదేశమె యాకాలమునం దాంధ్రదేశముగా నుండెను. రామాయణ మహాభారతముల నాఁటికి దక్షిణాపథమున నాంధ్రదేశము లేదనియు, ఇప్పటి యాంధ్రదేశము బహునవీనమైనదనియు, ఆంధ్రులు మగధదేశ సమీపమున గంగాతీరము నందుండి నాగరికులై క్రమక్రమముగా దక్షిణమునకు వచ్చి యీదేశమును జయించి యాక్రమించుకొనిరనియు, అప్పటినుండియు నీదేశమున కాంధ్రదేశమని పేరు వచ్చినదనియు కొందఱు పాశ్చాత్యులు మాత్రమెగాక మనవారు గూడ కొందఱు తలంచుచుండిరి. మఱియును రామాయణమునం దీప్రదేశము దండకారణ్యముగాఁ జెప్పఁబడుటచేతను శ్రీరాముని మార్గమునం దీదేశముఁ జేర్కొనఁబడ కుండుటచేతను, రామాయణములోని కిష్కింధాకాండములో నాంధ్రాదిదేశముల ప్రశంస దేశములఁ దెల్పుచోట గలిగియున్నను నది ప్రక్షిప్తముగా గ్రహింపవలసియున్నదనియు, ఇఁక మహాభారతమును బట్టి చూచినను నీప్రదేశ మరణ్యమయమనియె తోఁచుచున్నదనియు, అర్జునుఁడు తీర్థయాత్రకు బయలుదేఱి మహేంద్రపర్వతము [1] వఱకును తీర్థములను దేశములను, ఆయతనములను జూచుచు వచ్చి దాని దాఁటిన తరువాత మణిపూరము [2] వఱకును సముద్రతీరమునఁ బడిపోయి మరల మణిపూరము మొదలు పట్టణములను, మేడలను, మిద్దెలను తీర్థములను జూచినట్లు చెప్పఁబడినది గాని యాంధ్రదేశము చెప్పఁబడలేదనియు, ఇందును దేశములఁ దెల్పుచోట నాంధ్రాదిదేశముల ప్రసంసకలదుగాని యదియును ప్రక్షిప్తమని పైవిషయములవలననే బోధపడగలదనియు, కావున మహేంద్ర పర్వతమునకును పాండ్యదేశమునకును నడుమ దేశములేదని కొందఱు తలంచుచున్నారు [3] గాని

---

1 ఇది గంజాముజిల్లాలో నుత్తరభాగమున నున్నది.

2 ఇది పాండ్యదేశమునకు ముఖ్యపట్టణము.

3 నన్నయభట్టారక చరిత్రము. పొరటలు ౩౭—౪౨.

యది విశ్వసనీయము గాదు. పైనుదాహరింపఁబడిన యైతరేయ బ్రాహ్మణ వచనమునుబట్టి యాంధ్రులను ననాగరికారణ్యక జాతివారొకరుకలరని తేటపడినది ఆ యనాగరికాంధ్రులు నివసించుదేశమె యాంధ్రదేశమనంబడుచున్నది. నాగరికులు వసియింప శక్యముకాని యంధకార బంధురమైన మహారణ్య ప్రదేశమునందు నివసించెడివారగుటచేతనే యార్యులు వీరిదేశము నాంధ్రదేశమనియు వీరిని నాంధ్రులనియు వాడుచువచ్చిరి. అనాగరికులయిన యాంధ్రులు నివసించు దేశమునమిద్దెలు, మేడలు నెట్లుగానగును? అనాగరికదేశమునందుఁ బుణ్యతీర్థములెట్లుగానగును? అర్జునుఁడు ప్రశంసింపక పోయినంతమాత్రముచేత నప్పటియనాగరికాంధ్రదేశము లేదనుకోవచ్చునా? మహాభారతము సభాపర్వము నందును, రామాయణము కిష్కింధా కాండములోను నాంధ్రులు దక్షిణాపథముననున్నవారని తెల్పఁబడియుండలేదా [1]? కాఁబట్టి రామాయణ మహాభారతములనాటికి దక్షిణాపథమున నాంధ్రులులేరని ఆంధ్రదేశములేదని చెప్పుటసాహసము. ఆంధ్రులున్నారని యొప్పుకొనుచు నాంధ్రదేశములేదనుట మహాసాహసము. ఆంధ్రదేశము లేదనరాదుగాని అప్పటికప్రసిద్ధమై అనార్యమై అరణ్యప్రదేశమున నున్నదని యొప్పుకొనక తప్పదు.

ఈభాగమునం దాంధ్రదేశము లేకుండుటచేతనే కాళిదాసు తన రఘువంశమునందు కళింగదేశమును పాండ్యదేశమునువర్ణించి నడుమనున్న యాంధ్రదేశమును వర్ణింపకుండెనని చెప్పుదురు కాని కొంచె మించుమించుగఁ గాళిదాసుని కాలమునందే యుండిన వరాహమిహిరాచార్యులు తన బృహత్సంహిత కూర్మవిభాగమునందు నాంధ్రదేశమును బ్రశంసించియే యున్నాడు. [2] అశోకుని

---

1 "శ్లో. పౌండ్రాంశ్చద్రవిడాంశ్చైవ సహితాం శ్చోడ్రకేరళైః ।
ఆంధ్రాం స్తాలవనాంశ్చైవ కళింగా నుష్ట్రకర్ణికాన్" మహాభారతము, సభాపర్వము.

2 ఆగ్నేయాందిశి వర్ణితః. తథా, ఆగ్నేయాందిశి-కోశలకళింగ వంగోపవంగ జఠరాంగాః శౌలిక విదర్భవత్సాంధ్ర చేదికాశ్చో ర్ధ్వకంఠాశ్చ. అని బృహత్సంహితాకూర్మవిభాగము. వాచస్పత్యము.

శాసనములలో చెప్పబడు ఆంధ్రరాష్ట్రముల ప్రస్తావము లేకయుండుటచే నదియు “బహుశః” అప్పటికా హిందూభూభాగము పొత్తుగా నాగరికతలేక కొండ కోయలకు నివాసస్థానమై యుండవలెనని డాక్టరు బర్నెలుగారు తమ ప్రాచీనలిపి శాస్త్రములో వ్రాసియున్నారు. ఈ బర్నెలుగారు లేఖనమునుబట్టి భ్రమపడిరో కాఁబోలు “అశోకుని శాసనములలోఁ బలుతావుల పాండ్యచోళాదుల ప్రశంసకలదు; అప్పటి కాంధ్రదేశమే యున్నయెడల దీని ప్రశంస లేకయుండదు; అశోకుని కాలము క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము సం॥ ౨౬౦ అయియున్నది; అప్పటికీ భూభాగము పట్టి యరణ్యప్రదేశమె గాని జననివాసయోగ్యంబగు దేశముగాదు: ఈసంగతి నే మనగ్రంథములును దెలుపుచున్నవి.” అని యొకరు వ్రాసియున్నారు.[2]

అశోకుని కాలము నాటికి నాంధ్రులు నాగరికులై పల్లెలు పట్టణములు దుర్గములు నిర్మించుకొని రాజ్యములు స్థాపించి ప్రభుత్వములు సేయుచుండిరనుటకు నశోకుని శాసనములే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. అశోకుని శాసనములలో నాంధ్రుల ప్రశంస లేదనుకొనుట పొరబాటు. తనరాష్ట్రములోని వారల వలెనె యవనులును, కాంభోజులును, నాభకులును, భోజులును, పైఠాణికులును, ఆంధ్రులును, పులిందులును, తనచేఁ బ్రకటింపఁబడిన బుద్ధధర్మమును నవలంబించిరని ౧౩ వ శిలాశాసనమున నశోకుఁడు వ్రాయించెను.[3] ఇంతియగాక యశోకుని పితామహుఁడును మౌర్యవంశ స్థాపకుఁడునగు చంద్రగుప్తుని యాస్థానమునం దున్న మెగాస్తనీసను రాయబారి యాంధ్రరాజ్యము మహోన్నతదశయం దున్నట్టును ఆంధ్రరాజ్యమునందప్పుడు ముప్పదిదుర్గములును, లక్షకాల్బలమును రెండువేల యాశ్వికులును వేయియేనుంగుల బలమునుండెనని వ్రాసియున్నాఁడు. ఈవిషయ

---

1. There is not the least mention of any Telugu kingdoms in the Asoka Inscriptions. Probably that part of India was not then civilized at all, but inhabited by wild tribes. Dr. Burnell's South Indian Paeleography.

2. నన్నయభట్టారక చరిత్రము పుట ౩౫.

ము నే క్రీ౦ మొదలగు విదేశీయులయిన చరిత్రకారులు వక్కాణించి యున్నారు.[3] కాఁబట్టి యశోకుని కాలమునాటికి నాంధ్రులు నాగరికు లయియుండిరనుటకు సందియము లేదు.

ఆంధ్ర రాజులు మగధ రాజ్యమును బాలించుచుండిన కాణ్వవంశజులను జయించి తద్రాజ్యము నాక్రమించుకొని నాలుగువందల యేఁబదియాఱు సంవత్సరములు నిరంకుశముగాఁ బరిపాలనము చేసిరని పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడి యుండుటచేతఁ బాశ్చాత్యపండితులు కొందఱాంధ్రులను గంగాతీరవాసులనుగాఁ బరిగణించి వాదోపవాదములను సలిపి గ్రంథసాముగ్రిని పెంపుచేసి క్రొత్తచిక్కులను గల్పించిరి. "ఆంధ్రులు, ఆంధ్రజ్ఞాతీయులు, ఆంధ్రభృత్యులు" అనివారునగా వేర్వేఱు వంశనామములతో గంగాతీరమున నెనిమిదిశతాబ్దములు నిరాతంకముగా రాజ్యపాలనముచేసి క్రమక్రమముగాఁ దూర్పుతీరమునంతయు నాక్రమించుకొని తుదకు కృష్ణాగోదావరుల నడుమ ధాన్యకటకదేశమున స్థాపించి పాలించిరనియు, వారుపోయినవిధముగాని కాలముగాని సరిగాఁదెలియరాదని విస్పష్టముగా నాంధ్రులనుగూర్చిన వ్యాసములో వ్రాసియున్నారు.[1] దక్షిణహిందూస్థాన నాణెములచరిత్రమును వ్రాసిన సర్ వాల్టరు ఎల్లియాట్ దొరగారుకూడ క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము మూడవ శతాబ్దమునఁ గడపటిసారి వచ్చిన ద్రావిడులు మగధరాజ్యమునకుఁ దూర్పున గంగానదీ ప్రాంతభూములయందుఁ గొంతకాలము నివసించి పెక్కుతెగలుగ నేర్పడిరనియు, వారిలో

---

3. And likewise here, in the king's dominions, among the Yonas and Kambhojas, in (?) Nabhaka of the Nabhitis, among the Bhojas and Pitinikas, among the Andhras and Pulindas, everywhere men follow the law of Piety as proclaimed by his Majesty" (Rock Edict XIII)

2. Pliny, Hist, Nat, book VI, 21, 22, 23, from information probably supplied by Magesthenes.

1. Asiatic Researches Vol IX page 101.

ముఖ్యులయిన యాంధ్రులును కాళింగులును ప్రభుత్వములు చేసి శకనులతోఁ బోరు పడలేక తూర్పుతీరమునకు వచ్చిరనియు, వారిలోఁ గాళింగులు గోదావరికి నుత్తరమునను, ఆంధ్రులు కృష్ణాగోదావరులనడుమను స్థిరవాసము లేర్పఱచుకొనిరనియుఁ దరువాతఁ గృష్ణాతీరమునందలి ధాన్యకటకమును రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రులు పశ్చిమ సముద్రమువఱకు నాక్రమించి జగద్విఖ్యాతి పరిపాలనము చేసిరని వ్రాసియుండిరి.[1] వీరు తమవాదమునకు బలముగా నుండుటకై ప్లినీ వ్రాసినదానిని ప్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు. అయినను గంగానదికి దూరముగా నాంధ్రులుండిరని ప్లినీ వ్రాయుచున్నాఁడు. సముద్రమునకు మగధరాజ్యమునకు నడుమ నాంధ్రరాజ్యముండుట యసంభవము. ఆకాలమునందలి భరతఖండము నందలి రాజ్యములలో చంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యము మేటియని చెప్పఁదగియున్నది. ఆఱులక్షల కాల్బలములోను ముప్పదివేల యాశ్వికబలములోను నొప్పియుండిన యీరాజ్యము ప్రక్కను లక్షకాల్బలమును, రెండువే లాశ్వికబలమును మాత్రము గలిగియుండిన యాంధ్రరాజ్య ముండుట పొసఁగనేరదు, ఈయభిప్రాయమునే జనరల్ కన్నింహ్యాం దొరగారు కూడఁ దెలిపియున్నారు.[2] ఇంతియగాక యశోకుని ౧౩ వ శిలాశాసనమునందు "ఆంధ్రపుళిందేషు" అని యాంధ్రులు దక్షిణముననున్న పుళిందులతోఁ జేర్పఁబడియున్నారు. ఆంధ్రులు గంగాతీరము నం దుండిరని యూహించుటకాధారము మగధరాజ్యము నాంధ్రరాజులు పాలించిరని పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడుట తప్పవేఱొండు ప్రమాణము గానరాదు. మఱియును క్రీస్తుశకము మొదటి శతాబ్దమున కనిష్కుడను శకరాజు మగధరాజ్యమును జయించినట్లును వాని సంతతి వారు కొంతకాలము దానిని పరిపాలించునట్లును ఇటీవల నూతనముగాఁ గనుఁగొనఁబడిన మథురలోని యొకశాసనమును బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. నాణెములనుబట్టియు, శిలాశాసనములబట్టియుఁ జిరకాలమునుండి యాంధ్రులు దక్షిణదేశమున

1. Sir Walter Elliot's Coins of Southern India.
2. Coins of Ancient India by Major. General Sir. A Cunningham ; page 108.

మున్న వారని నిశ్శంకముగా నుడువవచ్చును. కృష్ణాగోదావరి నదీప్రాంతములందు వారు నెలకొల్పిన బౌద్ధసంఘారామములును, స్తూపములును శిథిలములయ్యును నేటికిని గన్పట్టుచు నాంధ్రులయునికిని వేనోళ్లఁ జాటుచున్నవి. ఐతరేయబ్రాహ్మణకాలము నాటనుండి యాంధ్రులు దక్షిణాపథదేశమునందలి ప్రాగ్దిశనున్న యరణ్యప్రదేశములో నివసించుచు ననాగరికులుగానుండి క్రమక్రమముగాఁ గాలము గడచినకొలఁది నాగరికులయిన ద్రావిడులయొక్కయు, నార్యులయొక్కయు, సహవాసము గలిగి వారలసంపర్కంబునఁ దామును నాగరికులై పల్లెలు పట్టణములు నిర్మించుకొని తొలుదొల్తఁ బ్రజాస్థాపక సంఘముల మూలమున దొరతనము సేయుచుఁ దరువాత నిరంకుశులై రాజ్యములు స్థాపించి తొల్లింటిరీతులను విడచి నిరంకుశాధికారులయిన నాయకులకుఁ దలయొగ్గి దొరతనము విడిచిపెట్ట వారలు విజృంభించి పశ్చిమమున మహారాష్ట్ర ఘూర్జరమాళ్వకరూశకోసలాది దేశములను నుత్తరమున కళింగమాగధములనుజయించి యాంధ్రరాజ్యమును నానాదిశల వ్యాపింపజేసి విఖ్యాతయశులైరి. వీరికిఁ దొలుత గృష్ణాతీరమునందలి శ్రీకాకుళమును[1] దరువాత ధాన్యకటకము[2]ను రాజధానులుగనుండెను. రాజులు ధాన్యకటకమునఁ బరిపాలనము సేయుచుండ యువరాజులు మహారాష్ట్రమునందు గోదావరీ తీరమునందుండిన ప్రతిష్ఠాన పురమునందుండి ప్రభుత్వము సేయుచుండిరి. ఆంధ్రభృత్యవంశములో నొక తెగవారు శ్రీశైలమునకు సమీపమునఁ జంద్రగుప్తపట్టణము రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

ఆంధ్రులు గంగాతీరవాసులని ప్రబలప్రమాణములు గాన్పించువఱకు వారు దక్షిణాపథవాసులనియును, వారిదేశము దక్షిణాపథదేశ మనియును, అదియు కృష్ణాగోదావరీ నదీ గర్భదేశమనియును మనము విశ్వసింతము. ఈయాంధ్రదేశ

---

1. కృష్ణామండలములోని చల్లపల్లి జమీందారీలో నున్నది. 2 గుంటూరు మండలములోని సత్తెనపల్లి తాలూకాలోగల అమరావతి ధరణికోట యనునవే ధాన్యకటకముగా నున్నవి. 3 గోదావరినది మీఁదనుండు పైఠని యనుగ్రామము

మే తరువాత కళింగ త్రికళింగ[1] త్రిలింగ వేంగీ నామములచే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చినను ఆంధ్ర త్రిలింగ నామములు మాత్రము నిలిచినవి.

కళింగదేశము.

గంజాము మండలములోని మహేంద్రగిరి మొదలుకొని గోదావరివఱకును గల దేశమునకుఁ గళింగమను పేరుగలదు. చంద్రవంశపు రాజగు కళింగుఁడను వాఁ డీ దేశమును పాలించుటచేత నప్పటినుండి యీదేశము కళింగదేశమని వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది. ఇది పూర్వము మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిఁగాంచినట్టి దేశము. బుద్ధుని కాలమునందు దీనికి దంతిపురము రాజధానిగనుండెను. లాంగూల్యానదిమీఁదనుండు సింహపురము పూర్వ మొకప్పుడు రాజధానిగ నుండెనని బౌద్ధులచరిత్ర గ్రంథమగు మహావంశమునందుఁ జెప్పఁబడినది శ్రీకాకుళ మొకప్పుడును, కళింగనగర మొకప్పుడును, పూర్వము రాజధానులుగ నుండుచువచ్చెను. క్రీస్తుశకము, మూఁడు నాలుగవ శతాబ్దములయందు పిష్టపురము రాజధానిగనుండెను. దీనినే యిప్పుడు పిఠాపురమనుచున్నారు. ఇది చాళుక్యుల కాలమునందుఁ బిఠికాపుర మనుపేరం బరఁగినది. తరువాత కురంగేశ్వర పురమని పొందిన కోరంగి యేడవశతాబ్దమునందుఁ గళింగదేశములోఁ బ్రఖ్యాతి కెక్కిన పట్టణముగా నుండెను.

ఒకప్పుడీ కళింగముత్తరమున గంగాతీరము వఱకును మఱొకప్పుడు దక్షిణమున కాంచీపురమువఱకును వ్యాపించినది. వేంగీదేశమును పాలించిన పల్లవులును చాళుక్యులు నీకళింగదేశమును జయించి తమరాజ్యములోఁ గలుపుకొనుటచేత నాంధ్ర కళింగములు రెండును మిశ్రములగుచువచ్చి యేకదేశమైనవి. అయినను మహేంద్రగిరి మొదలుకొని రాజమహేంద్రవరము వఱకును గలదేశము పదునాఱవశతాబ్దాంతము దనుకఁ గృష్ణాతీరప్రాంత ప్రదేశములవారిచేఁ గళింగదేశమనియె వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చినది. పదునాఱవ శతాబ్దములోని

1. తృతీయ కళింగమని యర్థముకాని యైరోపీయ పండితులు తలంచినట్లు మూఁడు కళింగములు కాదు.

వాఁడై మూరురాయరగండఁ డని ప్రఖ్యాత బిరుదము గాంచిన మహావిక్రమశాలి యగు కృష్ణదేవరాయలు తన యాముక్తమాల్యదయందు కళింగదేశవిజిగీషామనీషం దండెత్తిపోయి" అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఆశతాబ్దములోని వాఁడే యైన తెనాలి రామకృష్ణకవి తనపాండురంగమాహాత్మ్యమున "అతండు కళింగ దేశాభరణంబగు పీఠికాపురం బధిష్ఠించి" అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఏదియెట్లున్నను నాంధ్రదేశములోని సముద్రతీరప్రదేశము కొంతభాగము కళింగదేశముగా వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చెననుట నిర్వివాదాంశమనుటకు సందియము లేదు.

త్రికళింగ దేశము.

ఇఁకను త్రికళింగ దేశమని వ్యవహరింపఁబడినదా, లేదా యని దలపకొన వలసియున్నది. అందుకు నిదర్శనములు గాన రావని కొందఱిచేఁ దలపఁబడుచున్నది[1]

మహాభారతమున మూఁడుతావులను కళింగదేశము వర్ణింపఁ బడినది. మార్కండేయ పురాణములో నుత్తరదేశమునందును, మధ్యదేశమునందును, దక్షిణదేశమునందును మూఁడుతావులను కళింగదేశమున్నట్లు వర్ణింపఁబడినది.[2]

---

1. ఆంధ్రాక్షరతత్త్వము, పుట ౪౩

(2) "శ్లో. మత్స్యాశ్శ్వకూటాః కుల్యాశ్చ కున్తలాః కాశికోసలాః
అథర్వాశ్చ కళింగాశ్చ మశకాశ్చవృకైస్సహ
మధ్యదేశ్యా జనపదాః ప్రాయశోమీప్రకీర్తితాః"
* * * * * * * *
"శ్లో. గాన్ధారాయవనాశ్చైవ సిన్ధుసౌవీరమద్రకాః
* * * * * * * *
చలికాహూహుకాశ్చైవ ఊర్ణాదార్ణాస్తథైవచ
ఏతేదేశావ్యుదీచ్యాశ్చ ప్రాచ్యాన్ దేశాన్ నిబోధమే"
* * * *
అథాపరేజనపదా దక్షిణాపథవాసినః
మహారాష్ట్రామాహిషకాః కళింగాశ్చైవసర్వశః

మనగ్రంథములయందు మాత్రమేకాక క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము రెండవశతాబ్దమున కళింగదేశమును జయించి యొరిస్సాలోని (ఉత్కలము) యుదయగిరి (ఖండగిరి) యందు ఖారవేలుఁడు వ్రాయించిన శాసనమునందును మూడు తావులకళింగము పేర్కొనఁబడినది. ఇదియునుంగాక విదేశీయులైన "ప్లినీ, టాలెమీ" అను చరిత్రకారులిరువురును ఉత్తరకళింగమును, మధ్యకళింగమును మూడవకళింగమును (త్రికళింగమును) పేర్కొనియుండుటచేత మెగాస్తనీసు కాలమున సహితము నీ మూడుకళింగములున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది.[1] అయిన నశోకుని శాసనములయం దొక్క కళింగమే పేర్కొనఁబడినది.

గంగానది మొదలుకొని కటకపురి వఱకును గలదేశ ముత్తరకళింగ మనంబడుచున్నది. ఉత్తర కళింగమే యుత్కలమనఁబడుచున్నది. కటకపురి మొదలుకొని మహేంద్రగిరి పర్యంతముగలదేశము మధ్యకళింగము. ఇదియే కన్యోధదేశ మనఁబడుచున్నది. మహేంద్రగిరి మొదలుకొని గోదావరివఱకును గలదేశము కళింగము లేక త్రికళింగ మనఁబడుచున్నది. ఆంధ్రరాజ్యము ప్రభ యడంగిపోయిన తరువాత నీత్రికళింగదేశము వేంగిరాజులచే జయింపఁబడి వేంగికి కూడ వ్యాపించియుండును. ఈదేశమునకుఁ త్రికళింగ సంజ్ఞ యున్నటుల గ్రంథ నిదర్శనములు గానరావని కొందఱు తలంచుచున్నారు.[2] ఈదేశము త్రికళింగమని వ్యవహరింపఁ బడుచు వచ్చినదనుటకు గ్రంథస్థములగు నిదర్శనములు లేకపోలేదు. క్రీస్తుశకము ౯౪౦ దవ సంవత్సరములోని యుద్ధమల్లుని శాసనములం దొకదానిలో "వేంగీభువః పతిరభూత్త్రికళింగకోట్యోః" అని త్రికళింగము వాడఁబడియున్నది. ఇంతియగాక క్రీస్తుశకము పండ్రెండవ శతాబ్దమున చేదిదేశపురాజును కాళచూరి వంశజుఁడునగు శ్రీమ ద్విజయసింహదేవుని వంశములోని వాఁడగు శ్రీకర్ణదేవుఁడు త్రికళింగదేశమును జయించి త్రికళింగాధిపుఁడ

(1) A. Cunningham's Ancient Geography of India 519

2. ఆంధ్రాక్షర తత్త్వము ౭౪ పుటలు ౭౪, ౭౫.

వని బిరుదువహించినట్లుగఁ గాళీశాప్రతిలోని యొక తామ్రశాసనమునందున్నది.[1]

పై నుదాహరించినప్రమాణములను బట్టి త్రికళింగమను పేరు కొంతకాలము వ్యవహారము నందుండినదని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును.

త్రిలింగ దేశము.

త్రిలింగసంజ్ఞ దేశమున కెప్పటినుండి యేరీతిఁ గలిగినదని పరిశీలింపఁ బూనితిమా మనము నమ్మ నర్హముకాని పురాణగాథలనే శరణ్యములుగాఁ జేసికోవలయునుగాని విశ్వాసపాత్రములయిన చరిత్రాంశములేవియు మనకుఁ గానరావు. నిన్న మొన్న జరిగినవిషయములను బహుయుగములకుఁ బూర్వమునఁ బెట్టెడు పురాణము లీ చరిత్రమున నిజముఁ దెలిసికొనుట కెట్లు తోడ్పడఁగలవు? అయినను సాధ్యమగునంతవఱకు నిజముఁ దెలిసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించిచూతము. ఆంధ్రదేశమును పాలించెడి వేంగిరాజులు (పల్లవులును చాళుక్యులును) త్రికళింగరాజునుగూడ జయించి పాలించుచుండినవారగుటచేత నీదేశముకూడ వ్యవహారమునఁ ద్రికళింగమని వాడఁబడుచు వచ్చెననుటకు సందియము పడవలసిన పనిలేదు. ఈత్రికళింగము జనసామాన్యముచే నుచ్చరింపఁ బడునప్పుడు కొంతకాలము జరుగునప్పటికి 'క' లోపించి త్రిలింగ పదమే వ్యవహారములోనికి వచ్చియుండును. విదేశస్థులును త్రిలింగమనియే వ్యవహరించి యుందురు. త్రిలింగపదము వ్యవహారములోనికి వచ్చి యభ్యాసపడి దేశమున నాటుకొన్న తరువాత త్రిలింగపదము జనులనుడులనుండి తొలఁగిపోయి శాసనములయందు మాత్రమె నిలిచియుండును. తరువాత నీ దేశమును బాలించినవారిలో శైవమతస్థులయిన కడపటి పల్లవులకాలముననో, కాకతీయులకాలముననో, మొదటి చాళుక్యుల కాలముననో త్రిలింగదేశ నామము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదైనట్లుగఁ జేయుటకుఁ బ్రయత్నములు చేయఁబడియుండును. అయినను క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దమునందుండిన టాలెమీయనువాఁడు త్రిలింగమని పేర్కొని

---

1. See P. 11, C. F. Cunningham's Arch-Repts IX; J.A.S.B. VIII. 485; As, Res IX 108 Sir, Walter Elliot's Coins in Southern India.

యున్నాడు. త్రికలింగమనుటకు త్రిలింగమని యుండవచ్చును. దీనినంతయును బట్టిచూడఁగా కలింగమునుబట్టియే యాంధ్రదేశమునకు త్రిలింగమను పేరు వచ్చినదనియే తలంచుట సముచితమని దోఁచుచున్నది. అయినను కలింగమునుండి త్రిలింగముపుట్టినదని మనపండితులొప్పుకొనక త్రి+లింగశబ్దములనుండి పుట్టినదనియు నీదేశమున మూఁడుప్రసిద్ధలింగములు గలవనియు నందుమూలమున నీదేశమునకుఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ కలిగినదనియుఁ జెప్పుదురు. సుచంద్రునికొడుకాంధ్ర విష్ణువనువాఁడు శ్రీశైలము[1] భీమేశ్వరము[2] కాళేశ్వరము[3] ను మహేంద్రపర్వతముతోఁ గూడ, కలియునట్లుగా ప్రాకారములునిర్మించి యామూటినిద్వారములనుగాఁ జేసెననియు, ఈద్వారములయం దీశ్వరుఁడు శూలపాణియై ప్రమథగణములతోఁ గొలువఁబడుచు లింగరూపము లను దాల్చి యుండుండెననియు, ఆంధ్ర విష్ణువు సురలసహాయమును బొంది దానవాగ్రేసరుఁడగు నిశంభునితోఁ బదమూఁడు యుగములు యుద్ధముచేసి వానిని హతముగావించి గోదావరీతటమునందలి ఋష్యాశ్రమములతోసహా వానినివాసము నాక్రమించుకొనెననియు, అప్పటి నుండియు నీదేశము త్రిలింగమను పేరఁ బఱఁగుచున్నదనియు బ్రహ్మాండ పురాణమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

---

1. కర్నూలుమండలము మార్కాపురము తాలూకాలోనున్నది.

2. గోదావరి మండలములోని రామచంద్రపురము తాలూకాలోనిదాక్షారామమను గ్రామము.

3. కాళేశ్వరము-హైదరాబాదు రాజ్యములో నెలగందల మండలమున గోదావరి నదితో నింద్రావతి సంగమించెడు స్థలము చెంత మంథని యను గ్రామమునొద్ద శివక్షేత్రము కాళేశ్వరము కలదు.

4. శ్రీశైల భీమకాళేశ మహేంద్రగిరి సంయుతం। ప్రాకారంతుమహత్కృత్వా త్రీణి ద్వారాణిచాకరోత్॥ త్రిలోచనో మహేశస్తు త్రిశూలంచకరే వహన్। త్రిలింగరూపీవ్యవసద్ త్రిద్వారేషు గణైర్వృతః॥ ఆంధ్రవిష్ణుస్సురయుతో దనుజేన నిశంభునా। యుద్ధ్వా త్రయోదశ యుగాన్ హత్వా తుం రాక్షసోత్తమం అవసత్ త్రఋషిభిర్యుతో గోదావరీతటే॥ తత్కాలప్రభృతి క్షేత్రం త్రిలింగ మితి విశ్రుతం॥

గంజాము మండలములో నుత్తరభాగమునను్న మహేంద్రగిరిని శ్రీశైల క్షేత్రములను కలిపెడి ప్రాకారములమధ్య కెట్లుకొనిరాఁగలిగినశోధపడకున్నయది. ఈయాంధ్రవిష్ణు వెచ్చటివాఁడని విచారింపఁగా నితఁడు శ్రీకాకుళమును పాలించిన సుచంద్రునికొడుకనియు, అతఁడు కలియుగంబున స్వాయంభువమను పుకాలమున నున్నాఁడనియు ఆంధ్రకౌముదియందుఁ దెలుపఁబడినది. [1]బ్రహ్మాండపురాణము పదునొకండవ శతాబ్దమున వ్రాయఁబడినదని కొందఱుపండితు లూహించుచున్నారు. ఎప్పుడు రచింపఁబడినను బహుప్రాచీనమయిన దనుటకు సందియములేదు. బ్రహ్మాండపురాణములోని యీవాక్యమే మఱికొన్ని గ్రంథముల యందును జేర్చఁబడి యుండెను. బ్రహ్మాండపురాణమునందు మాత్రమే గాక స్కాందపురాణమునందును "త్రైలింగులు" అని యాంధ్రదేశస్థులు పిలువంబడిరి. [2]ఇంతియగాక త్రిలింగ శబ్దానుశాసనమను వ్యాకరణమున నధర్వణాచార్యులు త్రిలింగశబ్దములకు వ్యాకరణము రచించెదనని చెప్పియున్నాఁడు. [3]

---

1. ఆంధ్రనాథో మహావిష్ణు ర్నిశుంభదనుజాపహః|
పురాస్వాయంభువమనోః కాలేకలియుగేహరిః|
శ్రీకుళేరాజవర్యస్య సుచంద్రస్యతనూభవః|
అథవత్సర్వదేవైశ్చ వేష్టితోలోకపూజితః."

ఆంధ్రకౌముది.

2. శ్లో. కర్ణాటాశ్చైవత్రైలింగ గూర్జరారాష్ట్రవాసినః|
ద్రావిడాద్రావిడాఃపంచ వింధ్యదక్షిణవాసినః॥

(స్కాందపురాణము వాచస్పత్యము)

3. శ్లో. జయతిప్రసిద్ధంలోకే సర్వలక్షణలక్షితం ।
శబ్దంత్రిలింగశబ్దానా మధర్వణకవేఃకృతిః॥
కరోమిశబ్దంశబ్దానాం త్రిలింగానాంవలక్షణం ।
శాస్త్రాన్నశాస్త్యానిమాత్రాణి కావ్యంవ్యాకరణంవిదన్

అధర్వణాచార్యకృత త్రిలింగశబ్దానుశాసనము.

ద్వితీయాచార్యుఁడ[1]ని బిరుదు గాంచిన యాయథర్వణాచార్యుఁడు పదునొకండవశతాబ్దాంతముననో పండ్రెండవశతాబ్దారంభముననో నున్నవాఁడు. మఱియును పదమూఁడవశతాబ్ది ప్రాంతముననున్న విద్యానాథకవి తనప్రతాపరుద్రీయమునఁ ద్రిలింగములం జేర్కొని త్రిలింగదేశప్రశంస వలిపియున్నాఁడు.[2] మఱియు నా శతాబ్దమునందేయుండిన విన్నకోట పెద్దనామాత్యుఁడు తనకావ్యాలంకార చూడామణియందు "క॥ ధరశ్రీపర్వతకాళే । శ్వర దాక్షారామసంజ్ఞవఱలఁ ద్రిలింగా । కరమగుటనంధ్రదేశం।బరుదారఁ ద్రిలింగదేశమనఁ జనుఁగృతులన్॥" గీ. త త్త్రిలింగపదము తద్భవంబగుటచేఁ । దెలుఁగు దేశమనఁగఁ జేటపడియె । వెనుకఁ దెనుఁగు దేశమనునంద్రుఁగొందఱ । బ్భాషపంచగతులఁ బరుగుచుండు." నని వ్రాసియున్నాఁడు. పదునేడవశతాబ్దప్రాంతముననుండిన కాకునూరి యప్పకవియుఁ దనవ్యాకరణములో:—

"క॥ శ్రీపతిధరకాళేశ్వర, దాక్షారామంబులనంగఁ దనరారెడుని
త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీక్షితని ద్రిలింగసంజ్ఞ కెన్నికకెక్కెన్.
తే-గీ. త త్త్రిలింగనివాసమై తనరుకతన
నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్యమయ్యె
దెలుఁగుచుఁ దద్భవముదానివలనఁబొడమె
వెనుక కొందఱు దానిని తెనుఁగునంద్రు.

అని శ్రీశైలము, దాక్షారామము, కాళేశ్వరము, ఈమూడు క్షేత్రముల లింగములను త్రిలింగములనియు, వానిచే నొప్పునీదేశము త్రిలింగదేశమనియు వ్రాసియున్నాఁడు.

---

1. ప్రథమాచార్యుఁడని నన్నయభట్టునకు బిరుదముగలదు గావున నథర్వణాచార్యుని ద్వితీయాచార్యుఁడందురు.

2 "యైర్దేశ స్త్రిభిరేషి యాతి మహతీం ఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా యేషాం కాకతిరాజకీర్తివిభవైః కైలాసశైలాకృతాః తే దేవాః ప్రసరత్ప్రసాదమధురాశ్శ్రీశైలకాళేశ్వరః దాక్షారామనివాసినః । ప్రతిదినంత్వచ్ఛ్రేయసే జాగ్రతు" ప్రతాపరుద్రీయం, నాటక ప్రకరణే పంచమాంకమ్. ౪౪.

ఈపై ప్రమాణవచనములనుబట్టి "శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము లేక దాక్షారామము, కాళేశ్వరము" అను త్రిక్షేత్రముల లింగముల మధ్యనుండు దేశము త్రిలింగదేశమనియు, త్రిలింగశబ్దభవము తెలుఁగగుటం జేసి తెలుఁగుదేశమయినదనియు మనపండితుల యభిప్రాయమని తేఁటపడుచున్నది. ఈతెలుఁగు దేశమునే తరువాతి వారు తెనుఁగుదేశమని కూడ వాడుచు వచ్చిరనుటకు సందియములేదు. పదునొకండవ శతాబ్దారంభమున నుండిన నన్నయ భట్టారకుఁడు భారతముం దెనిఁగించుచు, కం. జననుత కృష్ణద్వైపా, యనమునిప్రవభాభిహిత మహాభారతబ। ద్ధనిరూపితార్థమేర్పడఁ, దెనుఁగునరచియింపు మధికధీయుక్తి మెయిన్. అనియు, ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథావిధార్థయుక్తిలో। నారసిమేలునా నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింపనా। నారుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెలుంగు[1]న న్మహాభారత సంహితా రచన బంధురుఁడయ్యె జగద్ధితంబుగన్" అనియువ్రాసి "తెనుఁగు; తెలుఁగునను పదములు రెండునుప్రయోగించెను. అనఁగానన్నయకాలము నాటికి నీతెలుఁగుశబ్దము త్రిలింగశబ్దభవముగా వాడఁబడుచుండెను. త్రిలింగపదము త్రికళింగపద వికారమయినను, సంస్కృతమైనను త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపదము పుట్టినదనుటకు సందియములేదు. పాలకభేదమును బట్టి యీ యాంధ్రదేశ మనేకనామములచే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చి నిజమైన యాంధ్రదేశమునకు హద్దు తెలియక పోఁగా నాంధ్రదేశ వ్యాప్తి నిరూపణమునకై యొకవేళ శ్రీశైలాది త్రిక్షేత్రముల లింగములను హద్దులనుగా తదనంతరులు గ్రహించి యుండుటంజేసి యంధ్రదేశమునకుఁ ద్రిలింగ సంజ్ఞ గలిగినం గలుగవచ్చును.[1]

వేఁగిదేశము.

ఆంధ్రదేశమునకు వేఁగిదేశమను పేరుగూడ వాడఁబడియుండెను. చోళమండలమునకు రాజధానియగు కాంచీపురమునకు నైఋతిభాగమున వెంగియను నొక చిన్నగ్రామమిప్పటికిని గలదు. ఆప్రదేశము మొదట నిర్జనంబయి

1. ఇది వేంగిరాజుల చరిత్రమునఁ జర్చింపఁబడవలసిన విషయము గావున గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీచర్చ నిచ్చట విరమించుచున్నాఁడను.

పులులు సంచరించెడు ప్రదేశ మగుటంజేసి యక్కడివారు దానిని వెంగి యని పిలుచుచువచ్చిరి. వెంగైయనఁగా నఱవములో పులియని యర్థము. వీనికే కన్నడములో వేంగియందురు. వేఁగియనఁగాఁ దెలుఁగులో పులియని యర్థము. ఈ మూఁడు భాషలయందు నీపద మించుక భేదముతో వ్యాఘ్ర పర్యాయమున నొకటి నుండియు వాడఁబడుచున్నది. వెంగికిఁ జుట్టుప్రక్కలనుండు ప్రదేశమంతయు వేఁగినాడని వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. వేఁగినాటి బ్రాహ్మణులు మొకట నీప్రదేశములోనివారే యని తోఁచుచున్నది. తొలుత నీవేఁగినాటి బ్రాహ్మణులు ద్రావిడాచారములే కలవారై క్రమక్రమముగా నిప్పుడిప్పుడు కొంతయాంధ్రాచారము నవలంబించుచున్నారు. ద్రావిడులలో వలెనే వేఁగినాటి స్త్రీలలో గొందఱికిఁ గుడిపైఁటలుంగలవు. కావుననే తెలుఁగునాఁడులకు వేఁగినాఁడులకు భేదమేర్పడినది

వేఁగిదేశము కన్నడదేశ ప్రాంతమని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. "ఈ భూమి (వేఁగిదేశము) ద్రావిడజాతులలో నొకరగు పల్లవులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెను. వారిరాజ్యమును వేఁగిరాష్ట్రమనియు, వారిరాజధానిని వేఁగిపురము లేక కళింగ నగరమనియుఁ బిలువసాగిరి. జైనపాలకుల సంస్కృతనామంబులకు వర్మయను విశేషణముఁ జేర్పఁబడుచుండెను. (నాగవర్మ) క్రీ. శ. 777 సంవత్సర ప్రాంతమువఱకు వారివంశము వ్యాప్తమునసుండినది. ఆకాలమునఁ బల్లవరాజ పుత్త్రియగు కుందేవి (కుందితల్లి) శ్రీపురమున కుత్తరమున నొక జైనదేవాలయమును గట్టించెను. క్రీ శ 680 సంవత్సరమునకుఁ దరువాతఁ దుంగభద్రాతీరమునసున్న కళ్యాణపురపుఁ జాళుక్యరాజాను బరిమార్చెను. క్రీ శ 1000 సంవత్సర ప్రాంతమున వేఁగిరాజ్యమును శైవుఁడును, నప్పటికి దక్షిణ హిందుస్థానపుఁ బ్రబలరాజునగు రాజేంద్ర చోళునకుం జెందెను" [1]కాంచీపురమునకుఁ పైనుండు వేఁగిదేశము గోదావరివఱకును వ్యాపించినది. అట్లువ్యాపించుటకుఁ

1 (నాగవర్మ విరచితకన్నడ ఛందము, 1875 సం॥ వ రెవరెండు ఎఫ్ కిటెల్ దొరగారి పీఠిక. పే. 21 (శ్రీపురము. తెన్నూరుడిస్ట్రిక్టు కళ్యాణపురము. పొతుకనరా). ఆంధ్రాక్షర తత్త్వము పొరట 83.

కారణము లేకపోలేదు. క్రీస్తుశకము మూడవశతాబ్దము మొదలుకొని యేడవశతాబ్దముదనుకను పల్లవరాజులు, నటుపిమ్మటఁ బండ్రెండవ శతాబ్దాంతము వఱకును బూర్వచాళుక్యులును బరిపాలనము చేసిరి. వారికాలమున నీదేశము వేంగిదేశమనియె విశేషముగా వాడఁబడుచు వచ్చెను. రాజనరేంద్రుని యాస్థానకవియగుఁ బండితుఁడునగు నన్నపార్యుఁడు రాజమహేంద్రవరమును వేఁగిదేశమునకు నాయకరత్నమని చెప్పియున్నాఁడు. పల్లవరాజు లిప్పటియేలూరునకు సమీపముననుండెడి వేంగీపురమును రాజధానిగాఁ జేసికొని యీదేశమును బరిపాలించిరి. ఏడవ శతాబ్దాదిని రెండవ పులకేశివల్లభుఁడను చాళుక్యరాజు పల్లవరాజును జయించి తనతమ్ముని కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వేఁగీదేశమునకుఁ బాలకునిగా నియమించెను. అమ్మరాజవిష్ణువర్ధమని కాలమున ననఁగాఁ దొమ్మిదవశతాబ్దాదిని రాజధాని రాజమహేంద్రవరమునకు మార్పఁబడినది. పల్లవచాళుక్యుల కాలమున నిదియంతయు వేఁగిదేశముగా వ్యవహరింపఁబడినను మొదటి వేఁగిదేశము చోళదేశ ప్రాంతమునందలిదియే యైయుండును.

"సీ. దక్షిణగంగనాఁ దద్దయు నొప్పిన గోదావరియు జగదాదిదైన
భీమేశ్వరంబును బెడఁగగుచున్న శ్రీపర్వతంబును జూచి యుర్విలోన
ననఘమై శిష్టాగ్రహారభూయిష్ఠమై ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన
పుణ్యసమృద్ధమై పొలుచు వేఁగీదేశ విభవంబుఁ జూచుచు విభుఁడు దక్షి
ణాంబురాశితీరంబున కరిగి దురిత । హారియైన కావేరి మహాసముద్ర
సంగమంబున భూసురేశ్వరులకభిమతార్థదానంబు చేసి కృతార్థుఁడగుచు".

అని నన్నయభట్టు భారతాదిపర్వమున నర్జునతీర్థయాత్రాసందర్భమున కళింగదేశమును, పురుషోత్తమ క్షేత్రమును, మహేంద్ర పర్వతమును జెప్పినతరువాత నీపద్యములో గోదావరిని భీమేశ్వరమును శ్రీశైలమును జూచినతరువాత "అనఘమై శిష్టాగ్రహారభూయిష్ఠమై ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన పుణ్యసమృద్ధమై పొలుచు వేఁగీదేశవిభవంబుఁ జూచుచు"నని వేఁగిదేశము నెక్కువగా వర్ణించియుండుటచేత శ్రీశైలమునకు దిగువనుండుదేశమె మొదటి వేఁగిదేశమని

గన్పట్టుచున్నది. ఇంతియగాక కేతనకవి తన దశకుమారచరిత్రమునందు “సీ. వేఁగివిషయమున వెల్త్రిరాలను పేర నభిరామమగు నగ్రహారమునకు । నగ్రణి యగువాని నభినవదండి నాఁ బొలుపుమీఱినవాని * * * * * కేతనార్యుని నన్ను విఖ్యాతయశుని॥” అనియును, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకవియుఁ దన నృసింహపురాణమునః-

సీ. “ప్రజ్ఞాపవిత్రుఁ డాపస్తంబసూత్రుండు శ్రీవత్సగోత్రుఁ డూర్జితచరిత్రుఁ
డగుబొల్లనకుఁ బ్రోలమాంబకుఁ బుత్రుండు వెలనాటిచోడునివలన మిగుల
మన్ననగన్న భీమనమంత్రిపౌత్రుండు పేకమాంబామనఃప్రియుఁడు పోత
మాంబికాశుభసూరనార్యమజ్జనకుని బొల్ల ధీనిధికిని బ్రోలమకును
జన్ననకు ననుజన్ముని గన్నతండ్రి । వేఁగినాట గరాపర్తివృత్తిమంతుఁ
డనఘుఁ డెఱపోతసూరి కంసారిచరణ।కమలమధుకరపతిసారవిమలయశుఁడు”

అనియు నెల్లూరిమండలనివాసులగు వీరిరువురును దాము వేఁగిదేశములోనివారమని చెప్పికొనుటచే వేఁగిదేశము శ్రీశైలమునకు దక్షిణభాగమె యని తోఁచుచున్నది. పదునాఱవశతాబ్దమునందుండిన తెనాలిరామకృష్ణకవి తనపాండురంగమాహాత్మ్యమునః-

“సీ. నలుదెఱంగులఁ గావ్యనవసుధాధారలఘనుఁడ వాకువునందుఁ గరము మేటి
వఖిలభూమీపాలకాస్థానకమలాకరోచ్ఛ్రయతరుణసూర్యోదయుఁడవు
శైవవైష్ణవపురాణావళి నానార్థరచనాపటిష్ఠైకరమ్యమతివి
లౌకికవైదికలక్షణచాతుర్య ధైర్యప్రభారూఢ కార్యచణుఁడ
వాంధ్రభూమికుచాగ్రహారాభమైన
శ్రీతెనాల్యగ్రహారనిర్ణేతవగ
శాఖిశాకోకిలమ వీవు సరసకవివి
రమ్యగుణకృష్ణరామయ రామకృష్ణ”

అని తానాంధ్రదేశములోనివాఁడ నని చెప్పికొని యుండుటం జేసి శ్రీశైలము మొదలు గోదావరిపర్యంతముగలదేశ మాంధ్రదేశము లేక తెలుఁగువాఁడ

నియుం దోఁచుచున్నది. [1] ఈపైఁగనఁబఱచిన ప్రమాణములనుబట్టి యాంధ్రదేశమునకుఁ గళింగదేశము వేఁగిదేశము ననునామములు పాలక భేదమున తటస్థించిన యాపాతనామములుగాని నియతనామములుగావని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁదగును.

1. ఈ నాడీ భేదములనేకములు గలవు. ద్రావిడులలో 1 పాకనాడు. 2 పాలకనాడు. 3 బెడగనాడు. 4 వాదనాడు. 5 సిర్నాడు. 6 ఉలచనాడు. 7 కళింగనాడు. 8 కాసలనాడు. 9 తెలుఁగునాడు= తెలగాణ్యులు. 10 మురికినాడు. 11 వెలనాడు. 12 వేంగినాడు. 13 వేఁగినాడు. 14 కమ్మనాడు. ఇంగనాడు. 16 ఇన్నంబర్నాడు. 17 తిరుమునాడు. 18 తిరువతినాడు. 19 తిరునారాయణర్నాడు. 20 పల్నాడు. 21 వేగల్నాడు. 22 పోల్నాడు మొదలగు నవింకను ననేకములుగలవు. అవి యన్నియు ద్వితీయాది సంపుటములఁ జర్చింపఁబడును.

నాలుగవ ప్రకరణము.

ఆదిమనివాసులు.

ఆంధ్రదేశము పూర్వకాలమున నొకప్పుడు దండకారణ్యముగా నుండెననియు, ఆకాలమునఁ గిరాతజాతులవారుమాత్రమె నివసించుచుండిరనియు మనము దెలిసికొనియుంటిమి. ఆకిరాతజాతులవారెవ్వరో, వారివెనుక నెవ్వరెవ్వరీదేశమునకు వచ్చియుండిరో, వారెట్లు నాగరికులైరో మనము దెలిసికోవలసియున్నది. ఈదండకారణ్యదేశమునందు ప్రప్రథమమున నివసించిన ప్రజ లెట్టివారో వా రెందుండివచ్చిరో సత్యమెవ్వరికిని దెలియరాదు. ఇట్లని యూహించి చెప్పుటయు సులభసాధ్యముగాదు. వారెన్నటివారయినను మిక్కిలి మృగప్రాయులుగా నుండియుందు రనుటకు సందియములేదు. ఇప్పటి అండమానుదీవులలోనుండిన యనాగరికులను బోలియుందురని కొందఱూహించుచున్నారుగాని వారియూహసరియైనదికాదు. అండమానుదీవులలోని యనాగరికులు మిక్కిలిపొట్టివారుగనున్నారు. వీరిలోఁబురుషులు మూడుమూళ్ల మూడంగుళములును ఆడువాండ్రు మూడుమూళ్లును పొడవుమాత్రమె గలిగియున్నారు. వీరుఁబట్టకట్టుటనైన నెఱుంగనిస్థితియందున్నవారు. ఆకులను మొలకుధరింతురు. చేఁపలను పీతలను పట్టుకొని తిని జీవింతురు. వట్టిమృగప్రాయులుగనున్నారు. వీరిపూర్వులే మొదట నీదేశమున నివసించియుండిరని కొందఱువ్రాసియున్నారుగానిఅదియెంతమాత్రమును విశ్వాసార్హమైనదికాదు. ఇప్పటి కృష్ణా గుంటూరుమండలములలోని నందిగామ, సత్తెనపల్లి, పల్నాడుతాలూకాలలోఁ బెక్కుచోట్లను గుండ్రముగా మలఁచఁబడిన శిలలును, శిలలతోఁ జేయఁబడిన గృహోపకరణములు, అందములేని మట్టిపాత్రములు గాన్పించినందున నీయాంధ్రభూమి కొందఱు తలంచునట్లు నిర్జనప్రదేశముగానుండక ప్రాచీనజననివాసభూమిగా నుండెనని మెకంజీ, బిషప్ కాల్డువెల్లు మొదలగుపాశ్చాత్యులు తలంచుచున్నారు. రాబర్టుస్వా

యలుగారుమాత్ర మీజాతిగుండ్లను ధాన్యకటకములోని బౌద్ధస్తూపమును నిర్మిం చుటకుముందు నభ్యాసమునకుఁగా శిల్పకారులు చేసియుందురుగాన వీరలు బౌద్ధు లసంకతివా రయియుందురుగాని పైవారు తలంచునట్లు ప్రాచీనులు గారనిరిగాని డాక్టరు శార్నిషుగారుమాత్రము వారివాదము నంగీకరింపక వారు బౌద్ధులకం టెను బూర్వికులనియు వాకొనియున్నారు. [1]ఇప్పటి యెఱుకు, చెంచు, కోయ, యానాది మొదలగు తెగలవారియొక్క ప్రాథమికులయిన పితరులే యాది మనివాసులై యుందురని మెకంజీదొరగా రభిప్రాయ పడియున్నారు. వీరిని టాలమీ చెప్పినసవరులు, గోదులు, గోండులు, శబరులు మొదలగు తెగలవారి తోఁ జేర్పఁదగినవారని కార్మికేలుగారు వ్రాసియున్నారు. [2]ఇప్పటికి నాలుగు వేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము నార్యులీదేశమునందలి సింధునదీతీరమునకు వచ్చునప్పటికి వీరికంటెను నాగరికులయిన జాతులవారు నివసించుచుండెడివా రుగఁ గన్పట్టుచున్నారు.

అనార్యులు—దస్యులు.

ఆకాలమునం దనార్యజాతులవా రెంత యనాగరికులుగాను మృగప్రాయులుగాను వర్ణింపఁబడినను వీర లచ్చటచ్చట గ్రామము లేర్పఱచుకొని పట్టణములు దుర్గములు నిర్మించుకొని రాజ్యములు స్థాపించుకొని సేనలనుగలిగి యార్యులతో సమానముగాఁ బోరాడినట్లు ఋగ్వేదాదిగ్రంథములవలన స్పష్టముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. అయినను ఆర్యాచారములకు విరుద్ధములయిన యాచారములను గొన్నిటిని గలిగియుండుటచేత ననాగరికులుగ భావించి యార్యులు వీరిపట్ల శత్రుత్వమును వహించిరి. వీరికృష్ణవర్ణమును, వికృతిరూపములును, మోటుతనమును వారికసహ్యముగాఁ గన్పట్టి వీరిని దిరస్కారభావముతోఁ జూచుచు "అనార్యులని పిలువసాగిరి. ఇంతియగాదు; అనార్యులు తమతోఁ బకడ్డమువచ్చి తమ్ము

1. Mr G. Mekengie's' District Manual of Kistna.

2 Mr. D. F. Cormikael's District Manual of Vizagapatam.

ననేకవిధముల బాధింప నారంభించినందున శత్రువులనుగ భావించి దస్యులని గూడ పిలుచుచుండిరి.

ఆర్యులకు వీరిభాష తెలియనందున వీరికి భాషలేదని చెప్పిరి. యజ్ఞాదికర్మలు వీరుచేయనందున వీరి కీశ్వరుఁడు లేఁడనిరి. ఆర్యులకును దస్యులకును జరిగిన యుద్ధములు వేదములయందు వర్ణింపఁబడినవి. అనార్యు లాదిమనివాసులగుటచేతను ఆర్యులు క్రొత్తగవచ్చి తమభూము లాక్రమించుకొనుచుండుటచేతను ఆర్యులకు ననార్యులకు నన్యోన్యకలహము లేర్పడి యుద్ధములు జరుగుటలో వింతయేమియును లేదు. ఆర్యులు బలవంతులగుటచేత ననార్యులను వారిక్షేత్రభూములనుండి వెడలఁగొట్టి వాని నాక్రమించుకొనుచుండిరి. అనార్యు లార్యుల యెదుట ముఖాముఖిని నిలువంబడి పోరాడలేక ఆర్యుల భుజబలంబునకుఁ దాళఁగఁజాలక యరణ్యములలోను పర్వతగుహలలోను దాగియుండి రాత్రులందు నార్యుల నివాసస్థలంబులపైఁబడి పశువులను ధాన్యాదులను దోఁచుకొనుచుఁ ద్రోవలఁగొట్టుచు, యజ్ఞాదికర్మల ధ్వంసముచేయుచు, స్త్రీలనెత్తికొనిపోవుచు నానావిధములబాధపెట్టియుండిరి. మఱియు నదులచేతను సెలయేళ్లచేతను సురక్షితములయిన స్థానములందు నివాసము లేర్పఱచుకొని నగరవాసులయినయార్యుల కుపద్రవము సలుపుచుండిరి. అయినను ననార్యులు సులభముగా లోబడక బహుకాల మార్యులతో యుద్ధముసేయుచునే యుండిరి. ఋగ్వేదమునం దనార్యుల కీకటదేశము వర్ణింపఁబడినది. ప్రమగందుఁడను రాజు కీకటదేశమును పాలించుచుండెనని చెప్పఁబడి యున్నది. "కీకటోనామదేశోఽనార్యనివాసః" అని యాస్కాచార్యులవారు నిరుక్తమునందు వ్రాసియున్నారు. "మాగధాః కీకటాః మతాః" యని త్రికాండశేషమను కోశములో వ్రాయఁబడియున్నది. కనుక వైదికకాలములో గంగానదికిఁ దూర్పువైపునఁ గీకటమును ననార్యజననివాసం బొంతుగలదని తేటపడుచున్నది. ఆకాలమునందలి సింధునదీప్రాంతదేశమునందలి యనార్యులకు కుయవుఁ డనువాఁడును, కృష్ణుఁడనువాఁడును నాయకులుగానుండి బహుసైన్యములం జేర్చుకొని యార్యులతో ఘోరయుద్ధముచేసి సంహరింపఁబడిరని ఋగ్వేదమునందుఁ జెప్పఁబడియెను. ఆర్యులు బహుకాలము

దనుక దస్యులతోఁ బోరాడి వారిని నరణ్యప్రదేశములకుఁ దోలుచు క్రమముగా సింధునదీప్రాంతప్రదేశ మంతయు నాక్రమించుకొనిన తరువాత నుత్తరకురుదేశము, నుత్తరమద్రదేశము, సప్తసింధుదేశము ననునవి యేర్పడినవి. ఋగ్వేదమును జదివినవారికి నార్యులయొక్కయు, దస్యులయొక్కయు చరిత్రము సంపూర్ణముగా బోధపడగలదు.

లంకాద్వీపవాసులు.

దండకారణ్యమునందు భిల్లులు, గోండులు, శబరులు మొదలగు కిరాతజాతులవారు నివసించియుండఁగా దరువాత వచ్చి యీదేశము మొదట నాక్రమించినవారు లంకాద్వీపవాసులయిన యనార్యులని రామాయణమును బట్టి గన్పట్టుచున్నది. లంకాద్వీపము పాలించెడి రావణసంబంధు లయినవారు దండకారణ్యమునం బ్రవేశించిరి. ఈలంకాద్వీపవాసులచే నాక్రమించుకొనఁ బడిన ప్రదేశమంతయు జనస్థానముగాఁ బరిగణింపఁబడుచు వచ్చినది. అయోధ్యనుండి శ్రీరాముఁడు దక్షిణమునకు వచ్చి యీదండకారణ్యముఁ బ్రవేశించినప్పుడు లంకాద్వీపవాసులయిన యనార్యులచే నాక్రమింపఁబడి యుండెను. రావణుని తమ్ముఁడగు ఖరుఁడనువాడు జనస్థానమును బరిపాలించుచుండెను. వీనికి దూషణుఁడు త్రిశిరుఁడు ననువారలు మంత్రులుగ నుండిరి. ఇచ్చటనే వీరిసోదరియగు శూర్పణఖ యనునామె రామలక్ష్మణులను మోహించి సీత కుపద్రవము చేయఁబూనఁగా లక్ష్మణుఁడు దాని ముక్కు చెవులను గోసివేసెను. అది తన సోదరుఁడగు ఖరునితోఁ దనదురవస్థను జెప్పుకొనఁగా వాఁడు వీరలపై దండెత్తివచ్చెను. రామలక్ష్మణు లిరువురు వారలతో యుద్ధముచేసి వారలను సంహరించిరి. తరువాత రావణుఁడు వచ్చి సీత నెత్తికొనిపోవుటయు మొదలగు వృత్తాంతమునంతయు రామాయణమునందుఁ జదివి యున్నారము. ఈ రామాయణకథ సుప్రసిద్ధము. ఆబాలగోపాలము దీని నెఱింగి యున్నవారు గాన నాకథ నిచ్చటఁ దెలుపఁ బనిలేదు. ఆర్యులు వీరిని రాక్షసులనుగా వర్ణించియుండిరి. ఇట్లు రామాయణమునందు మాత్రమెగాక పురాణాదులయందును ఆర్యులకు ననార్యు

కు జరిగినయుద్ధములను దేవదానవయుద్ధములుగా మిక్కిలి చమత్కారముగా వర్ణించియుండిరి. ఆర్యులను దేవతలనియు సురలనియును, దస్యుల నసురలనియు దైత్యులనియు, దానవులనియు, రాక్షసులనియు పేర్లు పెట్టి వాడియుండిరి.

ద్రావిడులు, ద్రావిడ దేశము.

ఆర్యులకంటెను బెక్కువేలేండ్లకు ముందే మధ్యాసియా ఖండమునుండి బయలుదేఱి హిమాలయమును దాటి యీదేశమునఁ బ్రవేశించి సింధునదీప్రాంతమునఁ గొంతకాలముండి తరువాత గంగానది ప్రవహించెడి పల్లపు నేలదారిని తూర్పునకుఁబోయి యటనుండి వింధ్యపర్వతము ప్రాగ్భాగమునకు వచ్చి అనంతరము తూర్పు కనములకు సముద్రమునకు నడుమనుండెడి సమభూమిమార్గమునం దూర్పుతీరము వెంబడిని దక్షిణముగాఁ గన్యాకుమారివఱకును బోయిరని కొందఱిచే మార్గము నిశ్చయింపఁబడినదిగాని యీదేశమునకు రాక పూర్వము ద్రావిడు లెందుండెడివారో, ఏకాలమున నీదేశమునకు వచ్చియుండిరో సహేతుకముగా నిర్ణయించి చెప్పుట కష్టసాధ్యమైన విషయముగాని యూహాలపై నూహాలనల్లి చెప్పుటకు సులభసాధ్యమైన సామాన్యవిషయము కాదు. మనవారు ద్రవిడులనఁగా (ద్ర=గతౌ) తఱుమఁబడినవారని యర్థము చెప్పి యీదేశము మొట్టమొదట స్వభావమునుబట్టి కోఁదులనఁబడెడి కోఁతులచేగాని వికల్పనరులని యౌత్తరాహులచేఁ బిలువఁబడెడివానరులచేఁగాని[1] నిండియుండెడిదనియు, ఈవికల్పనరులచే నాక్రాంతమై యుండినకాలమునఁ బరశురామునిచే నుత్తరదేశపురాజు లెల్లరు నిహతులై హతశేషు లయినవారు దక్షిణపుగొనమున్న మలయాద్రిచాటునకుఁ బాఱిపోయి వచ్చియుండఁగా గ్రమక్రమముగా వారి బంధువులును వారిపోష్యులు నగు నన్యవర్ణములవారును వచ్చి చేరి యుండుటచేత వీరందఱు నౌత్తరాహులచే ద్రవిడులు లేక ద్రమిళులు ననునామంబునఁ బిలువం

---

1. నరసదృశ వానరా యని లేక వికల్పానరా వానరాయని వ్యుత్పత్తి (అనఁగాఁ గొండవాండ్రు, కోఁదువాండ్రు మొదలగు నవాగరికజాతులవారిచే నిండియుండునది.)

ఖముచుండిరనియు నార్యగ్రంథములయందుఁ గానంబడుచున్నది. ఈకథ మహాభారతములోని యశ్వమేధపర్వమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.[1] ఆదిమనివాసులయిన యనార్యులను రాక్షసులనుగాను, ద్రావిడులను, వానరులనుగానుగూడ నార్యులు తమ కావ్యములయందు వర్ణించినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. మనకాలమునందు అఱవము, మళయాళము, కన్నడము, తెలుఁగు మొదలగు భాషలను మాటలాడు వారిని ద్రావిడులనుగా నెంచుచున్నారుగాని వీరు కేవలము ద్రావిడులని చెప్పుట యెంతమాత్రము సరికాదు. వీరిభాషలు ద్రావిడముతో మిశ్రములయిపోయి వీరు ద్రావిడభాషావలంబనముఁ జేసి యుండుటచేత భాషనుబట్టి వీరినందఱిని ద్రావిడులనుగాఁ దలంచుచున్నాము. ద్రావిడులచేత నివసింపఁబడిన దేశమునకు ద్రావిడదేశమని పేరు వచ్చినది. వింధ్యకుదక్షిణమునఁ గన్యాకుమారివఱకునుండు దేశము ద్రావిడదేశమని చెప్పఁబడుచున్నది. ఆర్యులు ద్రావిడదేశమును మ్లేచ్ఛదేశముగాను ద్రావిడులను మ్లేచ్ఛులనుగను భావించిరి. ఇందుకుఁ బ్రమాణములు మహాభారతమునందును మన్వాది స్మృతి గ్రంథములయందును గానంబడుచున్నవి.[2]

---

1. శ్లో. తతస్తు క్షత్రియాః కేచి జ్జామదగ్నిభయార్దితాః
వివిశు ర్గిరిదుర్గాణి మృగాసింహార్దితా ఇవ
తేషాం స్వస్వవిహితం కర్మ తద్భయాన్నానుతిష్ఠతామ్
ప్రజా వృషలతాం ప్రాప్తా బ్రాహ్మణానామదర్శనాత్
ఏవం తే ద్రావిడాభీరాః పుండ్రాంశ్చ శబరైస్సహ
వృషలత్వం పరిగతా వ్యుత్థానాత్క్షత్రధర్మిణః.

2. శ్లో. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానం యస్మిన్ దేశేన విద్యతే
తం మ్లేచ్ఛవిషయం ప్రాహు రార్యావర్తాదనంతరమ్, అని
బోధాయనస్మృతి, మనుధర్మశాస్త్రము అధ్యాయము ౧౦ శ్లో. ౪౩.
"పౌండ్రకాశ్చౌడ్ర "ద్రవిడాః" కాంభోజాయవనాశ్శకాః
పారదాపహ్లవాశ్చీనాం కిరాతాదరదాఃఖశాః"
మనుధర్మశాస్త్రము, అధ్యాయము. ౧౦. శ్లో. ౪౪

పౌండ్రకులు, ఒడ్రులు, ద్రావిడులు, కాంభోజులు, యవనులు, శకులు, పారదులు, పహ్లవులు, చీనులు, కిరాతులు, దరదులు, ఖశులు మొదలగు క్షత్రియులు పుణ్యకర్మలను విడిచిపెట్టి బ్రాహ్మణులను జూడనందున శూద్రులయిరని మనువ్రాసియుండెను. ఈద్రావిడులు క్రమముగా దక్షిణమునకుఁ జేరి నాగరికులై జనసంఖ్య యెక్కువయిన కొలఁది నుత్తరభూముల నాక్రమించుకొనుచుఁ దుదకు దండకారణ్యమునం బ్రవేశించి పల్లెలఁ బట్టణముల నేర్పఱుపసాగిరి. ఈద్రావిడులమూలముననే దండకారణ్యములో నివసించెడి యనాగరిక జాతులన్నియు నాగరికతను గాంచి ద్రావిడులలోఁ గలిసిపోయిరి. వీరి తరువాత దండకారణ్య దేశమునకు వచ్చినవారు మంగోలియాజాతుల వారుగా నున్నారు.

యక్షులు - తమిళులు - తమిళికము.

ఆర్యులు దృషద్వతీ సరస్వతీ నదులనడుమఁ బ్రవేశించి స్థిరనివాసము నేర్పఱచుకొన్న తరువాత, ఆసియాఖండ మధ్యమునందెడి పీఠభూమియందు నివసించుచుండిన పసిమిరంగుగల జాతులవారు త్రివిష్టపము (Tibet) నేపాళము (Nepal) నడుమంగల పర్వత మార్గములగుండ దక్షిణమునకు వచ్చి గంగానదీ ప్రాంతభూమిని నాక్రమించుకొని యుండిరి. ఈ పసిమివర్ణము గల జాతులవారు సంస్కృతగ్రంథములయందు యక్షులుగాఁ బరిగణింపఁబడి యభివర్ణింపఁబడి యున్నారు. పాలీభాషయందు యక్ఖనం బడిరి. చీనాదేశస్థులు వీరిని యూచీలనిరి. ఈ పసిమి రంగుగల జాతులవారు ప్రపంచమునందలి యున్నతభూమియందు నివసించియుండినవారగుటచేత లోకమునందలి జాతులలో నెల్లఁ దామే పూజ్యులమని యధికులమని భావించుకొనుచు "దైవపుత్రుల"మని చెప్పుకొనుచుండెడివారు. వీరు వివేకజ్ఞానసంపన్నులయిన నాగరికు లగుటచేతఁ గ్రమముగా బంగాళము (వంగము) నంతయు నాక్రమించుకొని తరువాత నక్కడనుండి సముద్రముమీఁదుగా సింహళమునకును దక్షిణహిందూదేశమునకును వచ్చి యుండిరి. రామాయణము రచింపఁబడునప్పటికి యక్షులు హిందూ

దేశముయొక్క దక్షిణభాగమునందుండిరి. ఆకావ్యమునందు లంకాద్వీపమున కెదుట నుండు సముద్రతీరమున నివసించుచుండిరని చెప్పఁబడి యుండెను. క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము ఐదవశతాబ్దమున విజయుఁ డనురాజు లంకాద్వీపముపై దండెత్తివచ్చినప్పు డా ద్వీపము యక్షులపరిపాలనమునం దుండెను. ఆ విజయుఁడు మొదట కువేణి యను యక్షరాజకన్యను వివాహమాడెను. ఈ మంగోలియాజాతివారిలోఁ బెక్కండ్రు బంగాళములోని గంగానదీ తటమున నుండెడి తామ్రలిప్తి యను నగరమునుండి మొదట దక్షిణ హిందూదేశమునకు వచ్చి యుండిరి. ఈతామ్రలిప్తియె పాలీభాషలయందు "తమలిట్టిసు" (Tamalittis) అని పిలువంబడినది. దీనినుండియె తమిళమను శబ్దము పుట్టి యచ్చటినుండి వచ్చినవారిని తమిళు లనుచున్నారు. ఈతమిళశబ్దమె యాంగ్లేయభాషలో "టమిల్" అనఁబడుచున్నది. తామ్రలిప్తులను, కోసలులతోను, ఉత్కలులతోను చేర్చి వంగదేశవాసులనుగాను, సముద్రతీరస్థులనుగాను విష్ణుపురాణము వాకొనుచున్నది. ఈమంగోలియాజాతులవా రేకకాలమున నందఱు నొక్కమాఱుగ వచ్చినవారు కారు. వీరిలో వేర్వేఱు తెగలవారు వేర్వేఱు కాలములయందు వచ్చియున్నవారు.

మొదటి తెగవారు "పలయూన్ మారన్" అనువారు. వీరికిఁ గన్యాకుమారికడనుండు మోహూరనునది రాజధానిగనుండెను. పాండ్యరాజొకఁడు తా నీతెగలోనివాఁడ నని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వమె బర్మాదేశమును జయించిన "మ్రాన్మర్" అనుజాతియును ఈమారన్ జాతియు నొక్కటియె యని యూహింపఁబడుచున్నది. పాలీభాషయందు వ్రాయఁబడిన బర్మాదేశచరిత్రములందు మారమ్మదేశమని వ్రాయఁబడి యుండెను. అయినను మ్రాన్మయనఁగా బ్రహ్మయనియు, మ్రాన్మదేశమనఁగా బ్రహ్మదేశమనియు, అదియే బర్మాదేశమైనదనియు, కొందఱు నుడువుచున్నారు.

---

1. Taw Sein Ko in the Indian Antiquary, Vol. xxiii. p. 8.

తరువాతవచ్చినవారు రెండవతెగవారు "తిరయార్" అనుసాగరకులు. వీరు సముద్రముమీఁద బ్రహ్మదేశము (బర్మాను) నకును, కొచ్చిన్ చీనాకును, సింహళమునకును (లంకాద్వీపము) దక్షిణహిందూదేశమునకును వచ్చియుండిరి. ఈతెగలో చేరిన తిరయానను రాజొకఁడు కరికాలచోడునితో సమకాలికుఁడై కాంచీపురమునియొద్ద కంచిని పాలించెను. ఈతఁడు తాను విష్ణ్వంశసంభూతుఁడ నని చెప్పుకొనియుండెను. ఇందుచేతనే కాఁబోలు నాతెగలోఁ జేరిన చోళరాజులు తాము సూర్యవంశజులమని గరువముతోఁ జెప్పుకొనియుండిరి. ముచ్చుకుంటుఁడనునతఁడు చోళరాజులలో ప్రాథమికుఁడుగా తమిళకావ్యములయందుఁ బేర్కొనఁబడియెను. అసురలింద్రునిరాజధాని యగు నమరావతిని ముట్టడించినప్పుడీతఁ డసురల నిర్జించి యమరావతిని సంరక్షించెను. తనకుఁ జేసిన యుపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారముగా నింద్రుఁ డయిదుగురురాక్షసులను బంపఁగా వారలు కావిరిపట్టినములోని (కావేరిపట్టణము) నాగులను సంహరించి పట్టణమును చోళరాజునకు వశపఱచిరి. తమిళు లాపట్టణమునకు చంపాపతి యని పేరు పెట్టిరి. వంగదేశమునకు చంపానగరము రాజధానిగ నుండెను. ఆపేరునే వీరిచ్చటిపట్టణమునకుఁ బెట్టిరని యూహింపఁబడుచున్నది. తొండైమండలమును బాలించిన పూర్వరాజులు సాగరకులులకు సంబంధించినవారుగ నుండిరి. కాని యిటీవలిపల్లవులు తాము భారద్వాజులమని చెప్పుకొనుచుండిరి. ఇప్పటి చెంగలుపట్టు, ఉత్తరార్కాడుమండలములే తొండైమండలముగా నాకాలమునఁ బ్రసిద్ధివహించియుండినవి. ఈతిరయార్ తెగలోనికుటుంబము లయిన వేర్వేఱునామములతోఁ బిలువంబడుచుండినవి. వంగదేశపు తిరయారులు పాంగలతిరయారులనియు, చీనాదేశపు తిరయారులు చీనాతిరయారులనియు, కడరం (బర్మా) తిరయారులు కడరతిరయారులనియు, సింహళద్వీపతిరయారులు సింగలతిరయారులనియు పల్లవతిరయారులు పల్లవతిరయారులనియు పదునాలవశతాబ్దమునఁ బిలువంబడుచుండిరి. తిరయారులకు వెనుకవచ్చినవారు వనవారు లనెడి తెగవారు. వీరిని స్వర్గమునుండి వచ్చినవా రనియెదరు. వీరు వంగదేశమునందలి యుత్తరపర్వత

ప్రాంతభూముల నివసించుచుండెడివారు. వీరు దక్షిణ హిందూదేశమునకు వచ్చి నప్పుడు సేలముజిల్లాలోని కొల్లికొండలకడను, నీలగిరులకడను, పడమటి కనుమలకడను నివాసముల నేర్పఱచుకొనిరి. చేరరాజు లీతెగలోనివారుగా నుండిరి. హిమాలయమునందలి వనవాసులతోఁ జేరినవారమని చెప్పుకొనుచు నీతెగలోని రాజులు "వనవర్మన్, హిమయవర్మన్" అను బిరుదు పేరులను వహించుచుండిరి. ఈరాజులు మాత్రమేగాక పర్వత నాయకులగు నన్నన్, అలంబిల్వేలు మొదలగువారు కూడ వనవాసనాయకు లని యర్థమిచ్చెడు "వనవీరవేలు" అని పిలుచుకొనుచుండెడివారు. లంకాద్వీపమేలెడి గజబాహునకు (క్రీ. శ. ౧౧౩-౧౦౫) సమకాలికుఁడైన "చెంకుడ్డువాన్" అనియెడు చేరరాజొకఁడు మగధదేశమును బాలించు చక్రవర్తియగు కర్ణునితో (ఆంధ్రరాజగు శాతకర్ణునితో) సఖ్యముఁజేసికొని హిమాలయమునకు సామీప్యమున నార్యులతో యుద్ధము చేసెనని శిల్లప్పదికారమను తమిళకావ్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఈచరిత్రము నాంధ్రరాజులఁగూర్చి వ్రాయుప్రకరణమునందు సంపూర్ణముగాఁ దెలుపబడును.

కాఁబట్టి తమిళజాతులగు మ్రాన్మరులు, తిరయారులు, వనవారులనియెడు మూడుతెగలవారును దక్షిణహిందూదేశమున పాండ్య చోళ చేర రాజ్యములను స్థాపించిరి. ఇందలి చేరరాజ్యమునే కేరళరాజ్యమందురు. అశోకుని కాలమునాటికే యీరాజ్యములేర్పడి యశోకవర్ధనచక్రవర్తికి లోఁబడక స్వతంత్రను వహించి యుండినవి.[1]

అయినను పౌరాణిక గ్రంథకర్తలు పాండ్య చోళ కేరళరాజ్యముల స్థాపించిన జాతులవారి యుత్పత్తిని మఱుఁగుపఱచి వీరల నార్యరాజుల సంతతివారినిగాఁ జెప్పియుండిరి. పాండ్య చోళ కేరళ కోలు లనియెడువారు పురువంశజుఁడయిన దుష్యంతుని మునిమనుమలనుగా నగ్నిపురాణ హరివంశములలో వ్రాసియుండిరి. వీరలే పాండ్యచోళకేరళకోల రాజ్యములను స్థాపించి తద్వంశములకు మూలపురుషులయిరనికూడ వ్రాసిరి. కాని విష్ణుపురాణమునందు దుష్యం

1. Indian Antiquary, Vol. xx, p. 242.

తునివంతరిలో వీరిని చేర్చియుండలేదు. మఱియును పాండ్యచోళులను భ్రష్ట
పొందిన క్షత్రియులని హరివంశము నుడువుచున్నది.[1] మఱికొన్ని పురాణముల
యందు దక్షిణాపథముయొక్క కొట్టకొన "అక్రీడుఁ"డనురాజు తొల్లి పరిపాలిం
చుచుండెననియు, అతనికి పాండ్య, కేరళ, కోల, చోళు లను నల్వురు పు
త్రులు కలరనియు, వారిలోఁ, బెద్దవాఁడగు పాండ్యుఁడు స్వస్థానముననే రాజ
య్యె ననియు, తక్కినమువ్వురును స్వదేశమునుదాటి పైకిఁ బోయి చోళ,
కేరళ, కోలరాజ్యములనుస్థాపించుకొని రనియును మఱికొన్ని పురాణములు
చెప్పుచున్నవి.

ఈమూడు తెగలవారికిఁ బిమ్మట కోనరు లనియెడు మఱియొక తెగవారు
వచ్చి కొంతకాలమువఱకుఁ బాండ్యులకులోఁబడి తరువాత కొంగదేశమునకు
(ఇప్పటి కోయంబత్తూరు జిల్లా) నధిపతులైరి.

తమిళులచే నివసింపఁబడుదేశము తమిళకమైనది.[2] ఈతమిళకమున కుత్త
రపుహద్దు వేంగడము. ఈవేంగడమె వేంకటాచల(తిరుపతి) మనఁబడుచున్నది.
దక్షిణపుహద్దు కన్యాకుమార్యగ్రము (Cape Comorin) తూర్పుబంగాళా
ఖాతమును,పశ్చిమమున నరాబియాసముద్రమును గలవు. ఈహద్దులకు నడుమనుం
డెడిదేశమునకు తమిళకమని పేరు. తమిళులు దక్షిణాపథముయొక్క దక్షిణపుఁ
గొనకు రాక పూర్వము నాగులును ద్రావిడ్డులును నివసించుచుండిరి. వీరికంటె
సంఖ్యయందుఁ గొఱవడియుండుటచేత తమిళులు ప్రాచీనద్రావిడభాష నవలం
బింపవలసివచ్చినది. వీరుద్రావిడులలోఁ గలిసిపోయి కొంతకాలమునకు నాప్రా
చీనద్రావిడభాషను సంస్కరించిరి. వీరిభాష తమిళభాష. ఇదియె యింగ్లీషున
"టమిల్" అనఁబడుచున్నది. వీరార్యులుగారు. ఆర్యులకుప్రతిస్పర్థులుగ నుండు
చువచ్చిరి. వీరిని మ్లేచ్ఛులని, పెఱవారని యార్యగ్రంథములు పేర్కొనియున్న

---

1. Prof. H. H. Wilson's Historical Sketch of the Pandyan Kingdom. Journal of the Royal Asiatic Society Vol. ii Act. ix p. 199.

2 The Tamils: eighteen hundred years ago pp. 10-12.

౨. [1]ఈద్రావిడులు తమిళులుగూడ నార్యులకంటెను విలక్షణమయిన నాగరికతను గలిగియున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈసంఘములవారే యిటీవల మనయాంధ్రదేశమునఁ బ్రవేశించి యాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయినట్లుగఁ గన్పట్టెడిని.

ఆర్యులు - ఆర్యావర్తము.

అనేకసహస్రసంవత్సరములకుఁ బూర్వ మీ యార్యులనెడివారు హిమాచలమున కుత్తరభాగమున మిక్కిలిదూరమున మధ్యాసియా ఖండమునందు నివసించుచుండెడివారని బహుగ్రంథపరిశోధకులగు చరిత్రకారులనేకు లభిప్రాయపడియున్నారు. అయినను ఉత్తరధ్రువమండలమే యార్యులజన్మస్థానమని ఋగ్వేదమునుండి కొన్ని ప్రమాణవచనముల నెత్తిచూపి బాల గంగాధర తిలకుగారు "ఆర్క్టిక్ హోమ్" అనుగ్రంథమున విశేషముగాఁ జర్చించి నిశ్చయించియున్నారు. ఆర్యులు మొట్టమొదట మధ్యాసియాఖండమునం దుండినను, ఉత్తరధ్రువమండలమందుండినను మఱి యెచ్చటనుండినను క్రమముగా జనసంఖ్య పెఱిఁగినకొలఁది జన్మస్థానమున నివసించుటకుఁ దావును, ఉదరపోషణమున కాహారపదార్థములును జాలక తమజన్మస్థానమును విడిచిపెట్టి దక్షిణదిగ్భాగమునకుఁ గొందఱును పశ్చిమదిగ్భాగమునకుఁ గొందఱును, వెడలిపోయిరి. వారిలో దక్షిణదిగ్భాగమునకు వచ్చిన యార్యులు హిందూదేశమునకు వాయువ్యదిశనున్న పర్వతమార్గములలోనుండి సింధునదీతీరమునకువచ్చి యామహానదినిదాటి దానికిఁ దూర్పునందుండుదేశము నాక్రమించుకొనిరి. ఈప్రదేశము సరస్వతీ దృషద్వతీనదులకు నడుమనుండునది. ఈభూమి మిక్కిలి పవిత్రమైనదిగ నెంచఁబడుచు వచ్చినది.

---

1 In early times all Dravidians were regarded as outcasts and even a Brahmin who came to the Dravida country was held to be a Mlecha (census report 1891. Vol. xiii para 332).

1 శ్లో॥ సరస్వతీదృషద్వత్యో ర్దేవనద్యోర్యదంతరం ।
తందేవనిర్మితందేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షతే॥" అని మనుస్మృతి అ-౨-౧౭.

దీనినే బ్రహ్మావర్తదేశమని దేవదేశమని పిలుచుచుండిరని మనుస్మృతియందు వ్రాయఁబడినది. ఇచ్చటనే చాతుర్వర్ణ్యవిభాగమును యజ్ఞాదిక్రతుకర్మలును ఆచరణములోనికిఁ దేఁబడి పెంపొందినవి ఇచ్చటనుండియే యార్యులు తూర్పునకును దక్షిణమునకుఁబోయి క్రమముగా హిమాలయమునకును వింధ్యకు నడుమనుండెడి యావద్దేశము నాక్రమించుకొనిరి. దీనికే యార్యావర్తమని పేరు.

ఇట్లని మనుస్మృతి [1]వలనమాత్రమేగాక పతంజలికృత మహాభాష్యమువలనను వింధ్యోత్తరభాగం బార్యావర్తం బనియు, దేవదేశం బనియు, గౌడదేశంబనియు వ్యవహరింపంబడియె నని తెలియుచున్నది. తద్దక్షిణభాగము మ్లేచ్ఛదేశంబనియు, ద్రావిడదేశంబనియు దక్షిణాపథమనియు వ్యవహరింపం బడియెను.

దక్షిణాపథము.

నర్మదానదికి దిగువభాగము దక్షిణాపథమని పూర్వసంస్కృతగ్రంథములయందు వ్రాయఁబడినది. దక్షిణశబ్దములోనుండి దక్కనము పుట్టినది. అదియే హిందీభాషలో "డెఖ్ఖన్" అని చెప్పఁబడుచున్నది. అదియే "డెక్కన్" అని యింగ్లీషున వాడంబడుచున్నది. డెక్కన్ అనుపదము దక్షిణశబ్దముయొక్క వికృతరూపమని కొందఱిచే భావింపఁబడుచున్నది. డెక్కన్ దేశమన దక్షిణాపథదేశమె యని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఆర్యులుత్తరముననుండి దక్షిణమునకువచ్చిన మార్గమునకు దక్షిణాపథమని పేరువచ్చినది. ఈదక్షిణాపథముననుండెడి దేశములకే దక్షిణాపథదేశములని పేర్లు వచ్చినవి.

దక్షిణాపథదేశమునే ప్రాకృతభాషలో దఖ్ఖిణాబదేశమని వ్యవహరించుచుండిరఁట! [2]దక్షిణాపథమున చోళులయొక్కయు, పాండ్యులయొక్కయు, కేరళులయొక్కయు, దేశములుకలవని మార్కండేయ వాయుమత్స్య

1. శ్లో. ఆసముద్రాత్తువై పూర్వా దాసముద్రాత్తుపశ్చిమాత్
తయోరేవాంతరంగిర్యో రార్యావర్తంవిదుర్బుధాః అని మనుస్మృతి.

2 Ind. Ant, Vol. viii. p. 143.

పురాణములలోఁ దెల్పఁబడియెను.[1] సహదేవుఁడు తన దక్షిణదిగ్విజయమును గూర్చి చెప్పుసందర్భమునఁ దాను పాండ్యులను జయించినతరువాత దక్షిణాపథమునకుఁ బోయియుంటినని చెప్పినట్లుగ మహాభారతమునఁ జెప్పఁబడినది. [2]సహ్యాగిరియందు జనించు గోదావరి మొదలగునదులు దక్షిణాపథదేశములోనివని వాయుపురాణము దెల్పియుండియునర్మదాతాపీనదులనట్లు పేర్కొనియుండక పోవుటచేత నా రెండునదులు ప్రవహించెడుదేశములు దక్షిణాపథములోనివికావని చెప్పవలసియున్నది. [3]ఆంధ్రదేశము దక్షిణాపథములోనిదని యిదివఱకే దెలిపియుంటిమి. దక్షిణాపథము వేఱ్వేఱుగ్రంథకర్తలచే వేఱ్వేఱు విధములుగా నిరూపింపఁబడుచువచ్చెనుగాని సామాన్యముగా వింధ్యకు దక్షిణభాగమంతయుదక్షిణాపథముగానే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చెననుటకు సందియములేదు

ఆర్యులు దక్షిణమునకు వచ్చుట.

ఉత్తరముననుండి యార్యులు దక్షిణమునకు వచ్చుటకు బహుకాలము పట్టియుండును. ఆర్యాశ్రమములకు దక్షిణపుహద్దుగా వింధ్యపర్వతముండెనని మనువు పతంజలి మొదలగువారు చెప్పియుండిరి. ప్రచండభాస్కరుని మార్గము నరికట్టి వింధ్యపర్వత మాకాశమంటుకొని విజృంభించి లోకమునంతయు నంధకారబంధురముగావించి గర్వించి యుండెనని పురాణకవులభాషలోఁ జెప్పఁబడినది. ఆర్యుల దక్షిణాపథము నవరోధించి గర్వించి యుండిన వింధ్యమురొక్క గర్వము నడంచు మహావీరుఁడు బయల్పడునంతవఱకు నార్యులకు మార్గావరోధము గలిగియుండెను. అట్టి మహావీరుఁ డగస్త్యమహర్షి. ఇతఁడు

1. మార్కండేయపురాణము; అధ్యాయము ౫౭, శ్లోకము ౪౫; పాఠము రెండవపంక్తి తప్పుగనున్నది; "పాండ్యాశ్చ కేరళాశ్చైవ చోళాఃకుల్యాస్తథైవచ" అని యుండవలయును. వాయుపురాణము; అధ్యాయము ౪౫ శ్లోకము ౧౭౪. మత్స్యపురాణము; అధ్యాయము ౧౧౭ శ్లోకము ౪౩.

2 మహాభారతము; సభాపర్వము; అధ్యాయము ౩౧ శ్లోకము ౧౭.

3 వాయుపురాణము; అధ్యాయము ౪౫ శ్లోకము ౧౦౪

వింధ్యమును బాదాగ్రతలముచేఁ ద్రొక్కిపట్టి గర్వాపహరణముఁ గావించి మరల సూర్యరశ్మినిఁ బ్రసరింపఁగఁజేసి లోకము నుద్ధరించెనని పురాణములయం దభివర్ణింపఁబడియెను. ఆర్యులలో మొదట నగస్త్యుఁడే వింధ్యపర్వతమును దాటి దక్షిణమునకు వచ్చినవాఁడని పై పురాణగాథను బట్టి స్పష్టమగుచున్నది. వింధ్యపర్వతముయొక్క పశ్చిమోత్తరభాగమునకుఁ బారియాత్ర మను పేరుగలదు. ఇచ్చటనే వేత్రవతి మొదలగు నదులు జనించియున్నవి. ఆర్యులు దక్షిణయాత్రకు బయలుదేఱి యీపర్వత పంక్తి పార్శ్వముననే పోయియుండుటచేత దీనికిఁ బారియాత్రమని పేరువచ్చియుండు నేమో యని భాండార్కర్ గా రూహించుచున్నారు.

అగస్త్యుఁడు వింధ్యము కడవఱకు దూర్పుగఁ బోయి యటనుండి దక్షిణముగా వచ్చి గోదావరికి సమీపమున నొక యాశ్రమమును నిర్మించుకొని యుండెను. శ్రీరాముఁ డీయాశ్రమమునకు వచ్చినట్లు రామాయణమునందుఁ జెప్పఁబడియుండుటంజేసి యప్పటికే యీదండకారణ్యమునం బ్రవేశించి యార్యు లాశ్రమాదుల నెలకొల్పుచుండిరని ధ్రువపడుచున్నది. ఈయగస్త్యాశ్రమము ప్రస్తుతపు గోదావరి మండలములోని భద్రాచలమునకు సమీపమున నుత్తరదిశనున్నదని రెండవ ప్రకరణమున నుదాహరించియుంటిమి. మొట్టమొదట నార్యులు దక్షిణాపథమునఁ ద్రొక్కినప్రదేశ మాంధ్రభూమిగానే గన్పట్టుచున్నను కొందఱార్యులు కొంకణదేశమునుండి సింహాళద్వీపమునకును, అచ్చటనుండి దక్షిణ ద్రావిడమునకును బోయినట్లుగూడ గన్పట్టుచున్నది.

కర్ణాటార్యులు.

కడపట నీయాంధ్రదేశమునకు వచ్చినవారు కర్ణాటార్యులు. కర్ణమనఁగా కొండలోయ. వానియందు సంచరించువారు కర్ణాటులని చెప్పఁబడుచున్నారు. కొందఱు ద్రావిడులు దక్షిణదేశమునుండి పశ్చిమోత్తరమునకుఁ గ్రమముగా వ్యాపించి మలయపర్వత ప్రాంతములయందున్న లోవలలో నివసించుమనుష్యులలోఁ గలసి తమ ద్రావిడమును లోవలోని వారిస్వభాషయగు కన్నడమును జేర్చి కొంతకాలమువఱకు వాడుకొనుచుండఁగా నుత్తరదేశమునుండి కొం

తకాలమున నార్యులు కొందఱు వచ్చి యాకర్ణాటులతోఁ గలసి తమ ప్రాకృత సంస్కృతములను వారి కర్ణాట ద్రావిడములను గలిపి రూపభేదములతో వ్యవహరించుకొనుటం జేసి వారి భాషయంతయుఁ గర్ణాటంబనియు వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. ఈ కర్ణాటార్యులె క్రమక్రమముగాఁ గొంద ఱాంధ్రదేశమునకు వచ్చి యాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయిరి.

ఆంధ్రు లార్యులా, అనార్యులా, ద్రావిడులా?

ఆంధ్రు లాదిమనివాసులో ద్రావిడులో ఆర్యులో మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము కాని యైతరేయ బ్రాహ్మణమునందు నాంధ్రులు విశ్వామిత్రుని సంతతివారనియు, వానిచే శపింపఁబడి యార్యాశ్రమములయొక్క సరిహద్దుల నివసించుచుండెడి వారనియుఁ జెప్పఁబడియుండుటం జేసి యీ యాంధ్రు లుత్తరదేశములోని యార్యులతోఁ బోరాడి లేచి వచ్చి దండకారణ్యములోని యనార్యజనమధ్యమున నివసించెడి యొక తెగవారయిన యార్యులనుగాఁ గొందఱు తలంచుచున్నారు. ఆంధ్రులును పుళిందులతోడను శబరులతోడను జేర్చియుండుటచేత వీరాదిమనివాసులయిన యనార్యులేమో యని కొందఱు తలంచుచున్నారు. అనేకవిధముల ద్రావిడులతో విశేష సంబంధము గన్పట్టుచుండుటచేత వీరలు ద్రావిడులని మఱికొందఱు తలంచుచున్నారు. ఆంధ్రశబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తినిబట్టి చూచిన మొదటి యభిప్రాయము సరియైనదేమో యని తోఁచుచున్నది. మనుష్యులు నివసించుటకు సాధ్యముకాక యంధకారబంధురముగా నుండు మహారణ్య ప్రదేశమున కంధ్రమని యార్యులు పేరిడియుందురు. ఈప్రదేశమునందు మొదట ననార్యులే నివసించుచుండిరి. తమ తెగవారొకరు తమతోఁ బోరాడి వెడలివచ్చి యీ యరణ్యప్రదేశమున ననార్యజన మధ్యమున నివసించియుండుటచేత నార్యులు వీరికి నాంధ్రులని పేరుపెట్టియుండవచ్చును. ఆంధ్రు లార్యులయినను ననార్యులయినను పేరుమాత్ర మార్యులచే నీయఁబడినదనుట స్పష్టము. ఈయార్యాంధ్రులు తమతోఁ బోరాడి వేఱుపడి వచ్చి దస్యులతోఁ గలిసి వర్తించుచుండుటచేత నార్యులు వీరినిగూడ

1 Dr. Bandarkar's Early History of Deckhan. p. 2

దస్యులనుగానే భావించి వారినెట్లు చూచుచుండిరో వీరినిగూడ నట్లే చూచియుండవచ్చును. ఆర్యాంధ్రు లాకాలమున నీయరణ్యప్రదేశములయందు నాశ్రమముల నేర్పఱచుకొని యందందు నివసించుచుండిరిగాని వీరిప్రదేశమార్యప్రదేశముగా నెన్నఁబడక యనార్యప్రదేశముగానే భావింపఁబడుచుండెను. ఆర్యాంధ్రులు మాట్లాడు భాష యసంస్కృతముగాని సంస్కృతభాష గాదు. అనార్యాంధ్రులు మాట్లాడుభాష పైశాచీ భాషగా నుండెను. ఆర్యాంధ్రులు మహారణ్య ప్రదేశమున ననార్యాంధ్రజన మధ్యమున నివసించుచుండుటం జేసి వీర లార్యభాషకు నార్యాచారములకు దూరగులై తుదకు ననార్యసంబంధమె యెక్కుడుగాఁ గలిగియుండిరి. ఆర్యాంధ్రులయొక్కయు, అనార్యాంధ్రులయొక్కయు రక్తమిచ్చట సమ్మేళనమయ్యెను. ఆర్యాంధ్రులయసంస్కృతంబును, అనార్యాంధ్రులపైశాచీభాషయు నిచ్చట మిశ్రమములగుచువచ్చెను. ఇట్లు కొంతకాలము జరుగునప్పటికి వీరెల్లరు నాంధ్రులయిరి. వీరు మాట్లాడు భాష యాంధ్రమయ్యెను. ఇదియొక ప్రాకృతభేదముగా నుండెను. ఐతరేయ బ్రాహ్మణకాలమునాటికి వింధ్యోత్తర ప్రదేశము మాత్రమె గాక యీ యాంధ్రదేశముగూడ కలదని యార్యులకుఁ దెలిసియుండెను. మహాభారతము కురుపాండవులచరిత్రం బగుటం జేసియుఁ గురుపాంచాలాదులును, దుష్యంత భరత పరీక్షిజ్జనమేజయాదులును నైతరేయ బ్రాహ్మణంబునఁ బేర్కొనంబడియుండుటం జేసియు, నైతరేయ బ్రాహ్మణ మైతరేయుండను మహీదాస ఋషిచే మహాభారత యుద్ధానంతరమె దెలుపఁబడినదని తేటపడుటం జేసియు నాంధ్రులుగూడ మూడువే లేండ్లనుండి యున్నారని మనకు నిశ్చయముగాఁ దెలియుచున్నదిగాని యాకాలము మొదలుకొని యేఁడెనిమిది శతాబ్దముల వఱకు ననఁగాఁ గ్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము మున్నూఱు సంవత్సరముల క్రిందట నుండి యేకచ్ఛత్రాధిపత్యమువహించి పాటలీపుత్త్రము రాజధానిగా భరతఖండము విశేషభాగముఁ బరిపాలించిన చంద్రగుప్తచక్రవర్తి కాలమునాఁటి వఱకు మఱల నాంధ్రుల ప్రశంస యేగ్రంథమునందును గానంబడదు.

ఐదవప్రకరణము.

నాగులు – నాగకులులు.

ప్రాథమికార్యులు సింధునదిని దాటివచ్చి యామహానదికిఁ దూర్పుప్రక్కను సరస్వతీ దృషద్వతీనదులకు మధ్యను స్థిరవాసములేర్పఱచుకొనిన తరువాత వేయేండ్లకుఁ బిమ్మట నార్యులలో మఱియొక శాఖవారు బయలుదేఱి గంగాతీరమువఱకు వచ్చి, కురుపాంచాల దేశములందు వసియించియుండిన కాలమున, హిమాలయ పర్వతము మొదలుకొని వింధ్యపర్వతమువఱకును గలదేశమునంతను నాగులనియెడి యొకజాతివారు పరిపాలనము చేయుచుండినవారని మనకావ్యపురాణేతిహాస గ్రంథములవలనను, బౌద్ధమతస్థుల గ్రంథములవలనను గానంబడుచున్నదిగాని, మనదేశచరిత్రములను వ్రాసిన పాశ్చాత్యులేమి, హైందవచరిత్రకారులేమి తాము వ్రాసినగ్రంథములయందు నీనాగుల చరిత్రమును విశదీకరింపక యేమి కారణముచేతనో విస్మరించియున్నవారు. నాఁచుచేఁ గప్పఁబడిన శుద్ధజలమువలెనే వీరిచరిత్రమంతయుఁ బురాణగాథలచేఁ గప్పఁబడి చరిత్రకారుల నేత్రములకు గోచరముగాకయుండెను. ప్రాథమికార్యులు దస్యులతోఁ బోరాడినట్లుగ ఋగ్వేదాదులయందుఁ దఱచుగాఁ గానంబడుచుండినను తరువాత వచ్చినయార్యులీనాగులతోడను నాగకులులతోడను బోరాడినట్లుగ మహాభారతాది గ్రంథములయందుఁ గానంబడుచున్నది. ఆంధ్రులు దండకారణ్యమునం దాంధ్రరాజ్యమును స్థాపించి పరిపాలనముచేసి వాసికెక్కుటకుఁ బూర్వమీనాగులీ దండకారణ్యము నాక్రమించి కిరాతజాతులనన్నిటిని జయించి రాజ్యమును స్థాపించి పరిపాలనముచేసినట్లుగఁ గాన్పించుచున్నది. మన పురాణాదులయం దభివర్ణింపఁబడిన నాగలోకమనునది యీనాగులదేశమేగాని పాతాళముగాదు. మనపురాణగాథలలో నభివర్ణింపఁబడిన నాగకన్యలీనాగజాతికన్యలేగాని యన్యులుగారు. నగమనఁగాఁ గొండ. నాగము

నేఁగాఁ బాము. నగములోనుండి పుట్టినది నాగము. ఈనాగులనియెడి జాతి వారు నాగములను బూజించువారగుటచేతనో నాగమును ధ్వజమునందు ధరియించెడు నాగధ్వజులగుటచేతనో, లేక నగములయందు సంచరించెడు జాతి వారగుటచేతనో, మఱియేమి కారణముచేతనో యీజాతివారికి నాగులనియెడి పేరువచ్చినది. మన పూర్వగ్రంథము లీనాగులకథలతో నిండియున్నవి. ఈ నాగుల యనార్యాచారములనే పెక్కింటినిప్పటికిని మనవా రవలంబించియె యున్నారు. ఈనాగులు పాములను బూజించువారగుటచే నేఁటికిని మనవారు పాములను బూజించుచున్నారు. ఈనాగులు వృక్షములను బూజించువారు గనుకనే మనవారు నేటికిని వృక్షములను బూజించుచున్నారు. పూర్వకాలమునం దీదేశము నాగులకు లోఁబడి నాగులచేఁ బరిపాలింపఁబడి నాగసాంప్రదాయములనే యవలంబించి నాగుల యనార్యాచారములలో మునింగి యుండినదగుటచేతనే కాఁబోలు మనదేశమునం దెచ్చటవిన్నను నాగశబ్దమే వినంబడుచున్నది. మనదేశమునందు నాగూరు, నాగవరము, నాగపురము, నాగపట్టణము, నాగేశ్వరము, నాగులపాడు, నాగిమూడి, నాగరము మొదలగు గ్రామనామములు వినంబడుచున్నవి. ఇంతియగాక నాగి, నాగఁడు, నాగులు, నాగయ్య, నాగన్న, నాగప్ప, నాగిరెడ్డి, నాగినీఁడు, నాగరాజు, నాగవర్మ, నాగలింగము, నాగరత్నము, నాగోజీరావు, నాగేశ్వరరావు, అనునామములు మనుష్యులలో వినంబడుచున్నవి. మఱియును మనదేశమునందు నాగములను బూజించుటకు కార్తికశుద్ధచతుర్థి "నాగులచవితి" యనుపేరుతోఁ బర్వదినముగా నొప్పుచున్నది. ఈపర్వదినము బ్రాహ్మణులకంటెను బ్రాహ్మణేతరులచే మిక్కిలి భక్తిపూర్వకముగఁ బూజింపఁబడుచున్నది. పూర్వకాలమునందలి యార్యులీనాగములనుగొల్చెడి నాగులను సాధారణముగాఁ గౌరవముతోఁ జూచెడివారుగారు. ఆకారణముచేతనే కాఁబోలు నెవ్వఁడైన నొకానొకప్పుడేదియైన నొక తెలివితక్కువ పనిచేసినప్పుడుగాని హానికరమైనపని చేసినప్పుడుగాని మనవారు "ఓరినాగులా, ఓసినాగమ్మా" యని నిందాగర్భముగఁ బలుకుచుండుటను నేఁడును మనము చూచుచున్నాము. మనదేశమునందు కార్తికశు

ద్ధచతుర్థి (నాగులచవుతి) వలెనె మహారాష్ట్రాది దేశములయందు నాగపంచమి యను పేరను కార్తికశుద్ధపంచమి పర్వదినముగాఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నది. దీనినంతయును బరికించిచూడఁగా నీయాచారములన్నియు నాగులనుబట్టి మనకు సంక్రమించినవిగాని యివినిజముగా నార్యాచారములుగావు. ఈ యనార్యాచారములు విశేషముగా దక్షిణాపథమునందె గానంబడుచున్నవిగాని యుత్తరహిందూస్థానమునందుఁ గానంబడకుండుటకుఁ గారణము దక్షిణాపథవాసులు సంపూర్ణముగా నార్యాచారములకుఁ దలయొగ్గి వానిలోమునింగిపోయిన వారు గాకుండుటయె గారణముగాని వేఱొండు గారణముగానరాదని చెప్పవచ్చును.

నాగోత్పత్తికథనము.

మహాభారతమునందు నుపోద్ఘాతము ముగింపఁబడిన వెనుక నీనాగులచరిత్రమె మొదట చెప్పఁబడినది కశ్యపుఁడను నాతనకు కద్రువ, వినత యను నిరువురు భార్యలు గలరు. వీరిరువురును తోఁబుట్టువులు. వీరికింగల యభిమతంబులచొప్పునఁ గద్రువకు సహస్రనాగములు జనించినవి. వినతకు గరుడుండు జనించెను. కద్రువకు జనించిన సహస్రనాగములకుఁ బుట్టినసంతతియే లోకమునందలి నాగకులముగానున్నది. ఈనాగులలోఁ బ్రముఖులుగా నుండినవారు శేషుఁడు,వాసుకి, ఇరావంతుఁడు, తక్షకుఁడు, కర్కోటకుఁడు, కాళీయుఁడు, ఐలుఁడు, ఇలాపాత్రుఁడు, నీలుఁడు, అనీలుఁడు, నహుషుఁడు మొదలగువారు. (అనంతుఁడు, వాసుకి, తక్షకుఁడు, శంఖపాలుఁడు, కుళికుఁడు, పద్ముఁడు, మహాపద్ముఁడు, కర్కోటకుఁడు వీరినేఅష్టనాగములని మనగ్రంథములు పేర్కొనుచున్నవి.) కద్రువ వినతకుఁజేసిన యపకారమునుబట్టి వినతకుఁ బుట్టిన గరుత్మంతుఁడు నాగకులమునకెల్లను వైరియయ్యెను. దీనికిఁ దోడు మాతృశాపముగూడ నాగులకు సంభవించెను. ఈనాగులచరిత్రము మహాభారతమునందు నివురుగప్పిన నిప్పువలెనున్నది. గులకఱాళ్లలో మాటుపడియుండిన రత్నమువలెఁ బ్రకాశింపకయున్నది. ఈగులకఱాళ్లను దొలఁగించిన నాగులచారిత్రమనియెడి రత్నము శోభింపకమానదు. ఈనివురును దొలఁగించిన నాగులచరిత్రమనియెడి నిప్పు

తేజోవంతముగఁ గన్పట్టకపోవదు. ప్రాథమికార్యులు సూర్యకులులును బరిశుద్ధులునై యుండిరి. వీరితరువాత వేఱొండ్లకువచ్చినవారు చంద్రకులులు. వీరుసూర్యకులులవలె నంతగాఁ బరిశుద్ధులుకారు. అన్యజాతిరక్త మీచంద్రకులుల నాడుల యందుఁ బ్రవహింపుచుండెను. ఈరెండవతెగవారు పాంచాలముగుండపోయి గంగా యమునానదులకు నడుమనుండెడి హస్తినాపురమునందు వసించుచుండిరి. వీరలే భారతవీరులనిపించుకొనిన యుధిష్ఠిరాదులుగా నుండిరి. వీరుక్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము పదమూడవ శతాబ్దప్రాంతమున హస్తినాపురమునందుండిరి. అచ్చటనున్న కాలమున వీరి కుటుంబము వృద్ధియై హస్తినాపురముచాలక మఱియొక పురము కావలసివచ్చెను.

ఖాండవవనదహనము.

ఇప్పుడు ఢిల్లీనగరముండిన ప్రదేశ మాకాలమున ఖాండవవనముగానుండి నాగులచే నాక్రమింపఁబడియుండెను. వారలను జయించినఁగాని వనము స్వాధీనముగాదు. అయ్యది స్వాధీనమైన వెనుకఁగాని యరణ్యమును ఛేదించి పురము నుగట్టుట సాధ్యముగాదు. అప్పుడర్జునుఁడు కృష్ణునిసహాయముతో ఖాండవవనముదహించి నాగులం దఱిమివేసెను. బౌద్ధులదేవతయగు నింద్రుఁడు నాగులను సంరక్షించెను. ఆర్యుల వైదికదేవుఁడగు నగ్ని వనమునంతయును దహించి నాగరాజయిన తక్షకుని దక్క తక్కిన నాగకులమును నిర్మూలముచేసెనని చెప్పఁబడియెను. ఈప్రదేశమునందే పాండవులు "ఇంద్రప్రస్థ" మను పురమును నిర్మించిరి.

అర్జునుఁడు నాగకన్యల వివాహమాడుట.

ఈఖాండవవనదహనానంతరము నార్యులకును నాగులకును మైత్రికలిగియున్నటులనే చెప్పఁబడియెను. అర్జునుఁడు సమయభంగకారణమునఁ దీర్థయాత్రకు బయలువెడలినప్పుడు నాగకన్యకయగు నులూపిని వివాహమాడినట్లు గఁ జెప్పఁబడియుండెను. మఱియు మణిపురాధీశ్వరుండును నాగరాజు

వగు చిత్రవాహనుని యొక్క కూఁతురు చిత్రాంగద యను దానితోఁగూడ వివాహ మైనట్టుగఁ జెప్పఁబడినది. అర్జునునివలన నులూపికి జనించినవాఁ డిరావంతుఁడను పేరుగలవాఁడు. ఇతఁడు భారతయుద్ధములోఁ జనిపోయెను. అర్జునునివలనఁ జిత్రాంగదకు జనించినవాఁడు బభ్రువాహనుఁడను పేరుగలవాఁడు. ఇతఁడు బహు పరాక్రమవంతుఁడై భారతయుద్ధానంతరము ధర్మజాఁడు చేయఁబూనిన యశ్వమేధ యాగమును నిర్విఘ్నముగా నెఱవేర్పఁ బూని యర్జునుఁడు సవనాశ్వముతో బభ్రువాహనుని దేశమునకు వచ్చినప్పు డా సవనాశ్వమును బట్టుకొని తండ్రితో నత్యద్భుతముగఁ బోరి యోడించెనుగాని తరువాత నులూపి మొదలగు వారిచేఁ బ్రబోధితుఁడై యర్జునునకు సాయముఁ జేసెను. ఈకథలను బట్టి కొంతకాలమువఱకు నార్యులును నాగులును స్నేహభావముతోనే గడుపుచుండిరని తేటపడుచున్నది. పాండవులకుఁ దరువాత సింహాసనమునకు వచ్చిన పరిక్షిత్తుకాలమున నార్యులకు నాగులకు వైరము పొసంగినది. అందులకుఁ గారణ మీక్రింది విషయముగఁ గన్పట్టుచున్నది.

పరిక్షిత్తు తక్షకునిచేఁ జంపఁబడుట.

అర్జునుని మనుమఁడైన పరీక్షిన్నరేంద్రుఁడు రాజ్యపరిపాలనము చేయు కాలమునం దొకనాఁడు మృగయావినోదార్థము నరణ్యమునకుంజని యాఖేటఖేలనమున నలసివచ్చుచుండఁగా మార్గమధ్యమున నొక్క ఋషి తపస్సు చేసికొనుచు నడిగినప్పుడు దాహమునైనఁ దీర్పక మాటాడకపోవుటయేగాక కన్నులనైనఁ దెఱచి చూడకపోయెను. అంతట నారాజకుంజరుఁ డాగ్రహించి యొక నాగమునుజంపి వానిమెడపై వైచిపోయెను. తరువాత నాసంయమివరేణ్యుని కుమారుఁడీ వృత్తాంతమునంతయుఁ దెలిసికొని సర్పదష్టుఁడై చనిపోవునుగాక యని యారాజును శపించి వానిని జంప నాగరాజయిన తక్షకునిఁ బ్రేరేపించెను. ఆశాపకారణమున నేడవనాఁడే తక్షకునిచేఁ గఱవఁబడి పరిక్షిత్తు మృతినొందెనని చెప్పఁబడియెను. నాగరాజయినతక్షకుఁడు తక్షశిలానగరమున నధిపతిగ నుండెనని గ్రంథములయందుఁ బేర్కొనఁబడుచు వచ్చెను.

జనమేజయుఁడు సర్పయాగము చేయుట.

తక్షకుఁడు తనతండ్రిని జంపినందున కాగ్రహమహోదగ్రుఁడై జనమేజయమహారాజు నాగకులమునంతయును సంహరించుటకై యార్యఋషులనందఱిని ప్రేరేపించి సర్పయాగమును జేయనమకట్టెను. ఆమహాయాగమునందు నాగులనేకులు పశువులుగఁ బట్టుకొనఁబడి సంహరింపఁబడిరి. నాగకులమంతయు నిర్మూలమగు కాలమువచ్చెను. అప్పుడు వాసుకితోఁబుట్టువుకొడుకగు ఆస్తీకుఁడను బ్రాహ్మణునిమూలమున తక్షకుఁడు మరణింపక జీవింపఁగలిగెను. ఈ యాస్తీకుఁడు నాగకులుఁడయినను అనార్యాచారములను వదలిపెట్టి యార్యాచారముల నవలంబించి యార్యుఁడైనవాడు. ఇట్లే నాగకులు లనేకు లార్యాచారమునవలంబించి యార్యులలోఁ గలిసిపోయెదమని వాగ్దత్తము చేయుటచేతనైన నేమి మఱియేమి కారణముచేతనైన నేమి యాసర్పయాగము నిలిచిపోయినది. నాఁటు మొదలుకొని మరల నాలుగుశతాబ్దముల కనఁగా క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము ౭౦౦గవ సంవత్సరమువఱకు వీరలచరిత్రము వినరాక యుండెను. అప్పటికి నాగవంశజులయిన రాజులు మగధరాజ్యాధిపత్యమును వహించిరి. ఈనాగవంశమె శిశునాగవంశ మనుపేరుతో మాగధమును బాలించినట్లు చరిత్రము లుద్ఘోషించుచున్నవి. ఈశిశునాగవంశములో నాఱవవాఁడైన యజాతశత్రుని కాలముననే బుద్ధుఁడు జనించి యనార్యజాతుల కన్నిటికిఁ బురోవృద్ధి కారకుఁడయ్యెను.

శిశునాగవంశము.

శిశునాగుఁడనువాఁడే శిశునాగవంశమునకు మూలపురుషుఁడు. ఈశిశునాగుని జన్మమునుగూర్చి బౌద్ధు లొకవింతకథను గల్పించియున్నారు. లిచ్ఛవిరాజులయొక్క యుంపుడుకత్తెలలో నొక్కతె యొక్కశిశువును గాంచెను. ఆశిశువు స్వరూప మేర్పడక పూర్వమె ప్రసవించుటచేత నమ్మాంస పిండము నొకతట్టలో నుంచఁబడి రాత్రివేళ నొకపేడకుప్పలో వేయఁబడెనఁట! నగరపాలకుఁడయిన యొకనాగరాజు దానింగనిపెట్టి చుట్టును జుట్టుకొని తన పడగతో,

జాడుగుచుండెను. దానిని ప్రజలుచూచి చుట్టును మూగికొని "స్సు స్సు" యని చప్పట్లు చఱచి కేకలు వేయఁగా నాగరా జదృశ్యుఁడయ్యెను. అంతట వార లాతట్టును బరీక్షింపఁగా నొక పురుషశిశు వుండెనఁట! ఆకారణమున నాతఁడు శిశునాగుఁడని పేరుపెట్టఁబడియెనఁట! కొంతకాలమున కాతఁడు మగధసింహాసన మధిష్ఠించెను! ఈవంశమునందుఁ గడపటివారయిన తొమ్మండ్రుగురు నందులతోఁగూడ చంద్రగుప్తుఁడు సింహాసనమునకు వచ్చువఱకుఁ బాలించినరాజులెల్లరును నాగులేకాని యార్యక్షత్రియులు కారు. వీరందఱును సర్పములను బూజించెడి నాగులుగాని యార్యమతస్థులుగారు. ఆకారణముచేత బ్రాహ్మణులయిన యార్యులు వీరిపట్ల ప్రబల ద్వేషము గలిగియుండిరి. బౌద్ధమతస్థులు వీరినిఁ బ్రేమింపకుండిరి. వీరుభయులచేతను గూడ గౌరవింపఁబడక నీచముగఁ జూడఁబడుచుండిరి.

మఱికొన్ని గాథలు.

సుగ్రీవుఁడు సీతను వెదకుటకై వానరులను బంపుచు భోగవతీపురమును వర్ణించెను. ఈభోగవతీపురమును వాసుకి యనువాఁడు పరిపాలించుచుండెనని చెప్పియుండెను. ఇతఁడు నాగరాజు. ఈభోగవతీపురము దక్షిణాపథమునందున్నది. అనఁగా దండకారణ్యములో దూర్పుభాగముననో పశ్చిమభాగముననో యుండియుండును. ఇంతకన్న రామాయణమునందు నాగులనుగూర్చి యేమియును గానరాదు. శ్రీకృష్ణుఁడు కాళీయుఁడను నాగరాజును మర్దించి కాళిందీకన్యల వివాహమాడినట్లుగ విష్ణుపురాణాదులవలనఁ గన్పట్టుచున్నది. అమృతమును బడయుటకై దేవతలు మందరపర్వతమును గవ్వముగను వాసుకిని త్రాఁడుగఁ జేసికొని క్షీరసాగరమును మథించినట్లుగ భాగవతాది పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడినది. దేవతలు దానవులను మోసముచేసి వాసుకియను నాగరాజుయొక్క సహాయముతో దేశమునో దుర్గమునో యొకదానిఁ బడసియుందురని

---

1 Turnour's introduction to the Mahavanso, XXXViii. See also Bigandet, Life of Goudama, p 862 et. Seq.

యూహింపవచ్చును. ఇట్లు నాగులనుగూర్చిన లెక్కలేనిగాథలు మనపురాణాది గ్రంథములయందు వెదఁజల్లఁబడియున్నవి. ఒక్కపురాణాది పూర్వగ్రంథములయందుమాత్రమేగాక యిటీవలి చారిత్రములయందును కావ్యాదులయందును గూడ నాగులయొక్కయు నాగరాజులయొక్కయుఁ జరిత్రము లభివర్ణింపఁబడియున్నవి.

చరిత్రాంశములు.

క్రీస్తుశకము నాలుగవ శతాబ్దమధ్యమున సముద్రగుప్తుఁడను గుప్తచక్రవర్తి దక్షిణదిగ్విజయయాత్రకు బయలుదేఱి గణపతినాగుఁడను నొకనాగరాజును జయించినట్లుగఁ జెప్పబడియెను. సింహళద్వీపమునందలి నాగులను బుద్ధుఁ డేవిధముగాఁ దనమతములోనికిఁ జేర్చుకొనియెనో యవ్విధమునంతయు బౌద్ధచరిత్రగ్రంథములగు మహావంశము, రత్నాకరి, రాజావళి మొదలగు గ్రంథములయందు వివరముగ వ్రాయఁబడియుండెను. సిద్ధార్థుఁడు బౌద్ధుఁడైనపిమ్మట నైదవయేట మహోదరుఁడు, చూళోదరుఁడను నాగులిరువురు వజ్రసింహాసనమునకై పోరాడుచుండుటనుగాంచి నాగులయందలి ప్రేమచేత నాగద్వీపమునకుఁ జాడఁబోయెను. ఆకాలమునందుపంచశతయోజనములు విస్తీర్ణముగలిగి చుట్టును సముద్రముచేఁ జుట్టుకొనఁబడియున్న నాగద్వీపమును మహోదరుఁడను నాగరాజు పరిపాలనము సేయుచుండెను. వానితోఁబుట్టువు కందమాదవమనుకొండను నేలెడి నాగరాజునకీయఁబడి వివాహము చేయఁబడియెను. ఆదంపతులకు జనించినకుమారుఁ డొకఁడు వజ్రసింహాసనముఁ దనకు రావలయునని తగవుపెట్టెను. ఈమహాత్ముఁడు వారలకు సంధిచేయుటకై ప్రయత్నించి మంచి హితోపదేశమును గావించెను. వారలాసింహాసనమును బుద్ధునికర్పించి వానికూడిగముఁ జేయఁబూనిరి. బుద్ధుఁ డా సింహాసనమునగూరుచుండి ధర్మము నుపదేశించి యెనుబదికోట్ల నాగులను బౌద్ధమతావలంబకులనుగాఁ జేసెను.

మహోదరుని మేనమామయును కళ్యాణిపురాధీశ్వరుండును, నగు నాగరాజును గూడ తనమతములోనికిఁ జేర్చుకొని కొంతకాలమునకు వారలను విడిచిపెట్టిపోవుచు వజ్రసింహాసన మానాగరాజున కిచ్చి రాజాయతనవృక్ష

పచ్చటనాటి వారలనుద్దేశించి "యో నాగరాజులారా! పవిత్రమైన నాంజావృక్షమును బూజింపుఁడు; నాశ్రయులారా! మీకిది సౌఖ్యమును మనశ్శాంతిని గలుగఁజేయును" అని పలికి వెడలిపోయెను. క్రీస్తు శకము రెండవ శతాబ్దమున సింహళద్వీపమును బాలించిన మల్లగనాగఁడు, చండనాగఁడు, కూడనాగఁడు, శ్రీనాగఁడు అను వారలు నాగరాజులుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. ప్రప్రథమమున చోళదేశమునకు రాజధానిగ నుండిన కావిరిపద్దినము (కావేరిపట్టణము) సనాతనకాలమునందు నాగులకు నివాసమై నాగవాటికి ముఖ్యపట్టణమై యుండెనని చిల్లప్పదికార మను తమిళకావ్యమునందు వర్ణింపఁబడియెను. పురాతన తమిళ కావ్యములయందు నాగుల చరిత్రము విశేషముగా నభివర్ణింపఁబడి యున్నది. కిల్లివలివానను చోళరాజు నాగజాతికన్యను వివాహమాడియుండగా నొక కవి మణిమేకలై (మణిమేఖల) యను తమిళకావ్యమునం దా వివాహమును బూసగ్రుచ్చినయట్లుగా వివరించివర్ణించి యున్నాఁడు. ద్రావిడదేశమునందలి మరవలు, అయినారులు, ఒలియారులు, ఒవియారులు, ఆఅవలారులు, పరదవారులు మొదలగు తెగలవారెల్లరును నాగజాతులవారనియె చెప్పఁబడుచున్నారు. పదునొకండవ శతాబ్దమునందు ఒలియర్లను నాగజాతివారు పరాక్రమవంతులుగనున్నట్లొక శాసనములవలనఁ గన్పట్టుచున్నది. కరికాల చోడుఁడను రాజు వీరలను జయించెనని యొక తమిళ కావ్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది. పదునొకండవ శతాబ్దమునందు కొప్పరకేసరి వర్మ యను చోళరాజు కొప్పయను ప్రదేశమున, పశ్చిమచాళుక్య రాజగు సాహసమల్లుని నోడించి మామల్లపురము (మహాబలిపురము) లోని వరాహస్వామి దేవాలయమునకుఁ గొంతభూదానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. ఆశాసనములో రాజకీయోద్యోగస్థులుకూడ కొందఱు చేవ్రాలు చేసియుండిరి. దానిలో "ఒలినాగన్ మద్దైయాన్ అలగీయచోళ, అమరనద్దు ముపెంద వేలన్, ఒలినాగన్ చంద్రశేఖరన్, ఒలినాగన్ నారాయణన్, ఇందు పరవాన్ సంగనాగన్, ఉచనకిలవాన్ ముగలినాగన్," అను నాగనాయకులు గూడ చేవ్రాళ్లు చేసియుండిరి. పదునొకండవ శతాబ్దమునందు ఒలినాగులు మాత్రమే గాక సంగనాగులు, ముగలినాగులు మొదలగు తెగలనాగు

లుకూడ గలరని తెలియుచున్నది. [1]ఇంతియగాక నెల్లూరుమండలములోని దర్శివంశపురాజులుకూడ నాగజాతి వారని తెలియుచున్నది. పదునేనవ శతాబ్ద ప్రారంభమున దర్శిపట్టణపు రాజగు ఆసనదేవమహారాజు తనతల్లి ఆర్యనుదేవి పేరట నొకచెఱువు త్రవ్వించి శాలివాహనశకము ౧౩౫౭ వ సంవత్సరమునకు సరిగా క్రీస్తుశకము ౧౪౩౫-౩౬వ సంవత్సరమున నొకశాసనమును వ్రాయించెను.

దానిలో గొంకరాజు మొదలుకొని తనవంశమును వర్ణించుకొనియుండెను. ఆశాసనమునందు గొంకరాజును ఫణీంద్రవంశజుం డనియు, నాగవంశోద్భవుండనియు నభివర్ణించెను. ఈగొంకరాజుయొక్క మనుమండయిన నాగరాజును కాకతీయగణపతిరాజులకు సామంతుండుగనుండిన నాగదేవుండును నిరువు రు నొక్కరేయై యుందురేమో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఈపైనవ్రాసిన యంశములనుబట్టి నాగులనియెడి యొకజాతివారు పూర్వకాలమున నుండిరనియు, ఒకప్పుడు వారలీభరతఖండమునంతయు నాక్రమించి పాలించియుండిరనియుం దేటపడకమానదు. ఇంకను వారలకును నాంధ్ర దేశమునకును గల సంబంధమును దెలిపెడిగాథలను దెలిసికొన్నచో నాగులను గూర్చినయభిప్రాయము మఱికొంత బలపడకమానదు.

బౌద్ధులగాథలు.

సింహళద్వీపమునందును సయామదేశమునందును జెప్పఁకొనఁబడు బౌద్ధులగాథలలో నాంధ్రదేశము నాగులదేశముగాఁ జెప్పఁకొనఁబడినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. గంగానదీ ముఖద్వారమునకును సింహళద్వీపమునకును నడుమ నాగులచే నివసింపఁబడు దేశముకలదు. ఈనాగులు బుద్ధునియొక్క భోమికల

[1] Madras journal of Literature and Science, Vol Xiij part 2. Collection of Nellore Inscriptions II (Darsi Dynasty) by Mr. Butterworth and Venugopala Chetty 3. Vols.

ను రెండుద్రోణములను సంపాదించి వానిని వజ్రాలదిన్నె కడఁ (diamond Sands) బాతి పెట్టి పైనసంవమైనట్టియు, అమూల్యమైనట్టియు స్తూపమునొక దాని నిర్మించిరని చెప్పఁబడినది. ఈబొమికలభాగము మొట్టమొదట కపిలవస్తునగర సమీపమునందలి రామగ్రామములోనిది. రామగ్రామములోని స్తూపము వఱదకుఁ గొట్టుకొని పోబడినప్పుడీ బొమికలపెట్టె గంగానదిలోఁబడి కొట్టుకొనిపోయి సముద్రములోఁబడఁగా నాగులుదానినిబట్టుకొని మంజీరికాయను తమదేశమునకుఁ గొనిపోయిరి. ఈమంజీరికాదేశము [1]కళింగదేశమునకు రాజధానియగు దంతపురమునకు దక్షిణముననున్నది. ఎందుకన రాజపుత్త్రిఁడగుదంత కుమారుఁడును రాజపుత్త్రికయగు హేమాచలయును బుద్ధుని దంతములో నోడనెక్కి దంతపురమునుండి సింహళద్వీపమునకుఁ బాఱిపోవునపుడు వజ్రాలదిన్నె (Dianonds Sands) కడనోడ మెట్టయెక్కెనని చెప్పఁబడినది. ధరణికోటకు నుత్తరమున వజ్రములకుఁ బురాతనకాలమునుండి ప్రసిద్ధివహించిన దగుటచేత వజ్రాలదిన్నె (Dianodns Sands) యనునది యాప్రదేశమె యగుననియూహింపఁబడుచున్నది. [2]ఈదంతపురకథను క్రీస్తుశకము నాలుగవ శతాబ్దప్రారంభమున జరిగియుండెనని సయాము దేశగ్రంథములవలనఁ గన్పట్టుచున్నదిగాని మహావంశమునందు క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నూటయేబదియేండ్లక్రిందట జరిగినట్లుగఁ జెప్పఁబడుచున్నది. తరువాత సింహళరాజు మంజీరికాదేశమునకుఁబోయి యాబొమికలపెట్టెను దెమ్మని పరిశుద్ధుఁడైన మతాచార్యుని నొక్కనిఁబంపెను. ఇయ్యది నాగులకంతగా నిష్టములేకపోయినను నత్యద్భుతముగా నదియెట్లోయామతాచార్యుని వశమయ్యెను. ఈనాగరాజునకు సింహళరాజు మిత్రుఁడగుటవలన సింహళరాజు నాగరాజునకు నొక కొన్నిబొమికలనిచ్చి సంతోషపెట్టెను

1 ఈమంజీరికాదేశమె మంజీరదేశమని బౌద్ధులచేతను, ఆంధ్రదేశమని యార్యులచేతను ఆకాలమునఁ బిలువంబడుచువచ్చెను. మంజీరయను పేరుగల యుపనదియొక్కటి గోదావరిలోఁ గలియుచున్నది.

2 Major General- A. Cunningham's Ancieut Geography of India p. 534.

ఆంధ్రదేశ కథాసంగ్రహము.

బుద్ధుని దంతకథనము.

బుద్ధుని దంతమును గూర్చినకథలు పెక్కులుగలవుగాని వానిలో రెండుకథలు ముఖ్యములయినవిగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. [1]అందు మొదటిగాథ యిట్లు చెప్పఁబడుచున్నది. బుద్ధుని యెడమపార్శ్వము నందలి దంతము కళింగదేశమునకు రాజధానియగు దంతపురమునందు(బహుశః)నిప్పటి జగన్నాథాలయమనఁబడు ప్రదేశమున నెనిమిదివందల సంవత్సరముల వఱకు సురక్షితమున నుంచఁబడియెను. క్రీస్తుశకము నాలుగవశతాబ్ద ప్రారంభమునందు గుహశివుఁడను రాజు తానప్పటివఱకు నవలంబించియుండిన బ్రాహ్మణ మతమును విడిచిపెట్టి బౌద్ధమతము నవలంబించెను. క్రొత్తమత మవలంబించిన పట్టుదలచేత నాతఁడు తన్నాశ్రయించుకొనియున్న బ్రాహ్మణులను దొలఁగించి వారలను బాధపెట్ట నారంభించెను. వారలు పాటలీపుత్రమునకుఁబోయి రాజాధిరాజగు పాండు[2]నకుఁ జెప్పి మొఱపెట్టుకొనఁగా నాతఁడు గుహశివుని దంతముతోఁగూడఁ దన కొల్వుకూటమునకు రావలసినదిగ నుత్తరవుచేసెను. ఆయుత్తరవు ప్రకారము వచ్చినమీఁదట దంతమును సర్వవిధముల భగ్నముచేయుటకుఁ బ్రయత్నము జరుపఁబడి తుదకు దంతమునకే విజయము కలిగెను. అంతట పాండురాజు దంతమాహాత్మ్యమున కచ్చెరువంది తుట్టతుదకుఁదానే బుద్ధధర్మ మవలంబించెను.

---

1. The first is contained in *Daladavamsa* partially translated by the Hanourable G. Turuour and published in the jouanal of Asiatic Society of Bengal Vol Vl. p 856 et. Seq; the other is abstracted by Colonal Low from the Siamese phra Pal'hom, and published in the same journal Vol XVII. part II. p. 82, et, seq.

2 ఇతఁడే గోతమిపుత్త్రియజ్ఞ శ్రీ శాతకర్ణి కావచ్చునని డాక్టరు ఫెర్గూసనుగారు తలంచుచున్నారుగాని వారి యభిప్రాయము సరియైనది కాదని తోఁచుచున్నది.

ఇదంతయు జరుగుచుండఁగా క్షీరధరుఁడను నుత్తరదేశపురాజొకఁ డామహిమ గలదంతమును బడయుటకై పాటలీపుత్త్రముపైదండెత్తివచ్చెనుగాని యచ్చట జరిగినయుద్ధములో నాతఁడు మృతిఁజెందెను. అంతట గుహశివుఁడు దంతములోఁ దనరాజధానికి మరలివచ్చెను. కొంతకాలమునకు క్షీరధరునిసోదరపుత్త్రులు మఱికొందఱు రాజులను దోడుచేసికొని గుహశివునిపైకి దాడి వెడలివచ్చిరి. వారల నెదుర్కొనుట సాధ్యముకాక గుహశివుఁ డాత్మరక్షణమునకై చూచుకొనసాగెను. యుద్ధముచేయుటకు ముందు తన కొమార్తెయగు హేమాచలను, ఉజ్జయినీ పురాధీశ్వరుని కుమారుఁడును తనకల్లుఁడు నగు దంతకుమారుని నుభయులను రప్పించి తానోడిపోయినయెడల నాదంతమును దీసికొని తప్పించుకొనిపోయి సముద్రమార్గమున సింహళద్వీపమునకుఁ బోయి యాద్వీపము నేలుచుండి యాదంతమును గొనవలయునని కోరికగలిగి యుండిన మహాసేనునకు నిచ్చివేయవలసినదని చెప్పెను. అట్లు దంతపురము శత్రువుల వశమగుటకుఁ బూర్వమె దంతకుమారుఁడును హేమాచలయు నాదంతమునునిసుకలోఁ బూడ్చిపెట్టి పట్టణము విడిచి పాఱిపోయి తరువాత మరలివచ్చి హేమాచల యాదంతమును వేణియందు దాచుకొని భర్తతోఁగూడ తామ్రలిప్తినగరమునకుఁబోయి యచ్చట నారాజదంపతు లిరువురునోడనెక్కి సింహళద్వీపమునకుఁ బ్రయాణముఁజేసిరి. ఓడనెక్కిన ప్రదేశమునకును సింహళమునకునునడుమ వజ్రాలదిన్నె (Diamonds Sands) సమీపమున వారెక్కినయోడ మెట్ట యెక్కెను. ఈవజ్రాలదిన్నె (Diamonds Sands) నడుమనున్నదని చెప్పుటచేతను, తీరమునకు సమీపముగా వజ్రములుండు ప్రదేశమిదియే యగుటచేతను, ఇంతియగాక నాగరాజునకు నివాసమని తరువాయికథవలన బోధపడుచుండుటచేతను కృష్ణానదీతటము (ధాన్యకటకప్రదేశతీరము)యోడ మెట్టపట్టిన స్థలమని డాక్టరు ఫెర్గూసనుగారు దృఢముగా విశ్వసించుచున్నారు.[1] రాజకుమారికయగు హేమాచల నిద్రఁబోవుచుండఁగా నాగరాజు దంతమును దస్కరించెనుగాని హిమాలయమునుండి వచ్చిన యొకదేవతయొక్క మాంత్రికశక్తిచేత

1. Dr. Fergusson's Tree & Serpent worship p. 157. 9.

నాగరాజు దానిని మరల నారాజదంపతులకే యీయవలసినవాఁ డయ్యెను. ఆరాజదంపతులు తరువాత నోడనెక్కి సింహళమునకుఁబోయిరి ఇది క్రీ. శ. ౩౧౨ వ సంవత్సరమున జరిగినది. వీరు సింహళముఁ జేరునప్పటికిఁ దొమ్మిది సంవత్సరములకుఁ బూర్వమె మహాసేనుఁడు మృతినొందియుండెను. అయిన నప్పుడు రాజ్యము చేయుచుండిన మేఘవర్ణుఁడు వారలను సగౌరవముగా నాదరించి యాదంతముపైన నిటుకతోను సున్నముతోను నొకచైత్యమును నిర్మించి మహోత్సవమును సలిపెను. [2]మూఁడుసంవత్సరములు గడచినతరువాత నాలంకాధిపతి వాఁడుమొదలుకొని యేఁడుసంవత్సరములలో వజ్రాలదిన్నెమీఁద (Diamonds Sands) ధర్మాశోకుఁడను రాజు దేవాలయమును నిర్మించునని పూర్వమొక జ్యోస్యుఁడు చెప్పినదానిం జూచెను. మఱియును బుద్ధుని బొమికలు రెండు ద్రోణములింకను నాగరాజుదేశములో దాఁచఁబడియున్నవను సంగతి విజ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనియెను. వానిందెచ్చుటకై పరిశుద్ధవర్తనముగల యొకగురువునంపెను. నాగరాజు సోదరుఁడొకఁడు బొమికలపెట్టెను సంగ్రహించుకొని మేరుపర్వతమునకుఁ బాఱిపోయెనుగాని బొమికలు వానినుండి గైకొనఁబడి మరలఁ దీసుకొనిరాఁబడినవి. అంతట నాగరాజు మనోహరయౌవనాంగుఁడై సింహళమునకు వచ్చి మేఘవర్ణునికిఁ బ్రత్యక్షముకాఁగా వాఁడు కొన్ని బొమికల నాగరాజున కొసంగెను. తక్కిన బొమికల నొక్కసువర్ణపాత్రమునందుంచి, ఒకమూరెడు పొడవును జేనెడు వెడల్పునుగల యొకబంగారుపడవను నిర్మించి యాసువర్ణపాత్రము నందుంచెను. అటుపిమ్మట నేడుమూళ్లగూలము వెడల్పు మాత్రమె గలిగియుండు కొయ్యపడవ నొకదాసి నిర్మించి యాబంగారుపడవనందుంచి కొందఱు రాయబారులతో దంత కుమారుని హేమాచలను వారి కోరికను మన్నించి వారిదేశమునకుఁ బంపించెను. వీరుబయలుదేఱి యైదుమాసములకు వజ్రాలదిన్నెను (Diamond Sands) జేరి యచ్చట దిగి బొమికలుండు ప్రదేశమును దేవాలయముఁ జూచుకొని మరలఁ బడవనెక్కి మూఁడుమా

2. Colonal Low P. 66.

సములకు దంతపురమునకుఁ బోయిరి.దంతపురమునందు మేఘవర్ణుని రాయబారులర్హవిధానమున సన్మానింపఁబడిరి.

మూడవగాథ మఱియొక్కటిగలదు. కర్నెలులోగా రది మఱియొక్క రాజునుగూర్చినదనియు వేఱువిషయములను గూర్చినదనియును దలంచుచుండిరిగాని కథాసందర్భమును బట్టి యాతనినిగూర్చియె యని గన్పట్టుచున్నది. ధర్మాశోకుఁడనురాజు మిక్కిలి న్యాయబుద్ధితో నరవాడిదేశమును (అవంతికాపలయును) పాలించుచుండి క్షామోపద్రవమువలన ముప్పదియొక్కవేలమంది దార్ఢ్యవంతులయిన మనుజులతో దక్షిణదిశకు నేడునెలలు ప్రయాణముచేసి తుదకు జలమును మత్స్యములును సమృద్ధముగానున్న దేశమునకువచ్చిరి. మఱువటివాటివేకువను నశ్వారూఢుఁడై రాజు వజ్రాలదిన్నెను (Dimonds Sands)ప్రవేశించి యచ్చట నాగరాజును గలిసికొనియెను. ఆప్రదేశమునందొక చైత్యమునునిర్మించి యొకనగరమునుగట్టించెను. ధర్మాశోకుఁడు నెమ్మదిగనిచ్చటనే డేండ్లు రాజ్యపాలనము చేసెనుగాని బుద్ధునిశౌమికలు దొరకనందున సౌఖ్యము లేనివాఁడై వానింగనిపెట్టి తెచ్చినవారికి గొప్పబహుమానము చేసెదనని ప్రకటించెనుగాని యేమియు ప్రయోజనకారి గాకపోయెను. ఇంతలో రోమురాజు పుత్రుఁడు కాకభాషియను వాఁడొకఁడు తక్షశిలానగరమునకు వర్తకమునకై యోడనెక్కి యైదువందల పరివారముతో వచ్చుచుఁ దుపానుపట్టియు దైవానుగ్రహమువలన నపాయమునుండి విడివడి తుదకుఁ గష్టముతో వజ్రాలదిన్నె సమీపమునకువచ్చి జనులుండెడు సూచనలు గనిపెట్టి చూడవలెనను తలంపుతో నచ్చట నోడనిలిపి లంగరుదించెను.

గాథలసారాంశము.

నాలుగవశతాబ్ద ప్రారంభమున బుద్ధుని దంతమునుగూర్చి యిండియాలోఁబుట్టిన కల్లోలములను దెలిపెడి బౌద్ధులగాథల విట్టివెన్నియైనం దెలుపవచ్చును. బౌద్ధులగాథలు (Diamonds Sands) వజ్రాలదిన్నెలనుగూర్చి ముచ్చటించుచున్నవి. కృష్ణాతీరమునందు దేవాలయము గట్టఁబడుచుండెను. విశ్వ

యముగా నాగరాజచ్ఛట నివసించియుండెను. ఎన్ని విధముల చేతఁ జూచినను ఆప్రదేశ మిప్పటి యమరావతి ధరణికోట గావలయునుగాని మఱియొకప్రదేశము కాఁజాలదు. వీనినన్నిటినిబట్టి చూడఁగా నాగాథలలో నుదాహరింపఁబడిన కట్టడము "అమరావతి స్తూపము" అని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

అమరావతీ స్తూపమును మనము చక్కఁగాఁ బరిశోధించితిమేని అందు చిత్రింపఁబడిన చిత్రపుఁబొమ్మలను జూచితిమేని నాగులు నాగరాజులెట్లు ప్రదర్శింపఁబడిరో, ఈపైగాథలలోనివృత్తాంతములఁ జిత్తరువుల మూలమున నెట్లు దెలుపఁబడియెనో మనకు గోచరము గాకపోదు. వానింబట్టియే పూర్వ మీప్రదేశము నాగుల కాటపట్టయి నాగరాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడెనని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. ఇద్దఱు మనుష్యులు బుద్ధుని బొమికలుపట్టుకొని పడవటెప్పుమీఁద నిలుచుండి యొడ్డునకు వచ్చుచుండఁగా నాగరాజొకఁడు వారలకు స్వాగతమీయ వచ్చుచున్నట్లును నొకచిత్తరువు చిత్రింపఁబడియున్నది. ఇంకను నాగరాజులకును రాజకుమారికతోనుండిన రాజకుమారునకును కలిగిన సమావేశములను దెలిపెడు రీతులుగల చిత్తరువు లనేకములు చిత్రింపఁబడియున్నవి. అమరావతి ధరణికోట (ధాన్యకటకము) నాగరాజునకు రాజధానిగ నుండెనని యీచిత్తరువులు ముఖ్యముగాఁ దెలుపుచున్నవి. ఈచిత్తరువులలోని నాగరాజుల కేడేసిపడగలుగల పాములు శిరమునకు వెనుకప్రక్క నుండియున్నవి. ఇట్లే రాణులకు మూడేసి పడగలుగల పాములుండియున్నవి. ఇతరనాగులకు నొక్కపడగమాత్ర మెగల పాములుండియున్నవి. వీనినంతయునుబట్టి చూడగ బౌద్ధమతమునకుఁ బూర్వము మనదేశమున సర్పపూజవిశేషముగనున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది.

నాగులే ద్రావిడులు.

ద్రావిడు లాసియాఖండమధ్యమునుండి యార్యులకంటెఁ బూర్వమెన్నడో యీదేశమునకుఁ బశ్చిమోత్తర మార్గమునవచ్చి దక్షిణాపథముయొక్క దక్షిణపుగొనలకుఁ బోయిరనియు, ఆర్యులు రాకపూర్వమె కొంతవఱకు నాగరికతకలిగి యున్నారనియుఁ జెప్పబడుటయేగాని వారిచరిత్ర మిట్టిదని చె

ప్పవారెవ్వరును గావరాకపోయినకతమున వారిచారిత్రము మింతవఱకుఁ దెలియక యంధకారముననే పడియున్నది. ఎవ్వరిని ద్రావిడులని చరిత్రకారులు ఉద్ఘోషించుచున్నారో వారిపూర్వులే నాగులు. పూర్వము వారికి నాగులనియే పేరుగలిగియుండెను గాని ద్రావిడులని పేరుగలిగి యున్నట్టు గన్పట్టదు. ద్రావిడులను పే రిటీవలి సంస్కృతగ్రంథకారులు స్మృతికర్తలు మొదలగువారిచేఁ బెట్టఁబడినది గాని యనాదిసిద్ధమైనది కాదని తోఁచుచున్నది. నాగులే ద్రావిడులనియెడుమాయభిప్రాయము సరియైనదయినయెడల దక్షిణాపథవాసులను ద్రావిడులనుటకు మేమంగీకరింతుము. అట్లుగాక ద్రావిడులు వేఱుగా నున్నవారని సిద్ధాంతమేర్పడిన యెడల నిప్పటి తమిళము, మళయాళము, తెలుఁగు, కన్నడము మొదలగు భాషలు మాటలాడువారు కేవలము ద్రావిడులు గారని చెప్పఁగలుగుదుము. ఈనాగులు కొంతవఱకు నాగరికతగలవారుగా నున్నారు గాని కేవలము నాగరికులని చెప్పరాదు. వీరెచ్చటనుండి వచ్చిరని చెప్పినను వీరి మొదటినివాసము తక్షశిలానగర ప్రాంతదేశమని మేము నిశ్చయించుచున్నారము. అచ్చటనుండియె వీరలు హిందూదేశము నలుప్రక్కలకుఁ బోయి యరణ్యభూములాక్రమించి జనాకీర్ణములయిన దేశములుగాఁ జేసిరని మాయభిప్రాయము. ఈవిషయమున జాలవఱకు డాక్టరు ఫెర్గూసనుగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవించుచున్నారము.

ఆంధ్రులకు నాగులకుఁ గలసంబంధము.

ఆంధ్రదేశము నాగనివాసమని బౌద్ధుల గాథలవలనను, అమరావతీస్తూపములోని నాగులయొక్కయు, నాగరాజులయొక్కయుఁ జిత్తరువులవలనను మఱికొన్ని చరిత్రాంశములవలనను, ఆర్యులకుఁ బూర్వమీ దేశమున నివసించుచుండి పాలించినవారు నాగులని స్పష్టపడినందున మొదటియాంధ్రులు నాగులనియే తోఁచుచున్నది. మేము పూర్వప్రకరణమునందుఁ జెప్పినట్లుగ ననార్యాంధ్రులుతప్పక నాగులనియె మాయభిప్రాయము. ఆర్యులుకొందఱు నాగులపక్ష మవలంబించి నాగులమతమునే కొంతవఱకు స్వీకరించి యార్యాచారములఁ గొంతవఱకు నాగులచే నవలంబింపఁజేసినవా రార్యాంధ్రులు. ఆకారణము

చేత నైతరేయ బ్రాహ్మణమునం దాంధ్రులు కిరాతజాతులతోఁ జేర్పఁబడియున్నారు. అటుపిమ్మట నాగరాజులు కొందఱుత్తరదేశమున నార్యులతోఁ బోరాడి దక్షిణమునకువచ్చి దండకారణ్యప్రదేశమున సురక్షితములయిన స్థానముల నేర్పఱచుకొని తమరాజ్యమును విస్తరింపఁ జేసియుందురు. వీరినే మన్వాదిస్మృతికర్తలు యవనులు చీనులు పహ్లవులు కిరాతులు మొదలగువారితోఁ జేర్చి తెలుపఁబడిన క్షత్రియ (ద్రావిడులు) లని పేర్కొనియుందురు. ఈ యభిప్రాయమే సరియైనదైన పక్షమున నాంధ్రులను ద్రావిడులనుట తప్పును. కాఁబట్టి మొదట దండకారణ్యమును బ్రవేశించినవా రాంధ్రద్రావిడులనుటకు సందియములేదు. వీరలిప్పటికి రెండువేల యేనూఱుసంవత్సరములనాఁ డాంధ్రరాజ్యమును స్థాపించిరనుటకును సంకోచింప నక్కఱలేదు.

బౌద్ధులు నాగులపటము లిట్లు వ్రాసియుండిరి కాని యివి నిజముగా నాగుల రూపములు కావు.

౬వ ప్రకరణము.

బుద్ధుని కాలము.

(క్రీ. పూ. ౫౫౭ మొదలుకొని ౪౭౭ వఱకు.)

క్రీస్తుపుట్టుటకు మున్నాఱవశతాబ్దమున భరతఖండమునకు శిరోభూషణముగానుండిన మగధరాజ్యమును శిశునాగవంశజుఁడయిన యజాతశత్రువు పరిపాలించుచుండెననియు శిశునాగవంశజులనార్యులయిన నాగకులులుగాని యార్యులుగారనియు పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పియుంటిమి. ఈతని కాలమున రాజగృహమనియెడి పట్టణము మగధదేశమునకు రాజధానిగనుండెను. ఈయజాతశత్రునితండ్రియగు బింబిసారుని కాలమున గౌతమబుద్ధుఁడు జనించెను. మహాత్ముఁడును విరాగియునైన యతఁడా కాలమునందలి మతసంస్కర్తలలోనే గాక భరతఖండమున నేఁటివఱకు జనించిన మతసంస్కర్తలందఱిలోను నగ్రగణ్యుఁడనుటకు సందియము లేదు. తత్త్వవిచారము జనసామాన్యమునకు బోధపడనందున నీతివర్తనమే యందఱికి ముఖ్యమనియు, పరిశుద్ధములయిన మనోవాక్కాయకర్మములు నిర్వాణమునకు ముఖ్యసాధనములనియు, పరోపకారమును భూతదయయు ధర్మముయొక్క ముఖ్యాంగములనియు, ఇవి జాతిభేదము లేక యందఱకును సాధ్యములనియు, బ్రాహ్మణుని కాధిక్యమును శూద్రునికి నీచత్వమును లేక సత్ప్రవర్తనగలవారెల్లరును బూజనీయులే యనియు, ధర్మనీతితత్త్వములు బోధించెను. ఈబుద్ధధర్మము బహుశీఘ్రకాలములోనే దేశదేశములవ్యాపించెను. భగవంతుఁడనార్యజాతుల నుద్ధరించుటకై యీరూపమున నవతరించెనని ప్రజలు విశ్వసించి బుద్ధునిమతము నవలంబించుచుండిరి. ఈబుద్ధధర్మ మార్యులకంటెను అనార్యులచే నెక్కుడుగ నాదరింపఁబడుచు వచ్చెను. ఈబుద్ధభగవానుఁడు క్రీ. పూ. ౫౫౭వ సంవత్సరమున జనించి యెనుబదిసంవత్సరములు జీవింపఁగలిగి ౪౭౭వ సంవత్సరమున నిర్వాణము నొందెను. ఈ కాలమున మనయాంధ్రదేశ మనార్యులయిన

నాగరాజులపాలనమునందుండెను. వీరలార్యులవలె నంతగా నాగరికులు గాకపోయి నను గొంతవఱకు నాగరికత వహించినవా రగుటవలన నార్యులరాకకుఁ బూర్వమె దండకారణ్యమున రాజ్యమును స్థాపింపఁగల్గిరి. ఆర్యులీకాలమునందే యనార్యాంధ్రదేశమునఁ బ్రవేశించి తమనాగరికత ననార్యాంధ్రులకుఁ జూపుచూపుచుండిరి. అయిన నార్యావర్తమునందువలె నీయనార్యాంధ్రు లార్యమతమును సంపూర్ణముగ నవలంబించి యుండలేదు. అప్పుడీదేశమాంధ్రదేశమని యార్యులచేతను, మంజీరదేశమనియు, వజ్రభూమియనియు, బౌద్ధులచేతను, నాగులదేశమని యనార్యులచేతను బిలువంబడుచుండెను. ఆకాలమునం దనార్యాంధ్రులు బౌద్ధమతమును సంపూర్ణముగ నవలంబించినవారు గాకపోయినను బుద్ధభగవానునియెడ భక్తివిశ్వాసములను గలిగియుండిరి. అనార్యాంధ్రులయిన నాగరాజులకు నార్యమతముకంటెను బౌద్ధమతమునందుఁ బ్రేమయెక్కుడుగనుండుచు వచ్చెను. ఈదేశమును బాలించెడి నాగరాజొకఁడు గౌతమబుద్ధుని సందర్శించెనని బౌద్ధులగాథలయందుఁ జెప్పఁబడుటయే యీయంశము ధ్రువపడుచున్నది. ఆకాలమునందు నీయాంధ్రదేశమును బాలించెడి నాగరాజులకును నాగద్వీపమును బాలించెడి నాగరాజులకును విశేషమైత్రిగలిగి యుండెను. రాక్షసనివాస భూమిగనుండిన లంకాద్వీప మాకాలమున నాగద్వీపమనియు, రత్నద్వీపమనియుఁ బిలువంబడుచుండెను. అదియెయిటీవల సింహళద్వీపమనిగూడ పిలువంబడు చుండెను. ఈనాగద్వీపమునకు నాగనివాస భూమియైన యీమంజీర దేశమునకును సముద్రమార్గమున వర్తకవ్యాపారము విశేషముగ జరుగుచుండెను. ఆకాలమునందు కృష్ణానదీ ముఖద్వారమునం దొక ముఖ్యమయిన రేవు పట్టణమున్నట్లుగ నాకాలపుచర్యలను దెలిపెడి బౌద్ధులగాథలవలనఁ దేటపడుచున్నది. ఇప్పుడు మహానదికిని గోదావరికినడుమనుండు నాంధ్రదేశభాగమాకాలమునఁ గళింగదేశముగా వ్యవహరింపఁ బడుచుండెను. ఆకాలమునందు నెల్లూరు గుత్తి, కడప, కంనోలు మండలములును కృష్ణానదికి దిగువనుండు దేశమును కృష్ణాగోదావరులకు నడుమనుండు దేశమును వజ్రభూమిగ (Diamond fields) వ్యవహారమునందుండెను. ఆకాలమునందు నాంధ్రదేశమునందలి జనులును, కళిం

గ దేశమునందలి జనులును నొక్కతెగలోనివారుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. కళింగ దేశమునందు ప్రసిద్ధములయిన రెండు రేవుపట్టణములుగలవని చీనాబర్మాదేశస్థులు వ్రాసినచరిత్రములవలనఁ దెలియుచున్నది. మఱియును త్తరపినాకినీనదీముఖద్వారమువనొక రేవు పట్టణముండినట్లుగ బౌద్ధులగాథలయందుఁ దెల్పఁబడియున్నది. బుద్ధునిశిష్యుఁడగు పూర్ణుఁడను బ్రాహ్మణుని సోదరుఁడొకఁడు మూడువందలజనులలో సూర్పారాక పట్టణమునుండి (పశ్చిమతీరమునందలి కొంకణదేశములోనిది) యోడనెక్కి లంకాద్వీపమునుజుట్టివచ్చి పైఁజెప్పిన యుత్తరపినాకినీముఖద్వారమునందలి రేవుపట్టణముకడ దిగెనని బౌద్ధులగాథలవలనఁ దెలియుచున్నది. బుద్ధునికాలమునం దాంధ్రదేశమిట్టినాగరికతాచిహ్నములను వహించియుండినను దేశము విశేషభాగ మరణ్యభూమిగానే యుండెనని చెప్పవలసియున్నది. ఇంతకన్న బుద్ధునికాలమునం దాంధ్రదేశమును గూర్చిన చారిత్రము సవిస్తరముగాఁ దెలియరాదు.

బోధాయనాపస్తంబులకాలము.

(క్రీ॥ పూ॥ ౪౭౭ మొదలుకొని ౩౫౩ వఱకు)

సూత్రమనగా విశేషార్థమును సంక్షేపముగాఁ జెప్పెడి చిన్నవాక్యము. ఈకల్పసూత్రములు శ్రౌతసూత్రములనియును, గృహ్యసూత్రములనియును, ధర్మసూత్రములనియును మూడువిధములుగానున్నవి. ఒక్కొక్కవేదమునకు బ్రాహ్మణములు పెక్కులున్నట్లుగానొక్కొక్క వేదమునకుసూత్రములుగూడ పెక్కులుగలవు, ఆర్యులొకదేశమునుండి మఱియొకదేశమునకుఁ బోవుచువచ్చిన కొలఁదినాయాదేశస్థితులనుబట్టి యాచారములుగూడ మాఱుచువచ్చెను. ఇందువలన భిన్నసూత్రములును భిన్నశాఖలునుగలిగెను. యజ్ఞయాగాదిక శ్రౌతకర్మలఁజేయువిధానము శ్రౌతసూత్రములయందును గృహస్థులాచరింపవలసిన షోడశకర్మాదులను జేయవలసినవిధానము గృహ్యసూత్రములయందును వ్యవహార ధర్మాచరణవిధానము ధర్మసూత్రములయందును జెప్పఁబడినవి. ప్రాచీనసూత్రకారులలో బోధాయనాపస్తంబు లిరువురును దక్షిణాపథము లోనివారుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. వారిలో ముఖ్యముగా నాపస్తంబుఁడాంధ్రదేశములోనివాఁ డగుట

చేతఁ గాఁబోలు నాంధ్రదేశములోనివారికి నాపస్తంబసూత్రములు విశేష గౌరవనీయములు. ఈయాంధ్రదేశములోని నియోగివైదిక బ్రాహ్మణులలో మూడువంతు లాపస్తంబసూత్రులుగా నున్నారు. ఇతఁడాంధ్రదేశములోని వాఁడనుటకు లేశమాత్రమును సందియములేదు. ఇతఁడు బోధాయనునకుఁదరువాతి కాలమున నున్నవాఁడు. ఆపస్తంబ ధర్మసూత్రములను జక్కఁగాఁ బరిశోధించి యాంగ్లేయభాషలోనికి భాషాంతరీకరించిన డాక్టరు బూలరుదొరగారీసూత్రకారుఁ డాంధ్రదేశములోనివాఁ డనియు, క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నాలుగవశతాబ్దమునఁగాని మూఁడవశతాబ్దమునఁగాని యుండియుండుననియు వ్రాసియున్నారు. [1]బోధాయనునికాలమున సందిగ్ధములుగను అపరిశుద్ధములుగ నుండిన ధర్మశాస్త్రవిషయములఁ జెక్కింటిని ఆపస్తంబుఁడు సంస్కరించి విస్పష్టముగ దెలియఁజెప్పెను. ఆపస్తంబునకుఁ బూర్వమార్యసంఘమునందలి యాచారములంత గానియమబద్ధములుగాక యుండెను. సంఘసాంకర్యమున కవకాశమిచ్చి యుండెను. అట్టిసాంకర్యమును నిరోధించునిబంధనల నాపస్తంబుఁడు విరచించెను. అవంతి, (మాళవము), అంగము (తూర్పుబేహారము), మాగధము (దక్షిణబేహారము), సౌరాష్ట్రము (గుజరాత్), దక్షిణాపథము (డెక్కన్), ఉపవ్రితము, సింధు, సౌవీరము (దక్షిణపంజాబు లేక పాంచాలము), దేశములలోనిజనులు సంకరులనియును, పంజాబులోనిఆరట్టులను, సౌవీరులను, దక్షిణాపథములోనికారస్కరులను, ఉత్తరబంగాళములోని పుండ్రులను, తూర్పు బంగాళములోని వంగీయులను, ఉత్కలదేశములోని కాళింగులను సందర్శించినవాఁడు పునస్తోమమును యజ్ఞమును చేయవలయునని బోధాయనుఁడు వచించెను.

బోధాయనాపస్తంబుల కాలమునాటికార్యులు పెక్కండ్రు దక్షిణాపథమునకువచ్చి యాంధ్రదేశమున నివాసము లేర్పఱచుకొనుచుండిరి. అప్పటికి యార్యబ్రాహ్మణులు పృథివ్యాపస్తేజోవాయురాకాశములను బూజించుటను విడిచి పెట్టి యుండలేదు. వీరిలోఁ గొందఱు వైదికకాలమునందువలె ద్రేతా

1 See the introduction to the Sacred Laws, Vol II of the Sacred Books of the East edited by F. Max Muller.

గ్నులను దమతమగృహములలో నెలకొల్పుచు నేయుండిరి. పి[illegible]యజ్ఞయాగా దికర్మల నాచరించుటయుం దత్యంతోత్సాహాభినివేశములఁ జూపుచుండిరి. మంత్రవిధులప్రకారము హయమేధములను గోమేధములను జేయుచుండిరి. ఈ పశుహింసాకృత్యమంతయుఁ బరమరహస్యముగా విశాలములయిన గృహావరణ ములలోనే జరుపఁబడుచు వానిమాంసమును బ్రాహ్మణులు భక్షించుచుండిరి. వే దవేత్తలయిన యధ్వర్యులచేత నీయజ్ఞములు నెఱవేర్పఁబడుచుండినవి. యజ్ఞా చరణకాలమున ననార్యులవలన నేయాపత్తునుగలుగకుండ రాజరక్షణము గలిగి యుండిరి. అయినను బ్రాహ్మణులు వేదములన్యులకుబోధపడకుండఁబరమగోప్య ముగా నుంచుకొనుచువచ్చిరి. ఆహేతువుచేత వేదములలోఁ జెప్పఁబడిన పృథి వ్యాపస్తేజోవాయు రాకాశముల పూజ అనార్యజాతులచే నంగీకరింపఁబడక యుండెను. అప్పటికే యార్యులలో నౌత్తరాహులకును దాక్షిణాత్యులకు నా చారభేదము లేర్పడినవి. ఆర్యమతమునందుఁ బ్రవేశపెట్టఁబడనివారితోఁ గలిసి భుజించుటయు, భార్యతోఁగూడఁ గలిసిభుజించుటయు, చప్పనిఅన్నము (చ ద్ది) భుజించుటయు మేనమామయొక్కయు. మేనత్తయొక్కయుకూఁతుని బెం డ్లాడుటయు దక్షిణమున మాత్రమే తప్పని యాచారములుగ నుండెను. గొఱ్ఱె మొదలగు కొన్ని జంతువుల రోమములతోఁ (బొచ్చు) వ్యాపారము చేయు టయు, బెల్లపుసారాయి ద్రాగుటయు, పైదౌడలను క్రింది దౌడలను పల్లుగలి గిన జంతువులను మాత్రమె విక్రయించుటయు, ఆయుధవ్యాపారమవలంబిం చుటయు, నావికాయాత్ర చేయుటయు నుత్తరమునమాత్రమె దప్పనియాచార ములుగ నుండెను. ఔత్తరాహులుదాక్షిణాత్యుల యాచారములనుగాని దాక్షి ణాత్యులౌత్తరాహుల యాచారములను గాని యవలంబించుట పాపముచేయు టగా శాసింపఁబడుచుండెను. ఏదేశమున నేది యాచారముగానుండెనో అయ్యా ది యాదేశవిధులనతిక్రమింపరాదు. అయినను గౌతముఁడుదీనినంగీకరింపలేదు. ఆపస్తంబునికిఁ బూర్వమునందుండిన బోధాయనాది సూత్రకారులు శాస్త్రీయ సంతానమునకును అశాస్త్రీయసంతానమునకును భేదముపెంచక ద్వాదశవిధపు త్రులను నంగీకరించి జ్యేష్ఠపుత్రునకు జ్యేష్ఠభాగమును విధించి యుండఁగా నాపస్తంబుఁడు దానినాక్షేపించి అశాస్త్రీయసంతానమునకు శాస్త్రీయసంతా

సముతో సమానముగా భాగమిచ్చుట కూడదనియును, బ్రాహ్మణునకుఁ దక్షిణ వారికంటె నధిక భాగమీయరాదనియును చెప్పియున్నాఁడు. మఱియు నీతని కిఁ బూర్వమునందు నౌరసకుమారునితో సమానముగా క్షేత్రజునకును (స్వభార్యయం దితరునకు జనించినవాఁడు), గూఢజునకును (తన కుటుంబములోని స్త్రీకి జనించియు నెవ్వనికి జనించెనో తెలియఁబడక యుండువాఁడు), కానీనునకును (పెండ్లి కాక పూర్వము కన్యకు జనించినవాఁడు), సహోఢునకును (తెలిసియో తెలియకయో గర్భవతిగానున్న దానిని వివాహము చేసికొన్నప్పుడా గర్భవతియైన పెండ్లికూఁతునకు జనించినవాఁడు) నౌరసపుత్రునితో సమానముగా నెంచి భాగమిచ్చు నాచారమున్నప్పు డప్పటి యార్యసంఘము పరిశుద్ధముగా నున్నదని యెవ్వరు చెప్పఁగలరు? బ్రాహ్మణునకు శూద్ర స్త్రీయందు జనించినవాఁడు నిషాదుఁడని చెప్పినను వానినిగూడ నౌరసకుమారునితోఁ బాటు చూచుచుండిరి. ఈ సంకర సంతానమాపస్తంబునిచే నంగీకరింపఁబడలేదు. మఱియును నాకాలమునందాచరణములోనున్న నియోగమును భర్తసమ్మతినిబడసి సంతానముకొఱకు నన్యపురుషునితోఁ గలియుట) గూడ నీతఁడంగీకరింపలేదు. వివాహప్రతిజ్ఞను ధిక్కరించి వివాహబంధమును ద్రెంచి స్వేచ్ఛగ వర్తించు భర్తగాని భార్యగాని నరకమునకుఁబోవుదురని యాపస్తంబుఁడు కంఠోక్తిగఁ జెప్పెను. ఈరీతిగ నాపస్తంబుఁ డెన్నియో సంస్కరణములను గావించెనుగాని యనార్యజాతుల బాధించెడి క్రూరములయిన నిబంధనల నెన్నిటినో గల్పించెను. శూద్రుఁడు వేదము పఠించినయెడల నాలుక కోయవలసినదనియు, వేదము విన్నయెడల సీసము కరిగించి చెవిలోఁ బోయవలసినదనియు, వాఁడు వేదము జ్ఞాపకముంచుకొన్నయెడల వాని దేహమును రెండుతునకలు చేయవలసినదనియు ననేక సూత్రకారులు శాసించిరి. దీనింబట్టి యాకాలమున ననార్యజాతులయం దెట్టి కరుణాళుత్వముఁ జూపఁగలిగియుండిరో విస్పష్టముగఁ దెలియకపోదు.

ఈ సూత్రకారుల యభిప్రాయము లనార్యుల విషయమున నెంత క్రూరములుగాఁ గన్పట్టినను ఆ కాలమునందు మన యాంధ్రదేశమునఁగాని దక్షిణాపథదేశములలో మఱియెచ్చటగాని యీయార్యుల ప్రభావమంతగా వ్యాపిం

భించి యుండలేదు. సాంకర్యమును నిరోధించు నిబంధనలు వీరి సూత్రములలోనే యుండెనుగాని యాచరణమునకుఁ దేఁబడి సాంకర్యమును నిలుపునట్లు చేయఁబడలేదు. దీనికిఁగారణమార్యులల్ప సంఖ్యాకులుగను, అనార్యులు బహుసంఖ్యాకులుగ నుండుటయు, ప్రభుత్వాధికారమఁజాలవఱకు మిశ్రజాతుల వశమునందుండుటయే గాని వేఱొండుగాదు. ఆర్యసంఘ మనార్యసంఘముల వాతఁబడి హాతము నొందకుండఁ గాపాడినదియామిశ్రజాతి సంఘమె గాని మఱియొకటిగాదు.

అనార్యాంధ్రులమతము.

ఆ కాలము నందలి యనార్యాంధ్రుల మతము శ్రేష్ఠమైనదికాదు. అనార్యాంధ్రులలో వేఱ్వేఱు తెగల వారు వేఱ్వేఱు మతములను గలిగి యుండిరి. లేశమాత్రమును నాగరికతలేక మృగప్రాయులుగ నుండినవారాదిమనివాసులు. వారికిఁ గొలుచుటకు దేవతలులేరు. వీరు దయ్యములను పిశాచములను నమ్మి వానిం గొలుచుచుండిరి. ఆర్యులు వీరిని రాక్షసులుగను పిశాచులుగను జూచుచుండిరి. మొదట వీరిని జయించినవారు నాగులు. ఆదిమనివాసుల కంటె వీరు కొంచెము నాగరికత గలవారయినను వీరిమతము మాత్రము శ్రేష్ఠమైనదికాదు. వీరువృక్షములను, సర్పములను బూజించుటయేగాక తాము వీరాగ్రేసరులగుటచేత వీరత్వమునకుఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచిన "కాళి" యను భయంకరమైన దేవతనుబూజించుచుండిరి. ఆమెకు దున్నపోతులను బలిపెట్టుచుండిరి. కాళియొక్క విగ్రహముమిక్కిలిభయఁకరముగా శృంగారింపఁబడుచుండెను. ప్రకాశమానమైనయొక చిన్నత్రాఁచుపాముయొక్క చర్మముతోఁగప్పఁబడి యల్లికవేయఁబడిన వెంట్రుకలజడ శిరస్సుపైనఁ గిరీటమువలెఁ గట్టఁబడుచుండెను. అడవిపందియొక్క వంకరకోఱను చందురువంకవలె (అర్ధచంద్రాకృతిగ) నుండునట్లుతలకట్టునకుఁ గట్టఁబడుచుండెను. పెద్దపులి దంతములతోఁగూర్పఁబడిన సరము కంఠమునందలంకరింపఁబడుచుండెను. వ్యాఘ్రచర్మము వస్త్రమువలెనడుమునకుఁ జుట్టఁబడుచుండెను. వంచఁబడినబలమైన విల్లొకటిచేత నుంచఁబడుచుండెను. చిలువలు పలువలుగలిగిన దుప్పికొమ్ములతో పొడువుగల మగకణితిమీద నెక్కింపఁబడు

చుండెను. ఇట్టివిగ్రహము నెదుట డోళ్లుమ్రోగుచుండగా బూరలూదఁబడుచుండఁగా భయంకరులయిన నాగులు కాళికిదున్నపోతులను బలిపెట్టుచుండిరి. దున్నపోతులనఱుకఁబడి రక్తము స్రవించుచుండఁగా గురువురాలు(గణాచారిణి) శివమెత్తగాలేచి వణకుచు వికృతముగానాట్యమాడుచు కాళి పూనినయట్లుగా "మీరుమీదేవతకు బలియొసంగరేని ఆమెమీ విల్లులకు జయముకలుగునట్లుదీవెన లీయదు" అని హెచ్చరించును. ఈకాళిపూజ మొదట అనార్యులయిన నాగుల లోజనించి కాలక్రమమున నార్యులచేగూడ నిటీవల నాచరింపఁబడుచుండెను. ఇది అనార్యాచారముగాని యార్యాచారముగాదని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈకాళిపూజను మాత్రమెగాక నాగులును తదితరులును తాళ్లను బుగ్గలను (చెలమలగూడ పూజించుచుండిరి. చెవిటివారును, మూఁగవారును గూనుకలవారును కుష్ఠరోగులును మహిమగల బుగ్గలలోమునింగి యాతాళ్ళచుట్టునుదిరిగి పూజించినయెడల స్వస్థులగుదురని విశ్వసించుచుండిరి.

ఆంధ్రరాజ్యస్థాపనము.

ఆర్య్యలనార్యాంధ్రదేశమునకువచ్చియించుమించుగా రెండుశతాబ్దముల కాలము వారినడుమ నివసించియుండుటచేత స్వభావసిద్ధముగా నేర్పడిన సమ్మేళనసాంకర్యమువలన మిశ్రజాతియొకటిజనించి నానాటనభివృద్ధి కాఁజొచ్చెను. మేమిదివఱకీచరిత్రమున నుదాహరించిన యార్యాంధ్రసంఘమె యీమిశ్రజాతి గనున్నది. ఈయార్యాంధ్రులనార్యాంధ్రులకంటె నెక్కుడు నాగరికతయు, విజ్ఞానమును, పరాక్రమమును గలిగినవారయి యుండుటచేత దేశమున వీరియధికారములు నాగాంధ్రులనుండి గైకొనఁబడినవి. కావున క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము నాలుగవశతాబ్దమునందే యాంధ్రరాజ్యము స్థాపింపబడినదనిస్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. లేనియెడల నాలుగవశతాబ్దప్రారంభమున మగధరాజ్యాధిపత్యమునువహించిన చంద్రగుప్తచక్రవర్తి యాస్థానమునందుండిన యవనదేశపు రాయబారియగు మేగాస్తనీసనువాఁడీ యాంధ్రరాజ్యమును ప్రశంసింప వలసినపని యెలేకయుండును. అతఁడీ యాంధ్రజాతి మిక్కిలి పరాక్రమముగల జాతియనియు, చంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యముతప్ప యాంధ్రరాజ్యమునుమించిన రాజ్యము

మరియొకటి లేదనియు, ఆంధ్రరాజ్యమునం దప్పుడు ముప్పదిదుర్గములును లక్ష కాల్బలమును, రెండువేల యాశ్వికసైన్యములు సహస్రదంతావళములు నుండెన నియు నుడివియున్నాఁడు.[1]

ఆంధ్రవిష్ణువు.

మౌర్యవంశస్థాపకుఁడయిన చంద్రగుప్తునికిఁ బూర్వమునసే యీయాం ధ్రరాజ్యముండెనని మెగాస్తనీసు వాక్యములవలన ధ్రువపడుచున్నదిగాని యీ రాజ్యమును మొదట స్థాపించిన పరాక్రమశాలి నామమాత్రము చరిత్రమునం దు గానరాకయున్నది. అయిన నొకగాథ పురాణాదులయందుఁ జేర్కొనం బడుటయేగాక నేఁటికిని జనపరంపరచే వాడుకొనంబడుచు సుప్రసిద్ధవ్యాప్తి గాంచియున్నది. కాకులమునందు రాజ్యపరిపాలనము సేయుచుండిన సుచం ద్రుఁడనువాని కుమారుఁడు "ఆంధ్రవిష్ణువు" అనువాఁడు నిశంభుఁడను దానవు నితోఁ బదుమూఁడు మహాయుగములు యుద్ధముచేసి వానిని హతముగావించి శ్రీ శైలము; భీమేశ్వరము, కాళేశ్వరము నడుమఁ బ్రాకారములు నిర్మించి కోట గట్టి యాత్రిక్షేత్రములను త్రిద్వారములుగఁ జేసి త్రిశూలధారియైన యీశ్వరు నిఁ గాపువెట్టి ఋషులతోఁగూడ గోదావరీతీరమునందు నివసించెననియు అ ప్పటినుండియు నీదేశము త్రిలింగదేశమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నదనియుఁ జె ప్పెడిగాథ మూలమునసే సత్యమునులేక కల్పింపఁబడినదని మాయభిప్రాయము గాదు. ఈగాథలోఁ జేర్కొనఁబడిన కాకులము కృష్ణామండలములో మచిలీ పట్టణమునకుఁ బడమట ౧౯ మైళ్లదూరమునఁ గృష్ణవేణీతటముననుండిన శ్రీకా

---

1 Next come the Andrae a still more powerful race which possesses numerous villages and thirty towns defended by walls and towers, and which supplies its king with an army of 100000 infantry, 200 cavalry anb 1000 elephants. Mc. Crindle's Magesthenes p. 108.

కులమేగాని వేఱొండుగాదు. [1]సుచంద్రుఁడను నార్యాంధ్రుఁ డొకఁడు శ్రీకాకుల
మును రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలనము చేసియుండవచ్చును. ఈసుచంద్రుఁడ
నువాఁడు జైనమతావలంబకుఁడై యుండవలయును. ఆంధ్రవిష్ణు వీతని కుమారుఁ
డు. ఇతఁడు బహుపరాక్రమశాలియై నిశంభుఁడను నాగాంధ్రునిజయించియాం
ధ్రరాజ్యమును స్థాపించి విజృంభింపఁజేసి మిక్కిలి ప్రఖ్యాతికెక్కి యుండును.
బహుకాల మీతనినామమును గీర్తిని ప్రజలు జ్ఞాపకముంచుకొనియుందురు. ఇటీ
వల శైవమతము ప్రబలి బౌద్ధక్షేత్రములుగానుండిన శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము,
కాలేశ్వరము లను త్రిక్షేత్రములును శైవక్షేత్రము లయినతరువాత, ఈదేశము
నకు త్రిలింగమను నామము వ్యవహారములోనికి వచ్చినతరువాత, సుప్రసిద్ధిగాం
చిన యీయాంధ్రవిష్ణువునకు శైవులయిన రాజులును పండితులును పైగాథను
ముడిపెట్టియుందురుగాని మనము వివేకదృష్టితో నీగాథలోనిసంగతి సందర్భ
ములను జక్కఁగఁ బరిశీలించితిమేని నీతఁడే తప్పక యాంధ్రరాజ్యసంస్థాపకుఁ
డై యుండునని తెలిసికొనఁగలుగుదుము. ఈయాంధ్రరాజుల పాలనమునందు
శ్రీకాకులమే రాజధానిగనుండెను. ఆకాలమునందలి శ్రీకాకులము కృష్ణానదివె
ల్లువలచేఁ గొట్టుకొనిపోవుటచేత నేడుగానరాకున్నయది. [2]ఆప్రదేశమునకుఁజెంత
ను నాపేరుతో మఱియొకగ్రామము వెలసినది. అయినను ఆంధ్రవిష్ణువు మా
త్రము మఱువక తరువాతివా రాతని దైవమునుగా భావించి దేవాలయమును
గట్టి యాతనింబూజించుచున్నారు. శ్రీకాకులాంధ్రదేవు డీయాంధ్రవిష్ణువేగాని

---

1. Dr. Burgess, "The Stupas of Amaravaty and Jaggayyapeta," A. S. S. I, p. 3 referring to Wilson, Mackenzie Mss, Vol. I introu p. c. xvi.

The Godavary District Gazetteer ch. 2. p. 18,—
Mr. A. D. Campell's Telugu Grammar, intro. p. ii.
Mr. V. A. Smith's Early History of India, p. 195.

2. The site of the ancient town (N. lat. 20. 28, E. long. 85, 55) has been cut away by the river (Rea proc. Govt. Madras, Public, No, 423, dated June 19, 1892.

మఱియొక విష్ణువుగాఁడు. మధుసూదన దేవుఁడైన యీయాంధ్రవిష్ణువునే సందర్శించుటకై పదునాఱవ శతాబ్దారంభమునందు నాంధ్రభోజుఁడు మూరురాయరగండఁడు విజయనగరాధీశ్వరుండు* విద్యాచక్రవర్తి శ్రీకృష్ణదేవరాయచక్రవర్తి పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకాలమునవచ్చి కానుక లర్పించి పోయి తనవిష్ణుచిత్తీయమునం దభివర్ణించియున్నాఁడు. పూర్వకాలమున జైనులో బౌద్ధులో పరిపాలనము చేసిరని తెలుపు చిహ్నము లిప్పటికి నాసమీపప్రాంతభూములయందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈ మొదటి యాంధ్రరాజులు రెండుమూడు శతాబ్దములు పరిపాలనము చేసినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నను ఆంధ్రజాతీయులయిన శాలివాహనవంశజులు రాజ్యాధిపత్యము వహించువఱకు వీరి చారిత్రనుగాని వీరి నామములుగాని దెలియరాకున్నవి.

శైవమత వ్యాపనము.

ఈకాలమునందే యాంధ్రరాజ్యమున శైవమతము ప్రవేశించి వ్యాపించినట్లుగఁ గాన్పించుచున్నది. ఈ శైవమతము మొదటయక్షులలో (ద్రమిళజాతులలో) వ్యాపించి వారిమూలమున నాంధ్రదేశమున వ్యాపించినది. ఈమతమనార్యులనుండి వచ్చినది కాని కొందఱు తలంచునట్లార్యులనుండి వచ్చినది కాదని తోఁచుచున్నది. మొట్టమొదట శైవమత మెట్లుత్పత్తి గాంచినదియుఁ దెలిసికొనుట చదువరుల కావశ్యకమనుటకు సందియము లేదు. అదియునుంగాక యీవిషయము మనోహరముగా నుండకమానదు. హిమవత్పర్వతమున కుత్తరమునందలి యున్నతభూములనుండి యక్షులు క్రమముగా గంగానది ప్రవహించెడి పల్లపు భూములకువచ్చి యచ్చట కొంతకాలము నివసించియుండి మఱి కొంతకాలమైన తరువాత నచ్చటి రేవుపట్టణమగు తామ్రలిప్తీ నగరమునుండి సింహళమునకును సింహళమునుండి దక్షిణాపథముయొక్క దక్షిణపు కొనకువచ్చి కాలక్రమమున నచ్చట పాండ్యచోళచేరరాజ్యములు స్థాపించిరనియు ఈయక్షులే తామ్రలిప్తినుండి (Tamalittis) వచ్చిన వారగుటచేత తమిళు (Tamlls) లనఁ బడుచున్నారని నాలుగవ ప్రకరణమున వ్రాసిన విషయములను జూచదువరు లవగాహము చేసికొనియేయుందురు. ఈయక్షులలోఁ బైతరగతులవారికి శివుఁడు ప్రధానదైవతముగా నుండెను. శివుఁడు స్ఫురద్రూపమును దాల్చి,

రాగివర్ణపు వెంట్రుకలతోడి జటాజూటము కలవాఁడై పులితోలు గప్పుకొని శూలపాణియై వృషభవాహనారూఢుఁడై త్రినేత్రములను గలిగి సంచరించువని యక్షులభివర్ణించియుండిరి. త్రినేత్రములు దక్క తక్కిన రూపమంతయు హిమవత్పర్వత ప్రాంతభూమిని నివసించు నాదిమనివాసుని రూపమునుబోలియుండుననుటకు లేశమాత్రమును సంశయములేదు. ఆయున్నత భూములందుండు పార్వతీయులు స్ఫురద్రూపులుగాను రాగివర్ణపు వెంట్రుకలు గలవారుగను ఎద్దులనెక్కి సంచరించువారుగనుందురు. హిమాలయపర్వతమునందు త్తర భాగమున గంగాసింధు బ్రహ్మపుత్రానదుల జన్మస్థానమునకు సామీప్యమనమండి వెండికొండవలె మంచుగడ్డలతోఁ జేర్పఁబడియున్న కైలాసశిఖరమీతని నివాసముగానుండెను. స్వర్గభూమియందుండెడి దేవతలను (the inhabitants of the highest table land of the earth, ie, Tibet) భూమండలమునందలి యున్నతభూములలో నున్నతమైనది అనఁగా త్రివిష్టపదేశము (Tibet) బాధకులఁగఁజేయుచుండిన యసురుల సంహరించి వారిత్రిపురములను భస్మముచేసి త్రిపురాసుర సంహారకుఁడని బిరుదుగాంచుట యీతఁడు చేసిన ఘనకార్యములలో నొక్కటిగానున్నది. ఈతఁడు హిమవంతుని కూతురగుపార్వతిని వివాహము చేసికొనియెను. యక్షులలో సీయులకును వేటకాండ్రకును "మురుగ" యను మఱియొక దేవత (స్కందుఁడు లేక కుమారస్వామి) కలఁడు, స్కందున కాఱు మొగములును పండ్రెండు చేతులును గలవు. ఈదేవుని దేవాలయము లరణ్యములనడుమను, పర్వత శిఖరములమీఁదను సాధారణముగా నిర్మింపఁబడుచుండెను. వేటకాండ్రయొక్క యీవీరదేవునకు బల్లెము ప్రధానాయుధముగా నుండెను. ఈదేవతకు బలులర్పింపఁబడు నప్పు డొకపాక వేయఁబడి పూలసరములతో నలంకరింపఁబడును. అచ్చట వేటకాండ్రయొక్క గురువు మంత్రోచ్చారణసలుపుచు, పుష్పములను, అక్షతలను వెదఁజల్లుచు నొక యెద్దును బలియిచ్చును. ఆయెద్దు రక్తములో వేడియన్నమును గలిపి తప్పెటలును డోళ్లును మ్రోగుచుండగా చేగంటలు వాయించుచుండఁగా, కొమ్ములూదుచుండఁగా ఆప్రసాదమును దేవునకు నైవేద్యమిడును. తరువాత వారందఱు నచ్చటకొంతసేపు నివములాడి మరలిపోవుదురు. దీనినంతయును విచారించి చూడఁగ నితఁడు కల్పితపురుషుఁడని చెప్పరాదు. ఈదేవుని కారోపింపఁబడు గాథ

లన్నిటిని పరిశోధించిచూచినయెడల నీతఁడొక శూరాగ్రేసరుఁడయిన రాజనియు, మరణానంతర మొక దేవుఁడుగా భావింపఁబడి శూరులచేఁ గొలువఁబడుచుండెనని తేటపడకమానదు. ఇతఁడు గంగానది పుట్టినచోట సారవనమునందు జనించి యార్గురుతల్లులచేఁ బెంపఁబడియెననియుఁ జెప్పుదురు. అసురులతోఁ బోరాడునపుడితఁడు దేవతలకు సేనాధిపతిగనుండెను.

ఆకాలమున బ్రాహ్మణార్యులమతమును, వారినిత్యనైమిత్తిక కామ్యకర్మలను అనార్యులచే సేవగింపఁబడుచుండినయవి. వారి గ్రంథ విజ్ఞానమును వీరికి లభింపకపోయెను. తుదకు బ్రాహ్మణార్యులే యనార్యులను వశపఱచుకొనుటకై యనార్యులదేవతలను గ్రహించి యాదరించి పూజింపసాగిరి. నాగుల దేవతయగు కాళిని శివునిభార్యయగు పార్వతియొక్క యంశమనిరి. వేటకాండ్ర దేవతయగు "మురుగ" ను స్కందకుమారుఁడనియుఁ షణ్ముఖుఁడనియు, కుమారస్వామియనియు, పేరుపెట్టి శివునికుమారునిఁ జేసిరి. దేశవీరులయిన బలరామకృష్ణులు గొల్లవాండ్రచేఁ బూజింపఁబడుచుండిరి. వీరిని విష్ణుని యవతారములనిగ్రహించిరి. అనార్యులను సంతోషపెట్టుటకై మొదటనార్యులీ దేవతలకు దేవాలయములు గట్టి ముఖ్యముగా నాకాలమున శివుని, షణ్ముఖుని, బలరామకృష్ణులను బూజింపసాగిరి. ఆకాలమునందలి ప్రధానదైవతములలోఁ శివుఁడే ప్రధాన దేవుఁడుగానుండెను. [1]ఈశైవమత మార్యజాతులలోఁ గంటె ననార్యజాతులలో సంపూర్ణముగా వ్యాపించియుండెను, ఆంధ్రరాజ్యమునకు సింహళమునకును యక్షరాజ్యములగు పాండ్యచోళచేరరాజ్యములకును వర్తకవ్యాపా

1 శైవమతమును గూర్చిన పైయంశములు క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దారంభమునను మధ్యమునను రచింపఁబడిన చీలప్పదికారము, తిరుమురుక్కరుపడై యనుతమిళకావ్యములయందుఁ జెప్పఁబడినవి గాని నాస్వకపోలకల్పితములు గావు.

See "The Tamils, Eighteen Hundred years Ago" by Mr. V. Kanakasabhai. pp. 227—233

రమధికమై రాకపోకలుకలిగినతరువాత నీశైవమత మాంధ్రులలోఁ గూడ వ్యాపించెను.

మౌర్యులకాలము.

(క్రీ. పూ. ౩౨౧ మొదలుకొని ౧౮౪ వఱకు.)

క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నాలుగవశతాబ్ద ప్రారంభమున యవను లభరతఖండముపై దండెత్తివచ్చి పాంచాలము నాక్రమించుకొని మూడుసంవత్సరములు పాలించినతరువాత చంద్రగుప్తుఁడను మౌర్యుఁడొకఁడు యవనులను బాఱఁదోలి చాణక్యుఁడను బ్రాహ్మణ మంత్రి సహాయమున మగధరాజ్యమును బాలించుచుండిన నందుని వాని పుత్త్రులను జంపి తాను సింహాసన మెక్కి హిమాలయ వింధ్యములకు నడుమనుండు యావద్దేశము నేకచ్ఛత్రముగ నేలెను. ఈతని యాస్థానమునందే యుండిన మేగాస్తనీసను యవన రాయబారి[1] యాంధ్రరాజ్యమును గూర్చి ప్రశంసించినవాఁడుగాని యాకాలమున నీయాంధ్రరాజ్యము చంద్రగుప్తునికి లోఁబడియుండెనో లేక స్వతంత్రత వహించియుండెనో దెల్పినవాఁడు కాఁడు. చంద్రగుప్తునికుమారుఁడగు బిందుసారుని కాలమునందయినను ఆంధ్రరాజ్యము మగధరాజ్యమునకు సామంతరాజ్యముగ నుండెనేమో స్పష్టముగాబోధపడదు. కుంతలదేశమును మౌర్యులు పరిపాలనము చేసినట్లు మైసూరుమండలములోని పండ్రెండవశతాబ్దము నాఁటి శాసన మొకదానివలనఁ గన్పట్టుచున్నదని రైసుదొరగారు వ్రాసియున్నారుగాని [1] యామౌర్యులకును ఈమౌర్యులకును నెట్టి సంబంధముగలదో స్పష్టముగా బోధపడదు. బిందుసారుఁడు కుంతలమువఱకు జయించినయెడల నాంధ్రరాజ్య మీతనికాలమున మగధరాజ్యమునకు సామంతరాజ్యముగఁ జేయఁబడియుండవలయును. ఇతఁడు యుద్ధము చేసియాంధ్రదేశమును జయించినట్లెక్కడను గానరాదు. ఈతని శాసనములయిన నీదేశమున నెక్కడను గానరావు వీనికొమారుఁ డశోకవర్ధనుని కాలమునం దాంధ్రరాజ్యము వానికిలోఁబడి యుండినట్లు గన్పట్టుచున్నదిగాని యతఁడైనను యుద్ధముచేసి జయించినటు గన్పట్టదు. ఈ యశోకవర్ధన చక్రవర్తి ప్రేరే

---

1. Mr. V. A. Smith's Early History of Iudia. p. 139.

పణము చేతనే యాంధ్రులు బౌద్ధమతమవలంబించిరని యతఁడు వ్రాయించిన పదుమూడవ శిలాశాసనమువలనఁ గన్పట్టుచున్నదని మూడవప్రకరణమునందే యాశాసనములోని వాక్యములను దెలిపియుంటిమి. ఆంధ్రరాజ్య మీచక్రవర్తి కాలమున నిప్పటి బ్రిటీషు ప్రభుత్వమునకు లోఁబడియున్న హైదరాబాదు, మైసూరు, బరోడారాజ్యములవలె నొకసంరక్షకరాజ్యముగ నుండియుండవలయును. [1] ఇప్పటి యాంధ్రదేశభాగమగు కళింగము (గోదావరి,విశాఖపట్టణము,గంజాము జిల్లాలు) పై దండెత్తివచ్చి స్వాధీనము చేసికొని యుద్ధమునందు లక్షమంది కాళింగులు మడియుటయును, ప్రజలకుగలిగిన సంక్షోభమును గన్నులారఁగాంచి పశ్చాత్తప్తుఁడై యంతటినుండి యుద్ధముల మానివేసి బుద్ధధర్మము నవలంబించి బోధకుల నానాదేశములకుఁ బంపించి బౌద్ధమతమును నానాముఖముల విస్తరింపఁజేసిన వాఁడశోకుఁడు. వీని మరణానంతర మాంధ్రులు స్వతంత్రులయి పరిపాలనము చేసినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. అశోకవర్ధనుని తరువాత పాలించిన మౌర్యవంశపురాజులలో నశోకునిమనమఁడు దశరథుఁడనువాఁడు తక్కతిక్కనవారెల్లరును వట్టిబలహీనులగుటవలన సామంతులుగ నున్న వారనేకులు స్వతంత్రులయిరి.

ఆంధ్రరాజ్యము స్వతంత్రతవహించుటయే గాక భరతఖండముయొక్క మధ్యభాగమునంతయు నాక్రమించుకొని తనయధికారమును నలుప్రక్కల విజృంభింపఁజేయుచుండెను. మౌర్యవంశపు రాజులలో గడపటివాఁడయిన బృహద్రథుని కాలమున వాని సైన్యాధిపతియు, శుంగవంశ సంజాతుఁడునగు పుష్యమిత్రుఁడనువాఁడు వానిం జంపి క్రీ. పూ. ౧౮౪ వ సంవత్సరమున రాజ్య మాక్రమించుకొనెను. ఇతఁడు మహాపరాక్రమవంతుఁడై యశ్వమేధాదియాగములఁ జెక్కంటిని జేసెనుగాని యాంధ్రులును కాళింగులు నీతనికి లోఁబడి యున్నట్లు గానరాదు.

---

1. Ind. Ant. Vol xx. 247. Mr. V. A. Smith's Early History of India p. 151. The Godavary Dist. Gazetteer p. 17.

ఖారవేలుని శాసనము.

పుష్యమిత్రుఁడు బౌద్ధుఁడు కాకపోవుటవలన రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే బౌద్ధమతస్థులను బాధింప నారంభించెను. ఇతఁడశ్వమేధాది యాగములఁ బెక్కింటినాచరించి బ్రాహ్మణుల నాదరించుచువచ్చెను. వీనికాలమున నఁగా క్రీ. పూ. ౧౫౮ వ సంవత్సరమున కళింగదేశమును బాలించెడి జైనరాజగు ఖారవేలుఁడు మాగధముపై దండెత్తివచ్చి మగధరాజగు పుష్యమిత్రునికి గర్వభంగము గావించెను. ఈయుద్ధమునందు శాతకర్ణియను నాంధ్రరాజొకఁడు బహుసేనలనుబంపి ఖారవేలునకుఁ దోడ్పడినటుల నుత్కలదేశములోని కటకమునకు దక్షిణమున ౧౯ మైళ్ల దూరముననుండు నుదయగిరిపైన హాతిగంఫా గుహాలోని యొకశిలపై మౌర్యరాజకాలము ౧౬౫ వ సంవత్సరమున ఖారవేలునిచేఁ వ్రాయించఁబడిన శాసనమునందుఁ జేర్కొనఁబడినది.[1] మొదటిమౌర్యరాజగు చంద్రగుప్తుఁడు ౩౨౧ వ సంవత్సరమున రాజ్యాభిషేకముఁబొందినవాఁడుగావున ఖారవేలుని శాసనము క్రీ. పూ. ౧౫౬ వ సంవత్సరమున వ్రాయఁబడియుండును. కనుక నాకాలమున నాంధ్రరాజ్యము మగధరాజ్యమునకు లోఁబడియుండలేదనియు స్వతంత్రతనుగాంచి యున్నదనియు, మీఁదుమిక్కిలి మగధరాజ్యమునకు ప్రత్యర్థిగ నున్నదనియు గూడస్పష్టమగుచున్నది.

ఆంధ్రులు మగధరాజ్యమును జయించుట.

శ్రీముఖుఁడను నాంధ్రభృత్యవంశపు రాజొకఁడు మగధరాజ్యమును బాలించెడి సుశర్మయను కాణ్వవంశ జాతీయుని సంహరించి తద్రాజ్యము స్వాధీనముఁ జేసికొనియె నని వాయుమత్స్య విష్ణుభాగవతాది పురాణములలోఁ జెప్పఁబడియెను. శాతకర్ణియను నాంధ్రరాజు పుష్యమిత్రునితో ఖారవేలునకైన యుద్ధమునందు ఖారవేలుని పక్షమునుండి యుద్ధముచేసినవాఁడు మొదలుకొని

---

1 Hathigumpha inscr in Actes, Sixieme congre's or. tome iii, p. 174, Leide 1885.

2 శ్రీముఖుని పేరు పురాణములలో దప్పుగాఁ జేర్కొనఁబడినది.

శ్రీముఖుఁడను నాంధ్రరాజు మగధదేశమును బాలించెడి కాణ్వవంశజుఁడగు సుశర్మను జంపి మగధరాజ్యము నాక్రమించుకొను నాఁటివఱకు నాంధ్రులను నాంధ్రరాజులను గూర్చి చరిత్రాంశము లేవియు వినరావు.

పురాణములలోని రాజవంశములు.

మగధరాజ్యమును శిశునాగవంశమునకుఁ దరువాత మౌర్యులు పదిమంది నూటముప్పదియేఁడు సంవత్సరములు పరిపాలింతు రనియు, వారితరువాత శుంగ వంశజులు పదుండ్రు నూట పండ్రెండు సంవత్సరములు పరిపాలింతురనియు, తరువాత కాణ్వవంశీయులు రాజులై నలువదియైదు సంవత్సరములుమాత్రమె పాలింతురనియు, వారివెనుక నాంధ్రరాజులు రాజ్యమాక్రమించుకొని నాలుగువందల యేఁబది యేఁడులు సంవత్సరముల వఱకుఁ బరిపాలన సేయుదురనియును పైఁజెప్పిన పురాణములలో వ్రాయఁబడియుండెను. కాఁబట్టి చంద్రగుప్తుఁడు ౩౨౧ వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చినవాఁడు కావున మౌర్యులా కాలము మొదలుకొని ౧౩౭ సంవత్సరముల కాలమనఁగా ౧౮౪ వ సంవత్సరము వఱకును బరిపాలన చేసియుందురు. తరువాత రాజ్యమునకు శుంగవంశజులు ౧౮౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౧౨ సంవత్సరములనఁగా ౭౨ వ సంవత్సరము వఱకును బరిపాలనముఁ జేసియుందురు. వారివెనుకవచ్చిన కాణ్వులు నలువురును నలువదియైదు సంవత్సరములనఁగా ౨౭ వ సంవత్సరమువఱకును బరిపాలించి యుందురు. అటుపిమ్మట నాంధ్రభృత్యవంశ మారంభమై యుండును. ఆంధ్రభృత్యులనఁగా నొకప్పుడు భృత్యులుగానుండిన యాంధ్రులని యర్థము. ఈ పురాణములలో నీరాజవంశములు పేర్కొనఁబడుటయే గాక యావంశములలో నిరాజుల నామములును వారలు పరిపాలనము చేసినసంవత్సరములునుగూడ పేర్కొనఁబడియున్నవి. కాణ్వాయనీయులను పదభ్రష్టులనుజేసిన యాంధ్రుఁడు సింధుకుఁడని వాయుపురాణమును, శ్రీప్రకుఁడని విష్ణుపురాణమును, శిశుకుఁడని మత్స్యపురాణమును, పేరుచెప్పక వృషలుండనిమాత్రము భాగవతపురాణమును పేర్కొనుచున్నవి. ఆంధ్రభృత్యవంశములో రెండవవాఁడుకృష్ణుఁడని పురాణములన్నియుఁ బేర్కొనుచున్నవి. శ్రీశాతకర్ణి ని వాయువిష్ణుపురాణములు మూ

డవవానిగఁ జెప్పియుండ భాగవతపురాణము శాతకర్ణియనుపేరు మార్చి శాంతకర్ణుఁడని పేర్కొనుచున్నది. మత్స్యపురాణము కృష్ణునికి శాతకర్ణికినడుమ మఱి ముగ్గురురాజుల నెక్కువగఁ జేర్కొనుచున్నది.

ఇంతియగాక విష్ణుపురాణము మత్స్యపురాణములోని శాతకర్ణికనుగుణముగానుండు మఱియొక శాతకర్ణిని పేర్కొనుచున్నది. వాయుపురాణముప్రకారము గోతమిపుత్త్రుఁడు పదుమూడవ రాజకుమారుఁడుగను, భాగవతపురాణము ప్రకారము పదునేనవవాఁడుగను, విష్ణుపురాణము ప్రకారము పదునేడవవాఁడుగను, మత్స్యపురాణముప్రకార మిరువదిరెండవవాఁడుగనునుండెను. విష్ణుభాగవతమత్స్యపురాణములప్రకారము పులోమదుఁడు గోతమిపుత్త్రునితరువాతివాఁడుగనుండెను. వాయుపురాణము వీనిపేరు పూర్తిగ విడిచిపెట్టుచున్నది విష్ణుమత్స్యపురాణములప్రకారము వానివెనుకవచ్చినవాఁడు శివశ్రీయనువాఁడై యున్నను భాగవతపురాణము వేదశ్రీయనువాఁడని పేర్కొనుచున్నది. వాయుపురాణము వీనిపేరెత్తక మానమువహించినది. శివశ్రీ తరువాత వచ్చినవాఁడు శివస్కందుఁడని యొక్క వాయుపురాణము తక్కతక్కినవన్నియు నంగీకరించినవి. వీని తరువాతివచ్చిన యజ్ఞశ్రీయనువానిని పురాణములన్నియు నొప్పుకొనుచున్నవిగాని వాయుపురాణము వానినిగోతమిపుత్రునికి వెనుకఁ జేర్కొనుచున్నది.

ఆంధ్రభృత్యవంశమే శాతవాహనవంశము.

పురాణములలోఁ జేర్కొనఁబడిన యాంధ్రభృత్యరాజులలోని కొందఱి శాసనములు దక్షిణాపథమునఁ గానవచ్చుచున్నవి. శాసనములుమాత్రమెగాక వేనవేలు నాణెములుకూడ గానంబడినవి. అయ్యవి నాసిక, జనగడ, కార్లి, ఠాణా మొదలగు మహారాష్ట్రదేశములోని స్థలములయందును, ధరణికోట, జగ్గయ్యపేట, గుడివాడ, భట్టిప్రోలు, ఘంటశాల, చినగంజాము మొదలగు నాంధ్రదేశములోని స్థలములయందును విశేషముగాఁ గానవచ్చినవి. పురాణములలోఁ బైనఁ జేర్కొనఁబడిన కృష్ణుఁడు, శాతకర్ణి, పులమాయి, గోతమిపుత్త్రుఁడు, శివశ్రీ, యజ్ఞశ్రీ మొదలగు నాంధ్రరాజుల శాసనములలోను నాణెము

లలోను పేర్కొనఁబడుటచేతను, శాసనములలోఁ దాము శాతవాహనవంశజుల మని పేర్కొనుటచేతను, వారిముఖ్యరాజధాని యాంధ్రదేశములోని ధాన్యకటకనగరముగుటచేతను, పురాణములలోని యాంధ్రభృత్యవంశమును శాసనములలోని శాతవాహనవంశమును నొక్కటియే యని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఆంధ్రభృత్యవంశ మనియెడు నీశాతవాహనవంశమునకు శాతవాహనుఁడు వంశకర్త యని చెప్పకయ చెప్పుచున్నది.

శాతవాహనుఁడే శాలివాహనుఁడు.

శాతవాహనునే ప్రాకృత భాషలో శాలివాహనుఁడందురు. ఈశాతవాహనుని చరిత్రము పురాణములలోఁగాని శాసనాదులలోఁగాని యెచ్చటను గానరాదు. ఈతనిం గూర్చిన విశ్వాసపాత్రమయిన చరిత్రమింతవఱకును గాన్పింపలేదుగాని యీతనిపేరిట నద్భుతము లయిన గాథలుమాత్రము వేనవేలుదేశమున నేకవిధముగా బహుదేశములయందు భరతఖండమునంతట వ్యాపించియున్నవి. ఆగాథలు శాతవాహనునికాలమును నిర్ణయించుట కెంతమాత్రమును బనికిరావు. కేవలము కల్పితములయిన గాథ లనేకములు వీరాగ్రగణ్యుఁడైన శాతవాహనుని మెడకు ముడిపెట్టఁబడినవి. ఈతనియొక్క ప్రఖ్యాతినిబట్టి యిటీవలిరాజులెందఱో యీశాతవాహనునితోఁ దమ కేమియు సంబంధములేకపోయినను తామీతనిసంతతివారమని గొప్పగాఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. ఇతఁ డాంధ్రజాతీయుఁ డని యాంధ్రదేశమును బాలించిన యాంధ్రభృత్యవంశ మనియెడు శాతవాహనవంశమునకు మూలపురుషుఁడని ఆంధ్రమహారాష్ట్రదేశములలోని శాసనాదులవలనను పురాణాదులవలనను స్పష్టముగాఁ దెలియుచుండఁగాఁ దదితరదేశరాజన్యులకెట్లు వంశకర్తయయ్యెనో దెలియఁగాకున్న యది. ఇతఁడు కుమ్మరవాఁడని చెప్పెడికథలును, మాళవదేశాధిపతియైన విక్రమార్కుని నీతఁడుచంపెనని చెప్పెడికథలును కల్పితములుగాని సత్యములు గావనియును, అవి యెట్లుగల్పింపఁబడినవియును ఈ చరిత్రమును సాంతముగఁజదివి యవగాహముఁ జేసికొనువారికి బోధపడకమానవు. ఇతనిచరిత్రము మనకుస్పష్టముగఁ దెలియకపోయినను మగధరాజ్యమును పుష్యమిత్రుఁడాక్రమించుటకుఁబూర్వముననే యీవీరవరాగ్రగణ్యుఁడాంధ్రరాజ్య

ధిపత్యమునువహించి పశ్చిమోత్తరభాగమున బహుదేశములనుజయించి యాంధ్ర రాజ్యమును నానాముఖముల విస్తరింపఁజేసి రాజధానిని శ్రీకాకుళమునుండి విజయవాటికకు (Bezwaba) బడమటగాఁ మైళ్లదూరమునఁ గృష్ణానదికి దక్షిణమునముండు ధాన్యకటకమునకు మార్చుటయేగాక మహారాష్ట్రదేశము నందలి గోదావరితీరమునయుండెడి ప్రతిష్ఠానపురమును యువరాజాలకునికిపట్టుగఁజేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది. అట్టియీ యాంధ్రవీరునిగూర్చి బహుదేశములలో వ్యాపించిన కల్పితకథలకెల్లను మూలకారణము కథాసరిత్సాగరము నందలి మహాగాథయె గాని వేఱొండుగాదనితోఁచుచున్నది. కశ్మీరదేశపురాజయిన యనంతుని పట్టమహిషియగు సూర్యదతీదేవి చిత్తవినోదార్థము నానాకథామృతమయమైన యీ బృహత్కథాసారసంగ్రహమును బ్రాహ్మణోత్తముఁడయిన రామదేవుని కుమారుఁడు సోమదేవుఁడనువాఁడు కథాసరిత్సాగరమను నీ యుద్గ్రంథమును సంస్కృతభాషలో విరచించెను. [1]ఈకథాసరిత్సాగరమును రచించిన సోమదేవుఁడును సంస్కృతభాషలో బృహత్కథనురచించిన క్షేమేంద్రుఁడును పైశాచీభాషలో వ్రాయఁబడిన మొదటి బృహత్కథనుండి తమ కథల సంగ్రహించితి మని చెప్పుకొనియున్నారు.

బృహత్కథ.

ఈబృహత్కథను మొట్టమొదట శివుఁడు పార్వతికిం జెప్పెను. అట్లు చెప్పుచుండఁగా శివునిప్రమథగణములలోనివాఁడగు పుష్పదంతుఁడు వినెను. ఈసంగతి పార్వతి తెలిసికొని భూమిమీఁద మనుష్యుఁడవై పుట్టుమని పుష్పదంతుని శపించెను. పుష్పదంతుఁడే వరరుచియను బ్రాహ్మణుఁడై పుట్టి మగధదేశమును బాలించెడు యోగనందునకు మంత్రియయ్యెను. ఈవరరుచియే కాత్యాయనుఁడను పేరిటఁ బరగుచుండెను. ఇతఁడు వింధ్యారణ్యమునందలి కాణ

---

1 దీని నేచెన్నపురి క్రిష్టియన్ కాలేజిలో సంస్కృతప్రధానోపాధ్యాయులుగానుండిన బ్రహ్మశ్రీ వేదము-వేంకటరాయశాస్త్రిగారాంధ్రములోనికిఁ జక్కనిశైలిని భాషాంతరీకరించినారు.

భూతియనుపిశాచరాజునకు బృహత్కథను వినుపించి శాపవిముక్తుఁడయ్యెను. ఈబృహత్కథ లక్షలక్షపరిమితిగల యేడుమహాకథలను గలిగియున్నదఁట పుష్పదంతునిమిత్రుఁడగు మాల్యవంతుఁడు శాపవశముచేత గుణాఢ్యుఁడుగా జనించి సాతవాహన మహారాజునకు మంత్రియయ్యెను. వరరుచికాణభూతికి బృహత్కథను జెప్పిన సంగతివిని గుణాఢ్యుఁడు వింధ్యారణ్యమునకుఁ బోయి తన కాకథ చెప్పి శాపవిముక్తుని చేయవలయునని కాణభూతినడిగెను. గుణాఢ్యుని వంటిపండితుఁడు తనకు దర్శనమిచ్చినందుకు సంతసించి కాణభూతి వాని జన్మ వృత్తాంతమును దెలుపవలసినదని యడిగెను. గుణాఢ్యపండితుఁ డిటుచెప్పెను.

గుణాఢ్యపండితుని చరిత్రము.

ప్రతిష్ఠానమునందు సుప్రతిష్ఠితమను పట్టణమున సోమశర్మయను బ్రాహ్మణోత్తముఁడు గలఁడు. వానికి వత్సుఁడనియు గుల్మకుఁడనియు నిరువురు పుత్త్రులును శ్రుతార్థయను నొకపుత్త్రికయునుగలరు. కాలక్రమమున నాబ్రాహ్మణుఁడు భార్యతోగూడ పరలోకగతుఁ డయ్యెను. అతనికొమారులు చెల్లెలిని సంరక్షించుకొనుచు కాలముగడపుచుండిరి. ఆమె కాకస్మికముగా గర్భముగలిగెను. అన్యపురుషు లెవ్వరునచ్చట లేమింజేసి వత్సగుల్మకులలో నొకరిమీఁద నొకరికి ననుమానము గలిగియుండఁగాఁ గనిపెట్టి సోదరులను సమీపించి శ్రుతార్థ "అన్నలారా, నావిషయమై మీకుపాపశంకవలదు; నాగరాజు వాసుకి తమ్మునికి కీర్తిసేనుఁడని కుమారుఁడు గలఁడు; అతఁ డొకనాఁడు నేను స్నానమునకుఁ బోవుచుండఁగా చూచిమదనపరవశుఁడై తనకులగోత్రములు తెలిపి గాంధర్వవిధిచేతనన్ను వివాహమాడెను గనుక నాకుగర్భముకలిగినది" అని చెప్పెను. అందునకేమి దృష్టాంతమని సోదరులు ప్రశ్నించిరి. అంతనామె యేకాంతమున నాగకుమారుని తలఁచుకొనెను. అతఁడునువచ్చి వారలతో 'మీచెల్లెలు పూర్వజన్మమున నొకయప్సరస; శాపవశమున నిట్టిజన్మమెత్తినది; మీరును శాపముచేత భూలోకమున జనించితిరి; ఈమెకుపుత్త్రుఁడుగలుగును; అంతటితో మీమువ్వురకు శాపవిముక్తి కలుగును, అనిచెప్పిపోయెను. పిమ్మట కొన్నిదినము

లకు నామెకు పుత్త్రిఃడుగలిగెను. ఆవెంటనే ఆకాశవాణి "వీఁడొక ప్రమథుని యవతారము, బ్రాహ్మణుడు; వీనిపేరు గుణాఢ్యుఁడు" అనిపలికెను. నేనే ఆగుణాఢ్యుఁడను. పిమ్మట కొంతకాలమునకు నాతల్లియు మామలును శాపవిముక్తులై దేహత్యాగముచేసిరి. తరువాత నేను బాల్యావస్థలోనుండియు ధైర్యము తెచ్చుకొని విద్యార్థినై దక్షిణాపదమునకుపోయి క్రమముగానచ్చట సర్వవిద్యలనునేర్చికొని ప్రసిద్ధినిగాంచి స్వదేశమునకువచ్చితిని. ఒకనాఁడు నేను దేవేంద్రభవనము వంటిదైన రాజభవనమునకు పోయితిని. శిష్యులచేత ముందువర్తమానము పంపియనుజ్ఞఁబడసి లోపలికిఁబోయి ఆస్థానమునందు దేవతలచేత నింద్రుడునుంబోలె శర్వవర్మాదులచే పరివృతుఁడై రత్నసింహాసనాసీనుఁడైయున్న సాతవాహనమహారాజును దర్శించితిని. వానినాశీర్వదించి యుచితాసనమునఁ గూరుచుంటిని. అర్ఘ్యవిధానమున రాజును నన్ను గౌరవించెను. అప్పుడుశర్వవర్మాదులు సాతవాహనునితో "దేవా! ఈతఁడు సకలవిద్యావిశారదుఁడు; లోకమంతట ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడు, అందుచేతనే యీమహాత్మునికి గుణాఢ్యుఁడను పేరు సార్థకమైనది" అని విన్నవించి నన్ను పొగడిరి. అంతట సాతవాహనుఁడు ప్రీతుఁడై అప్పుడేనన్ను సత్కరించి మంత్రినిగా నియమించెను. అదిమొదలుకొని నేను రాచకార్యములు విచారించుచు శిష్యులకు పాఠములుచెప్పుచు వివాహముచేసికొని సుఖముగానుంటిని. అనిచెప్పగా కాణభూతి సాతవాహనుని కాపేరెట్లుగలిగెనో చెప్పుమనియడిగెను. గుణాఢ్యుఁడిట్లు చెప్పఁదొడంగెను.

సాతవాహనుని వృత్తాంతము.

దీపకర్ణియనురాజు దక్షిణాపథమును పాలించుచుండెను. వానికి ప్రాణప్రియయై శక్తిమతియని భార్యయుండెను. ఆమె యొకరాత్రి సుఖశయ్యను నిద్రించుచుండఁగా పాము కఱచెను. అందుచేత నామె మరణమునొందెను. అంతట దీపకర్ణి శోకముచేత నపుత్త్రికుఁడయ్యును బ్రహ్మచర్యవ్రత మవలంబిం

1 శాతవాహనుఁడని శాసనములలో వ్రాయఁబడియుండఁగా సాతవాహనుఁడని కథాసరిత్సాగరమున వ్రాయఁబడినది.

చేను. ఒకనాఁడు దీపకర్ణి మహారాజు తనవెనుక రాజ్యమేలుటకు తగినపుత్త్రుడు లేకపోయెనుగదాయని విచారించుచు నిద్రపోవఁగా స్వప్నములో నీశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షమై ‘‘ఓరాజా! నీవు వేటకుఁబోయినప్పుడా యడవిలో సింహము మీఁద సవారిచేయుచు నొకబాలుఁడు కన్పడును; వానినింటికిఁ దెచ్చికొనుము. వాఁడే నీకుపుత్త్రుఁడగును’’ అని చెప్పి యదృశ్యుఁడయ్యెను. అంతట రాజు మేల్కాంచి యాస్వప్నమును స్మరించుకొనుచు నమితానందమును బొందుచుండెను. ఒకనాఁడు రాజు మృగయావినోదార్థము మహారణ్యమునందు విహరించుచుండఁగా మధ్యాహ్నకాలమునందు సింహారూఢుఁడై బాలసూర్యునింబోలెఁ బ్రకాశించుచున్న యొకబాలుని నొకతామరకొలని యొడ్డునఁ జూచెను. వానింజూచినతోడనే రాజునకు స్వప్నము సంగతి జ్ఞప్తికివచ్చెను. సింహము బాలునిదించి నీళ్లు త్రాఁగుటకై సరస్సులోనికిఁ బోవుచుండఁగా దీపకర్ణి యొకబాణమును ప్రయోగించి సింహమును బడవైచెను. వెంటనే సింహము మనుష్యుఁడయ్యెను. (?) అంతటా మనుష్యుఁడు ‘‘రాజా; నేను కుబేరుని మిత్రుఁడను, యక్షుఁడను; నాపేరు సాతుఁడు; నేనుపూర్వము గంగలో స్నానము చేయుచుండిన యొక మునికన్యకను జూచి మదనబాణములకు గురియై యామెనుగాంధర్వవిధిచేత వివాహమైతిని; మాదాంపత్యమునుజూచి ముని లోర్వంజాలక సింహముల రగుదురుగాకయని శపింపఁగా మేమిరువురమును సింహదంపతులముగా జనించినారము; కాలక్రమమున నాభార్యగర్భిణియై యీపుత్త్రునికని కాలధర్మము నొందినది; నేనే వీని నితర సింహికలపాలతోఁ బెంచితిని; నీబాణము తగులఁగానే నాశాపము తీఱినది. ఈమహాసత్త్వుని నీకిచ్చెదను. వీనిని పుత్త్రునిగా గ్రహింపుము; ఈప్రకారమే జరుగునని ఆర్యఋషులు విధించియున్నారు’’ అనిచెప్పి సాతుఁడంతర్హితుఁడయ్యెను. దీపకర్ణి యీబాలుని నింటికి గొనివచ్చి సాతుఁడతనికి వాహనమైనందున సాతవాహనుఁడని పేరుపెట్టి కాలక్రమమునఁ బట్టాభిషిక్తునిఁజేసి తపస్సుకై యరణ్యమునకుఁ బోయెను. అదిమొదలుకొని సాతవాహనుఁడు భూమినేలుచున్నాఁడు.

రాణి శాతవాహనుని మూర్ఖుఁడని యవమానించుట.

సాతవాహనుఁడొక నాఁడు దేవీకృతోద్యానమునకు రాణులతోఁగూడ పోయి యచ్చటనందనవనమునందు కొంతసేపువిహరించి జలక్రీడార్థమై పద్మసరస్సులోఁబ్రవేశించెను. ఇట్లు రాజును రాణులును పద్మసరోవరముసొచ్చి యిచ్ఛావిలాసముగా నొండొరులమీద నీళ్లుచల్లుకొనుచుండగా శిరీషకుసుమసుకుమారాంగియగు నొకదేవి జలక్రీడచేబడలినదై తనపై గాజునీళ్లుచల్లుచుండనోపలేక ఆయనను సంస్కృతభాషలో "రాజన్ మాంమోదకైస్తాడయ" అనివేడికొనెను, దానినివిని వెంటనేరాజు విస్తారముగా మోదకములు (మిఠాయి) తెప్పించెను; అంతట రాణినవ్వి "రాజా నీళ్లలోమోదకములకు ప్రసక్తియేమి? "మా ఉదకైః, తాడయ" అనఁగా "నీళ్లతోఁ కొట్టకుము" అనిగదా వేఁడితిని. "మాశబ్దోదకశబ్దముల సంధినిగూడ నెఱుంగకున్నాఁడవు; నీవేమి యింతమూర్ఖుండవుగాను న్నాఁడవు"అని శబ్దశాస్త్రమునందు నిపుణురాలయిన యారాణిపలికిన పలుకులనువిని పరిజనులందఱును పక్కునవ్వసాగిరి. అంతట సాతవాహనుఁడు మనస్సులోమిగుల లజ్జాక్రాంతుఁడై జలక్రీడను వెంటనేమాని యుత్సాహములేక తన బ్రతుకునకు విసుగుకొనుచు తనమందిరమునకుఁబోయెను. అతఁడు చింతాసక్తుఁడై భోజనముకూడవర్జించి యెవరేమియడిగినను పటమునందలిబొమ్మవలె మాఱుమాటలేకయుండెను. పాండిత్యమో మరణమో రెంటిలో నొక్కటియె శరణమని పానుపునంబడి పరితపించుచుండెను. రాజుయొక్కయీదురవస్థనుగాంచి పరిజనులందఱును దిగులుపడియుండిరి. తరువాత నేనును శర్వవర్మయు క్రమముగానంతయుఁ దెలిసికొని రాజహంసుఁడను రాజరక్షకభటవర్గములోని వాని నొకనిఁబిలిచి రాజట్లుండుటకుఁ గారణమేమియనియడిగితిమి "ఏలినవారికింత మనోవ్యథ మున్నెన్నఁడిట్లు కలిగియుండలేదు; విష్ణుశక్తి కూఁతురు తన యల్పపాండిత్యగర్వముచేత నేలినవారిని నవమానించినదని తక్కిన రాణులు చెప్పినారు" అని చెప్పెను. ఈమాటకు మేము మిక్కిలి చింతించితిమి. నేను శర్వవర్మతో నిట్లంటిని. "రాజునకు వ్యాధిదైన వైద్యులు వచ్చి

యుందురు; మనోవ్యాధియేని అందులకు కారణమగుపించదు; రాజ్యము నిష్కంటకముగానున్నది; శత్రువనుమాటయేలేదు; ప్రజలందఱు ననురక్తులై యున్నారు; ఎందును ఏలోపమునుగానరాదు; ఆకస్మికముగా నితనికింత ఖేద మేలకలిగినది'' మహామతియైన శర్వవర్మ నామాటల కిట్లుప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ''మిత్రుఁడా! నేను తెలిసికొంటిని; తానుమూర్ఖుఁడైనందులకు రాజు దుఃఖించుచున్నాఁడు; ఇతఁడు తానుమూర్ఖుఁడనని తెలిసికొని తనకన్నఁడయినపాండిత్యము బ్బునాయని సార్వకాలము నపేక్షించుచుండును. ఆమూర్ఖతకై రాణి యవమానపఱచెనని యిప్పుడేగదా విన్నారము'' ఇట్లొకరితోనొకర మాలోచించుకొని యింటికిఁబోయి మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలమున రాజునగరునకు పోయితిమి. ఎవ్వరును లోనికిరాఁగూడదని యాజ్ఞయైయున్నను ఎదోయుపాయమును పన్ని మేమిరువురమును లోపలఁ బ్రవేశించితిమి. నేను రాజుదగ్గఱకుఁ బోయి కూరుచుండి ''దేవా! ఏలయిట్లు నిష్కారణము ఖేదపడుచున్నాఁడవు'' అని యడిగితినిగాని అతఁడు యథాప్రకారము ప్రత్యుత్తరముచెప్పక మౌనము వహించియుండెను. అంతట శర్వవర్మ దేవా! ఎట్లయినను నాకువిద్యలభించునాయని నీవు పూర్వమునన్నడిగియుంటివి; అందునిమిత్తమై నేనుస్వప్నమాణవకునిచేసితిని; స్వప్నములో నాకాశమునుండి యొకకమలము రాలినది, దానిని దివ్యకుమారుఁడొకఁడు వికసిల్లజేసెను. అంతనాకమలమునుండి తెల్లవలిపము దాల్చిన యొకదివ్యస్త్రీబయలువెడలి వెంటనేనీనోటప్రవేశించినది. ఇట్లుకలగని మేలుకొంటిని; ఆమెసాక్షాత్తు సరస్వతియె నిస్సంశయముగా నీనోటప్రవేశించినది'' అని యిట్లద్భుతవాక్యమును పలికెను. ఈచల్లని పలుకులు చెవినిబడినతోడనె సాతవాహనుండుమౌనమువిడిచి సాభిప్రాయముగా అయ్యా! శ్రద్ధతో చదువు చెప్పినయెడల పురుషునికి పాండిత్య మెంతకాలమునకుగలుగునో చెప్పుము; విద్యలేక యీనాసిరి శోభింపకయున్నది; కొయ్యకుతొడవులంబోలె మూర్ఖునికి నైశ్వర్యము లెందుకు?''అనిపలికెను. అంతట నేమను ''లోకములో,సర్వవిద్యలకును ముఖ్యమయినవ్యాకరణమును పండ్రెండుసంవత్సరములలో మనుష్యులు గ్రహింతురు; ఓదేవా! నేనావ్యాకరణమును నీకాఱుసంవత్సరములలో నేర్పెదను''

అనిపలికితిని శర్వవర్మ నాపలుకులనువిని యీర్ష్యచేత "సుఖార్హుఁడయిన ప్రభు వింతకాల మెట్లువిద్యాభ్యాస క్లేశము ననుభవింపఁగలఁడు? ఓమహాప్రభూ! నేను నిన్నాఱుమాసములలో పండితునిగా నొనర్చెదను" అని గర్వముతోఁ బలికెను. ఈయసంభావ్యవచనమును విన్నతోడనే నాకురోషమువచ్చి యిట్లుప్రతిజ్ఞ చేసితిని.

గుణాఢ్యశర్వవర్మలు ప్రతిజ్ఞ చేయుట.

"ఆఱుమాసములలో నీవేగనుక పాండిత్యము గలుగఁజేయుదువేని నేను మనుష్యవ్యవహారములో నుండెడు సంస్కృత ప్రాకృతదేశభాషల మూడింటిని త్యజించినవాఁడనని తెలిసికొనుము" ఈనాప్రతిజ్ఞను విని శర్వవర్మ "నేనుగనుక నామాట ప్రకారము చేయలేకపోయితినా ద్వాదశవత్సరములు నీపాదరక్షలను నెత్తిమీఁద పెట్టుకొని మోసెదను" అని ప్రతిప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఇట్లిరువురము ప్రతిజ్ఞలుచేసి మాయిండ్లకుఁ బోయితిమి. మాప్రతిజ్ఞలమూలమున స్వల్పకాలములోఁ దనకోరిక సిద్ధించునని రాజు తలంచి యూఱడిల్లి యుండెను.

శర్వవర్మ సాతవాహనుని విద్వాంసుని జేయుట.

అటుతరువాతశర్వవర్మ తానుజేసినయసాధ్యప్రతిజ్ఞను దలంచుకొని దిగులుపడి పశ్చాత్తాపముపొంది తనకడగండ్లను పెండ్లాముతోఁ జెప్పుకొని విచారింపసాగెను. ఆమెయు మిక్కిలి చింతించి "నాథా! మనము చింతించిన ప్రయోజనములేదు; ఈయపాయమునుండి మనలఁదప్పింప నొక్కకుమారస్వామిదక్క వేఱెవ్వరునులేరు" అని చెప్పెను. అంతట శర్వవర్మయు నదేనిశ్చయముచేసి కుమారస్వామిగుడికిం బోయి వాయుమాత్రభక్షుఁడై మౌనముదాల్చి దృఢనిశ్చయముతో తపస్సుచేసి యాదేవునిమెప్పించెను. అంతట కుమారదేవుఁడు వానికిప్రసన్నుఁడై కోరినవరంబులొసంగి యంతర్హితుఁడయ్యెను. శర్వవర్మయు కుమారస్వామివరముచేత సిద్ధిమంతుఁడై వచ్చి తలంపు మాత్రముచేతనే సాతవాహనుని విద్యావిశారదుని గావించెను. పరమేశ్వరునియనుగ్రహ ముండిననే యసాధ్య

కార్యము సిద్ధింప నేరదని ప్రజలు తమలోఁ దాము చెప్పుకొనుచు రాజునకుం గలిగిన యీయద్భుతవిద్యాలాభమును విని రాష్ట్రమంతటను మహోత్సవములు చేసిరి. ఇంటింటిమీఁద నుత్సవంపుజెండాలను వాయుదేవుఁడు నృత్యమాడించుచుండెను. రాజును శర్వవర్మను గురువునుగా భావించి నమస్కరించి రాజార్హములయిన మణికనక వస్త్రాద్యలంకారములతోఁ బూజించి నర్మదాతీరమందలి భరుకచ్ఛపదేశమునకు (Broach) రాజును జేసెను. సాతవాహనుఁడు తనకు విద్య లభించుటకు హేతువయినరాణిని విష్ణుశక్తికూఁతురిని స్వయముగా పట్టాభిషేకము చేసి పెద్దరాణులపైని పట్టపుదేవిని గావించెను. "ఓ కాణభూతీ! ఇది సాతవాహనునివృత్తాంతము. హరప్రోక్తమయిన బృహత్కథను నింక నాకుఁ జెప్పుము. మనమిద్దఱమును శాపమోక్షమును పొందుదముగాక" అని గుణాఢ్యుఁడడిగెను. ఇట్లు గుణాఢ్యుఁడడుగగా దివ్యమయిన యామహాకథను ఏడుకథలుగా కాణభూతి తనభాషలోనే చెప్పెను. ఆగుణాఢ్యపండితుఁడు మహారణ్యములో సిరాలేకపోవుటచేత విద్యాధరులు దానిని హరింపకుందురు గాకయని తన రక్తముతోనే ఏడుసంవత్సరములలో ఏడులక్షల గ్రంథముగా విరచించెను. గుణాఢ్యుడు రచియించిన యామహాకథను చూచి కాణభూతి శాపవిముక్తుఁడై దివ్యగతినిపొందెను. వానితోనున్న పిశాచము లితరములునవి సహిత మాదివ్యకథను విని స్వర్గమునకుఁ బోయినవి.

బృహత్కథను భూమిపై వ్యాపింపఁ జేయఁబూనుట.

ఈబృహత్కథను భూలోకములో స్థాపింపఁదలంచి శిష్యులప్రోత్సాహముచేత గుణాఢ్యుఁడు రసికుఁడయిన సాతవాహనుఁడొక్కఁడే యీకావ్యమును గైకొనఁదగినవాఁడని తనశిష్యులయిన గుణదేవనందిదేవుల కాపుస్తకమునిచ్చి సాతవాహనునొద్దకుఁ బంపించెను. వారును సాతవాహన మహారాజును దర్శించి గుణాఢ్యుఁడు రచించిన బృహత్కథయనెడి గ్రంథమిదియని యాతనికి నివేదించిరి. వారుపిశాచరూపులుగను గ్రంథము యొక్కభాష పిశాచభాషగను గన్నట్టుటచేత ననూయతఁగాంచి "ఏడులక్షలుపరిమితి; భాషనీరసమైన పైశాచి;

సిగారక్తము, ఛీ! ఇదియేమి పాడుకథ!" అని పలికెను. అంత నాశిష్యులుజరిగిన మర్యాద చాలునకొని యాపాత్రముఁ గైకొని వచ్చినవారు వచ్చినట్లేపోయి జరిగినది జరిగినట్లు తమ గురువర్యునకుఁ దెలిపిరి. తనకుజరిగిన యవమానమునకు గుణాఢ్య పండితుఁడు మిక్కిలి ఖేదపడియెను.

గుణాఢ్యుఁడు బృహత్కథను తగలంబెట్టుట.

తరువాత గుణాఢ్యుఁడు కొంతదూరమున నుండిన యొకపర్వతమునకు శిష్యసర్గముతోఁబోయి యేకాంతమైన రమ్యప్రదేశమునందు నగ్నికుండమునుగావించి కూర్చుండి తనశిష్యులు కన్నీళ్లతో వీక్షించుచుండఁగా ఒక్కొక్కయాకు గానదివి మృగములకును పక్షులకును వినిపించి తనశిష్యులకొఱకు నత్యంతప్రియమైన లక్షగ్రంథాత్మకము నరవాహనదత్తచరిత్రమను కథను దక్క తక్కిన యాఱులక్షలను ఆయగ్నికుండములోఁ బడవైచి కాల్చివేసెను. అట్లు చదువుచు కాల్చివేయుచుండ సారంగవరాహమహిషాది సకలజంతువులు మేఁతలు మాని కన్నీళ్లువిడుచుచు నిటునటు చలింపక యేకాగ్రముగా వినుచుండినవి.

గుణాఢ్యుఁడు బృహత్కథను సాతవాహనునకిచ్చుట.

ఇంతలో సాతవాహనుఁడు స్వస్థుఁడయ్యెను. అందులకు కారణము నీరస మాంసభోజనము వైద్యులు చెప్పిరి. అంతట రాజు వంటవాండ్రను బిలుపించి యదలింపఁగా వారలుతమకిట్టి మాంసమును వేటకాండ్రు తెచ్చియిచ్చిరని పలికిరి. వేటకాండ్రను బిలుపించి యడుగఁగా "మహాప్రభూ! ఇక్కడ యాపర్వతములో నొక్కబ్రాహ్మణుఁడొక్కొక్కపత్రమును చదివి నిప్పులోవేయుచుండుటచేత నక్కడకువచ్చి సకలప్రాణులును మేఁతలుమాని వినుచున్నవిగాని యెందలికిపోవు; అందుచేత నాకలివలన వానిమాంసమెండి పోయియున్నది." అని మొఱపెట్టి విన్నవించుకొనిరి. వారిమాటలనువిని యతఁడచ్చెరువునొంది కుతూహలముచేత స్వయముగా గుణాఢ్యుఁడున్న చోటికిపోయి శమింపగా మిగిలిన శాపాగ్ని ధూమికలచేతనుంబోలె నరణ్యావాసమువలన నైనజటలచేత సంకట సమాకీర్ణుఁడై.సబాష్పులైన మృగముల మధ్యమున్న వానిగుణాఢ్యగు.

మహాకవిని చూచి నమస్కరించి యావృత్తాంతము నంతయుఁ బ్రశ్నించి పుష్పదంతుని శాపము మొదలుకొని కథావతారమునంతయు భూతభాషలోఁ జెప్పగా వానివలన నంతయుఁ దెలిసికొనియెను.

గుణాఢ్యుని బ్రమథావతారమని సాతవాహనుఁడు తెలిసికొని వానిపాదములకు మ్రొక్కి సారముఖోద్గతమైన యా దివ్యకథనంతయుఁ దనకు దయచేయుమని వేడికొనియెను. అంతట గుణాఢ్యుఁడు 'ఓరాజా ఆఱులక్షలగ్రంథమయిన యాఱుకథలను కాల్చివేసితిని; ఇదిలక్షగ్రంథము; ఆకథలలో నిదియొక్కటియే మిగిలియున్నది; పుచ్చుకొమ్ము; నాశిష్యులు నీతోకూడవచ్చి దానిని వివరించి చెప్పఁగలరు'' అనిచెప్పి రాజునువీడ్కొని యోగమహిమచేత దేహమును వదలి గుణాఢ్యపండితుఁడు శాపవిముక్తుఁడై తనదివ్యపదమును బొందెను. అట్లు గుణాఢ్యుఁడొసంగిన దానిని బృహత్కథయను పేరిటి యానరవాహన దత్తచరిత్రమును గ్రహించి రాజాతనపట్టణము చేరి గుణాఢ్యునిశిష్యులయిన గుణదేవనందిదేవులను మణికనక వస్త్రవాహనాదులతోఁ బూజించెను. ఆశిష్యులతోఁగూడ యాకథను విభజించి యాభూతభాషలోనే కథావతారమును దెలుపుటకై యాకథాపీఠమును రచియించెను.[1]

ఈబృహత్కథను సుబంధకవి వాసవదత్తలోను, బాణకవి కాదంబరిలోను దండిమహాకవి కావ్యదర్శమునందును బ్రశంసించియున్నారు. కాళిదాసు కూడ మేఘసందేశములో నిందలికథం దడవియున్నాఁడు. మఱియునాగానందప్రియదర్శికా రత్నావళీముద్రారాక్షసాది నాటకములకును, కాదంబర్యాదికథలకును, ఈకథయె మూలముగానున్నది.

ఈగాథయొక్క ప్రయోజనము.

కొందొక ప్రయోజనమాసించి కథాసరిత్సాగరమునఁ దెలుపంబడి మనోహరముగానుండిన పైగాథను సంగ్రహముగాఁ దెలిపియుంటిమి. ఈగాథ కాలనిర్ణయమున కొంతమాత్రమునదోడ్పడకున్నను ఆకాలమునందలి ప్రజలమత

1 కథాసరిత్సాగరము కథాపీఠలంబకమును జూడుఁడు.

విశ్వాసములను సాంఘికస్థితిని దెలుపుటకుమాత్రము చాలియున్నది. ఆకాలమునందు శైవమత మంకురించి ప్రజలలో వ్యాపించుచున్నది. స్వప్నములయందును, జన్మాంతరములయందును, దేవతలయందును మూఢవిశ్వాసము మెండుగాఁ గలదు. గుణాఢ్యునియొక్కయు, సాతవాహనునియొక్కయు జన్మాదిక వృత్తాంతమునుబట్టి ఆర్యుల కనార్యులకు సంబంధ బాంధవ్యములు వెలయుచున్నవనియు సంకరసంతానము వర్ధిల్లుచున్నదనియు బోధపడకమానదు. గుణాఢ్యుఁడు బ్రాహ్మణ స్త్రీకిని నాగకుమారునకును జనించియు శూద్రుఁడుగాఁగాని చండాలుఁడుగాఁగాని పరిగణింపఁబడక తనవిద్యాప్రభావముచేత బ్రాహ్మణుఁడుగానే పరిగణింపఁ బడుచుండెను. ఇట్లే యార్యబ్రాహ్మణ సంతతి యంతయుసాంకర్యమును జెందుచుండెను. ఆంధ్రులుకూడ మిశ్రజాతివారని సాతవాహనుని జన్మాదికమును దెలుపుగాథయె వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. మఱియు నొక్కవిశేషముగలదు. సాతవాహనుఁడు తొలుత విద్యావిహీనుఁడైయుండి విద్యావతియైన పట్టమహిషిచేత నధిక్షేపింపఁబడి సిగ్గుఁజెంది విద్యావంతుఁడగుటకుఁ బ్రయత్నించి గుణాఢ్యశర్వవర్మలకృపచేతఁ బండితుఁడై విద్యావతియైన పట్టమహిషిపట్ల కృతజ్ఞతను జూపి యాదరించిన విధ మెంతో మోదావహముగానున్నది! ఈవిషయ మొక్కటియే స్త్రీవిద్యయొక్క ప్రభావమును వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. మనయాంధ్ర దేశములోఁ బ్రాచీనకాలమున స్త్రీవిద్య యెక్కుడు గౌరవింపఁ బడుచుండెననుటకీ సాతవాహనునిచరిత్రమే ప్రబలసాక్ష్యముగానున్నది. అనార్యులయిన జనసామాన్యముయొక్క భాషను వృద్ధిపొందింపఁబూని ప్రయత్నించిన విధమును, ఆ కాలమునందలి రాజులును మంత్రులును జనసామాన్యభాషను నాదరించుచు గ్రంథములు వ్రాయుచు వ్రాయించి వ్రాసినవారిని సత్కరించుచుండినట్లును, ఆర్యులభాషయందును, తద్భాషాగ్రంథములయందును అసూయతగలిగి యుండినట్లును బృహత్కథ వృత్తాంతమునుబట్టి మనకు సులభముగా బోధపడుచున్నది. ఈ మొదటి శాతవాహనునకును పురాణములలోఁ జేర్కొనంబడిన శ్రీముఖశాతవాహనునకును నడుమ ఖారవేలునకుఁ దోడ్పడి మగధరాజగు పుష్యమిత్రునితో యుద్ధముచేసిన శాతకర్ణియను వానిపేరు దక్కమతిరియొక్క యాంధ్రరాజు పేరు

వినంబడకయున్నది. దక్షిణాపథము నేలినవాఁడును ఈ మొదటి శాతవాహనుని తండ్రియును అగు దీపకర్ణి మహారాజా ఆంధ్రవిష్ణువంశోద్భవుఁడై యుండవలయును. అయిననిఁకను విచారింపవలయును. ఇంక శాతవాహన (శాలివాహన) వంశజులయిన యాంధ్రరాజుల చరిత్రమునకుఁ బోవుదము.

ఏడవప్రకరణము.

శాతవాహనవంశము.

శ్రీముఖశాతవాహనుఁడు.

(క్రీ. పూ. ౭౩ మొదలుకొని ౫౦ వఱకు.)

ఏదీవి నేఁ డాంగ్లేయనాగరికతకు జన్మభూమియై, భూమండలములోని యేఁబదికోట్లప్రజలయాయురైశ్వర్యభారమును భారమనియెంచక పోషింపఁ గంకణముగట్టుకొని తల్లిశిశువుకుంబోలె గర్భమునధరించి, సూర్యుఁడ స్తమింపని రాష్ట్రమునకు మూలవిరాట్టుగనున్నదో, అట్టి తెలిదీవి (బ్రిటను)లోని యాదిమ ప్రజలయిన బ్రిటనులు రెండువేల సంవత్సరములక్రిందట కొండకోయలరీతి ననాగరికులైనను స్వేచ్ఛగానుండి స్వపరిపాలనముఁ జేసికొనుచుండ యూరోపుఖండమునొక్క ప్రాగ్దేశముల నప్రతిమానప్రతాపమునుజూపుచు దిగ్విజయయాత్రలుసలుపుచు కీర్తికాముఁడై విహరించుచు బ్రిటనులస్వాతంత్ర్య మపహరింతునని భుజాస్ఫాలనముసేయుచు వారిజన్మభూమిని బ్రుంగివేయుదునని ఉవ్విళులూరుచుండిన "జూలియస్‌సీజర్" అను రోమకచక్రవర్తి వలెఁ గాక, ఆకాలమునందే జంబూద్వీపముమధ్యను, కృష్ణా గోదావరీనదులకును పూర్వ పశ్చిమసముద్రములకును నడుమ యశోభరితమై విస్తరిల్లుచుండిన యాంధ్రరాజ్యమున కధిపతుఁడయిన శ్రీముఖశాతవాహనుఁడు, భరతఖండమునకు శిరోభూషణముగా నుండిన మగధరాజ్యము తొంటిప్రాభవమును బోఁగొట్టుకొని, యవన శకపహ్లవాది శాత్రవులచేఁ జుట్టుకొనఁబడి, యంతఃకలహములచే జీవకళను గోల్పోయి, విపద్దశనొంది యుండుటనుజూచి, యుపేక్షించినఁ దనరాజ్యమునకెక్కుడప్రమాదముగలుగునో యని మగధరాజ్యముపై దాడి వెడలి, రాజునంతఃపురవాసునిగఁ జేసి నిరంకుశాధికారమును నెఱపుచుండిన బ్రాహ్మణమంత్రియగు సుశర్మను జంపి, మగ

ధరాజ్యము నాక్రమించుకొని, దేశమునందలి యల్లరుల మాన్పి, రాజప్రతినిధిని నొక్కని నియమించి, తనరాజధానియగు ధాన్యకటకమునకు మరలివచ్చెను. ఇందునుగూర్చి చరిత్రకారులు భిన్నాభిప్రాయములు గలిగియుండుటచేత నీయంశమును సహేతుకముగా సమర్థింపకున్న పక్షమున నీవాక్యము గొందఱకుఁ బరిహాసపాత్రముగాఁ దోఁచవచ్చును. కాణ్వాయనుఁడగు సుశర్మను జంపి మగధరాజ్యము నాక్రమించినవాఁడు శ్రీశుకుఁడని మత్స్యపురాణమును, శ్రీప్రకుఁడని విష్ణు పురాణమును బ్రహ్మాండ పురాణమును, సింధుకుఁడని వాయు పురాణమును, పేరు చెప్పక వృషలుండని మాత్రము భాగవతపురాణమును బేర్కొని శ్రీముఖుని పేరెత్తకయుండుటచేతను, ప్రాచీన హిందూదేశ చరిత్రమును వ్రాసిన విన్సెంటు. ఏ. స్మితుగారు సుశర్మను జంపినవాఁడు శ్రీముఖుఁడుగాక కుంతల శాతకర్ణిగాని, శాతశాతకర్ణిగాని, పులమాయిగాని యైయుండురనియు, క్రీస్తునకుఁబూర్వము ౨౭ వసంవత్సరమున కాణ్వవంశ మంతరించెయుండెనని యొప్పుకొన వచ్చుననియు మగధరాజ్యమును బాలించిన శుంగరాజులలోఁ గడపటివారు పేరునకుమాత్రము రాజులుగానుండి పీష్వాల చేతులలోని మహారాష్ట్ర రాజులవలె బ్రాహ్మణ మంత్రుల చేతులలో బొమ్మలవలెనున్న మాట వాస్తవమేయైనను శుంగరాజులలోఁ బదియవవాఁడగు దేవభూతి కాణ్వాయన బ్రాహ్మణుఁడగు వాసుదేవునిచేఁ జంపఁబడియెనని పురాణములయందును బాణకవి విరచితమగు హర్షచరిత్రమునందును స్పష్టముగఁ జెప్పబడియున్నందున శుంగవంశముతో కాణ్వవంశమునమకాలీనమని చెప్పెడి డాక్టరుభాండార్కరుగారి వాదము[1] గ్రాహ్యముకాదనియు వ్రాసియుండుటచేతను శ్రీముఖునిగూర్చి కొంచెము చర్చింపవలసియున్నది. పురాణములలోని యాంధ్రరాజుల నామములును శాసనములలోని నామములును భేదములేక సరిపోయినవగుటచేతను పురాణములలోఁ బ్రాచీనపురాణమయిన మత్స్యపురాణము శ్రీశుకుఁడని చెప్పియుండుటచేతను, దేవనాగరలిపిలో శకారమకారములకు నీషన్మాత్రమే భేదముగలిగియుండుటచేత లేఖకులు శ్రీముఖుఁ

1. Mr. V. A. Smith's Early History of India, pp. 193-194

డనుటకుఁ శ్రీశుకుఁడని, భ్రమప్రమాదదోషముస వ్రాసియుండవచ్చునని భాండార్కర్ పండితుఁడు చెప్పినమాట యుక్తియుక్తముగనుండుట చేతను శ్రీశుకుఁడే శ్రీముఖుఁడని చెప్పినందువలనఁ బ్రత్యవాయ మేమియు లేదు. కాణ్వునిఁ జంపిన వాఁడు పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన పేరులుగలవారిని శ్రీముఖునిగూడ స్మిత్తు గారు నిరాకరించి మఱిముగ్గురి పేరులు చెప్పి వారిలో నెవ్వఁడో యొకఁడైయుండునని తలంచినను శ్రీశుకుఁడే శ్రీముఖుఁడని యొప్పుకొని యున్నారు.[1] సుశర్మను జంపినవాఁడు శ్రీశుకుఁడని పురాణము లుద్ఘోషింపుచుండఁగాఁ గాదనిచెప్పుటకును, తాము పేర్కొనిన ముగ్గురిలో నొకడై యుండునని చెప్పుటకును, స్మిత్తుగారు హేతువులను గనుబఱచియుండలేదు. ఇంతియగాక యాంధ్ర భృత్యవంశములో శ్రీముఖుఁడు మొదటివాఁడని కూడ చెప్పిరి. పురాణములలోఁ బేర్కొనఁబడినవారిలో నితఁడు మొదటివాఁడనియే మేమునుఅంగీకరింతుముగాని యాతనికిఁ బూర్వమాంధ్ర రాజులులేరని యూహించి చెప్పిన మాటలుమాత్రము విశ్వసింపఁదగినవికావు. శుంగవంశజులు క్రీ॥ పూ॥ ౧౮౫ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౧౨ సంవత్సరము లనఁగా ౭౩వ సంవత్సరము వఱకుఁ బరిపాలించిరని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించిరి. పురాణములలోఁగాణ్వాయనులయిన నలుగురు బ్రాహ్మణ పాలకులకుఁ జెప్పిన ౪౫ సంవత్సరములును శుంగవంశజులకుఁ జెప్పిన ౧౧౨ సంవత్సరములలో నిమిడియున్నవని భాండార్కర్ గారు చెప్పినదానిని స్మిత్తుగా రాక్షేపించియున్నారుగాని కొంచెము విమర్శదృష్టితోఁ జూచిన పక్షమున భాండార్కరుగా రూహించినదే సహేతుకముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఎందుకన "చత్వారశ్శుంగభృత్యాస్తే నృపాః కాణ్వాయ నాద్విజాః" యని కాణ్వాయనద్విజులను శృంగభృత్యులనియు "కాణ్వాయనస్థ (నంత) తో భృత్యః సుశర్మాణం ప్రసహ్యతం, శృంగాణాం చైవయచ్ఛేషం క్షపయిత్వా బలంతదా" యని కాణ్వాయనులను మాత్రమేగాక శృంగవంశజాల శేషించిన యధికారమునుగూడ [సింధుకుడను పేరుగల యాంధ్రభృత్యుఁడు

---

1. Ibid. p. 193.

వి. ఇతఁడు పది సంవత్సరములు మాత్రమే రాజ్యముచేసెనని వాయుపురాణమును ౧౮ సంవత్సరములని మత్స్యపురాణమును చెప్పుచున్నవి. వీనిపేరుదాహరించిన శాసనమొకటి నాసికపట్టణ సమీపమునందలి యొకచిన్నగుహలోఁ గన్పట్టుచున్నది. శాతవాహన వంశజుఁడయిన కృష్ణుఁడను రాజుయొక్క నైవ్యాధికారులలో నొకనిచే నాగుహ త్రవ్వింపఁబడినదని యందు వ్రాయఁబడియుండెను.[1] కాని యితఁడు శాతవాహన రాజకుటుంబములోఁజేరిన యొకసామాన్యుఁడేగాని రాజుగాఁడనియు, ఇతనికి రాజబిరుదావళులేవియునులేవనియు, ఈకృష్ణుఁడే పురాణములలో నాంధ్రభృత్యవంశములో రెండవవాఁడుగాఁ జేర్పఁబడిన కృష్ణుఁడేయని యనేకు లభిప్రాయపడుచున్నారు గాని కేవలము పొరఁబాటనియు, ఎందుకన నప్పటికి నాంధ్రులు దక్షిణాపథమునకు వచ్చియుండలేదనియు దక్షిణహిందూదేశపు నాణెముల చరిత్రమును వ్రాసిన సర్ వాల్టరు ఎల్లియాట్ గారు వ్రాయుచున్నారు.[2] వీరివాద మెంతమాత్రమును విశ్వసింపఁ దగినది కాదు.

క్రీస్తునకుఁబూర్వము మూఁడుశతాబ్దములక్రిందట ద్రావిడు లాంధ్రులని కాళింగులని యిరుతెగలుగా నేర్పడి గంగానదీముఖద్వారమున నివసించుచుండి యశోకుని కాలమునందు రాజునుగలిగియుండు గౌరతవమునకు వశులై మౌర్యరాజుల యనంతరము సంభవించిన రాజ్యకల్లోలమును బురస్కరించుకొని మగధరాజ్యము నాక్రమించుకొనియు శకనులను విదేశరాజులతోఁడ పోయపడలేక మొదటిశతాబ్దమున నాకాలమునందలి యాచారమునుబట్టి యాంధ్రులును కాళింగులును స్వకుటుంబస్వపరివార సమేతముగా సముద్రతీరము వెంబడిని దక్షిణమునకు వచ్చిరనియు, వారిలో కాళింగులు గోదావరినదికి నుత్తరభాగమున నిలిచియుండిరనియు, ఆంధ్రులు "పరికాడ్ అంధారి" యనుచిల్కసరస్సుయొక్క యొడ్డులనుగొంతకాలముండి తరువాతబయలుదేఱివచ్చి కృష్ణాతీరమున నాంధ్రరాజ్యమును స్థా

(1) No. 6, Nasik Inscriptions vol, VII Jour B. B. R. A. S. and, p 338 Tran's, Oriental Congress 1874

(2) Sir Walter Elliot's Numismata Orientalia p. 13.

పించిధాన్యకటకమును రాజధానిగఁ జేసికొని బహుకాలము పాలించిరనియు, వీరు గంగాతీరమున ప్రప్రథమమున నివసించిన ప్రదేశము "మాల్భూమి (మాలభూమి) నుండివచ్చిన వారగుటచేత నేపంచమజాతివారికి మాలలను పేరు నిలిచియున్నదనియు, ఆంధ్రభృత్యరాజులలో 'గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి యొక్క తల్లియగు గోతమియు, గోతమిపుత్రశాతకర్ణి భార్యయగు వాసిష్ఠియు సుప్రసిద్ధులయిన రాణులుగావున వారిపట్లగల గౌరవాతిశయముచేత గోదావరిమండలములోని గోదావరినదియొక్క ముఖ్యములయిన రెండుశాఖలకు గౌతమియనియు, వాసిష్ఠియనియు వారి పేరులే పెట్టఁబడినవనియు, అశోకుని కాలమునందు వీరుగంగాతీరమున నుండుటచేత నాకాలమునాటిలిపి వీరికిఁ దెలిసియేయున్నదిగనుక వీరిచ్చటికి వచ్చినపుడు వీరిశాసనముల యందాలిపినే వాడుచు వచ్చిరని శాసనములు దెలుపుచున్నవనియు వ్రాసియున్నారు.

వీరివాదము భ్రమైకమూలమైనదిగాని సహేతుకమైనది కాదు. అశోకుని కాలమునకుఁ బూర్వమె కాళింగులు మహానదికిని గోదావరికి నడుమనుండు దేశముననున్నవారుగాని గంగానదీ ముఖద్వార ప్రదేశమునను న్నట్లుగఁ బ్రమాణముగానరాదు. అశోకుఁడు క్రీ. పూ. ౨౬౧టవ సంవత్సరమునఁ గాళింగులను జయించి వారిదేశము నాక్రమించియుఁ గాళింగులకుఁ దానుగలిగించిన మహాసంక్షోభమునకు పశ్చాత్తప్తుఁడై కాళింగులయెడలను, సరిహద్దులనుండెడు తదితర జాతులయెడలను సౌహార్ద్రభావము గలిగియుండి మహామాత్రులనంబడెడు రాజకీయాధికారులు వర్తింపవలసిన విధులనుగుఱించి భువనేశ్వరమునకు సమీపమున "ధౌళి" యను ప్రదేశమునందును, గంజామునకుఁ బడమట జౌగడాయను ప్రదేశమునందును శాసనములను వ్రాయించెను. [1]గంగానదీ ముఖద్వారమునందే

1. Indian Antiquary Vol V. 'The Kalinga Edicts, pp. 82. 102; Dr. Buhler's Translations in Burgess's Amaravati, pp. 125-131; Rulers of India Series-Asoka, pp. 134-138. Mr Smith's Early History of India p. 156 See also the map of the Empire of Asoka in the same book.

కాళింగులుండినయెడల నచ్చోటనే యాశాసనములను వ్రాయించి యుందురు. ఈయొక్క యంశమే కాళింగు లచ్చటలేరని వేనోళ్లఁజాటఁగలదు. మఱియును క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్ద మధ్యమునమందున ఖారవేలుఁడు వ్రాయించిన హాతిగంఫాగుహాలోని శాసనమున నాంధ్రరాజగు శాతకర్ణిని పశ్చిమదేశమునందు బెట్టియుండుటగూడ నాంధ్రులుగాని కాళింగులుగాని గంగానదీ ముఖద్వార ప్రదేశమున నుండలేదని ధ్రువపఱచుచున్నది. ఆంధ్రదేశము కళింగదేశమునకుఁ బశ్చిమమునను దక్షిణమునను వ్యాపించి యుండుటచేతి నాంధ్రరాజగు శాతకర్ణిని పశ్చిమదేశమునందుఁ బెట్టినది యుచితముగానేయున్నది.

ఆంగ్రులు మాల్భూమి (Malbhum in Midnapur District) నుండి వచ్చినవారనుటకు మాలలపేరు దృష్టాంతముగాఁ జూపినది వింతగాఁ గన్పట్టకమానదు. కర్నలు విల్ఫర్డుగారు కర్ణశబ్దమును గైకొని క్రీస్తుశకము పంద్రెండవ శతాబ్దమందుండిన శ్రీకర్ణదేవుఁడు మొదలుగాగల కాలచుర్యరాజులకును అంతకుఁ బూర్వము పంద్రెండు శతాబ్దములక్రిందటనున్న యాంధ్ర శాతకర్ణులకును ముడివెట్టి వృథాయాసము పడినరీతిని గెరును మాలశబ్దమును మాల్భూమికి ముడిపెట్టుచుండిరి. మాలలు మాలవర్ణము వారిని వాయుమత్స్యపురాణములు మధ్యదేశమునందలి జాతులలోఁ జేర్చియున్నవనియు, మార్కండేయ పురాణముయొక్క వ్రాఁతప్రతిలో మాలదాసులును, గవరవర్తులును తూర్పుజాతులతో నుదాహరింపఁబడినను అచ్చుప్రతిలో మాత్రము మానదాసులనియు, మానవర్తికులనియు సవరింపఁబడి యుండెననియు, విల్ఫర్డుగారు మాల మిడ్నపూరు (మిధునపురము) లోని మాల్భూమికి సంబంధించినట్లుగాఁ జెప్పుచున్నారుగాని మాల్భూమి మేఘదూతిలో సూచించిన ప్రకారము చటీష్ఘరులో నున్నదని నేను తలంచుచున్నానని ఎచ్. ఎచ్. విల్సనుగారు వ్రాయుచున్నారు. [1] తెలుఁగుపరయాల క

---

1. Vish Pur vol ii pp 156-166; .See Prof H.H. Wilson's Essays Analitical sc vol II p 329,note on verse 99o f the Translation oi Meghaduta.

న్వయించెడి మాలశబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తి సందిగ్ధముగా నున్నదనియు, అఱవ
ములోనలుపునకు మాలశబ్ద ముపయోగింపఁబడు చున్నదిగాని తెలుఁగులో నుప
యోగింపఁబడు చుండలేదనియు, మాలలనియెడి యనాగరికజాతివారిని పురాణ
ములు పేర్కొను చున్నవిగాని వారినివాసస్థానము సందిగ్ధముగా నున్నదనియు,
పురాణములలోఁ బేర్కొనఁబడిన పేరు రాజమహాలుకొండలలో నివసించెడు వా
దిమవాసులయిన మాలరులను కొండజాతుల కన్వయించుననియు, దానిని తెలుఁ
గు పరయాలకు ముడివెట్టుట సాహసమని బిషప్ కాల్డువెల్లు దొరగారు వ్రాసి
యున్నారు.[1]

కాఁబట్టియిదియును వారివాదమున కంతప్రయోజనకారి కాదు. ఆం
ధ్రరాణులగు గోతమియొక్కయు, వాసిష్ఠియొక్కయు పేరులు గోదావరినది
యొక్క రెండుశాఖలకుఁ బెట్టఁబడినవని వాదముకొఱకు నొప్పుకొన్నను ఆం
ధ్రులు గంగాతీరస్థులని యావిషయ మెట్లు సమర్థింపఁగలదో యెన్నివిధముల
చేతఁ జూచినను మాకుగోచరము గాకయున్నది. ఆంధ్రులు గంగాతీరస్థులనుట
వట్టిభ్రమకాని బలమైన సాక్ష్యముగాన్పింపదు. విల్ఫర్డుగారు చెప్పినట్లుగ ఎని
మిది శతాబ్దములుగాని, ఎల్లియాట్ గారు చెప్పినట్లుగ మూఁడుశతాబ్దములుగాని
యాంధ్రులు గంగాతీరము నందుండినయెడల నొక్కశాసనమైన గానరాదా?
ఒక్కకట్టడమైన గానరాదా? ఒక్కనాణమైన గానరాదా? ఏదియుఁనుగాన
రాదు. ఇంక నాంధ్రదేశము నందన్ననో యెచ్చటఁజూచినను బౌద్ధులయిన
యాంధ్రరాజులు పరిపాలించిన చిహ్నములే గాన్పించుచున్నవి, ఎచ్చటఁజూ
చినను శిథిలములయిన బౌద్ధాశ్రమగుహాలును,స్తూపములనియెడి బౌద్ధాలయము
లును, వానిలో నాంధ్రరాజుల శాసనములును, ఆంధ్రరాజులబంగారు వెండి
సీస నాణెములును గాన్పించుచున్నవను మాటవారెఱుంగనిదిగాదు. ఆంధ్రరాజ

1. Comparative Grammar of Dravidian Languages, p. 549.

లలో రెండవవాఁడుఁగా పేర్కొనఁబడిన కృష్ణుని పే రుదాహరించిన శాసనము నాసికపట్టణ సమీపమునందలి గుహలోఁ గన్పడినప్పుడును, అతఁడు శాతవాహన వంశములోని వాఁడని చెప్పినప్పుఁడును, అతనికిఁ బూర్వుఁడగు శ్రీముఖుని పేరుగూడ శాసనములలోఁగూడఁ గన్పడినప్పుడును, ఏలయొప్పుకొనరాదు? ఒప్పుకొన్న పక్షమున నాంధ్రులు గంగాతీరమునుండి ప్రథమ శతాబ్దమున వచ్చిరని చెప్పిన తమవాదమునకు భంగమును కలిగించునదిగాన వారేలయొప్పుకొందురు? శాసనములోనుదాహరింపఁబడిన కృష్ణరాజు శాతవాహన వంశజుఁడైయైన యెడలఁ గడపటివారిలో వాఁడయియుండునుగాని మొదటికృష్ణుఁడు మాత్రము కాఁజాలఁడఁట? ఇది యంతయును తమవాదమును నిలువఁబెట్టుకొనుటకై చెప్పెడుమాటలు గావున వానిని విశ్వసింపరాదని మాయభిప్రాయము.

శ్రీ శాతకర్ణి.

(క్రీ. పూ. ౮౦ మొదలుకొని క్రీ॥త ౧౬ వఱకు.)

కృష్ణుని తరువాత శ్రీశాతకర్ణి రాజ్యాభిషిక్తుఁడయ్యెనని వాయువిష్ణుభాగవతపురాణములు పేర్కొనుచున్నవిగాని మత్స్యపురాణము మాత్రము కృష్ణుని తరువాత శ్రీమల్లకర్ణియు, పూర్ణోత్సంగుఁడును, స్కందస్తంభియు ననుమువ్వురు రాజులను పేర్కొనుచున్నది. శ్రీశాతకర్ణి తరువాత విష్ణుపురాణము పూర్ణోత్సంగుని మాత్రము పేర్కొనుచున్నది. శాతకర్ణిని శాంతకర్ణునిగను, పూర్ణోత్సంగుని పౌర్ణమాస్యునిగనుమార్చి భాగవతపురాణము శాంతకర్ణుని తరువాత పౌర్ణమాస్యునిఁ బెట్టుచున్నది. ఈ నాల్గయిదుపురాణములును పేరులను తికమకలుచేసి యిచ్చవచ్చినట్లు వాడియుండుటచేత కాలనిర్ణయముచేయుట సాధ్యము కాదు. రాజుల పేరులను యువరాజుల పేరులను రాజప్రతినిధుల పేరులను విచ్చలవిడిగా వాడియుండుటచేత నిజముగా రాజులుగానున్న వారెవ్వరో చెప్పుటకు శాసనములుదక్క వేఱుగ నాధారముగాన్పింపదు. కాఁబట్టి శాసనములలో సరిపోవువారి పేరులు మాత్రమె రాజులుగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నవి

కాబట్టి మల్లకర్ణి, పూర్ణోత్సంగుఁడు, స్కంద స్తంభినిగూర్చి చరిత్రాంశము లేవియు వినరావు. వారలశాసనములుగాని నాణెములుగాని గానరావు. కాఁబట్టి కృష్ణునితరువాత రాజ్యాధిపత్యమును వహించి ప్రసిద్ధిగాంచినవాఁడు శ్రీశాతకర్ణి యనువాఁడు. ఇతఁ డేఁబదియాఱుసంవత్సరములు పరిపాలనము చేసెనని పురాణములలోఁ జెప్పఁబడియెను. పై నుదాహరించిన నానాఘట్టము గుహాలోని యాఱువిగ్రహములలో నీశాతకర్ణియొక్కయు, ఈతని పట్టపురాణియొక్కయు విగ్రహములు రెండుగలవు. వానిపైన "దేవినాయనికాయా రాణోచసిరిసాతకానినో" యనివ్రాయఁబడి యుండుటచేత వంచలిశ్రీశాతకర్ణి యితఁడే యనియు, ఇతనిపట్టపురాణి నాయనికాదేవి యనియు వేద్యమగుచున్నది. ఆవిగ్రహము లీతనికాలముననే చిత్రింపఁబడినవని యూహింపఁబడుచున్నవి. ఇతనికిఁ బూర్వుఁడగుటచేతనే శ్రీముఖునివిగ్రహమును వానిపేరును ముందుఁ జిత్రింపఁబడినతరువాత తనదేవియొక్కయు తనయొక్కయు విగ్రహములను జిత్రింపించెను. తరువాత కుమారభాయా యనువానివిగ్రహ ముండెను. ఇతఁడు రాజునకు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడై యుండవలయును. తరువాత మహారాష్ట్రనాయకుని విగ్రహముండెను. ఇతఁడు ప్రధాన సైన్యాధ్యక్షుఁడై యుండవలయును. తరువాత కుమారహాకుశ్రీయొక్కయు, కుమార సాతవాహనునియొక్కయు విగ్రహములుండెను. వీరు శాతకర్ణియొక్క కడపటికొడుకులయి యుండవలయును. లేక మనుమలై యుండవలయును. ఎవ్వరయినను మహారాష్ట్రనాయకుఁడు దక్క యందఱును శాతవాహనవంశములోఁ జేరిన యొక్క రాజకుటుంబములోని వారనుటకు లేశమాత్రమును సందియము లేదు. శాతవాహన వంశజులయిన యాంధ్రరాజులు శాతకర్ణియనుపేరును పలువురు వహించి యుండుటచేతఁగూడ కొంతచిక్కునకుఁ గారణమగుచున్నది. శాతకర్ణియని శాతవాహన వంశవృక్షమునందు బల్మరు గన్పట్టుచుండుటచేత విన్సెంటు స్మిత్తుగారు శాతకర్ణివంశమని తలంచుట భ్రమ కాని వేఱొండుగాదు. ఇంగ్లాండు దేశమునందు రాజ్యముచేసిన రాజులలో హెన్రీ, చార్లెసు, జార్జి, ఎడ్వర్డు, పేరులుగలవా రెందఱు లేరు? మొదటిహెన్రీ, మొదటిచార్లెసు, మొదటిజార్జి, మొ

వటీరొడ్వార్డు, అని ఏమనసంఖ్యతో చరిత్రములందు వారలను బ్రశంసింపుచు
వ్రాయుచుండుటలేదా? ఒకదేశపురాజులలో నొకపేరునే పెక్కండ్రు వహిం
చినంతమాత్రముచేత వారాజులవంశమును హెన్రీవంశమనిగాని చార్లెసువంశమ
నిగాని, జార్జివంశమనికాని, ఎడ్వర్డువంశమనికాని చెప్పుచుండుటలేదు. అట్లే
యిచ్చటను శాతకర్ణియను పేరుగలవారు పెక్కండ్రు పరిపాలించినను గార
ణార్థముగ శాతకర్ణియనుపేరును తమనామములకడను కొందఱు ధరించినను
మొదటిశాతకర్ణి రెండవశాతకర్ణి మూడవశాతకర్ణి యని చెప్పుకొనవలయునే
గాని శాతవాహన వంశమన్నట్లు శాతకర్ణివంశమని తలంపరాదు. [1]శాతకర్ణి
యను పురాణాది సంస్కృతగ్రంథములం గానంబడుచున్నను శతకర్ణియను
పేరు సరియైనదయినట్లుగాఁ గన్పట్టుచున్నది. గోతమిపుత్త్రిశాతకర్ణికి సమకా
లీనుఁడగు ''చెంకుట్టువాన్ చేర'' యనుచేరరాజునకు' సోదరుడగు ''ఇల్లంకో
అడికాళ్'' అనువాఁడు రచించిన చిలప్పదికారమను తమిళకావ్యమునందు
శాతకర్ణికి ''నూఱువార్ కన్నార్'' అని పేరిడియున్నాఁడు.[2] అనఁగా నూఱు
గురు కర్ణులని యర్థము. అట్లయినయెడల నయ్యది శతకర్ణియను పేరునకు సరిపోవు
చున్నదిగాని శాతకర్ణియను పేరునకు సరిపోవుచుండలేదు.

సమకాలీనుఁడగు కవివ్రాసిన "శతకర్ణి" యనుపేరును ద్రోసివేయుటకు నాం
ధ్రరాజులకు బహుకాలమునకు వెనుకఁ బుట్టిన పురాణములలో శాతకర్ణి యని
వ్రాయఁబడియుండుటయొక్కటియె యాధారముగానున్నదికాని వేఱొండు
గానరాదు. శతకర్ణియనుదానిని పురాణకర్తలు శాతకర్ణిగా మార్చుటకుఁ గార
ణముగానరాదు. శతకర్ణుఁడనఁగా నూఱుకర్ణములుగలవాఁడు. అనగా రా
జ్యాంగవిషయములను నూఱుచెవులతో వినుచు దక్షతతోఁ బరిపాలించువాఁ
డని యర్థము.

---

1. Dr. R. G. Bhandarkar's article, june, 1909. The Indiau Review Vol. X uo 6;

2. The Tamils:..Eighteen Hundred years ago.

క్రీస్తుశకారంభమునందీన యీశాతకర్ణి యే ఖారవేలునకు మగధరాజుతో నైన యుద్ధమునందు తోడ్పడినవాఁ డని చెప్పి విన్సెంటుస్మిత్తుగారు వీనిని నూటయేఁబది సంవత్సరములు వెనుకకుఁ దీసికొనిపోయి విడిచిపెట్టిరి. అట్లుచేయుటకుఁ గారణముగలదు. ఆంధ్రభృత్య వంశపురాజు లశోకుని కాలమునుండి పరిపాలించుచున్నవారిని విశ్వసించెడు వారిలో విన్సెంటుస్మిత్తుగారొకరు. ఆంధ్రరాజులు.ముప్పదుంద్రు ౪౫౬ సంవత్సరములు మగధరాజ్యమును పరిపాలించిరని మత్స్యవిష్ణుపురాణములలోఁ జెప్పినవాక్యములను, కాణ్వాయనుల యనంతర మాంధ్రరాజులు మాగధమును స్వాధీనము చేసికొనిరని చెప్పినవాక్యములను, క్రమమైనవానిని విశ్వసించినవారగుటచేతను, పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన కాలమునుబట్టి కాణ్వాయనుఁడగుసుశర్మ చంపఁబడినది. క్రీ. పూ. ౨౮వ సంవత్సరమని విశ్వసించినవారగుటచేతను, అశోకునికాలమునుండి రాజులను సరిపెట్టవలసివచ్చి పురాణములలోఁ జెప్పినప్రకారము శ్రీముఖుఁడు సుశర్మను జంపినదిమాత్ర మొప్పుకొనక శ్రీముఖుని అశోకునికాలమునాఁటికి గొనిపోయి ఈశాతకర్ణుని ఖారవేలునికాలమును బెట్టి సుశర్మునుజంపుటకు కుంతలశాతకర్ణి, శాతశాతకర్ణి,పులమాయి, వీరిలో నొక్కని నుత్తరవాదిగఁ జేసి విడిచిపెట్టిరి. పురాణములలో శిశుకుఁడనియు,శ్రీప్రకుఁడనియు సింధుకుఁడనియు వేర్వేరు నామములతోఁ బిలువంబడిన శ్రీముఖుఁడు కాణ్వాయనులను నిర్మూలము చేసినవాఁడని పురాణములన్నియు స్పష్టముగాఁ జెప్పుచుండఁగా నిరాకరించుటకు హేతువును జూపలేదు. కాఁబట్టి స్మిత్తుగారు పురాణములలో నుదాహరింపఁబడిన శ్రీశాతకర్ణిని ఖారవేలునికిఁ దోడ్పడిన శాతకర్ణికి ముడిపెట్టుటగాని శ్రీముఖుని నశోకుని కాలమునాఁటికిఁ గొనిపోవుటగాని కాణ్వాయనుల నాశనమును కుంతలశాతకర్ణి మొదలగువారియం దారోపించుటగాని యుక్తియుక్తముగఁ గన్పట్టుచుండలేదు. కాణ్వాయనులయనంతరము దేశమును బాలించిన యాంధ్రరాజులను మాత్రమె పురాణములు పేర్కొనుచున్నవి కాని యంతకుఁ బూర్వ మాంధ్రదేశమును బాలించినరాజులను పురాణములు పేర్కొనియుండలేదు. సుచంద్రుఁడు, విష్ణువు, దీపకర్ణి, సాతవాహనుఁడు, శాతకర్ణియను రాజులు పురాణముల

లోని యాంధ్రభృత్యవంశమునకుఁ బూర్వు లని కొన్ని గాథలనుబట్టి నిర్ధారణ చేసియుంటిమి. వీరిలోఁ గడపటచెప్పిన శాతకర్ణియె ఖారవేలునకుఁ జోడ్పడిన వాఁడని మాయభిప్రాయము. పురాణములలోఁ జెప్పంబడిన యాంధ్రరాజులకుఁ బూర్వమాంధ్ర రాజు లనేకు లాంధ్రదేశమును బాలించి రని మాకుంగల పూర్ణ విశ్వాసమును భట్టిప్రోలు శాసనములుగూడ బలపఱచుచున్నవి.

కుంభీరకరాజు.

కృష్ణామండలములో భట్టిప్రోలను గ్రామముగలదు. అచ్చట బుద్ధుని స్తూప మొకటియున్నది. దానిలోఁ బదిశాసనములు గానుపించుచున్నవి. ఈశాసనములలో నొక్కరాజుయొక్కయు అనేక గోష్ఠులయొక్కయు, బౌద్ధ భిక్షువుల యొక్కయు నామములు దెలుపఁబడియున్నవి కుంభీరకుఁడను రాజొకఁడొక బౌద్ధసంఘమునకు నాయకుఁడుగానుండి బుద్ధాలయమునకు నొక యద్దములపెట్టెను నొకఱాతిపెట్టెను దానముచేసినట్లుగ నాలవశిలాశాసనమునందును కుంభీరకుఁడను రాజుయొక్క ప్రేరేపణచేతఁ బూజనీయుఁడగు అర్హదత్తునిచే తయారుచేయఁబడి చిత్రములు చెక్కఁబడిన బరణియొకటియు, పెట్టెయొకటియు దానము చేయఁబడినట్లుగఁ దొమ్మిదవ శిలాశాసనమునందును పేర్కొనఁబడియుండెను.[1] ఈశాసనములలోని లిపి యశోకునిశాసనములలోని లిపిని బోలి ప్రాచీనమైనదిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. వీనిలో నుదాహరింపఁబడిన కుంభీరకుఁడనురాజా ప్రాంతమునఁ బరిపాలనముచేయువాఁడై యుండవలయును. ఈ పేరు పురాణములలోఁ గానరాదు. ఈశాసనములను జక్కఁగాఁ బరిశోధించిన డాక్టరుబూలరుగారు క్రీస్తుశకమునకు రెండువందలయేండ్లకుఁ బూర్వముననె గాని తరువాత వ్రాయఁబడియుండవని నొక్కివక్కాణించుచున్నారు. కనుక నీశాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన రాజా కుంభీరకుఁడనువాఁడును గోష్ఠులవారును కుటుంబములవారును, బౌద్ధభిక్షువులును అశోకునికిఁ గొంచె మీవలనో ఆ

1. Epigraphia Indica Vol. II. p: 326-329. Bhattiprolu inscriptions by Dr. G. Buhler. C. I. E.

వలెనో యుండియుండును. ఈకుంభీరకుఁడు గొప్పవాఁడయినను గాకపోయినను రాజుగాఁ బేర్కొనంబడియుండుటచేత నాంధ్రదేశమునంతయుఁగాని కొంతవఱకుఁగాని పరిపాలించుచున్నవాఁడనుట స్పష్టము. కాఁబట్టి యిట్టిరాజులపేరులనేకములు పురాణకర్తలకుఁ దెలియకుండె ననుట స్పష్టము. విన్సెంటుస్మిత్తుగారు శ్రీముఖుని మొదటివానిగాఁ జెప్పుటకుఁ బైనఁజర్చించిన విషయములన్నియు బాధించుచున్నవి. ఈవిషయమున స్మిత్తుగారు త్రొక్కినత్రోవ యనుసరింపఁదగినదికాదని మా యభిప్రాయము.

ఈపైనుదుపఁబడిన శాతకర్ణి మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతుఁడును పరాక్రమవంతుఁడు నగుటచేత నేఁబదియాఱు సంవత్సరములు నిరాఘాటముగఁ బరిపాలనముచేసి యున్నవాఁడు.

ఆర్తవుఁడు.
౧౧
(క్రీ. త. ౧౬ మొదలు ౨౮ వఱకు)

శాతకర్ణి తరువాత నీపేరు గన్పట్టుచున్నదికాని యీతనిచారిత్రము దెలియరాదు. అపీతకుఁడని మత్స్యపురాణమును, ఇవిలకుఁడని విష్ణుపురాణమును, హివిలకుఁడని భాగవతపురాణమును పేర్కొనుచున్నవి. శాతకర్ణికిని వీనికిని నడుమ లంబోదరుఁ డనురాజు పేరు మత్స్యవిష్ణుభాగవతపురాణములయందుఁ గాన్పించుచున్నది.

కుంతలశాతకర్ణి.

ఈరాజును మత్స్యపురాణముమాత్రము పేర్కొనియున్నది. వాత్స్యాయనుని కామసూత్రములలో కుంతలశాతకర్ణి శాతవాహనుఁడు మహాదేవియను మలయావతితోడి కామక్రీడలలో కత్తెరలజంటతో నామెను జంపెనని చెప్పఁబడియున్నది. ఒకప్రతిలోమాత్రము మలయావతి యని వ్రాయక గణిక ౧ వ్రాయఁబడియుండెను. గణిక యనఁగా వారకాంత. వారకాంత మహాదేవి కాఁబోదు. కుంతలశాతకర్ణి కారోపించెడు నీవిషయము కల్పితమైన దగునుగాని సత్యమై యుండదు. ఈకుంతలశాతకర్ణికిఁ బూర్వమునందును తరువాత మేఘ

స్వాతి, స్వాతి, స్కందస్వాతి, మృగేంద్రస్వాతికర్ణుఁడు, అనురాజులను మత్స్య పురాణము పేర్కొనుచున్నది. వీరిలో మేఘస్వాతిని మాత్రము విష్ణుభాగవతపురాణములు పేర్కొనుచున్నవి. ఈరాజులను గూర్చిన శాసనములు గాని చరిత్రముగాని యేవియుఁ గానరావు.

పులమావి.

(క్రీ. శ. ౨౮ మొదలుకొని ౫౨ వఱకు.)

వీనిపేరును వాయుమత్స్య విష్ణుపురాణములు పేర్కొనుచున్నవిగాని భాగవతపురాణము మాత్రము అటమానుఁడని పేర్కొనుచున్నది. ఈతని చారిత్రమును దెలియదు. పులమావిపేరు మహారాష్ట్రాంధ్ర దేశములలోని కొన్ని శాసనములలోఁ గన్పట్టుచున్నదికాని తరువాత నిరువదినాలుగేండ్లకు రాజ్యభారమును వహించి ప్రసిద్ధుఁడయిన పులమావియొక్క పేరుగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈ మొదటి పులమావి చరిత్రమును దెలియరాదు. వీనితరువాత రాజ్యపాలనము చేసినది నెమికృష్ణుఁడని వాయుపురాణమును గౌరికృష్ణుఁడులేక నౌరికృష్ణుఁడు అని మత్స్యపురాణమును, అరిష్టకర్ణుయని విష్ణుపురాణమును, అనిష్టకర్మ హాలేయుఁడని భాగవతపురాణమును పేర్కొనుచున్నవి.

హాలశాతవాహనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౫౨ మొదలుకొని ౭౭ వఱకును.)

ఈ హాలుఁడనువాఁడు విక్రమాదిత్యునివలెను, భోజమహారాజువలెను కృష్ణదేవరాయనివలెను ప్రతాపముతోఁబాటు విద్యాసంపత్తియుఁ బ్రకాశింపఁ దనకీర్తిని భరతఖండము నాల్గుదెసలఁ బఱపినవాఁడు. ఇతఁడు విద్వాంసుఁడగుటం జేసి కవులను పండితులను నాదరించుచువచ్చెను. దేశభాషలయందభిమానము గలిగి గ్రంథములను రచించియు, రచింపఁజేసియు, దేశాభివృద్ధిఁ గావించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఇతఁడు యువరాజుగానుండి ప్రతిష్ఠానపురమునందున్న కాలమునఁ బ్రాచీనమహారాష్ట్రభాషలో సప్తశతియను నీతిశృంగారపద్యకావ్యమును రచించి వన్నెగాంచెను. తనవార్షచరిత్రమునందు బాణకవి

శాలివాహన విరచితమైన యీసప్తశతిని పొగడియున్నాఁడు. కావ్యప్రకాశికలోను, సరస్వతీ కంఠాభరణములోను, ధనికకృత దశరూపక వ్యాఖ్యానములోను నసప్తశతినుండి పద్యము లుదాహరింపఁబడినవి. హేమచంద్రుఁడు తనదేశకోశమునందు శాలివాహనుఁడు, హాలుఁడు, సాలనుఁడు, కుంతలుఁడు నాలుగు నొక్కని పేరులే యని చెప్పియున్నాఁడు. శాలివాహనశబ్దము శాతవాహన శబ్దముయొక్క ప్రాకృతరూపమని తనవ్యాకరణమునందుఁ జెప్పియున్నాఁడు. శాలివాహనుఁడనఁగా నితఁడేయని యిటీవలివారెందఱో దుర్భ్రమ గొనియున్నారు. పైశాచీభాషలో బృహత్కథను కాతంత్రవ్యాకరణమును రచించిన గుణాఢ్యుఁ డీతనిమంత్రియని చెప్పుచున్నారు గాని యదియెంతమాత్రమును విశ్వసింపఁ దగినది కాదు. సప్తశతిమాత్ర మీహాలుఁడు రచించినట్లుగ నాగ్రంథములోనే యున్నది. ఈతనికాలమునందు రాజ్యమంతయు నెమ్మదిగనుండుటచేత నీతఁడు తనకాలమునంతను విద్యావ్యాసంగమునందే గడపి సుప్రసిద్ధిని వహించినవాఁడుగా నున్నాఁడు.

ఆంధ్రరాజ్యకల్లోలము.

హాలునితరువాత "మాండలకుఁడు, పురీకసేనుఁడు, సుందర శాతకర్ణుఁడు, చకోరశాతకర్ణుఁడు" అనువారు క్రమముగా నొకరితరువాత నొకరు రాజ్యము పరిపాలించిరిగాని యవనపహ్లవశకు లను మ్లేచ్ఛుల గుంపులువచ్చి దేశముపైఁబడి యల్లకల్లోలము గావించిన హేతువుచేత వీరిపాలనము శోభించినది కాదు. అశోకునితరువాత యవనులు (Indo Bactrians) హిందూదేశముపై దండెత్తివచ్చి సింధు కాశ్మీరపాంచాలముల జయించి పరిపాలింప సాగిరి గాని కొంతకాలమునకు పహ్లవరాజులు (పార్థియన్ రాజులు)దండెత్తివచ్చి యవనరాజులను పాఁదోలి యమునాతీరమునందలి మధురానగరమును తక్షశిలానగరము రాజధానులుగఁ జేసికొని పరిపాలించిరి. తరువాత శకులు వచ్చి వారలను జయించి దేశమాక్రమించుకొనిరి. ఈశకరాజులలో కనిష్కుఁడు మహాప్రతాపవంతుఁడు. ఇతఁడు బహుదేశములను జయించెను. ఇతఁడు పురుషపురమును

(Modern Peshawar) రాజధానిగఁజేసికొని తూర్పునఁ బాటలీపుత్రమువఱకును, పశ్చిమమున హీరతు పట్టణమువఱకును గలదేశమును బాలించుటయేగాక బుద్ధధర్మము నవలంబించి బౌద్ధమతవ్యాపనము గావించి మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిగాంచినవాఁడు. ఇతనికాలముననే శకయవన పహ్లవాదులు సింధుదేశమునుండి దిగువునకువచ్చి ఘూర్జరము లేక సౌరాష్ట్రము (గుజరాథ్) మాళవము రెండుదేశములలోను స్థిరవాసము నేర్పరచు కొనుటయేగాక యాంధ్రదేశమునందును జొఱఁబడి కాపురములు గుదుర్చుకొనిరి. భూమకుఁడను క్షాత్రపుఁడు సురాష్ట్రమునందును, చస్తనుఁడను క్షాత్రపుఁడు మాళవదేశమునందును రాజ్యములను స్థాపించి కనిష్కునకు లోఁబడి పరిపాలనము చేయుచుండిరి. వీరు పహ్లవులుగాఁ గన్పట్టుచుండిరి. సత్రాపు (Satraps) లను పేరు పారశీక రాజులకుఁ గలదు. ఇంతియగాక వీరి పేరులు యవనుల పేరులం బోలియుండ నందున పహ్లవులుగానే భావింపఁబడుచున్నారు. అయినను దరువాత వచ్చినవారు హిందువుల సంస్కృత నామములను బెట్టుకొని హిందువుల మతములను హిందువుల యాచారముల నవలంబించి మతాచారవిషయములయందు హిందువులకంటెను బట్టుదలతో వ్యవహరించిరి. ఆకారణముచేత నీమ్లేచ్ఛజాతులవారెల్లరును హిందూజాతులలో మగ్నులైపోయిరి. ఇట్లు విదేశీయులయిన యవనపహ్లవశకనులు తండోపతండములుగా దేశములోఁ జొఱఁబడి దేశస్థులగుటచేత నాంధ్రరాజులకుఁ బరిపాలనము కష్టసాధ్యముగ నుండెను మాండలకుఁడు మొదలగు రాజులు మ్లేచ్ఛులతోఁ బోరాడి యూఁదరంగములవలె వచ్చుచుండెడి మ్లేచ్ఛసమూహములను నిలుపఁజాలక పోయిరి. కొంతకాల మాంధ్రదేశము యొక్క పశ్చిమభాగము (ఇప్పటి మహారాష్ట్రదేశము) అరాజకమైయుండెను. పూర్వభాగమునఁగూడ పహ్లవులు జొఱఁబడి రాజధానిసమీపమునఁ జేరి తొందరలు కలిగించుచున్నను శివస్వాతియను రాజు రాజ్యభారమును పూని తరువాత పల్లవులనడంచి పరిపాలింపసాగెను గాని పశ్చిమభాగమున మాత్రము తనయధికారమును ప్రతాపమును జూపి యరాజకత్వమును బాపి వశపఱచుకొని పరిపాలించుటకు నవకాశము చిక్కకపోయెను.

క్షహరాటనహపాన.

కనిష్కుని మరణానంతరము ఘూర్జరమును బరిపాలించుచున్న క్షహరాటనహపానుఁడనువాఁడు స్వతంత్రుఁడై మహాక్షత్రపుఁడను బిరుదును వహించి యాంధ్రులను మహారాష్ట్రదేశమునుండి పాఱఁదోలి యాభాగమునంతయు స్వాధీనముచేసికొని తనయల్లుఁడగు ఋషభదత్తుని రాజప్రతినిధిగఁ జేసి నిరంకుశముగఁ బరిపాలింపసాగెను. ఈరాజులు దేశమున స్థిరపడినతరువాత నార్యహిందువులయొక్క బోధనలచే స్వమతాచార సాంప్రదాయములను విడిచిపెట్టి హిందూనామములను హిందూమతాచారముల నవలంబించి బ్రాహ్మణులను మంత్రులనుగా నియమించుకొనుచునచ్చిరి. ఆర్యబ్రాహ్మణులు క్షత్రపులను మ్లేచ్ఛరాజుల సహాయముతో బ్రాహ్మణమతమును వ్యాపింపఁజేయుచు బౌద్ధులకుఁ బ్రతిస్పర్థులుగ నున్నను అప్పటికింకను బౌద్ధులును బ్రాహ్మణులును నొండొరుల బలవద్విరోధులుగ నెంచుకొనక సమానముతో నుండిరి. అయముఁడను బ్రాహ్మణుఁడు క్షహరాటనహపానునకు మంత్రిగానుండెను. ఋషభదత్తుఁడు సేనాధ్యక్షుఁడుగా నుండెను. దక్షమిత్రయను దనకొమార్తెను ఋషభదత్తునికిచ్చి వివాహముచేసి నాసికపై న్యాధిపత్యపట్టముగట్టెను. నాసికపట్టణములోని గుహాలలో వ్రాయఁబడిన శాసనములవలన నీక్షత్రపుల చారిత్రముకొంత బోధపడుచున్నది. ఒకగుహాలో నాలుగుశాసనములున్నవి. వానిలో మొదటిశాసనములో గోవర్ధనములోని త్రిరశ్మి శిఖరముమీఁద నీగుహాయును చెఱువులును దినికుని పుత్త్రుఁడును క్షహరాటనహపానుని జామాతయు పరోపకారియునైన ఋషభదత్తుని ప్రేరేపణచే నిర్మింపఁబడెనని చెప్పఁబడినది. [1]

ఋషభదత్తునిధర్మకార్యములు.

మఱియు ఋషభదత్తుని ధర్మకార్యము లీక్రిందివి పేర్కొనఁబడియుండెను. ఋషభదత్తుఁడు బ్రాహ్మణులకు మూడులక్షల గోదానములను జేసెను;

1. No. 17, Nasik Inscriptions Vol VII. Jour. B. BR.. A. S. and p. 388. Trains oriental Congress. 1874.

యాత్రికుల కనుకూలముగ నుండునట్లు వారికాశ్రయమిచ్చి పెట్టువసతు (సోపానములను) కట్టించెను; దేవాలయములకు బ్రాహ్మణులకు పదునాఱుగ్రామములు దానము చేసెను; ప్రతిసంవత్సరము లక్షబ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టుచుండెను; ప్రభాసపట్టణమున (సోమనాథపట్టణము) బ్రాహ్మణు లెనమండుగురకు తన సొంతసొమ్ము వెచ్చఁబెట్టి వివాహములను గావించెను; భరుకచ్ఛము (Bharoch). నందు చతురస్రములను, గృహములను, విశ్రాంతిప్రదేశములను నిర్మించెను; మాళవములోని దశపురమునందును, గోవర్ధనమునందును, శూర్పారాగమునందును (The modern supara near Bassein) ఆరామముల నిర్మించి బావులను చెఱువులను త్రవ్వించెను, తాణా సూరతులకు నడుమనుండు ఇబా, పారదా, దమనా, తాపీ, కరవేణా, దాహనుకా నదులలో రేవుపడవలను బెట్టించెను. ఈనదుల కిరుప్రక్కలను బాటసారులకొఱకు విశ్రాంతిగృహములను చలివేంద్రలను (పానీయశాలలు) కట్టించెను; నానంగోలగ్రామములోను పిండితకావాడ, గోవర్ధనము, సువర్ణముఖము, శూర్పారాగము రామతీర్థములలోను చారణులకొఱకును, పరిషత్తులకొఱకును (Vedic schools of Brahmans) కొన్ని ధర్మకార్యములు లాచరించెను; మలయులచే ముట్టడింపఁబడి చెఱఁబెట్టఁబడిన యుత్తమభద్రులను క్షత్రియజాతినాయకుని విడిపించుటకై తనప్రభువు నాజ్ఞ శిరసావహించి యొకసంవత్సరమున వర్షకాలములో దండయాత్ర వెడలెను; ఋషభదత్తుని రణభేరీధ్వని వినంబడినతోడనే మలయులు వెన్నిచ్చి పాఱిపోయిరి. ఈ యుత్తమభద్రులకు మలయులు వశులగునట్లు చేసెను; అక్కడనుండి ఋషభదత్తుఁడు పుష్కరిణికిఁబోయి స్నానాదికృత్యములు గావించి బ్రాహ్మణులకు మూఁడువేలగోవులను నొకగ్రామమును దానము చేసెను."

ఈపై శాసనమునుబట్టి యీఋషభదత్తుఁడు బ్రాహ్మణ మతాభిమానమును, బ్రాహ్మణభక్తియుఁ గలవాఁడని తేటపడుచున్నను బౌద్ధమతమును గాని బౌద్ధులనుగాని తిరస్కరించి యుండలేదు. రెండవశాసనములో బౌద్ధభిక్షువులకుఁ జేసిన ధర్మకార్యము లుదాహరింపఁబడినవి. ఋషభదత్తుఁడు శకనృపకాలము ౪౨వ సంవత్సరమున గాల్గొనలనుండి వచ్చెడి బౌద్ధసన్న్యాసులయొక

యోగార్థమై గుహావిహారమును (Cave monastery) వారలకు సమర్పించెను; సంవత్సరమునకు నూటికర్షపణముల వడ్డిరాఁగల రెండువేల కర్షాపణములను గోవర్ధనములోని సేతగాంద్ర కూటమికడ నుంచెను; వర్షాకాలములో తాను నిర్మించిన విహారములో నివసించెడు నిరువది బౌద్ధమతాచార్యుల కొక్కొక్కనికి నొక్క దుప్పటమును వడ్డి సొమ్ములోనుండి కొని యీయవలసినదిగా వాజ్ఞ చేసెను; ఈసొమ్మునుండియే యితరవస్తువులను గూడ వారలకుఁగొని యీయవలయును; ఈయాజ్ఞలు గోవర్ధనములోని పౌరసభవారిచే (Corporation) తీరుమానింపఁబడి విహారముయొక్క తలుపుమీఁద లిఖింపఁబడినవి; శకనృపకాలము ౪౦, ౪౧ సంవత్సరములో విశేషధనమును బ్రాహ్మణులకును దేవతలకును దానము చేసెను''[1] మూఁడవశాసనములో ఋషభదత్తునిభార్య దక్షమిత్రయొక్క ధర్మకార్యమొకటి యుదాహరింపఁబడినదిగాని యాశాసనము మిక్కిలిచిన్నది.[2] నాలుగవశాసనము చాలవఱకు శిథిలమై పోయినదిగాని యదియును ఋషభదత్తుని ధర్మకార్యములను ప్రశంసించుచున్నది

బొంబాయిరాజధానిలో కార్లిగుహలో నొక బౌద్ధాలయముగలదు; అందొకశాసనముగలదు; వానిలో వాలురాకాపర్వత విహారములోని బౌద్ధభిక్షువుల పోషణార్థము కొఱకు కార్జిక గ్రామమును వారలకు దానముచేసినట్లుగ వ్రాయఁబడియున్నది.[4] నాసికశాసనములలోని యొకటిదానిలోఁ జేర్పఁబడినధర్మకార్యములవంటివాని వృత్తాంతముగూడ వ్రాయఁబడియున్నది.[5] జున్నారులోని యొకశాసనములో మహాక్షత్రపుఁడు శ్రీరాటానహపానాయొక్క బ్రాహ్మణమంత్రియగు "ఆయమ" యనువాఁడు చెఱువునొకదాని త్రవ్వించుటకును సభాభవన మొకదాని నిర్మించుటకును ప్రేరకుఁడయ్యెనని వ్రాయఁబడియున్నది. ఈ

---

1 Nos 18 and16. Nasic Inscription; Ibid. 2 Ist part of No. 16, Ibid; 3 No. 14, Ibid

4 No. 13, Karli Inscriptions Arch. surv w, Ind No. 10. 5 No. 25 Junnar inscripitons, Ibid.

తఁడు వత్సగోత్రుఁడని చెప్పుటచేత బ్రాహ్మణుఁడుగఁ బరిగణింపఁబడెనని భాండార్కరుగారు వ్రాసియున్నారు.

కాలనిర్ణయము.

ఋషభదత్తుని శాసనములలోఁ గొన్ని ౪౧, ౪౨, ౪౫, సంవత్సరములలో వ్రాయఁబడినవనియు, నహపానునిమంత్రియగు ఆయమునియొక్క శాసనము ౪౬ వ సంవత్సరమున వ్రాయఁబడినదనియు, చెప్పియుండుటచేత నీసంవత్సరములు శకనృపకాలమునకు సంబంధించినవిగఁ గన్పట్టుచున్నవి గనుక క్రీ. శ. ౧౨౪ వ సంవత్సరప్రాంతమున క్షహరాటానహపానాయను మహాక్షత్రపుఁడు మహారాష్ట్రదేశమును బాలించుచుండెనని చెప్పవచ్చును.

శివస్వాతికర్ణుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౦౯ మొదలుకొని ౧౩౦ వఱకు.)

పశ్చిమాంధ్రదేశమున (మహారాష్ట్రమున) పైఁ జెప్పిన నహపానుఁడు రాజ్యము చేయుచున్న కాలమునందు శివస్వాతియను శాతవాహనుఁడు పూర్వాంధ్రదేశమును బరిపాలించుచుండెనని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. బహుశతాబ్దమునుండి యాంధ్రరాజుల సంరక్షణము క్రిందనుండి పరరాజులవలనఁగాని పరదేశీయులవలనఁగాని బాధింపఁబడక కష్టములెట్టివో యెఱుంగక యుండిన యాంధ్రులనడుమ వేషభాషమతాదులచే వేఱుపడి భరతఖండము యొక్క తీక్ష్ణతరమైన యుష్ణస్థితికి దూరగులై దేహదార్ఢ్యమును బాహుబలసంపన్నతయు, పౌరుషమునుగల జాతులవారగు యవనశకపహ్లవాదులు మిడతలదండులవలె తండోపతండములుగా వచ్చి నివసించియుండుటచేతఁ గొంతకాలము దేశమున కలవరము గలిగి యున్నప్పుడు శివస్వాతి తన భుజపరాక్రమము చేత మ్లేచ్ఛజాతులవలన స్వదేశస్థులకు నేయుపద్రవమును గలుగకుండఁ గాపాడి రాజ్యపరిపాలనము చేసినది శ్లాఘాపాత్రముగా నుండెనుగాని తనకుఁ బూర్వము నందుండిన మాండలకుఁడు మొదలగురాజులు పశ్చిమాంధ్రదేశమును క్షత్రపులకుఁ గోల్పోవుటచే శాతవాహనవంశమునకుఁ గలిగినయపకీర్తిని బాపుకొనలేక

పోయినది యొకకొంతగానె గన్పట్టుచుండెను. అయినను శివస్వాతి తనచేత నైనది యేమియు చేసియుండెనుగాని కేవలము ధీరువువలె నుండియుండలేదు. పైఁజెప్పిన విదేశరాజులు హిందూమతాచారముల నవలంబించి నాగరికులై పరిపాలింప సామర్థ్యము గలిగియుండుటకు విశేషకాలము పట్టకపోయినను స్వజాతిజనులుహిందూమతాచారముల నవలంబించిహిందువులలోఁ గలిసిపోవుటకువిశేషకాలము పట్టకపోదు. అట్టిసమ్మేళనకాలమున దేశమునఁ గలవరము జనించుట సహజమెగాని వింతకాదు. ఈమ్లేచ్ఛజాతులవారు హిందువులనడుమఁ గొంతఁ కాలమునివసించియుండి క్రమముగాఁ గొందఱు, జైనమతమును, కొందఱు బౌద్ధమతమునువిశేషసంఖ్యగలవారు శైవమతావలంబకులైరిగాని వారిదేహములందు మ్లేచ్ఛరక్తము ప్రవహించుచుండుటచేత నప్పటప్పట ఆంధ్రరాజులకు నధికశ్రమ కలుగఁజేయుచునే యుండిరి.

శైవమత విజృంభణము.

శైవమతము మొదట ననార్యులలో నుద్భవించి యార్యులచే నంగీకరింపఁబడి సంస్కరింపఁబడినతరువాత కొంతకాలమువఱకు బౌద్ధమతముతో సమానగౌరవమును గాంచుచు విశేషజనానురాగమును సంపాదించి వర్ధిల్లుచుండెను. ఆర్యులకనార్యులకు శైవమతము నడుమఁబ్రవేశించి సంబంధ బాంధవ్యములఁ గలుపుచుండెను. ఆర్యులు శైవమతము నాదరించుటచేత ననార్యులనేకు లందుముఖ్యముగా నాంధ్రద్రావిడులు శైవమతావలంబనము చేసితన్మూలమున నార్యాచారములఁ గొంతవఱకు నవలంబించుచు నార్యులకువశులై వర్తించుచుండిరి. ఆర్యులుశైవులను వశపఱచుకొని బౌద్ధులపైఁ బురికొల్పి బౌద్ధులయధికారమును దేశమునఁ దొలఁగింప సర్వవిధములఁ బాటుపడుచుండిరి. బ్రాహ్మణప్రేరితులై శైవమతాచార్యులనేకులు దేశమునడుమ నివసించుచుండిన యవనశకపహ్లవాదిమ్లేచ్ఛజాతులను శైవమతావలంబకులనుగాఁజేసి తమలోఁ గలుపుకొనుచుండిరి. ఆర్యులభాషావాఙ్మయము దేశమున వ్యాపించుచుండెను. నాఁటనుండియు శైవము వీరశైవమగుచు జైనబౌద్ధమతములకు ప్రతిస్పర్థిగనుండెను. ఆర్యులు కేవలము శైవులలోఁ గలియకపోయినను వారిదేవతల నార్యదేవతలను

గానంగీకరించి పూజించుచుండుట చేతను అట్లు బుద్ధదేవుని పూజించుచుండుట చేతను జైనులు సాధారణముగా బ్రాహ్మణపక్షపాతులై యుండుచువచ్చిరి. ఆంధ్ర రాజధానీనగర మగు ధాన్యకటకమునకు దక్షిణభాగమున జైనబౌద్ధశైవమతములవలంబించిన పల్లవాదులు వేనవేలు నివసించుచు క్రమముగా నాంధ్రులలో గలిసిపోయి యాంధ్రపల్లవు లనంబడుచుండిరి. ఈయాంధ్రపల్లవులే పల్లవులైరి. ఈపల్లవులు నివసించు ప్రదేశమే పల్లవనాడను పేరం బిలువంబడుచుండెను. ఈపల్లవనాడే నేడు పల్నాడని పిలువంబడుచు గుంటూరుమండలములో నున్నది.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణ శాతవాహనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౩౩ మొదలుకొని ౧౫౪ వఱకు.)

ఇతఁడు శివస్వాతికిఁ దరువాత నాంధ్రరాజ్యలక్ష్మినివరించి పట్టముగట్టుకొన్న మహనీయుఁడు. ఇంతకుఁ బూర్వము రాజ్యముచేసిన శాతకర్ణులవలెగాక "గౌతమిపుత్త్రి" యని తనపేరునకుఁ బూర్వమున నొకవిశేషణమును జేర్చి వాఁడుకొనుచుండుటచేత నిందొకవిశేషము గన్పట్టుచున్నది. పూర్వమునందుండినవారెవ్వరును తల్లులపేరులతోఁ దమపేరులనుజేర్చి వాఁడుకొని యుండక పోవుటచేత నీతఁడు గౌతమిపుత్త్రుఁడనని తల్లిపేరు చెప్పుకొనుటచేత నితఁడు శాతవాహనవంశములో నిదివఱకు రాజ్యము చేయుచుండిన శాఖలోనివాఁడుగాక మఱియొక శాఖలోనివాఁడైయున్నట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఏశాఖలోనివాఁడైనను నితఁడుశాతవాహనవంశములోనివాఁడేగాని యన్యుఁడుగాఁడు. మఱియుసామాన్యుఁడు గాఁడు ఇతఁడుపార్థునివంటి మేటియోధుఁడు; పరాక్రమంబున విక్రమార్కునిమించినవాఁడు;ప్రజ్ఞయందుఁ గృష్ణదేవరాయసదృశుఁడు. బుద్ధదేవునిప్రియభక్తుఁడయినను పరమతసహనముగలవాఁడు. పూర్వులకీర్తినిలుపఁగోరువాఁడు. ఇతఁడు కృష్ణదేవరాయనివలె దిగ్విజయముఁజేసి బహుదేశములను జయించి బహుభూములుపాలించి యపజయమన్నమాట యెఱుంగక శత్రువులకజేయుఁడై యాతనివలెనె యిరువదియొక్కసంవత్సరములు మాత్రమె పరిపాలనముచేసి శాసనములు నెలకొల్పి జయస్తంభములనాటి లోకవిఖ్యాతిఁ గాంచిన మేటి పరాక్రమవంతుఁ డగుటచేత నితనిచరిత్రమనోహరమైనదగుటకు సందియములేదు ఇతఁడు ధాన్యకటకనగరములో సింహాసనారూఢుఁడై రాజ్యపాలనము ప్రారంభించినతోడనే తనజ్యేష్ఠకుమారుఁడగు పులమాయి యువరాజునుజేసి గోదావరీ

తీరమునందలి ప్రతిష్ఠానపురమునందు నియమించి తనపూర్వులు గోల్పోయిన దేశములను మరల స్వాధీనముఁ జేసికొనుట వీరపురుషోచితధర్మమని భావించి శాత్రవులపైఁ దండెత్తుటకు సన్నద్ధుఁడయ్యెను. వీనిపరాక్రమమునకు వెఱచి యవనశకపహ్లవాదు లనేకులువశులై రాజభక్తిని జూపుచు మ్లేచ్ఛత్వమునువిడిచిపెట్టిజైన బౌద్ధమతముల నవలంబించి సర్వవిధముల నాతనికిఁ దోడ్పడుచుండిరి. గౌతమిపుత్త్రుఁడు తనకుఁ బ్రతిఘటించి నిలిచిన యవనశకపహ్లవాదులను దఱుముచు శాత్రవులదేశముపై దాడివెడలి యనేకదినములువారలతో ఘోరయుద్ధములు సేయుచు విజయమును గాంచుచుండెను. ఈయుద్ధములయందుఁ దండ్రికి యువరాజుగానుండిన పులమాయి కూడనుండి తోడ్పడు చుండెను. ఇట్లు యుగాంతకాలరుద్రుఁడై కన్నులకుఁ దేఱిచూడరాకయుండిన యీమహాశూరపరాక్రమగణ్యునిబాఱింబడి చావలేక యూ మ్లేచ్ఛుల నేకులు యుద్ధములు మానుకొని శరణుఁజొచ్చిరి. సౌరాష్ట్రమునకు దండెత్తి పోయి నహపానుని వంశమును నిర్మూలముగావించెను. ఈదండయాత్రనుగూర్చినచరిత్రము శాసనములవలన ధ్రువపడుచున్నది.

గౌతమిపుత్త్రుని శాసనములు.

వాసికపట్టణములోని కొండయొక్క కట్టకడనున్న గుహాలయమునందలి నాలుగు శాసనములలోఁ బొడవయినదానిలో నీక్రింది వృత్తాంతములు గన్పట్టుచున్నవి. వాసిష్ఠీపుత్రుఁడయిన పులమాయిరాజుయొక్క పందొమ్మిదవ పరిపాలన సంవత్సరమున గౌతమిపుత్త్ర శాతకర్ణియొక్కతల్లి గౌతమిప్రేరేపణమున నీ గుహాలయము నిర్మింపఁబడి భద్రాయనీయ శాఖలోని బౌద్ధభిక్షువులకు నర్పణచేయఁబడియెను. ఈశాసనమునందు గౌతమి మహారాజుయొక్క తల్లియనియు, మహారాజుయొక్క ముత్తవతల్లి (నాయనమ్మ) యనియుంగూడ పేర్కొనంబడియెను. గౌతమిపుత్త్రశాతకర్ణి రాజాధిరాజనియు, అస్మిక,ఆసిక,మూలక,సురాష్ట్ర, కుకుర,అపరాంత, అనూప విదర్భ, అకరావంతి, దేశములకుఁ బాలకుఁడనియుఁ బేర్కొనంబడియెను. అతఁడు వింధ్యావతము, పారియాత్రము, సహ్యము, కృష్ణగిరి, మలయము, మహేంద్రము, శ్రేష్ఠగిరి, చకోరము, మొదలగు పర్వతముల కధినాథుఁడుగనుండెను; అతనియాజ్ఞలను రాజన్యవయుల నేకులు విధేయులై శిర

సావహించి పానపూజ లర్పించుచుండిరి;అతనిసామగ్రిని మోయుజంతువులుమూడు సముద్రములనుండి జలమును గ్రోలుచుండినవి; శరణుచొచ్చినవారినిసంరక్షించెను; తనప్రజలసుఖదుఃఖములను దనవిగాఁ భావించుకొనియెను; మానవప్రకృతికి ననుగుణములగు ధర్మార్థకామముల నెట్టికాలమున నెట్టిప్రదేశముల నేరీతిగాను భవింపవలయునో వానింగూర్చి చక్కఁగ నాలోచించెను. అతఁడు విద్యానిధి; సజ్జనులకాశ్రయుఁడు; కీర్తికిరవైనవాఁడు;సదాచారసంపన్నుఁడు;సద్వర్తనకుఁ బెట్టినపేరు; అతఁడొక్కఁడే ప్రజ్ఞావంతుఁడు; అతఁడొక్కఁడే ధనుర్విద్యావిశారదుఁడు; అతఁడొక్కఁడే వీరుఁడు, అతఁడొక్కఁడే బ్రాహ్మణసంరక్షకుఁడు. అతఁడు బ్రాహ్మణజాతి వర్థిల్లుటకు మార్గముకలుగఁజేసెను; వర్ణసంకరాభివృద్ధిని నడ్డగించెను; అతనిశూరకృత్యములు రామకేశవార్జున భీమసేనాదుల శూరకృత్యములను మించియుండెను. అతని పరాక్రమము నాభాగనహుషజనమేజయసగరయయాతి రామాంబరీషాదులను మించియుండెను. అసంఖ్యేయములయిన యుద్ధములలో శాత్రవసమూహంబులను నిర్మూలముచేసెను;క్షత్రియులగర్వభంగమునుగావించెను;యవనశకపహ్లవుల నాశము గావించెను; ఖగారాట వంశమును కూకటివ్రేళ్లతో బెకలికివేసి యూరుపేరులేకుండ ధ్వంసముచేసెను. శాతవాహనవంశముయొక్క కీర్తిని పునస్థాపితముగావించెను; ఇంతియగాక యీ గుహాలోని బౌద్ధాలయముయొక్క సంరక్షణకై యొకగ్రామమునుగూడ దానముచేసెను.[1]

ఈశాసనముక్రింద గోతమిపుత్రశాతకర్ణి ధాన్యకటకాధీశ్వరుండని తెలిపెడి చిన్నశాసనమొకటికలదు. నవనరాధీశ్వరుండయిన వాసిష్ఠిపుత్ర శ్రీపులమావి గోవర్థమునందుండెడి తనసైన్యాధికారియగు సర్వాక్షదళమునకు ధాన్యకటకాధీశ్వరునిచే (గోతమిపుత్త్రుఁడు) దానముచేయఁబడిన గ్రామమును(పై శాసనములోఁ జెప్పినది)భద్రాయనీయులచేత నంగీకరింపఁబడినందున మఱియొకగ్రామము దానము చేయఁబడినదిగాఁ దెలిసికోవలసినదని చెప్పెడి శాసనముగా నున్నది.[2]

---

1. No. 26. Nasik inscriptions Arch surv W. Ind. No.10
No. 27. Ibid.

అగుహాయొక్క ఐవారాకు నెడమప్రక్కనున్న గోడమీఁదను మఱియొక శాసనముగలదు. అయ్యది ధాన్యకటకాధీశ్వరుండయిన గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణి జయముగాంచిన తనసేనయొక్క నివేశనస్థానమునుండి గోవర్ధనములోని తన సైన్యాధికారియైన విష్ణుపాలితుఁడనువానికిఁ దెలియఁజేసిన యుత్తరువుయొక్క భావమును దెల్పునదిగనున్నది. అప్పటివఱకు ఋషభదత్తుని స్వాధీనములో నుండిన రెండునూఱుల నివర్తనముల పరిమాణముగల పొలమును సాధుల యుపయోగార్థము దానముచేసెను. ఇచ్చట లిఖింపఁబడిన శాసనము ౧౮ వ సంవత్సరమున అనఁగా గుహ పూర్ణముగాఁ నిర్మింపఁబడి సమర్పింపఁబడిన పూర్వసంవత్సరమున మొట్టమొదట ప్రకటింపఁబడినదిగాఁ జెప్పఁబడినది. దీని దిగువను గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణియొక్క పట్టమహిషి చేత గోవర్ధనమునకు పాలకుఁడుగా నేర్పఱుపఁబడిన శ్యామకుఁ డనువానికిఁ జేసిన యాజ్ఞరూపముగానుండెడు మఱియొక శాసనముగలదు. ఈమెకూడ రాజమాత యని పిలువఁబడుచున్నది. ఇదివఱకు దానముచేసిన పొలమునుగూర్చి ప్రశంసింపుచు నది నూఱు నివర్తనముల పరిమాణముగలదనియు చెప్పి రాజ్యములోనిదియు, తనస్వార్జితము నగు మఱి నూఱునివర్తనములభూమిని నీశాసనమూలముగ నామె దానముచేసెను. మొదటి శాసనము ప్రకారము రెండువందల నివర్తనములపొలమును దానముచేసినను అది నూఱు నివర్తనములు మాత్రమేయున్నందున కొదువనూఱు నివర్తనములభూమి మఱియొకపొలమునుండి యామెయిచ్చినట్లు గానుపించుచున్నది. ఈ దానముచేసిన సంవత్సరము ౨౪ అగుటచేత మొదటిదాని తరువాత ౬ సంవత్సరముల కీదానము చేయఁబడినది.[1].

ఈ పైఁజెప్పిన శాసనములలో మహారాజుయొక్క తల్లియనియు, మహారాజుయొక్క పితామహియనియు గోతమి పేర్కొనఁబడుటచేతను, గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణియొక్క రాణి మహారాజుయొక్క తల్లియని పేర్కొనఁబడుటచేతను శాతకర్ణిగాక యాశాసనములలోఁ బేర్కొనఁబడిన మఱియొక్క రాజు పులమాయిగాఁ గన్పట్టుచుండుటచేత నతఁడు గోతమికి మనుమఁడుగను. శాత

No-25. Nasik Inscriptions, Arch surv, W-Ind No 10

కర్ణి రాణియగు వాసిష్ఠికిఁ బుత్రుఁడుగను గన్పట్టుచున్నాఁడు. శాతకర్ణి రెండవ శాసనములోని యధికారపత్రికను పులమాయియొక్క ౧౯-వ పాలన సంవత్సరమున నిచ్చినదగుటచేతను, అతనిపాలనమునఁ జేర్కొనఁబడిన తేదులుగల, శాసనములు, నాసిక, కార్లి పట్టణములలో మాత్రమె గాన్పించుటచేతను. అయ్యవి గోతమిపుత్రునికి సంబంధించిన తేదులు గాకపోవుటచేత తప్పక పులమాయి పాలనముయొక్క తేదులుగనున్నవి. గోతమిపుత్త్రిని మహాత్మ్యముల నుదాహరించెడు పెద్దశాసనముకూడ పులమాయిపాలనసంవత్సరమును జేర్కొనుచున్నది. ధాన్యకటకాధీశ్వరుండు గ్రామము నొకదాని భద్రాయనులకు దానము చేసినను అదివారలను తృప్తిపఱచనందున తాను మఱియొక గ్రామమును దానము చేయుచుంటినని పులమాయి చెప్పియుండుటచేత ధాన్యకటకాధీశ్వరుఁడు గోతమిపుత్త్రిఁడైయుండెను. గుహాను సమర్పించుచున్నదని వర్తమానకాలమును దెలుపుచున్నందున నప్పటికి గోతమికూడ బ్రదికియుండెననియు చెప్పవలసియున్నది. వీనినన్నిటిని పరిశోధించిచూడఁగా గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణుఁడు ప్రధాన రాజధానీ నగరమగు ధాన్యకటకమున పరిపాలనము సేయుచుండఁగా నాకాలమునందే యాతనికుమారుఁడును యువరాజునునగు వాసిష్ఠీపుత్ర శ్రీపులమాయి ప్రతిష్ఠానగరమున (Paithan) రాజప్రతినిధిగానుండి పశ్చిమాంధ్రదేశమును (మహారాష్ట్రాది దేశములను) బరిపాలించుచుండెనని స్పష్టముగ బోధపడుచున్నది.

చెంకుడ్డువాన్ గోతమిపుత్ర శాతకర్ణులమైత్రి.

ఇల్లంకో అడికాల్ అనుద్రమిళకవి విరచితమగు చిలప్పదికారమను కావ్యమున విజయసేనకనకసేనులతో చెంకుడ్డువాన్ చేరరాజునకుఁ గలిగినపోరాటమునందు చేరరాజునకుఁ దోడ్పడియెనని చెప్పఁబడిన మగధాధీశ్వరుండగు శాతకర్ణి యీగోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణుఁడనియె గన్పట్టుచున్నది. ఆకాలమున నాంధ్రరాజులు మగధరాజులుగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండిరనుటకు నీతమిళకావ్యమునందలికథ ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. తమిళకమునకు మగధరాజ్యము త్తరపునరిహద్దుగాఁ జేర్కొనఁబడినది. ఉత్తరమున గంగాన

ది మొదలుకొని దక్షిణమునఁ గాంచీపురమువఱకునుగల దేశమంతయు నాంధ్ర రాజుల వశమునను న్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఆంధ్రులకాలమున మగధరాజ్యమునకు రాజధాని ధాన్యకటకనగరముగా నుండెను. ఆకాలమునందు సింహళరాజగు గజబాహువునకును చేరరాజగు చెంకుడ్డువానునకును మగధరాజగుశాతకర్ణికిని విశేషమైత్రిగలిగియుండెను. అది యేమిచిత్రమోగాని యేమిసంబంధబాంధవ్యములచేతనోగాని సింహళరాజులును పాండ్యచోళచేరరాజులును ఆంధ్రరాజులును బహుశతాబ్దములవఱకు నన్యోన్యమైత్రిగలిగియుండిరి. ఈమైత్రి శివస్కందవర్మని పరిపాలనమున భగ్నమైనట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆంధ్రరాజులు మిత్రులుగనుండుటచేత చెంకుడ్డువాన్ చేరరాజు మృతభర్తృకయగు తన తల్లి శోణయునామెకు గంగాస్నానమును లభింపఁజేయ నామెను వెంటఁబెట్టుకొని యాంధ్రదేశము మీఁదుగాఁ బోయి కృతకృత్యుఁడయ్యెనని పైకావ్యమునందు వర్ణింపఁబడినది. కొన్నిసంవత్సరములయిన తరువాత నొకనాఁడు చేరరాజు తనరాణియగు వేణుమాలతో వనవిహారమునకుఁబోయి పెరియార్ నదిలోని యిసుకతిన్నెలపై నివసించుకాలమున పార్వతీయులు కొందఱువచ్చి "దేవా! ఎవ్వతెయో యొక్కవనిత యేకస్తనయై వెంకైచెట్టునీడను విగతప్రాణయై పడియున్నది. ఆమె యుదంతమింతయుఁ దెలియరాదు" అని విన్నవింపఁగా రాజు పరివారములోనుండిన "చాతాన్" అను సరసకవియాకథ నెఱింగినవాఁడుకావున రాజునకును రాణికినిట్లు శ్రుతపఱిచెను. ఆమె కావేరిపద్దినములోని యొకవర్తకుని భార్యగానుండెను. ఆవర్తకుఁడొక యాటకత్తె మోహములోఁ జిక్కుకొని తనయైశ్వర్యమునంతను గోలుపోయి పశ్చాత్తప్తుఁడై పతివ్రతయగుభార్యతో మధురాపురమునకువచ్చి భార్యకడ విలువగల యందెలజతమాత్రముండుటఁజూచి యొకదాని విక్రయించి యాసొమ్ములో మరల వర్తకము ప్రారంభింపఁబూని భార్యకుఁ దెలియఁజెప్పఁగా నామె సంతోషపూర్వకముగా దానినొసంగిన నదిగైకొని తన దురదృష్టముచేత నంతకుపూర్వము మధురాపురరాజ్ఞియొక్క యందెనుదొంగిలించిన స్వర్ణకారునికడకుఁ బట్టుకొనిపోయెను. వాడు రాణియొక్కయందెను తస్కరించిన దొంగ వీఁడేయని వెంటనె రాజభటులకు

నొప్పగించెను. అంతట వర్తకుఁడు నిశ్చేష్టితుఁడై వారలకు నేమియుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పలేక కొయ్యవలె నిలువంబడెను. వీనిని నిజముగా దొంగయని యనుమానించి రాజభటులు వెంటనే తలనఱికివైచి యాయంపెను రాజభవనమునకుఁ గొనిపోయిరి. ఒకగొల్లవానియింట నివసించియుండిన యామె తనభర్త రాజభటులవలన నఱికివేయఁబడెనని విని దుఃఖాబ్ధినిమునింగి కంటికి నేలకు నేకధారగా నేడ్చుచు భర్తరాణియొక్కయందెను దొంగిలించిన కారణమున నిట్లుతల నఱికివేయఁబడెనని విని కోపోద్రేకముతో రాజసభకుంబోయి తనభర్తకడనుండినయందె తనదికాని రాణిదికాదని సహేతుకముగ ఋజువుచేసెను. నిరపరాధియైనవానికి మరణశిక్ష సంభవించెనుగదాయని మూర్ఛితుండై రాజు పడిపోయి యట్లె దీర్ఘనిద్రపోయెను. రాజు మరణమునకుఁ జింతించుచు రాణి భర్తతో సహగమనముచేసెను. అంతట మహాపతివ్రత తన స్తనము నొకదాని కోసివేసి మధురాపురమును రాజభవనమును మండిపోవునుగాకయని శపించి మనరాజ్యమునకువచ్చి విగతప్రాణయై పడిపోయినది. అచ్చట మధురాపురము రాజభవనముతో మండిపోయినది. ఈకథవిని రాజును రాణియు మిక్కిలి వగచి యామహాపతివ్రతయైన వితంతువు దేవతవలెఁ బూజింపఁదగినదని తలంచి యేమిచేయఁదగునని పండితుల సలహాయడిగెను. వారుహిమాలయములోని యొకశిలతో నామె విగ్రహమును జేయించి గంగాస్నానముగావించి కొనివచ్చి యిక్కడ ప్రతిష్ఠచేయించి పూజించుట సర్వోత్తమమైన కార్యమని సలహా చెప్పిరి. వానిమంత్రి విల్లవాన్‌కోదైయనువాఁడు "దేవా మహాశూరుఁడవు; ఆర్యరాజులు నీకు శత్రువులయినను మగధరాజులయిన శాతకర్ణులు నీకు మిత్రులు కావున నీకొకదుస్సాధ్యకార్యము కానేరదు" అని ప్రోత్సాహపఱచెను. అంతట రాజు "ఆర్యరాజులు ద్రమిళరాజులనుజూచి యపహాస్యము చేయుచుందురని యాత్రికులవలన వినియుంటిని. వారికి గర్వభంగముకలుగునట్లుగా మనము దండెత్తిపోయి యుద్ధములో వారలనోడించి వారిచేత మన మా శిలను మోయించుకొని మనదేశమునకుఁ దీసికొనివచ్చినప్పుడుగదా మనకీర్తిప్రతాపములు వెల్లడియగునది" యని పలికెను. పిమ్మట వారు తమరాజధానియైన వం

శ్రీపురముఁ బ్రవేశించిన తరువాత బహుసేనలం గూర్చుకొని యోడలమీఁద ప్రయాణముచేసి యుత్కళ దేశములోని యొక రేవుపట్టణమున దిగి నీలగిరుల చెంత మజిలీ యేర్పఱచుకొని నివసించి యుండఁగా శాతకర్ణి సేనాధిపతులలో నొకఁడగు సంజయుఁడనువాఁడు నూఱుమంది యాటకత్తెలతోను రెండు వందల యెనుబదిమంది పాటకులతోడను, నూఱురథములతోడను, పదివేల యుశ్వములతోడను, ఇరువదివేల బండ్లతోడను, వేయిమంది సంరక్షక భటులతోడను వచ్చి చేరరాజును గలిసికొని వందనమాచరించి "ఓరాజా! మీమిత్రుఁడయిన శాతకర్ణి మహారాజు నన్ను మీకడకుఁ బంపెను; హిమాలయమునుండి శిలగొనివచ్చుట మీయభిమతమేని మేము మీకు సహాయముచేసి దానిఁగొని గంగాభిషేకమును గావించి తీసికొని వచ్చెదము" అనిచెప్పెను. అదివిని చేరరాజు సంజయునితో నిట్లనియె. "సంజయా! ద్రమిళరాజుల సత్తువయెఱుంగలేక బాలకుమారుని కొడుకులు కనక సేనవిజయ సేనులనువారు నిందించుచున్నవారు ఆ పగఁదీర్చుకొనుటకై యీసేన నడపింపఁబడుచున్నది. ఈసమాచారమును మీ శాతకర్ణునకుఁ దెలియఁజేసి మహానదియగు గంగానది మీఁదుగా నాసేననుగొని పోవుటకై పడవలను పోగుచేయవలసినదిగా ప్రకటపఱుపుము" అనిచెప్పి వాని సైన్యమునుగొని వానిని శాతకర్ణునికడకుఁ బంపెను. తరువాతఁ గొన్నిదినములకు గంగాతీరమునకుఁబోయి శాతకర్ణి పంపిన పడవలమీఁద గంగానదినిదాటి యావలియొడ్డునకుఁ బోయినతోడనే శాతకర్ణులు స్వాగతమొసంగిరి.

ద్రమిళార్యరాజులకుయుద్ధము.

వారలకడ సెలవుగైకొని యుత్తరదేశమునకు దండెత్తిపోయి కుయిలాలువమనుచోట నార్యసోదరులగు కనకసేన విజయసేనులనువారలకుఁ దోడ్పడ వచ్చిన ఉత్తరుఁడు. విచిత్రుఁడు, రుద్రుఁడు, భైరవుఁడు, చిత్రుఁడు, సింహుఁడు, ధానుత్తరుఁడు, శ్వేతుఁడు, మొదలగురాజుల నెదుర్కొనియెను. అప్పుట నుభయసైన్యములకు ఘోరయుద్ధముజరిగెను. ఆయుద్ధమునం దార్యులోడిపోయిరి. కనకవిజయులను సోదరులిరువురు చెంకుట్టువానుచేఁ బట్టుకొనఁబడిరి. వీరలకుండు రాజవేషములను దొలఁగించి సన్న్యాసులధరించు దుస్తుల

నానంగి కొంత సైన్యమును, మంత్రియగు విల్లవాన్ కోదైయనువానిని, వీరలతోఁ హిమాలయమునకుఁబంపి, కావలసినశిలను వీరలచేఁ దెప్పించుకొని, దండయాత్రను ముగించి, గంగాతీరమునకువచ్చి, శాతకర్ణి రాజబంధువులు పేసాపులు గావించిన విందులనుగుడిచి, అర్ఘ్యమర్యాదలనుబొంది, సంతుష్టుఁడై. మరలిపోయి, ముప్పది రెండుమాసములకు చేరరాజధానియగు వంజిపురమును జేరుకొనియెను. తరువాత నితఁడు రాజసూయయాగమును జేసెనఁట. [1] ఈవృత్తాంతమును దనకావ్యమునందుఁ జొనిపిన యిల్లంకో అడికాలను కవి నిగ్రంథసన్యాసియనియు, చెంకుట్టువానునకు సోదరుఁడనియు నిదివఱకే దెలిపియుంటిమి. సమకాలీనుఁడగు నీకవి వ్రాసిన యీవిషయములను బలపఱచుటకు శాసనాదులుగాని మఱియే గ్రంథదృష్టాంతములుగాని గానరాకున్నయవి. వీనిచేఁ జెప్పఁబడిన వృత్తాంతమునం దతిశయోక్తులును భ్రమప్రమాద జనితదోషములు గొన్ని కలవని యొప్పుకొన్నను ఈవిషయములన్నియు, కేవలము కల్పితములని త్రోసివేయుటకుమాత్రము ప్రబలహేతువులేవియుఁ గన్పట్టకున్నవి. కాఁబట్టి గోతమిపుత్రి శాతకర్ణి కాలమున నాంధ్రరాజ్యము గంగాతీరముమొదలుకొని కాంచీపురమువఱకు వ్యాపించి యుండెనని విశ్వసించుచున్నారము.

చష్టనుఁడు.

శాతకర్ణి యవనశకపహ్లవుల నిర్జించి సహపానువంశమును నిర్మూలించిన కాలమునందు చష్టనుఁడను క్షాత్రపుఁడు ఉజ్జయిని రాజధానిగ మాళవదేశమును బరిపాలించుచుండుటను జూచి యాతఁడు (చష్టనుఁడు) శాతకర్ణిచే మాళవదేశమునకుఁ రాజప్రతినిధిగఁ జేయఁబడెనని విన్సెంటు స్మిత్తుగారు వ్రాసియున్నారుగాని విశ్వసింపఁ దగినదికాదు. యవనశకపహ్లవాదులను దఱిమిదఱిమి గొట్టి క్షహరాటసహపానుని వంశమునంత నిర్మూలముచేసినవాఁడు మరల నాసమూహములోని విదేశస్థునే పాలకుని జేసెనమట నమ్మఁదగినదికాదు. కొల్హాపురమునందుఁ గన్పట్టిన నాణెములలోఁగొన్నిట గోతమిపుత్రివిలివాయకు

1 The Tamils: Eighteen Hundred years Ago. pp-91-98

యుఁడను పేరు గాన్పించుటచేత నతఁడే గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణి యని స్మిత్తుగారు చెప్పుచున్నారు. విలివాయకురుని పేరు పురాణములలో నుదాహరించిన యాంధ్రరాజుల నామములలో గాన్పటనుగానరాదు. ఈవిలివాయకురుఁడు గోతమిపుత్త్రి యజ్ఞ శ్రీ శాతకర్ణియొక్కయు, శ్రీపులమాయియొక్కయు ప్రతినిధియై "హిపాప్పకురో" (కోల్హాపురము) మండలమును పాలించినవాఁడు. "బలియోకురోసు" హిపాప్పకురోలో నున్నవాఁడని టాలెమీ యనుచరిత్రకారుడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఈబలియోకురోసే విలివాయకురుఁడని డాక్టరుభాండార్కరుగారు చెప్పిన దానిని స్మిత్తుగారు సహా చరిత్రకారు లెల్లరు నంగీకరించినారు. [1]పైఠణ్ (ప్రతిష్ఠానము) లోనున్నవాఁడని టాలెమిచేఁ జెప్పఁబడిన సిరోపొలిమియాసే (Siro Polimios) శ్రీపులమాయిగానుండెను. మఱియు నాకాలమునటి యాస్తనీ (Tiastenes) యనువాఁడు ఉజ్జయినిలో పాలనము సేయుచుండెనని చెప్పెను. ఈటాలెమీ యనుచరిత్రకారుఁడు క్రీ. శ ౧౬౩ వ సంవత్సరమున మరణమునొందెను ఇతఁడు తన భూగోళమును ౧౫౧ వ సంవత్సరము తరువాత రచించెనని చెప్పుదురు. కాఁబట్టి టాలెమీ చెప్పిన బలియోకురోసు (Baleokuros) సిరోపోలిమియోసు తియాస్తనీసు మూవురును ౧౫౧ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువారయి యుండవలయును. ఈబలియోకురోసు సిరోపోలిమియోసు తండ్రియై తండ్రిహిపాప్పకురోలోను తనయుఁడు పైఠణ్ లోను రాజ్యము చేయుచున్నవారని స్మిత్తుగారివాదము నంగీకరించిన పక్షమున ప్రధానరాజధానియగు ధాన్యకటక నగర మెవరిపాలుచేయవలసియుండునో బోధపడకున్నది. సత్య మేమనఁగా గోతమిపుత్త్రిశాతకర్ణి ధాన్యకటకమునే రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలించుచుండెను. వాని కాలమునఁ బశ్చిమభాగమున పైఠణ్ (ప్రతిష్ఠానపురము) అనఁబడు పట్టణమునను హిపాప్పకురో అనిటాలెమీచేఁ బిలువఁబడిన పట్టణమునను రాజప్రతినిధులుకలరు. శాతకర్ణి కుమారుఁడు శ్రీపులమాయి ప్రతిష్ఠాన. పురి

---

1 Dr. Bhandarkar's Early History of Deckhan pp 20, 21, 22, 23. The Indian Review, Vo, X, no. 6. Dr. Bhandarkar's article, June 1909.

యందు రాజప్రతినిధిగనుండి మహారాష్ట్రదేశమును పాలించుచుండెను. టలి యాకురోసని టాలెమీచే బిఱుదముబడిన విలివాయకురుఁడు పులమాయికాలమున దక్షిణమహారాష్ట్రమునకు రాజప్రతినిధిగ హిపొకురోయనియెడి కొల్హాపురమునందుండి రాజ్యము సేయుచుండెను. టాలమీచే తెరొక్కనఁబడిన తియాస్తనీసు ఉజ్జయిని పాలించు చష్టనుఁడని భాండార్కరు ప్లీతు మొదలగు వారెల్లరు నంగీకరించిరి.

గోతమిపుత్త్రుఁడు పన్నులుతీసివేయుట.

శకరాజులు దండెత్తివచ్చినప్పుడు స్వదేశ్యులలోఁ గలిసిపోయిన విదేశ్యులు కొందఱు సమయము తటస్థమైనప్పుడు తమస్వాతంత్ర్యమును ప్రకటింప వేచియుండి స్వదేశ్యులను బురికొల్పుకొని రాజద్రోహము తలఁపకుండుటకై శాఁబోలు శాస్త్రీయముగా విధించిన సుంకములనుగూడ గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణి తీసివేసెనని నాసికలోనిశాసనము చాటుచున్నది. ఈతఁడు నహపానుని జయించి వానిరాజ్యమును స్వాధీనముఁ జేసికొన్నతరువాత నహపానుని నాణెములనిగాఁ దనే తన నామమునుగూడ ముద్రింపించెను. మహారాష్ట్రదేశములో దొరకిన పదునాలుగువేల నహపానుని నాణెములలోను తొమ్మిదివేల నాణెములపైన వెనుకప్రక్కను "రాజ్ఞో గోతమి పుతాన సిరిశాతకానిసో" అని గోతమిపుత్త్రిశాతకర్ణి పేరు ముద్రింపఁబడినవిగా నున్నవి. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౨౪-వ ప్రాంతమున మరణము నొందియుండును.

వాసిష్ఠీపుత్త్ర శ్రీపులమాయి.

(క్రీ. శ॥ ౧౩౦ మొదలుకొని క్రీ. శ॥ ౧౫౪ వఱకు)

ప్రతిష్ఠానమునను.

(క్రీ. శ॥ ౧౫౪ మొదలుకొని క్రీ. శ॥ ౧౫౮ వఱకు)

ధాన్యకటకమునను.

ఇతఁడు గోతమిపుత్త్రిశాతకర్ణికిని వాసిష్ఠిరాణికిని జనించినవాఁడు. శాతకర్ణి ధాన్యకటకమునఁ బరిపాలనము సేయుచుండ నితఁడు యువరాజుగను

రాజప్రతినిధిగను ప్రతిష్ఠానపట్టణమునందుండి పరిపాలనము చేయుచు క్షాత్రపులతోఁ దండ్రికి జరిగినయుద్ధములో తండ్రితోఁగూడనుండి యుద్ధములను జేసి జయధ్వజము లెత్తుచు వచ్చినవాఁడు. తండ్రివలెనే యితఁడును మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడుగా నున్నాఁడు. ఇతనికి శాతకర్ణి యను పేరులేదు. జనకుని మరణానంతరమున నితఁడు ధాన్యకటకమునఁ బట్టాభిషేకము పొందినటులఁ గన్పట్టుచున్నది. ఇతని పేరుగల శాసన మొకటి ధాన్యకటకస్తూపమునఁ గానంబడుచున్నది. వాసిష్ఠీపుత్రుఁడయిన శ్రీపులమాయి రాజ్యము చేయుచుండఁగా చైత్యకీయశాఖవారిస్వాధీనమునందుండిన బుద్ధునియొక్క మహాచైత్యమునకు గృహస్థుఁడయినకహుతారయు, బుషిలుఁడును, వానిభార్య నాగనికయు, వానికొడుకులును, కలిసి ధర్మచక్రమును దానముచేసిరని చెప్పఁబడినది.[1]

శాతవాహనులలో పులమాయియను పేరుగలవారిలో నితఁడు రెండవవాఁడు గావున రెండవపులమాయి యని పిలువంబడుచున్నాఁడు.

క్షాత్రపస్వామి జయదాముని దండయాత్ర.

సౌరాష్ట్రక్షాత్రపులవంశము నిర్మూలముచేసి శాలివాహనులు విజృంభించియాంధ్రసామ్రాజ్యము నానాముఖముల విస్తరింపఁజేయుటకు సహింపఁజాలక శాలివాహనుల విజృంభణమును మాన్పఁగాని తమరాజ్యమునకు క్షేమములేదని నిశ్చయించుకొని ఉజ్జయినీపురవరాధీశ్వరుండును, మహాక్షాత్రపుఁడును అగు చస్తనుని కుమారుఁడు క్షాత్రపస్వామిజయదాముఁడనువాఁడు బహుసేనలం గూర్చుకొని ప్రతిష్ఠానముపై దండెత్తివచ్చి యాపట్టణమును ముట్టడించెను అప్పుడు శాలివాహనులకును క్షాత్రపులకును ఘోరసంగ్రామము జరిగెను. ఆమహాఘోరసంగ్రామమునందు నుజ్జయినీపురాధీశ్వరుండు మృతినొందినట్లు గానంబడుచున్నది. ఇట్లు శాలివాహనులు క్షాత్రపుల రణరంగమున నోడించుటయే గాక క్షాత్రపసైన్యమును మాళవదేశములోనికిఁ దఱుముకొనిపోయి మాళవదేశములోని విశేషభాగమాక్రమించుకొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము చస్తనునిరాజ్య మాంధ్రులవశమై యుండినటులఁ గాన్పించుచున్నది.

1 Dr. Burgess; Buddhistic stupas of Amarawati. p. 100 Plate VLI No. 1 (Amaravati inscriptions.)

శాలివాహన విక్రమార్కులగాథ.

ప్రతిష్ఠానమును పాలించుచుండిన శ్రీపులమాయి శాలివాహనుపైని, ఉజ్జయినీపురాధీశ్వరుండయిన క్షాత్రపరాజు జయదాముఁడు దండెత్తివచ్చి యుద్ధముఁ జేసి మడిసిన చరిత్రాంశమును బురస్కరించుకొని యిటీవలివారు దెలియక క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము రెండుశతాబ్దముల క్రిందటనున్న శాతవాహనవంశమునకు మూలపురుషుఁడైన శాతవాహనుఁడను శాలివాహనునకును, క్రీస్తుశకము ౧వ శతాబ్దమునందుండి ఉజ్జయినీనగరమును బరిపాలించుచుండిన యశోవర్మయను విక్రమార్కునకును ప్రతిష్ఠానపుర సమీపమున యుద్ధము జరిగెననియు శాలివాహనుఁడు యుద్ధములోఁ విక్రమార్కుని తలద్రుంచెననియు నొకగాథను గల్పించి వానికి ముడిపెట్టిరి. ఈగాథయే దేశదేశములందుఁ బలురీతులఁ జెప్పుకొనఁబడుచున్నది. కథాసరిత్సాగరమున శాలివాహనుని మంత్రియగు గుణాఢ్యపండితుని జననవృత్తాంతము శాలివాహనజననమునకు ముడిపెట్టి గాథలుగల్పించిరి. ప్రతిష్ఠానమునం దొక బ్రాహ్మణకన్య తనయిరువురు సోదరులతో నొకకుమ్మరివాని యింట నివసించుచుండి యొకనాఁడు గోదావరికి స్నానమునకుఁ బోవుచుండఁగా శేషుఁడు చూచి యామెను మోహించి మానవరూపమును దాల్చి యామెను కౌగిలించుకొనియెను. తరువాత కొంతకాలమున కామెను గర్భముగలిగి శాలివాహనుఁడు జనించెను. వీఁడు కుమ్మరివానియింటం బెరుగుచుండెను. ఒకనాఁడు కాళికాదేవి విక్రమార్కునికి ప్రత్యక్షమై రెండేండ్ల బాలికకు జనించినకుమారునిచేఁ జంపఁబడుదువని జోస్యము చెప్పెనఁట! అట్టివాఁడెక్కడ నున్నాఁడో యని విక్రమార్కుఁడు పిశాచరాజగు బేతాళుని బంపి వెదకించెను. బేతాళుఁడు బాలికయైనతల్లితో నాడుకొనుచున్న శాలివాహనుని ప్రతిష్ఠానపురమునందుఁ జూచి విక్రమార్కునికిఁ దెలియఁజేసెను. అంతట విక్రమార్కుఁడు ప్రతిష్ఠానముపై దండెత్తివచ్చెను. శాలివాహనుఁడు తనతండ్రి నాగరాజగు శేషుఁడు తన కుపదేశించిన మంత్రప్రభావముచేత మట్టిగుఱ్ఱములను, మట్టియేనుగులను, మట్టిమనుష్యులను జేసి వానికిఁ బ్రాణప్రతిష్ఠఁ జేసి యాసైన్యములతో విక్రమార్కుని

పెదుర్కొని వానినోడించి వానితల నఱికివైచెను. ఈగాథలోని శాలివాహనుఁడే శ్రీపులమాయియనియు, విక్రమార్కుఁడే శ్రీజయదాముఁడనియు తెలియంగలయును.

ఈపైఁజెప్పఁబడిన జయదాముని కుమారుఁడు రుద్రదాముఁడను మహాక్షత్రపునికూఁతురు దక్షమిత్ర యనునామె శ్రీపులమాయి శాలివాహనునికిచ్చి వివాహము చేయఁబడినదనియు, రుద్రదాముఁడు రెండుసారులు పులమాయిని యుద్ధములో నోడించినను అల్లుఁడగుటచేత వానిదేశము నాక్రమింపక విడిచిపెట్టెననియు విన్సెంటుస్మిత్తుగారు వ్రాసియున్నారు. ఇది శాసనములలోఁ జెప్పిన దానికిని మఱికొన్ని చరిత్రాంశములకును విరుద్ధముగాఁ గానంబడుచున్నది.*

---

* పురాణములలోనీయఁబడిన యాంధ్రరాజుల పేరులును వారుపాలించిన కాలమునుఁ బరస్పరవిరుద్ధములుగ నుండుటచేతను, పురాణములలోనుదాహరింపఁబడిన పేరులు కొన్ని శాసనాదులలోఁ గాన్పింపకుండుటచేతను, మఱికొన్ని పేరులుమార్పులతోఁ గన్పట్టుటచేతను, కొన్నిస్థలములందుఁ బురాణములలోనుదాహరించినకాలమును, శాసనములలో నుదాహరించినకాలము సరిపోవక పోవుటచేతను, కడపటియాంధ్రరాజుల శాతకర్ణియను శబ్దమును సామాన్యముగాఁ దమనామములకడను జేర్చుకొని యుండుటచేతను, కొందఱు గోతమి, వాసిష్ఠి, మాఢారి, హారితి యని తల్లులనామములను తమనామములకు ముందుఁజేర్చుకొని పిలుపించుకొనుచుండిన వారగుటచేతను, కొందఱు తండ్రులకాలముననే యువరాజులుగను, రాజప్రతినిధులుగను నుండి వేర్వేఱుదేశములను బాలించినవారుగ నుండి యుండుటచేతను కాలనిర్ణయముఁజేయుటకు బ్రహ్మముడివలెనుండి పాశ్చాత్యపండితులకు హైందవపండితులకుఁగూడ స్వాధీనముగాక నవ్వులపాలు చేయుచుండెను. ఈబ్రహ్మముడిలోని చిక్కును దీయుటకు మాఱుగా కొందఱు పాశ్చాత్యపండితులు క్రొత్తచిక్కులనుగల్పించి మఱింత దుస్సాధ్యమగునట్లు గావించిరి. కనుక సరియైన కాలనిర్ణయము చేయుటకిదివఱకు దొరకిన సాధనములను బట్టి యెవ్వరికిని సాధ్యపడదు.

చస్తనవంశము.

గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణుని కాలమునను అతనికుమారుఁడగు శ్రీపులమాయి కాలమునను ఉజ్జయినీపురము రాజధానిగా మాళవదేశమును చస్తనుఁడను క్షాత్రపుఁడు పరిపాలించుచుండెనని శాసనములచేతను నాణెములచేతను, టాలెమీయను చరిత్రకారుని వ్రాఁతచేతను ధృవపడుచున్నది. చస్తనుఁడు స్వతంత్రుగాను భావించినట్లు క్షహరాట నహపానుఁడను క్షాత్రపుని వంశములోని వాఁడు గాఁడు; గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణుఁడు నహపానునుండి గెల్చిన రాజ్యమునకు రాజప్రతినిధిగఁ జేయఁబడిన వాఁడునుగాఁడు. ఉజ్జయినినేలు స్వతంత్రుఁడయిన మఱియొక క్షాత్రపరాజు, వీనికుమారుఁడు జయదాముఁడు. ఇతఁడే ప్రతిష్ఠానముపై దండెత్తి శ్రీపులమాయి శాలివాహనునితో యుద్ధముచేసి యోడిపోయినవాఁడు. వీనికొడుకు రుద్రదాముఁడనువాఁడు. వీనిశాసనమొకటి జునగడలోఁ గాన్పించుచున్నది. శకకాలము ౭౨వ సంవత్సరమునమార్గశీర్ష బరనాఁడు సుదర్శన సరస్సుయొక్క గట్టు తెగిపోవుట మొదలగు విషయము లనేకము లీశాసనమునఁగలవు. ఈగట్టుచంద్రగుప్త చక్రవర్తి మౌర్యునికాలమున పుష్యగుప్తునిచేతను, అశోకవర్ధనచక్రవర్తి మౌర్యునికాలమున తుషాష్పుఁడను యవనరాజుచేతను బాగుచేయించఁబడెనదనికూడ నాశాసనమునఁ జెప్పఁబడియెను[1] "సర్వవర్ణైరభిగమ్య రక్షణార్థంపతిత్వేవృతేన" అనిచెప్పియుండుటచేత మాళవదేశమునందలి సర్వవర్ణములవారును రుద్రదాముని కడకుఁబోయి తమసంరక్షణకొఱకు నాతనిరాజుగఁ జేసిరనియు, "భ్రష్టరాజ్య ప్రతిష్ఠాపకేన" యనిచెప్పియుండుటచేత భ్రష్ట(పోయిన) రాజ్యమును ప్రతిష్ఠాపించినవాఁడనియు,[2] మ

---

1. Arch Rep 1874-75p- 129, Indian Antiquary, 1878 (Vcl vii) p. 26p. 261, 269.

2 "భ్రష్టరాజ ప్రతిష్ఠాపకేనయని భగవన్‌లాలను పండితుఁడు "ఇండియన్ అంటిక్వేరీ యనుగ్రంథము ౭వ సంపుటమున వ్రాసియున్నాఁడు గాని ఆదిగువనుజేర్చిన వ్యాఖ్యానములో రాజయనుదానిని రాజ్యమని చదువుట సరియైన పాఠమని డాక్టరు బూలరుగారుచెప్పిరి.

హాక్షత్రప బిరుదమును వహించినవాఁడనియు, ఆకరావంతి, అపరాంత, అనూప, సురాష్ట్ర మొదలగు దేశములను జయించిన వాఁడనియు, దక్షిణాపథరాజగు శాతకర్ణిని రెండుమాఱులు జయించిన వాఁడయినను సమీపబంధుత్వము కలిగి[1] యుండుటచేత వానిని నాశముచేయలేదనియు మొదలుగాఁగల సంగతులెన్నియో చెప్పఁబడినవి. ఈరుద్రదామునికొడుకు రుద్రసింహుఁడనువాఁడు. ఈరుద్రసింహునికొడుకు రుద్రసేనుఁడనువాఁడు. వీనిశాసనమొకటి "జాస్దన్, అను ప్రదేశమునఁ గానఁబడుచున్నది. శక కాలము ౧౨౭వ సంవత్సరమున భాద్రపదబ౭ నాఁడు మహాక్షత్రపచష్టన మహారాజుయొక్క మునుమని మనుమఁడును, క్షత్రపస్వామి జయదామమహారాజుయొక్క కుమారుని మనుమఁడును, మహాక్షత్రపరుద్రదామ మహారాజుయొక్క మనుమఁడును, మహాక్షత్రప భద్రముఖస్వామి రుద్రమహారాజుయొక్క కుమారుఁడునగు మహాక్షత్రప భద్రముఖస్వామి రుద్రసేన మహారాజుయొక్క యీచెఱువు" మొదలుగాఁగల విషయములుగలవు.

శాలివాహనులకు క్షాత్రపులకుఁ గలసంబంధము.

సాల్సెట్టిదీపములోని కన్హేరిస్తూపములోని ౧౧వ శాసనమున చెలమను గూర్చిన దానమునుగూర్చి భగవన్‌లాల్ ఇంద్రాజీపండితుఁడు "మహాక్షత్రపుఁడయిన రుద్ర×+×యొక్క" కూఁతురును, కర్దమక రాజవంశమునందు జనించిన వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణియొక్క రాణియునగు×+×యొక్క" అని శాసనములోని కొన్నిపంక్తులను చదువుచున్నాఁడు. దీనింబట్టి డాక్టరు బూలరుగారు వాసిష్ఠీపుత్రశాతకర్ణి యొకయాంధ్రరాజనియు, వానిరాణి క్షత్రపునికూఁతురనియు, కన్హేరి శాసనములోనుండిన వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణియు, చతురపాన (చతుష్పర్ణ

---

1 సంబంధావదూరయ" యనుదానిని "సంబంధావదూరతయ" యని వ్రాయుట మంచిదనిచెప్పి శాతకర్ణి దేశము దూరమగుటచేత రుద్రదాముఁడు విడిచిపెట్టెనని భాండార్కరుగారు తలంచుచున్నారు.

3 Dr. Bhau Daji Journal, Bombay Branch Roy, As Soc Vol viii p. 235.

వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణియొక్క కొడుకనియు, వానిభార్య మహాక్షత్రపుఁడు రుద్రునియొక్క కూఁతురనియు, ఆమెయే యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణియొక్క తల్లియగు గోతమియనియు, కాఁబట్టి రుద్రదామునకు దక్షిణాపథపతితోఁ గలసంబంధము పైఁ జెప్పినప్రకారము తినయల్లుఁడైనచతురపానుని బట్టిగాని మనుమఁడయినయజ్ఞశ్రీబట్టిగాని, యజ్ఞశ్రీతల్లి రుద్రదామునికి సమీపబంధుత్వము కలిగియుండుటఁ బట్టిగాని యేర్పడియుండవచ్చునని సారాంశముదేల్చిరి. పైఁజెప్పినశాసనమును బట్టి మహాక్షాత్రపుఁడయిన రుద్రదామునియొక్క యల్లుడు వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణియని స్పష్టమగుచుండఁగా వాసిష్ఠీపుత్ర పులమాయి రుద్రదాముని యల్లుఁడని స్మిత్తుగారు చెప్పుటకుఁ గారణము గానరాదు. దక్షమిత్రనహపానుని కొమార్తెయనియు, ఋషభదత్తుని భార్యయనియు నాసికశాసనములలోఁ గన్పట్టుచుండఁగా స్మిత్తుగారుదక్షమిత్ర రుద్రదాముని కూఁతురనియు, శ్రీపులమాయి పట్టమహిషియని చెప్పుటకుఁ గారణముగానరాదు. రుద్రదాముఁడు జయించిన దక్షిణాపథపతి శాతకర్ణిగాని మఱియొకఁడుగాఁడు. శ్రీపులమాయికి శాతకర్ణియను పేరులేదు. రుద్రదాముని యల్లుఁడుగూడ శాతకర్ణియనుపేరు గలిగియుండెను. అదియునుంగాక శ్రీపులమాయికి రుద్రదాముని తాతయగు చష్టనుఁడు సమకాలీనుఁడని టాలెమిప్రాయుచున్నాఁడుగాని రుద్రదాముఁడు సమకాలీనుఁడని వ్రాసియుండలేదు. రుద్రదాముని జనగడశాసనములో శకనృపకాలము ౭౨వ సంవత్సరమునని చెప్పినను ఆసంవత్సరము చెఱువుగట్టు తెగిపోయెనని చెప్పెనేకాని తానాసంవత్సరము గుఱితో లిపించి శాసనము వ్రాయించినట్లు చెప్పియుండఁలేదు. కాఁబట్టి రుద్రదాముఁడు శ్రీపులమాయితోఁగాక వాసిష్ఠీపుత్ర చతుష్పర్ణ శాతకర్ణికిని, గోతమిపుత్రయజ్ఞ శ్రీశాతకర్ణికినిమాత్రము సమకాలీనుఁడుగానున్నవాఁడు. ఒకవేళ శ్రీపులమాయి వృద్ధదశలోనుండినను నుండవచ్చును. కనుక శ్రీపులమాయి రుద్రదాముని యల్లుఁడనియు, రుద్రదాముఁడు శ్రీపులమాయిని రెండుసారులోడించెననియు, దక్షమిత్ర రుద్రదాముని కూఁతురనియు విన్సెంటుస్మిత్తుగారు వ్రాసినది విశ్వసింపఁదగినదిగాఁ గన్పట్టదు. ఇందుకు శాసనములే ప్రబలసాక్ష్యము లిచ్చుచున్నవి. శ్రీపులమాయికాలమున కో

ల్హాపురమునందు వాసిష్ఠీపుత్ర విలివాయకురుఁడు రాజప్రతినిధిగనుండెను. వీనిచే రిటి నాణెములు కోల్హాపురమునందు గాన్పించినవి.

వాసిష్ఠీపుత్త్రచతుష్పర్ణశాతకర్ణి.

ఇతఁడేకాలమునందుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదు. ఇతఁడుగోతమిపుత్రశాతకర్ణియొక్క పుత్రులలో నొకఁడై యుఁడవచ్చును. ఇతఁడు మాధారిపుత్రశకసేనుని కొడుకనియు క్రీ. శ. ౧౩౫దవ సంవత్సర ప్రాంతమున దక్షిణమహారాష్ట్రదేశమును బరిపాలించుచుండెనని డాక్టరుభాండార్కరుగారు వ్రాయుచున్నారు.[1] ఈతఁడేపురాణములలో నుదాహరింపఁబడిన చకోరశాతకర్ణియనియు, ఈతఁడే మొదటివిలివాయకురుఁడనియు, ఈతఁడారుమాసములుమాత్రమే రాజ్యముచేసెననియు క్రీ. శ. ౩౮గవసంవత్సర ప్రాంతమున నుండెననియు, విన్సెంటుస్మిత్తుగారు వ్రాయుచున్నారు.[2] ఇతఁడు రుద్రదాముని యల్లుఁడనియు, గోతమిపుత్త్రయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణియొక్క తండ్రియనియు డాక్టరు బూలరుగారు వ్రాయుచున్నారు.[3] నానాఘట్టము బాటమీఁదను ఈనడుమ నూతనముగాఁ గనిపెట్టఁబడిన నీటితొట్టిమీఁద నొకశాసనము గన్పట్టెను. దానిపైన "చతరపానశాతకానివాసతి" వాసిష్ఠీపుత్త్ర చతుష్పర్ణశాతకర్ణియను పేరు వ్రాయఁబడియున్నది. సుపారాపట్టణము నఁగనుంగొనఁబడిన నాణెములో చతుష్పర్ణుని పేరుయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణుని పేరును నుదాహరింపఁబడియున్నవి. ఇతఁడు ధాన్యకటకమునందుండి యాంధ్రరాజ్యమునంతయుఁ బరిపాలించినవాఁడో లేక మఱియేభాగమునకైన రాజప్రతినిధిగనుండి పరిపాలించినవాఁడో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదు.

1 Early History of Deckhan, section vi

2 Early History of India p. 197

3 Burgess reports; Kanheri Inscriptions no. 11. Numismata orientalia. p. 24

శివశ్రీ శాతకర్ణి.

(క్రీ. శ. ౧౫౭ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౬౫ వఱకు)

ఇతఁడును గోతమిపుత్ర శాతకర్ణికిని వాసిష్ఠిరాణికిని జనించినవాఁడు. శ్రీపులమాయిసోదరుఁడుగ నున్నాఁడు. ఇతఁడు పులమాయి మరణానంతరము రాజ్యభారమును వహించినట్లు గాన్పించుచున్నది. వీని పేరిటి నాణెములు కొన్ని ధరణికోట సమీపమున దొరకినవని రివరెండు థామన్సనువారు వర్ణించియున్నారు.[1] ఇతఁడత్యల్పకాలము మాత్రమె రాజ్యపాలనము చేసెను. వాసిష్ఠీపుత్ర చతుష్పర్ణ శాతకర్ణియె శివశ్రీశాతకర్ణియైయుండు నేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. భగవన్‌లాల్ పండితుఁడు మాఢారిపుత్రశకసేనుఁడే శివశ్రీశాతకర్ణి యని తలంచిరి. భాండార్కరు పండితుఁడుగూడ మొదట నట్లే తలంచిరి గాని యిటీవల నంగీకరించినవారు కారు. థామస్సుగారికి ధరణికోటసమీపమున దొరకిన నాణెములలో "శకసేనస" యనియుండక "శకశకాస" యనియుండుట చేత శివశ్రీశాతకర్ణి మాఢారిపుత్ర శకసేనుఁడు కాఁజాలఁడని భాండార్కరుగారు వ్రాసిరి. ఇతఁడు శైవమతాధిక్యతను గలిగియుండిన బ్రాహ్మణమతమవలంబించినవాఁడుగ నుండినను బౌద్ధులను బ్రాహ్మణులను సంప్రీతితోనే సమాన దృష్టితోఁ జూచినవాఁడు. ఈయాంధ్రరాజులతల్లులు బ్రాహ్మణమతమవలంబించిన శకరాజులయొక్కయు, పల్లవరాజులయొక్కయు పుత్రికలగుటచేత నాంధ్రరాజులుకూడ గడపటివారు బ్రాహ్మణమతాభిమాను లగుచువచ్చినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

శివస్కందుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౬౫ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౭౨ వఱకు.)

శివశ్రీమరణానంతరము రాజ్యభారమును వహించినవాఁడు శివస్కందుఁడని మత్స్యవిష్ణుభాగవతపురాణములు మూడును పేర్కొనుచున్నవిగాని వాయుపురాణముమాత్రము శివస్కందుని పేర్కొ విడిచిపెట్టినది. శివస్కందుని పేరు

1. The Indian Antiquary vol. ix, p. 64.

మాత్రమె గాదు. శివశ్రీ పేరుగూడ వాయుపురాణము పేర్కొనియుండలేదు. వాయుపురాణము పేర్కొనకపోయినను శివశ్రీయును, శివస్కందుఁడును ధాన్యకటకము రాజధానిగా నాంధ్రరాజ్యమును బరిపాలించినది వాస్తవమేగాని శివస్కందుఁడుమాత్రము ధాన్యకటకమును విడిచి కాంచీపురమునుగూడ రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలన చేసినట్లు గానంబడుచున్నది. శివస్కందుఁడు బ్రాహ్మణమతమవలంబించినవాఁడుగఁ గానంబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు శివశ్రీయొక్క కుమారుఁడేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. శివశ్రీ పేరు భాగవతపురాణము వేదశ్రీయని పేర్కొనుచున్నది. వేదశ్రీయను పేరు నానాఘట్టముగుహాలోనొక శాసనమునఁ గానంబడుచున్నది. శివశ్రీ యనునతఁడే వైదికమతమవలంబించి వేదశ్రీయను పేరు పెట్టుకొనెనేమో యోచింపవలసియున్నది. ఆశాసనమునందు వేదశ్రీయనువాఁడు పవిత్రములయిన యాగాహుతులఁగొన్నిటిని సమర్పించెనని చెప్పఁబడియున్నది. [1] ఈశాసనమును బరిశోధించినవారు దానిని బూర్ణముగఁ దెలిసియుండలేదు. విశేషభాగము శిథిలమైయున్నది. కాఁబట్టి వేదశ్రీయను వాఁడు యజ్ఞయాగాది కర్మల నాచరించెనని చెప్పఁదగును. శివస్కందుఁడు బ్రాహ్మణమత మవలంబించుట చూడఁగా వేదశ్రీయొక్క తనయుఁడేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. అయినను కాకపోయినను శివస్కందుఁడు మాత్రము మిక్కిలి బ్రాహ్మణమతాభిమానము గలవాఁడనుటకు సందియములేదు. ఆకాలమునందలి శకరాజులును పహ్లవరాజులును బ్రాహ్మణమత మవలంబించుటచేతను, ప్రజాపరిపాలకులుగనుండుటచేతను బ్రాహ్మణులు వారిని క్షత్రియులనుగా నంగీకరించి వారిని తమస్వాధీనముఁ జేసికొనఁ బ్రయత్నించుచున్న కాలమగుటచేత నీరాజులందఱును బ్రాహ్మణులకు శర్మ వలెనె తమ నామములకు వర్మయనుదానిని జేర్చుకొని యార్యక్షత్రియులమని లోకమునకు విశదపఱచుటకోయన బ్రాహ్మణమతముపట్ల విశేషాభిమానముం జూపుచు బ్రాహ్మణమతమును విజృంభింపఁ జేయఁ జొచ్చుచుండిరి. అటువంటివారిలో శివస్కందుఁడొకఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు.

I J. R. A. S. Vol V p. 287; Jour, Bom, Branch Roy As soc; Vol XIII p 404 and Vol xiii pp. 310.312.

ఇతఁడు బ్రాహ్మణులకు భూములు మొదలగునవి యొసంగి యనేక బ్రాహ్మణులను ఆంధ్రదేశమునకు రప్పించినట్లు గానంబడుచున్నది. ఇతఁడు మతసంస్కారణమునఁ ద్రినేత్రుని ద్రొక్కినవాఁడని చెప్పవలసియున్నది. వీని మాతామహుఁడును, మాతులుఁడును, తల్లియును మొదట పహ్లవజాతికి సంబంధించినవారయి యాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయి పల్లవులని పిలువంబడుచుండెడివారని తోఁచుచున్నది. ఆకాలమునందు పల్లవవాఱుకు లనేకులాంధ్రులకడ దండనాథులుగను, రాజప్రతినిధులుగను, మంత్రులుగను నుండి వారలతో సంబంధబాంధవ్యముల నెఱపుచుండిరని యాకాలపు చరిత్రమునుబట్టి మనము సులభముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. ఈకడపటి యాంధ్రరాజులలోఁ గొందఱు పల్లవులతోడి సంబంధముచేతఁ దాము పల్లవ వంశజులమని డంబముతోఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. ఆపల్లవ వంశమునకుఁ గౌరవముఁ గలుగుటకై యేభరద్వాజ ఋషికో, యేయిక్ష్వాకువకో, యేసూర్యచంద్రులకో ముడిపెట్టుచుండిరి ఆంధ్రరాజుగనుండిన శివస్కందునిగూర్చి యిచ్చట చెప్పవలసిన దింతకన్న నేమియులేదు. పల్లవరాజుగనుండిన శివస్కందునిగూర్చి మాత్రము పల్లవవంశమునుగూర్చి వ్రాయు ప్రకరణమున జర్చింపఁదలఁచి ప్రస్తుతమిట విరమించుచున్నారము.

గోతమిపుత్ర్ర యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౭౩ మొదలుకొని ౨౦౨ వఱకు)

బహుకాలము పరిపాలనముచేసి విశేషకీర్తిని సంపాదించిన యాంధ్రరాజులలో గోతమిపుత్ర్ర యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణుఁ డొకఁడు. వీనితల్లి గోతమి. ఈమె యుజ్జయినీ క్షాత్రపులయింటి యాఁడుపడుచు. మహాక్షాత్రపుఁడు రుద్రదాముని కూతురయినంగావచ్చును. అట్లయినపక్షమున వాసిష్ఠీపుత్ర్ర చతుష్పర్ణ శాతకర్ణుఁడు యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణునకుఁ దండ్రి కావలయును, ఇతఁడు పులమాయి, శివశ్రీ శివస్కందుఁడు వరుసగా రాజులై పరిపాలనము సేయునప్పుడు యువరాజుగను రాజప్రతినిధిగను ప్రతిష్ఠానమునందుండి క్రీ. శ. ౧౫౮వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩వ సంవత్సరమువఱకును మహారాష్ట్రదేశమును బరిపాలించి ౧౭౩ సంవత్సరము మొదలుకొని ౨౦౨ వఱకును ఆంధ్రరాజ్యమున నభిషిక్తుఁడై పరి

పాలనము చేసినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈకాలమున మాళవదేశము తనస్వాతంత్ర్యమును బ్రకటించినటులఁ గానంబడుచున్నది. ఉజ్జయినీ క్షాత్రపులదగు అవంతిదేశ మాంధ్రరాజుల పాలనము నందుండిన కాలమున రుద్రదాముఁడను వాఁడు తనపూర్వులు గోల్పోయిన రాజ్యమును మరల స్వాధీనము చేసికొనెనని విని గోతమిపుత్త్రియజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి వాని పైకిదండెత్తిపోయి రెండుపర్యాయములు యుద్ధముచేసియు విజయము పొందలేకస్వరాజ్యమునకు మరలిపోవలసి వచ్చెను. ఇందునుగూర్చియె రుద్రదాముఁడు జునగడశాసనములో దక్షిణాపథపతియైన శాతకర్ణిని రెండుమాఱు లోడించితి ననియు, దూరముచేతను, బంధుత్వముచేతను వానిదేశములోనికిఁ దఱుముకొనిపోవక నాశముచేయక విడిచిపెట్టవలసినవాఁడనైతినని చెప్పుకొనియెను. ఈబంధుత్వము కూఁతురుబిడ్డయగుటచే తనేయని తోఁచుచున్నది. రుద్రదామునికాలము నిర్ణయించునపుడు పాశ్చాత్యపండితులు భిన్నాభిప్రాయులై యొవరికిఁ దోఁచినరీతిని వారు చెప్పియుండిరి. కాఁబట్టి శాతకర్ణికిని రుద్రదామునకును జరిగిన యుద్ధముల కాలమును దెలిసికొనుట మిక్కిలి కష్టసాధ్యముగ నున్నది. క్రీ. పూ ౫౫వ సంవత్సరమున జరిగియుండునని లాసన్ గారు చెప్పుచున్నారు[1]. అది యిదియని నిశ్చయపఱుచలేక సంకోచముతో ప్రిన్సెప్ గారు క్రీ.పూ. ౧౫౫వ సంవత్సరమయి యుండునని యూహించుచున్నారు. డాక్టరు భావుదాజీగారు క్రీస్తుశకము ౨౦౦ లని భావించుచున్నారు.[2] క్షాత్రపరాజుల నాణెములను గూర్చి వ్రాయుచు న్యూటను గారు రుద్రదాముని క్రీ. శ. ౮౦-౮౫ సంవత్సరములలో నిలిపినారు.[3] ఈకాలమును రివరెండుథామ స్సనువారామోదించుచున్నారు.[4] ఈశాసనమును ప్రిన్సెప్, విల్సన్, ఎజిలింగ్, భగవన్‌లాల్ ఇంద్రాజి, డాక్టరుబూలరు మొదలగువారనేకులు భాషాంతరీకరించి ప్రకటించియున్నారు.[5] రుద్రదాముఁడు ౭౨వ సంవ

1. Muir sanskrit Texts Vol ii p. 142
2. Jour, Bom, Branch, Roy, As, Soc Vcl vii pp. 117-(120
3. Ibid Vol ix. p. 17.
4. J. R. A. SVol xiii N. S P. 524.
5. Prinsep Translation. J. A. S. B Vol viii, pp. 334.

త్సరమున సుదర్శన సరస్సుయొక్క గట్టు తెగిపోయెనని తన శాసనమునందుఁ జెప్పియుండుటచేత నాసంవత్సరము శకకాల సంవత్సరమయి యుండును. కనుక నయ్యది క్రీస్తుశకకాలము ౧౫౦వ సంవత్సరముగా నుండెననియు, అయ్యది చెఱువుకట్ట తెగిపోయిన సంవత్సరమని మాత్రమె చెప్పియుండుటచేత నాశాసన మాసంవత్సరము వ్రాయఁబడినది కాదనియు, అందలివిషయములంతకుఁ బూర్వము జరిగినవి కావనియు, డాక్టరు భాండార్కరుగారు చెప్పెడు హేతువులే సరియైనవయినపక్షమున రుద్రదాముఁడు జయించినది గౌతమిపుత్త్రి యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి యనియె చెప్పఁదగును గాని లేనియెడ రుద్రదామునిచేఁ జయింపఁబడినవాఁడు వాసిష్ఠిపుత్త్రి చతుష్కర్ణ శాతకర్ణియై యుండవచ్చునని భావించుచున్నారము. ఈగౌతమిపుత్త్రియజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి పేరుగలశాసనములు నాసిక, కార్లి, చినగంజాము మొదలగు ప్రదేశములందుఁ గానంబడుటచేత నీతనికాలమునఁగూడ నాంధ్రరాజ్యము బహుదూరము వ్యాపించియున్నదని విశ్వసింపవచ్చును. ఈతఁడును మొదటి గౌతమిపుత్త్రునివలె మిక్కిలి పరాక్రమముగలవాఁడుగా నుండెను. అతనివలెనె యీతఁడును బౌద్ధబ్రాహ్మణమతముల రెంటియందును సమాదరము గలవాఁడుగనుండి విఖ్యాతిఁ గాంచినవాఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. బుద్ధునితరువాత బౌద్ధమతాచార్యులలో సుప్రసిద్ధుఁడయిన నాగార్జునాచార్యులీయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి కాలముననున్నట్లు గాన్పించుచున్నది.

శ్రీశైలబౌద్ధసంఘారామనిర్మాణము.

ఏడవశతాబ్దమధ్యమున హిందూదేశమునందలి బౌద్ధమతస్థితిని దెలిసికొనఁగోరి చీనాదేశపు యాత్రికుఁడగు హౌనుత్సాంగు హిందూదేశమును జాడవచ్చి కొంతకాలము దేశయాత్రలు చేసి వెడలిపోయి వ్రాసిన హిందూదేశయాత్రాచరిత్రమునందు దక్షిణకోసల వృత్తాంతమును దెలిపిన వెనుక కోసలము

348; Prof. H. H. Wilson's. Prinsep's Essays, Vol ii pp. 57-67 Prof. Eggeling. Burgess second report p. 129. Bhagavan Lal Indraji & Dr. Buhler. Ind. Ant. Vol Viii. pp 257-258.

నకు నాగ్నేయమూల నరువదిమైళ్లదూరమున పో-లో-మో-లో-కి-లి. (po-lo mo-lo-ki-li) పర్వతముమీఁదఁ బూర్వకాలమున బౌద్ధమతాచార్యుఁడగు నాగార్జునాచార్యుని కొఱకు సో, తో, ఫో, హో (so-to-pho-ho.) అనురాజు బౌద్ధసంఘారామము నొకదాని నిర్మించెనని చెప్పియుండెను. ఏకాంతప్రదేశమున నుండిన యీపర్వతశిఖరము తక్కినదానికంటె మిక్కిలి యున్నతమైనదిగను, నడుమ నడుమఁ గనుమ లేవియును లేక యొక్క పేటాయితో గూడుకొని మిక్కిలి యేటవాలుగ నుండు గట్లను గలిగి యున్నది. ఏవింతవృత్తాంతము దెలియవచ్చినను తాను స్వయముగాఁబోయి చూడకయె సులభముగా విశ్వసించునట్టివాఁ డగుటచేత నీయాత్రికుఁడు చెప్పినమాటలనుబట్టి వ్రాసిన దానియందతిశయోక్తి మెండుగాఁ గన్పట్టకమానదు. రాజు పెద్దఱాతిబండ నడుమనుండి సొరంగమును త్రవ్వించి త్రోవగల్పించెననియు, దానిక్రిందనుండి మేము చూచినపుడు నిట్టముగానుండి యెత్తైనయాకొండ పొడవునను సొరంగములను జూచితిమనియు, క్రిందనడుచుట కనుకూలముగ గుహాలతోఁగూడిన వసారాలును పైనగోపురములను గలిగి, యైదంతస్తుల కట్టడము గలదనియు, ఒక్కొక్కయంతస్తులో విహారములతోఁ జుట్టుకొనఁబడిన నాలుగేసి పడసాలలు (చావళ్లు) గలవనియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. మఱియును పేరు నల్లనిశిఖరమని దెలుపుచున్నదనికూడ తెలియఁజేయుచున్నాఁడు. అయిదవ శతాబ్దారంభము నందుండిన ఫాహియాన్ అను చీనాదేశస్థుఁడయిన యాత్రికుఁడు కాశీనగరము నందుండినపు డీప్రదేశమునుగూర్చి విని యింతకంటెను వింతయైన వృత్తాంతమును దెలుపుచున్నాఁడు. అతఁడు దానిని పో-లో-యు(po-lo-yu) అని పిలుచుచు పారావతమఠమని యర్థము చెప్పుచున్నాఁడు. హౌయన్త్సాంగు వాడిన "పో-లో-మో-లో-కి-లి" అను పేరు జూలియన్ చెప్పినప్రకారము పరమాలగిరిలేక పరబరాగిరి యనిగాని బీల్ చెప్పినప్రకారము బ్రహ్మరాగిరియనిగాని యర్థమగునుగాని యివియేవియును చీనాయాత్రికు లిరువురు చెప్పెడి వర్ణక్రమములతో పారావతమని స్థలనిర్దేశముచేయుటకుఁ దోడ్పడఁ జాలకున్నవి.

పారావతమను పేరే నిజమైనదేమో? ఈ పారావతమఠమువలె నాగా

ర్జునాచార్యులు బౌద్ధభిక్షువులను సన్న్యాసులను దానిలో నివసించుటకు రప్పించి వారి యుపయోగార్థము ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములన్నిటిని వ్యాఖ్యానములతో సహా దెప్పించి యొక మహాభాండారము నేర్పాటుచేసెనని చెప్పుదురు. అతఁడు (నాగార్జునుఁడు) ద్యాపలగిరి (Dyapalagiri) అనఁగా శ్రీపర్వతమునందు నిర్వాణముం జెందెనని త్రివిష్టపదేశ గ్రంథములు (Tibetan works) చెప్పుచున్నవి. ఈ శ్రీపర్వతము తప్పక యీ శ్రీశైలపర్వతమునకే యన్వయించుచున్నది. అప్పటి బ్రాహ్మణులకును బౌద్ధులకును గలహములు జనించి కొంతకాలమునకు బ్రాహ్మణులు బౌద్ధులను వెడలఁగొట్టించి యీ బౌద్ధవిహారమును స్వాధీనముఁ జేసికొనిరని గూడ హౌనుత్సాంగు చెప్పియున్నాఁడు. ఫర్గ్యూసను గారూహించినట్లు కోసలమునకు వైరగఢా రాజధానియై హౌనుత్సాంగు చెప్పిన యారువది మైళ్లదూరము(300li) రాజధానినుండియె కొలిచినయెడల నీమతముయొక్క ప్రదేశము చాందాకు వాగ్నేయమూలను మాణిక్యదుర్గమునకును, వరదానదికిని సమీపస్థలమైయుండవలయును. ఫర్గ్యూసనుగారు "భాండక్" అను పట్టణసమీపమునందలి "వింధ్యసాని" పర్వతమే హౌనుత్సాంగు చెప్పిన పర్వతమని చెప్పుచున్నారుగాని యీపర్వతము ప్రాచీనగుహలను గొన్నిటిని గలిగియున్నను అతఁడు వర్ణించిన వర్ణనకు సరిపోవుచుండలేదు. కాని శ్రీపర్వతమనునది కృష్ణానదికానుకొని పైని వేలాడుచుండి మల్లికార్జునుఁడను శివునియాలయమును గలిగి ప్రసిద్ధికెక్కిన బ్రాహ్మణ యాత్రాస్థలములలో నొక్కటిగనుండిన యెత్తైన కొండయె గాని మఱియొకటి కాదు. ఈ శ్రీపర్వతమె శ్రీశైలమను మఱియొక పర్యాయపదముతో వాడుకొనఁబడుచున్నది.

శ్రీశైలము ద్వాదశ శివలింగక్షేత్రములలో సుప్రసిద్ధమైనది. ఇది ధాన్యకటకమునకు (ధరణికోట) ౧౦౨ మైళ్లదూరమునను, (W. S. W) కందనోలుకు (kurnool) ౭౨ మైళ్లదూరమునను (E. N. E.) నున్నది. ఇదిమాణిక్య దుర్గమునకు దక్షిణముగా ౨౪౦ మైళ్లదూరమున నఁనగా కోసలదేశమునకు బహుదూరమున నున్నమాట వాస్తవమేయైనను హౌనుత్సాంగు స్వయముగాఁ జాడక యితరులు చెప్పిన మాటలను బట్టి వ్రాసినది కావున స్థాననిర్ణయమునుజేసి

దూరము చెప్పుటలో నిశ్చయముగాఁ బొరపడి యుండవచ్చును. ఆ చెప్పిన దూరపరిమాణము స్యెంతోకియా(కోసలము)(Se-yeu-toh-kia)యొక్క రాజధానినుండి యా,లేక కోసలముయొక్క సరిహద్దునుండియో నిర్ణయించుటకుఁగూడ నతని వాక్యము సందిగ్ధముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. చీనాయాత్రికు లిరువురు వ్రాసినస్థలచరిత్రవర్ణనలు శ్రీశైలముమీఁది శివాలయమున కన్వయించుచున్నవి. శ్రీశైలమునకు శ్రీపర్వతమని సంస్కృతభాషాగ్రంథములయందుఁ దఱచుగా వాడఁబడి యున్నది. శ్రీపర్వతమను పేరు టిబెట్ గ్రంథములయందుఁ గానంబడుచున్నది. శ్రీశైలశివాలయము ప్రాచీనమైనదని చెప్పెడు గాథలుకూడ దీనిని బలపఱచుచున్నవి. ఎన్నివిధములచేతఁ జూచినను చీనాదేశపు యాత్రికు లిరువురియొక్క వర్ణనలు దీనికే యన్వయించుచున్నవి గనుక మనయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి నాగార్జునునికొఱకు నిర్మించిన బౌద్ధసంఘారామ మిదియే యని మఱియొకమాఱు పేర్కొనుచున్నారము.

నాగార్జునాచార్యుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౩౪ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౦౦ వఱకు)

సింహళద్వీపములోని అనూరాధపురమునందలి రాన్వెల్లిదాగాబా ప్రతిష్ఠాపనోత్సవమునకు కాశ్మీరము, కాబూల్, హిందూదేశముయొక్క వివిధభాగములనుండియు ౨౪౪౦౦ మంది భక్తులు వెళ్ళియుండఁగా మహాదేవమహాస్థవిరుఁడు పల్లవుల దేశములనుండి ౪౬౦౦౦౦ మంది భక్తులను వెంటఁగొనిపోయియుండెనని యైదవ శతాబ్దమునందు రచింపఁబడిన మహావంశమను బౌద్ధుల చరిత్రమునందు వ్రాయఁబడినది. ఇందలి సంఖ్య నమ్మఁదగినది కాకపోయినను హిందూదేశములో నేభాగముకంటెను హిందూద్వీపకల్పముయొక్క తూర్పుభాగమునందు బౌద్ధమతము పూర్వకాలమున వర్ధిల్లుచుండెనని విశ్వసించుటకు మాత్రమవకాశ మిచ్చుచున్నది. బౌద్ధమతాచార్యుఁడగు నాగార్జునునకు పోషకుఁడు (దానపతి) గానుండి తనరాణియొక్క కుతంత్రమునకు వశుఁడైనయామెయొక్క కొడుకు సుశక్తి యనువానికి సింహాసనమును కట్టఁబెట్టుటకై ప్రయత్నించి తనయాచార్యుఁడైన నాగార్జునుఁడు మరణముపొందిన కాలముననే మరణముపొందిన రాజు-శాత

సో-టో-ఫో-హౌ-నా (so-to-pho-hau-na) అనఁగా శాద్వహన వంశములోనివాఁడనియు, శ్యెంతోకియాయని (sh-yen-toh-kia) పిలువఁబడుచుండెననియు, మఱియొక చీనాయాత్రికుఁడగు "ఈచింగ్" అనునతఁడు నుడువుచున్నాఁడు. క్రీస్తుశకము ౪౩౧ వ సంవత్సరమునందుండి నాగార్జునాచార్యుని సుహృల్లేఖకు సంస్కృత భాషాంతరీకరణము గావించిన గుణవర్మయను నాతఁడు వానిని శ్యాంథోకియా యనియె పిలిచెను. చీనాదేశస్థులు సంస్కృత నామములను భాషాంతరీకరించునపుడు వారివారి యిష్టానుసారము పోవుచువచ్చిరిగాని యొకదారిని పోయియుండలేదు. ఆంధ్రరాజులవంశము శాద్వహనవంశము కాదనియు శాతవాహన వంశమనియు మన మెఱుఁగుదుము. విదేశీయుల యుచ్చారణలయందిట్టి మార్పులు గానఁబడుచుండుట యొక్క క్రొత్తవిషయముకాదు. మన పేరులను విదేశీయులును విదేశీయుల పేరులను మనమును తప్పుగా నుచ్చరించుచునే యున్నారము. శ్యెంతోకియా లేక శాంథోకియా యను నామమునకు భాషాంతరీకరణము గానరాదు. టిబెటీయ గ్రంథముల యందతఁడు "డె-బైడ్" అని పిలువంబడుచున్నాఁడు. అనఁగా శంకరుఁడని సంస్కృత భాషాంతరీకరణము చేయఁబడియెను. సుఖమును గలుగఁజేయువాఁడు శంకరుఁడనియర్థము. ఉదయనుఁడని యతఁడు పిలువంబడుచుండెననియు, సురావతమున నాతఁడు జేతకుఁడనికూడ పిలువంబడుచుండెననియు, తారానాథుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఈ పేరులెంత మాత్రమును శాంథోకియాయను పేరునకు సరిపోయియుండలేదు. శాతవాహనవంశము లేక అంతివాహనవంశమని వానివంశనామమును తారానాథుఁడు పేర్కొనుచున్నాఁడు. ఈపైనుదాహరింపఁబడిన దానిఁబట్టి చూడఁగా నీతఁడు కడపటి యాంధ్రరాజులలో వాఁడై యుండుననియు, నాసిక కన్హేరి శాసనములలో నిశ్రీయజ్ఞశాతకర్ణియే యై యుండవచ్చునని యు మనమూహించి నిశ్చయింపవచ్చును. ఇతఁడు రెండవశతాబ్దాంతమునను మూడవశతాబ్ద ప్రారంభమునను ఆంధ్రరాజ్యమును బరిపాలించుచు చుండెననిమనము దెలిసికొను చున్నారము. నాగార్జునుఁడు కూడ నీకాలమునందేయుండి యున్నవాఁడు. ఇంకొకరీతిగ నాగార్జునుని కాలమును నిర్ణయింప వచ్చును. టిబెటీయ గ్రంథములలో రెండవ శాస్త్రవిధము

గూర్చి యేమియు వ్రాయఁబడి యుండలేదు. మఱియును అశోకుని కాలమునకుఁ (క్రీ. పూ. ౨౭౦) పూర్వము ౧౦౦ సంవత్సరములక్రిందటనే బుద్ధనిర్వాణము చెప్పఁబడియున్నది. కనుక శకరాజయిన కనిష్కుని బౌద్ధసభ బుద్ధనిర్వాణమునకుఁ దరువాత ౪౦౦ సంవత్సరములకు జరిగినదని పేర్కొనుచున్నది. ఈ కాలనిర్ణయమునే హ్యూనుత్సాంగు తనగ్రంథమునం దనుసరించి యున్నవాఁడు. బుద్ధనిర్వాణమునకు నాలుగువందల సంవత్సరములకు వెనుకఁ జెప్పఁబడిన కనిష్కుఁడనురాజు క్రీస్తుశకము ౭౮-౧౦౦ సంవత్సరముల ప్రాంతముననున్నవాఁడని సామాన్యముగా నందఱిచేత నంగీకరింపఁ బడినది. బౌద్ధుల ప్రధానగురువగు పార్శ్వకుఁడు బౌద్ధసభ కధ్యక్షుఁడుగా నున్నందున కనిష్కునకు సమకాలీనుఁడై యుండెను. పార్శ్వకుని తరువాత నాచార్యపీఠము నెక్కినవాఁ డశ్వఘోషుఁడు. నాగార్జునుఁడు నాలవవాఁడు. దీనింబట్టి నాగార్జునుఁడు రెండవ శతాబ్దాంతముననున్నట్లు చెప్పవచ్చును. బుద్ధనిర్వాణమునకు ౫౦౦ సంవత్సరముల వెనుక నాగార్జునుఁడున్నట్లు కొన్నిచరిత్రములు చాటుచున్నవి. టిబెట్ దేశచరిత్రమును వ్రాసిన తారానాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౭౦-౨౨౦ లకునడుమ నాగార్జునుఁడున్నవాఁడని కాలనిర్ణయము చేయుచున్నవాఁడు. కాఁబట్టి గౌతమీపుత్రయజ్ఞశ్రీకాలమున నాగార్జునాచార్యుఁడున్నవాఁడని చెప్పవచ్చును. వీని పేరుగల నాణెములయందు "ఓడ" చిత్రింపఁబడియుండుటచేత నీతని కాలమున నోడలనుగూర్చియు సముద్రమునుగూర్చియు నావికాయాత్రను గూర్చియు జ్ఞానమును ప్రజలుగలిగి యున్నారనియు, సుమత్రా, జావా, బోర్నియో మొదలగుద్వీపాంతరములతోడను, చీనా, బర్మాదేశములతోడను, సింహళద్వీపముతోడను, విశేషవర్తకవ్యాపారము జరుగుచున్నట్లు నూహింపఁబడుచున్నది. ఆంధ్రరాజులలో విశేషకాలము రాజ్యపాలనము చేసినవారిలో నీతఁడొకఁడుగాఁ గనఁబట్టుచున్నాఁడు. వీనివెనుక నాంధ్రరాజ్యము బహుకాలము నిలిచి యుండలేదు. రాజవంశము పలుశాఖలుగఁ జీలిపోవుటవలనను, రాజ్యభారమును వహించినవారు బలహీనులగుటవలనను వీనితరువాత నాంధ్రరాజ్యమంతః కలహములచే నంతరించి పోయినది.

మాధారిపుత్త్రశకసేనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౮౦)

ఈతఁడు పశ్చిమాంధ్రదేశమగు మహారాష్ట్రదేశమున బరిపాలనము చేసినట్లు గనంబడుచున్నదిగాని పూర్వాంధ్రదేశమునఁ బరిపాలనము చేసినట్లుగా నరాదు. కోల్హాపుర నాణెములయందును కన్హేరిశాసనమునందును వీని పేరు గానంబడుచున్నది. కొన్ని నాణెములందొకప్రక్క గోతమిపుత్త్రని పేరును మఱియొకప్రక్కను మాధారిపుత్త్రని పేరును గన్పట్టు చుండుటచేత గోతమిపుత్త్రియజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణికంటె ముందుగ మాధారిపుత్త్రుఁడె రాజ్యపాలనము చేసినని రివరెండు థామస్‌గారు తలంచుచున్నారు గాని మాధారిపుత్త్రుడే వెనుకనున్నట్లు నాణెములయొక్క ముద్రణమె చాటుచున్నదని భాండార్కరుగారు నుడువుచున్నారు. మఱియును భాండార్కరుగారు మాధారిపుత్త్రుఁడు గోతమిపుత్త్రని శాఖలోనివాఁడు కాఁడనియు మఱియొకకల్పితమైనశాఖలోనివాఁడయియుండు ననియు గూడ వ్రాయుచున్నారు. వీనికాలమున కోల్హాపురమండలమున శివలకురుఁడను వాఁడు రాజప్రతినిధిగ నుండెను.

విజయశ్రీశాతకర్ణి.

(క్రీ. శ. ౨౦౨ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౦౭ వఱకు)

ఈవిజయ శ్రీశాతకర్ణి కాలమున విజయవాడపట్టణము గట్టఁబడినదిగ నూహింపఁ బడుచున్నది.

చంద్రశ్రీశాతకర్ణి.

(క్రీ, శ. ౨౦౮ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౧౧ వఱకు)

వీని పేరుగల సీసపునాణెములుగొన్ని గానంబడినవి.

పులమావి.

(క్రీ. శ. ౨౧౧ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౧౮ వఱకు)

ఈపై నుదాహరింపఁబడిన యాంధ్రరాజులనుగూర్చి మనకేమియును

శ్రీ ఆంధ్రభృత్యవంశము.

వాయు		మత్స్య.		విష్ణు.	భాగవత.
నామములు.	పరిపాలించిన సం. ల సంఖ్య.	నామములు.	పరిపాలించిన సం. ల సంఖ్య.	నామములు	నామములు.
సింధుకుఁడు	౨౩	శ్రీ శుకుఁడు	౨౩	శ్రీ ప్రకుఁడు	పేరు చెప్పలేదు.
కృష్ణుఁడు	౧౮	కృష్ణుఁడు	౧౮	కృష్ణుఁడు	కృష్ణుఁడు
[illegible]		మల్లకర్ణి	౧౦-౧౮	శ్రీశాతకర్ణి	శాంతకర్ణుఁడు
		పూర్ణోత్సంగుఁడు	౧౮	పూర్ణోత్సంగుఁడు	పౌర్ణమాస్యుఁడు
		స్కందస్తంభి	౧౮		
శాతకర్ణి	౫౬	శాతకర్ణి	౫౬		
		లంబోదరుఁడు	౧౮		
అపీలవుఁడు	౧౨	అపీతకుఁడు	౧౨	లంబోదరుఁడు	లంబోదరుఁడు
		మేఘస్వాతి	౧౮	ఇవిలకుఁడు	హివిలకుఁడు
		స్వాతి	౧౮	మేఘస్వాతి	మేఘస్వాతి
		స్కందస్వాతి	౭		
		మృగేంద్రస్వాతికర్ణ	౩		
		కుంతిలస్వాతి	౮		

		స్వాతికర్ణి	౧		
పతిమావి	౨౮	పులమావి	౩౬	పటుమతి	ఆటమానుఁడు.
నెమికృష్ణుఁడు	౨౫	గౌరకృష్ణుఁడు లేక నారికృష్ణుడు	౨౫	అరిష్టకర్మ	అనిష్టకర్మ హాలేయుఁడు
హాలుఁడు	౧	హాలుఁడు	౫	హాలుఁడు	
సప్తకుఁడు లేక మండలకుఁడు	౫	మండలకుఁడు	౫	పట్టాలకుఁడు	తాళకుఁడు
పురీకసేనుఁడు	౨౧	పురీంద్రసేనుఁడు	౫	ప్రవీలసేనుఁడు	పురుషభీరు
శాతకర్ణి	౧	సుందరస్వాతికర్ణుఁడు	౧	సుందరుఁడు	సునందనుఁడు
చకోరశాతకర్ణి	౬ మాస	చకోరస్వాతికర్ణుఁడు	౬ మాస	చకోర	చకోరగ
శివస్వాతి	౨౮	శివస్వాతి	౨౮	శివస్వాతి	శివస్వాతి
గోతమిపుత్త్రుఁడు	౨౧	గోతమిపుత్త్రిండు	౨౧	గోతమిపుత్త్రి	గోతమపుత్త్రి
		పులమాయి	౨౮	పులిమతి	పురిమానుఁడు
		శివశ్రీ	౭	శివశ్రీ	వేదశ్రీ
		శివస్కందుఁడు	౭	శివస్కందుఁడు	శివస్కందుఁడు
యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి	౨౭	యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి	౨౭	యజ్ఞశ్రీ	యజ్ఞశ్రీ
విజయుఁడు	౬	విజయ	౬	విజయ	విజయ
దండశ్రీశాతకర్ణి	౩	చంద్రశ్రీశాతకర్ణి	౧౦	చంద్రశ్రీ	చంద్రవిజ్ఞుఁడు
పులమావి	౭	పులోమవిత్తు		పులోమర్చిస్సు	సులోమధి

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

శాలివాహనశకము.

అనేకశకములు మనదేశములో వాడఁబడుచున్నవి. వింధ్యకు నుత్తర భాగమున విక్రమార్కశకమును దక్షిణభాగమున(దక్షిణాపథమున)శాలివాహన శకమును వాడఁబడుచున్నవి. ఈశకములకీపేరు లెట్లుగలిగెనని శంకపుట్టిపండితులు విశేషముగాఁ జర్చించిరి. విక్రమార్కునిశకము క్రీ.పూ. ౫౭వ సంవత్సరములో ప్రారంభమైనదిగాని విక్రమార్కుఁడా కాలమునలేఁడు. శాలివాహనుని శకము క్రీ.శ ౭౮వ సంవత్సరములోఁ బ్రారంభమైనదిగాని మొదటిశాలివాహనుఁడా కాలమునలేఁడు. అందుచేత నీశకములకీపేరులెట్లు ముడిపెట్టఁబడినవని సంశయముకలుగుచున్నది. అనేక హిందూరాజులు తమతమ శకములనుస్థాపించిరి కాని యవియన్నియును నంతరించినవి. గుప్తశకము, వల్లభిశకము, శ్రీహర్షశకము మొదలగునవి యన్నియు నంతరించి పోయినవి. ఒకకవి యాఱు శకముల నొకచాటుధార పద్యములోఁ జేర్చియున్నాఁడు.[1] మొదటిది యుధిష్ఠిరశకము. ఇది యిప్పుడు వాడుకలోలేదు. రెండవది విక్రమార్కశకము వింధ్యకు నుత్తరమునను మూడవది శాలివాహనశకము వింధ్యకుదక్షిణమునను వ్యవహారములోనున్నవని యిదివఱకె దెలిసియుంటిమి. ఉజ్జయినీ పురాధీశ్వరుండయిన విక్రమాదిత్యుఁడు క్రీ. పూ. ౫౭వ సంవత్సరమున శకముల (Indo scythians)నోడించి శకారియను బిరుదమువహించి క్రీస్తుశకము ౭౮వ సంవత్సరమున శాలివాహనునితో యుద్ధము చేసి హతుఁడయ్యెననియుఁ జెప్పుదురు. ఇది చాలవిరుద్ధమైన విషయము. ఇట్టి విరుద్ధవిషయమునుగూర్చి పండితులు చర్చించుట వింతవిషయముకాదు. డాక్టరుభావుదాజీ గారు జనరల్ కన్నిహ్యామ్ గారితో నేకీభవించి శాలివాహనశకము గౌతమిపుత్త్రునికి ముడిపెట్టిరి.[2] గాని తుదకు జస్టిస్‌న్యూటను గారితో నేకీభవించి నహపానునకు ముడిపెట్టిరి.[3]

1.J. R. A. S. B. vol viii p. 118. (2) Ibid vol viii p. 238. (3) I bid p. 238.

ఆ కాలమునందు గౌతమిపుత్త్రుఁడు ప్రాముఖ్యుఁడని డాక్టరు ఫర్గ్యూసనుగారు తలంచినవారయినను వారి కాలనిర్ణయపద్ధతినిబట్టి గౌతమిపుత్త్రుఁడు నాలుగవ శతాబ్దములోనికిఁ బోవలసివచ్చినది. ఆయినను తరువాత వారు శకనులను జయించుటకును శకమునకును సంబంధమేమియు లేదనియు, శకరాజగు కనిష్కుని పట్టాభిషేకముతోఁ బ్రారంభమైనదని చెప్పుచు విక్రమార్కశకము నంతయు పూర్వమునఁ గాక నవీనకాలమునకుఁ దెచ్చిపెట్టిరి. డాక్టరు ఓల్డెన్‌బర్గుగారి కడపటి యభిప్రాయము ఫర్గ్యూసనుగారి యభిప్రాయమునకు సరిపోవుచున్నది. సి. కన్నింగ్‌హామ్‌గారు ఫర్గ్యూసనుగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవించుచు ఘూర్జరక్షాత్రపులు శకనులయినపక్షముననేగాని లేనియెడల శకనులకును శాలివాహనశకమునకు సంబంధమేమియు లేదని నుడువుచున్నారు. [3] కన్యాకుబ్జరాజగు శ్రీహర్షుఁడు విక్రమార్కశకమును మాపుమాపి తనశకమును స్థాపించెనని చెప్పుదురుగాని యది విశ్వసింపఁదగినది కాదు. ఇంతకును క్రీ. శ. ౮౧౧ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వము విక్రమార్కశకసంవత్సరము తేదియు నేవియు దృష్టాంతమునకై శాసనములయందుఁ గానరావు. [4] ద్రావిడసాంప్రదాయికులు ప్రతిష్ఠానపురాధీశ్వరుఁడయిన శాలివాహనునితోనే జనించినదని సూచించుచున్నదని చెప్పెదు కర్నల్ మెకంజీగారి యభిప్రాయముతో కర్నల్ విల్ఫర్డుగా రేకీభవించుచున్నారు. [5] మఱికొందఱాతఁడొక బ్రాహ్మణుఁడనియు, ఆతఁడు జైనుఁడు గాని బౌద్ధుఁడు గాని యై యుండవచ్చుననియు, ఆతఁడు తనదేశశత్రువుల నెదుర్కొనుటకై గోదావరినుండి యుత్తరమునకుఁ బోయియుండెననియు వర్ణించుచున్నారు. [6] జైనగ్రంథకర్తలాతఁ డొక మహావిద్వాంసుఁ డనియు,

---

1. J. R. A. S. n. s vol. iv p. 127
2. Indian Antiquary vol x p. 215
3. Arch, Rep vol v p. 20
4. J. R A. S. Bombay Branch vol ii p. 371
5. Asiatic Researches vols ix, x
6. Taylor's Cat Rais vol III page-42

గ్రంథకర్త యనియు సాధారణముగా వర్ణించియున్నారు. పదునొకండవ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమున నుండెడి తామ్రశాసనము లన్నింటిలోను శకనృపకాల మని కన్పట్టుచున్న దనియు, బాదామి యనుప్రదేశము నందలి యొక శాసనములో శక రాజుయొక్క పట్టాభిషేకము మొదలుకొని ప్రారంభమైన కాలమని (శక కాలము) వ్రాయఁబడి యున్నదనియు, ఆశకశబ్దమే తరువాత మఱియొక యర్థమున వాడఁబడుచున్నదనియు, మొదటిదానిని మఱచిపోయిరనియు, తరువాతివారీశకము నెవ్వరియో యొకగొప్పరాజునకు ముడిపెట్టవలసి వచ్చి శాలివాహన శకమని శాలివాహనుని పేరుతో ముడిపెట్టి వాడుచున్నారే గాని శబ్దార్థప్రకారము చూచినపక్షమున నం దర్థము లేదనియు, రెండు రాజకుటుంబముల గలిసిన పేరుగా నున్నదనియు డాక్టరు భాండార్కరుగారు నుడువుచున్నారు.[1]

ఎవరివాద మెట్లున్నను శాలివాహన శక మెవ్వని పేరుతో ముడిపెట్టినను మొదటినుండి గాకపోయినను కొన్నిశతాబ్దముల క్రిందటనుండి యైనను వ్యవహారములోనికి వచ్చినది గనుక మన మీశకమును తిరస్కరింప వలసినదనుటకు సందియములేదు. ఇది మొదటి సౌరాష్ట్ర మాళవదేశపు క్షత్రపులచేఁ బ్రారంభింపఁబడినది గాని యాక్షత్రపులరాజ్య మంతరించిన వెనుక విద్వాంసుఁడై ప్రజారంజకుఁడై పరిపాలనము చేసిన హాలశాతవాహనునితో ముడిపెట్టఁబడినది. అతఁ డాకాలపువాఁడనుట సత్యము. కాఁబట్టి హాలశాతవాహనునితో శాలివాహనశకము ప్రారంభమైనదని మనము విశ్వసింపవచ్చును. కొదువవిషయములతో మనకు నిమిత్తములేదు. కాని శాలివాహనవంశజుఁ డగుటచేత నీహాలశాతవాహనుని శాలివాహనుఁ డనవచ్చును గాని యితఁడుమాత్రము మొదటి శాలివాహనుఁడు గాఁడని జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలయును.

అమరావతీస్తూపము బయల్పడుట.

హిందూద్వీపకల్పముయొక్క పశ్చిమభాగమున నున్న సాంచిస్తూపము వలెఁ గాక (The Tope at Sanchi) అమరావతీస్తూపము సంపూర్ణముగా

1. Early History of the Deckhan, pp. 29—30

నాశము చేయఁబడుటవలన [1]భూమిలోఁ బాఁతుకొనిపోయి మంటిదిబ్బలచేఁ గప్పఁబడి సామాన్యదృష్టికిఁ గానరాక మఱుఁగుపడి యుండుటచేత అస్సీరియా మంటిదిబ్బలలోఁ బాఁతుకొనిపోయి మంటిదిబ్బలచేఁ గప్పఁబడి మఱుఁగుపడి యుండిన బోశా, శేయాద్ధులవలెనె యూరుపేరు లేక యుండెను. అదృష్టవశముచేత వర్షము గురిసినప్పు డేఱాతిపలకయైన బయల్పడెనేని అచ్చటి నివాసస్థులేద్వారబంధము క్రిందనో వేసికొనుట గాని యేసున్నముకొఱకో కాల్చివేయుటగాని తటస్థమగుచుండెను. అందువలన కట్టడముయొక్క నడిమిభాగము నిలిచియుండలేదు. కర్నల్ మేకంజీదొరగారు క్రీ. శ. ౧౭౯౭వ సంవత్సరములో నాజిల్లాలో సంచారము చేయునపు డీయమరావతీస్తూపము వారిదృష్టి నాకర్షించినది. అంతకు రెండుమూడుసంవత్సరములకుఁ బూర్వము చింతపల్లిరాజాగారగు శ్రీరాజా వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడు బహదుర్‌గా రాస్థలమునందుండిన అమరేశ్వరాలయముయొక్క మాహాత్మ్యముచే నాకర్షింపఁబడి యచ్చట నొకపురమును నిర్మించి తనకు రాజధానిగఁ జేసికొనవలయునని నిశ్చయించితన నూతనరాజధానీనగరమున రాజభవనము నొకదాని గట్టుటకై ఱాళ్ళు కావలసి దీపాలదిన్నెయను మంటిదిబ్బను మఱికొన్ని సమీపమునందలి దిబ్బలను త్రవ్వ నారంభించెను. తనచేఁ గట్టఁబడుచున్న అమరావతికిఁ బడమట నరమైలు దూరమున నున్న ధరణికోటయొక్క పురాతనపు గోడలనుగూడ విడియఁగొట్ట నారంభించి వానింగూడ నుపయోగపఱచుకొనుచుండెను. ప్రాచీనము లయిన ఱాతిపలకలు విగ్రహములు మొదలగున వనేకములు నాశము చేయఁబడి గొనిపోఁబడినవి. దేవాలయములకును భవనములకును పెద్దపెద్ద ఱాళ్లు పెక్కులు రాజాగారిచేఁ గొనిపోఁబడినవి కాని విగ్రహములు చిత్రింపఁబడిన ఱాతిపలక లనేకము లింకను మంటిదిబ్బలలోఁ బూడ్చుకొని పోయియున్నవి

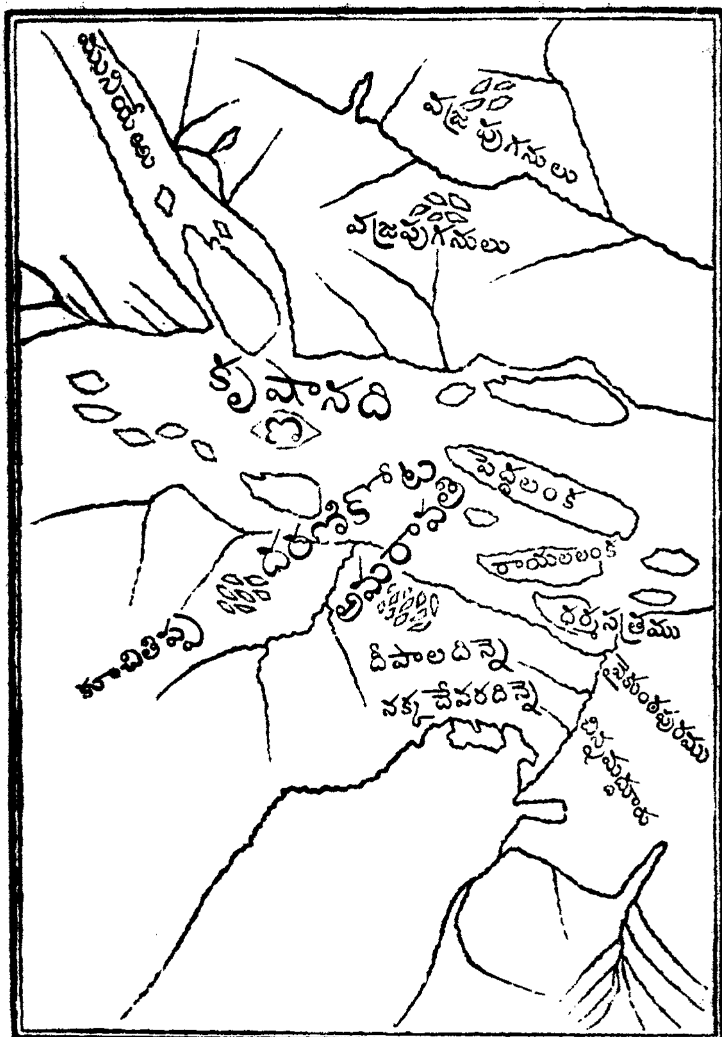
1 అయిదవశతాబ్దమునం దుండిన వాతాపిపురాధీశ్వరుండును పశ్చిమ చాళుక్యరాజు నగు మొదటి పులకేశివల్లభునిచే అమరావతీస్తూపము నాశము చేయఁబడినదని యొక శాసనముఁబట్టి తెలియుచున్నది.

తరువాత నివి కర్నలు మెకంజీగారి దృష్టి నాకర్షింపఁగా వారు దీని వృత్తాంతము నంతయు వ్రాసి "దిఏషియాటిక్ సొసయిటీ అఫ్ బెంగాల్" అనుసంఘమునకు (The Asiatic Society of Bengal) బంపించిరి. [1] అటుపిమ్మట మరికొంత కాలమునకు గనఁగా ౧౮౧౬ వ సంవత్సరమున వారు మరల నాస్థలమునకు విచ్చేసిరి. అప్పటికి వారు "సర్వేయర్ జనరల్ అఫ్ మద్రాసు" అను నుద్యోగపదవికి వచ్చిన వారగుటచేత దీపాలదిన్నెలోపల నుండిన చైత్యమును బయలుదీయుటకుఁ దమ స్వాధీనములో నుండిన సాధనముల నన్నిటిని రెండు సంవత్సరముల వఱకు నుపయోగపఱచుచుండిరి. దీపాలదిన్నెకు "హిల్ అఫ్ లైట్సు" (Hill of Lights) అని పేరుపెట్టిరి.

అమరావతి చైత్యముయొక్క ప్లానులును, చుట్టునుండు ప్రదేశములయొక్క పటములును, శిలాపలకలపైఁ జిత్రింపఁబడిన ౮౦ విగ్రహములయొక్క పటములును మిక్కిలి జాగరూకతతో వ్రాయించుటయే వీరి కృషియొక్క ఫలితముగా నున్నది. ఈపటములను వీరికి సహాయకారులుగా నుండు హామిల్టను, న్యూమాన్, బరుక్కు, అనువారు మిక్కిలి యందముగాను, రూపభేదము లేకయుండ సరిపోవునట్లుగను వ్రాసియుండిరి. ఆపటములయొక్క ప్రతియొకదానిని పైఁ జెప్పిన "ది ఏషియాటిక్ సొసయిటీ అఫ్ బెంగాల్" అనుసంఘమునకును, రెండవప్రతి మద్రాసులో నుంచుటకును మూడవప్రతి ఇంగ్లాండులోని డైరక్టరులకును బంపించిరి. మూడవప్రతిని డైరక్టర్ల పుస్తకభాండాగారమున నిప్పటికిని జూడవచ్చును. వీనివివరమును వర్ణించుచు వ్రాసినచరిత్ర మేదియును బంపఁబడనందునను, అచ్చట వారు దీని నవగాహము చేసికొని గ్రహించుట కష్టముగ నుండుటచేతను వీనినిగూర్చి యెవరును నాలోచింపరైరి. ౧౮౩౭ వ సంవత్సరమున వానిలోని రెండుశాసనములను ప్రిన్సెప్ గారి పత్రికయందు భాషాంతరీకరించి ప్రచురించుటతక్క మఱేపనియును జరిగియుండలేదు. అయినను అదృష్టవశముచేత సర్ వాల్టరు ఎల్లియాట్‌దొరగారు ౧౮౪౦ వ సంవత్సరమున

1. See Asiatic Researches vol IX page. 272.

గుంటూరులో కమిషనర్‌గా నుండుట తటస్థించెను. ఆయనగారు కర్నల్ మెకంజీగారు పూనినపనిని తామవలంబించి పనిచేయుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. ఆయనగారదివఱకుఁ ద్రవ్వియుండని ప్రదేశమును త్రవ్వించి సొగసుగా విగ్రహములు చెక్కఁబడిన శాతిపలకల నెన్నిటినో జాగుచేసి చెన్నపురికిఁ బంపఁగా నయ్యవి పదునాలుగు సంవత్సరముల వఱకు వానకు వాని యెండకు నెండి తుదకు ౧౮౫౬వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁ గొనిపోఁబడినవి. దురదృష్టవశముచేత నయ్యవి హిందూదేశములో సిపాయీల కలహము ప్రారంభమయిన కాల మనఁగా ప్రాఁతదయిన "ఈస్టుఇండియా కంపెనీ" అంతరించి "న్యూయిండియా కవున్సిల్" ఏర్పడుటకు సమయముఁ బంపంబడిన వగుటచేత వానికి స్వాగత మిచ్చి యాదరించువారు లేకపోయినందున ఫైఫ్‌హావుసు (Fife House) యొక్క కోచిహావుసు (Coach House) లోఁ ద్రోసివేయఁబడినవి. పనికిమాలిన చెత్తలోఁ గొంతకాల మణఁగి మణఁగి యుండి ౧౮౭౭ వ సంవత్సరమున డాక్టరు ఫర్గ్యూసనుగారి పాలఁబడుట తటస్థించెను. ఆయనగారు డాక్టరు ఫోర్బ్‌స్, వాట్సన్ మొదలగువారియొక్కయు' వారియుద్యోగస్థులయొక్కయు సహాయముతో వాని నన్నిటిని బయలునకుఁ దెప్పించి తేజోలేఖనము (Photograph) గావించిరి. ఆసాధనములతో ఫర్గ్యూసనుగారు అమరావతీ స్తూపమునువశముఁ జేసికొనుటకుఁ గృషి చేసిరి. అటువంటి పురాతన చైత్యములయొక్కయు, నూతన చైత్యములయొక్కయు, జ్ఞానమీయున కలిగియున్నను ఇందువిజయముగాంచక పోయియుందురు కాని యాకట్టడములయొక్క తేజోలేఖనములలోనే కట్టడములోని భాగములయొక్క ప్రతిరూపములు సరిగాఁ జిత్రింపఁబడినవి గానవచ్చుటచేత వానికిఁ గట్టడముయొక్క ప్రతిరూపము కన్నులకుఁ గొడగట్టినది. వీనిసహాయముచేత విగ్రహములు గల ఏశాతిపలక లేభాగమునం దుండినవో తెలిసికొనఁ గలిగిరి. అమరావతీ స్తూపముయొక్క స్థలనిర్దేశ మీక్రిందిపటమువలన మీకు సులభముగా బోధపడగలదు.

వజ్రపుగనులు
వజ్రపుగనులు
కృష్ణానది
పెద్దలంక
ధరణికోట
అమరావతి
రాయలలంక
ధర్మసత్రము
దీపాలదిన్నె
నక్కదేవరదిన్నె
వైకుంఠపురము

అది కృష్ణానదీ ముఖద్వారమునకు నెగువున నలువది డెబ్బది మైళ్ళదూరమున మునియేఱు సంగమించు స్థానమున కెదురుగఁ గృష్ణానదికిఁ గుడిప్రక్కను దక్షిణపుటొడ్డునఁ గట్టఁబడి యున్నది. ప్రాతపట్టణమగు ధరణికోటకుఁ దూర్పుగా నర మైలు దూరమున కూచితిప్ప యను మఱియొక మంటిదిబ్బ గలదు. అది యింకను బరిశోధింపఁ బడవలసి యున్నది. దక్షిణమున నక్కదేవరదిన్నె యను మఱియొక మంటిదిబ్బ కలదు గాని యది త్రవ్వఁబడి యుండుఁ బూడ్చుకొని పోయి యుండినవస్తువులు నూతన నగరనిర్మాణమునందు నుపయోగింపఁ బడినవి. ఈ యమరావతీ స్తూపమును నిచ్చటి పురాతనశిలలు మొదలగు వానిని భూమిలోనుండి వెళ్ళగించి కాపాడుటకై సర్కారువారి ప్రయత్నములు నేటివఱకును జరుగుచునే యున్నవి. పురాతనపుఁ గట్టడములు, పురాతనపుఁ బనిముట్లు, పురాతనపు శిలలు మొదలగున వెన్నియో బయలుపడినవి. ఇంకనుగొన్ని బయలుపడుచున్నవి. ఇంకను మఱికొన్ని బయలుపడవచ్చును. ఈవిషయమున ప్రాచీనవస్తు పరిశోధనాధికారిగ నుండిన (ఆర్కియాలాజికల్ సర్వేడిపార్టు మెంటునకు సూపరింటెండెంటు) రీ దొరగారు ౧౯౦౬-౭ వ సాంవత్సరిక వృత్తాంతమునందు వ్రాసిన వాక్యములను దెలుపుట యుక్తము [1] "౧౯౦౬-౭౦ సంవత్సరమునఁ జేసినపని గతసంవత్సరమునఁ జేయఁగా మిగిలిన పనిని ప్రారంభించుటయే యై యుండెను. అందు ముఖ్యముగా నుత్తరద్వారమువద్దను పశ్చిమ ద్వారమువద్దను ప్రారంభింపఁ బడియెను. అసలు మంటిదిబ్బపైన మన్ను పరిమాణము లెక్కింప నలవి కాని యంత యత్యధికముగా నిలిచి యుండుటచేత ఈద్వారములకడ దాగోబా (చైత్యము) లను కనుగొనునంతటి దూరమువఱకు త్రవ్వికను గొనిపోయి యుండలేదు. అయినను ఫలితములు రంజింపఁ జేయునవిగా నున్నవి. ఇటుకగోడలును చలువరాళ్ళ ప్రాకారంబుల యొక్క భాగములును బయలుపడినవి.

1. The Annual Progress Report of the Archeological Survey Department, Southern Circle for the Year 1906-0-7, p. 2.

ఇదిమాత్రమేగాక సంపూర్ణములయిన ప్రత్యేకవిగ్రహములును, తునకలయిపోయిన విగ్రహములును పెక్కులు బయలుపడినవి. సొగసుగాఁ జిత్రింపఁబడిన యొకవల్లని చిన్నజాతి విగ్రహమును, శాసనములును, చలువజాతి పలకలును నిడుపాటి జాతిలోట్లును, జాతికంబములును, మనుష్య విగ్రహములును, స్తంభములయొక్క పీఠములును, నాణెములును, పూసలును, మఱియు నొక యిత్తడిగొలుసు, మేకులు, చీరణములు (కాసెయులులు) కత్తులు, ఒకగంటము, ఒకకాపియు (గోడ మొదలగువానికి సున్నము వేయు పనిముట్టు,) చక్కఁగ బోతపోయఁబడిన యొక మట్టికూజాయు, పెక్కు మంటిపెస్తెలు, మంటిశాంబాళము, మంటిగొట్టములు, మంటిచట్టములు, మంటినూకుళ్ళు మొదలగువస్తువులును, మనుష్యుల దంతములు, మనుష్యుల బొమికలును గానుపించినవి. ఈద్వారముల కడఁ గానిపించినగోడలు వెలుపలిమంటిదిబ్బలవఱకును వ్యాపించి యుండుటచేత దాగోబాలుండినయొడల బయలుపడు వఱకు త్రవ్వించవలసినపని నిలిచియున్నది.”

ధాన్యకటకనగరము.

భరతఖండమునందలి పురాతన పట్టణములలో పాటలీపుత్రమునకుఁ దరువాత ధాన్యకటకనగరమే విశేషప్రఖ్యాతిఁ గాంచినదిగా నున్నది. ఇది క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము నాగరాజులకును క్రీస్తుశకమునకుఁ దరువాత శాలివాహనులకును రాజధానీ నగరముగానుండి యాంధ్రసామ్రాజ్యమునకంతకు బహుళశతాబ్దములకాలము మేటికిరీటమై ప్రకాశించుచుండెను. ఈమహానగరము పదునెనిమిది శతాబ్దములక్రిందటఁ బొందిన మహోన్నతివైభవమంతయు నాగరికతాప్రశస్తిఁ గాంచిన పాశ్చాత్యపండితమండలి నేఁడు ధరణికోటమంటిదిబ్బల లోఁగాంచి యచ్చెరువందుచు వేనోళ్లఁ బొగడుచుండుటను జూచుచుండునప్పు డాంధ్రదేశమున జన్మించిన యేదేశభక్తుని హృదయమున కానందజనకముగా నుండ కుండును? ఈపురాతనాంధ్రనగరములోఁ బ్రాచీనాంధ్రులచారిత్రము గూడ బయలుపడి యాంధ్రజాతీయాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడుచున్నది.

ఈధాన్యకటకమునే కొందఱు ధన్యకటకమనియు, ధనకటకమనియుఁ గూడ వాడుచువచ్చిరి. మొదటిపేరు ధాన్యకటకమేగాని మఱియొకటి కాదు.

ఇది ౧౨, ౧౩, ౧౪, శతాబ్దములలో ధాన్యవతీపురమను పేరను విఖ్యాతిబడయు చుండెనని శాసనములుకూడ రూఢిపఱచుచున్నవి. శాలివాహనశకము ౧౨౭౩ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౩౫౧ వ సంవత్సరమున అమరావతీ గ్రామమునందలి యమరేశ్వరాలయములోని యొకశాసనములో శ్రీధాన్యవతీపురమని తెలుపఁ బడినది. మఱియును కృష్ణామండలములో నూజవీడు తాలూకాలోని యెనమదలగ్రామములో నొకఱాతిబండపైనుండు శాసనములోఁగూడ ధాన్యవతీపురమనియె చెప్పఁబడినది [1] ఈధాన్యకటకమను శబ్దము టిబెట్ దేశ గ్రంథములలోఁ దృల్-ల్డాన్-బ్రాస్-స్ప్రుయిన్సు'' (Dpal-ldan bras-spruins) అని భాషాంతరీకరింపఁ బడినది. అనఁగా ధాన్యరాశు లధికముగాఁ గల పట్టణమని యర్థమఁట ఈపట్టణమునందే గొప్పచైత్యమున్నదని యాదేశ చరిత్రమును వ్రాసిన తారానాథుఁడు నుడువుచున్నాఁడు. ఈపైవృత్తాంతములను బట్టి ధాన్యకటకమను పేరు నిజమైన పేరుగాఁ గన్పట్టుచున్నదనుటకు సందియము లేదు. చీనాదేశపు యాత్రికుఁడగు హువానుత్సాంగు ధాన్యకటకమును వర్ణించి చెప్పిన విషయములనుబట్టి ధాన్యకటక నగరముండిన ప్రదేశము ధరణికోట యగునా కాదాయని పాశ్చాత్యపండితులలోఁ గొందఱు విశేషముగాఁ జర్చించిరి. ధాన్యకటకము ధరణికోట కాదనియు, విజయవాడ (Bezwada) యనియు వాదించిన వారిలో ఫెర్గుస్సన్యాయులుగారు ప్రముఖ్యతనుగాంచియున్నారు. వీరుహువానుత్సాంగు చేసిన వర్ణన నాధారపఱచుకొనియే వాదించుచున్నారనుటకుసందియములేదు గాని సంగతి సందర్భములన్నిటినిచక్కఁగనాలోచించి చూచిన పక్షమున విజయవాడగాక ధరణికోటయె ధాన్యకటకనగరమని చెప్పుటకు ప్రబలహేతువులు కలవని పెక్కండ్రు చరిత్రకారులు తలంచుచున్నారు. హువానుత్సాంగు ధాన్యకటకమునకుఁదూర్పునఁ బూర్వశైల సంఘారామమును, పశ్చిమమున నపరశైల సంఘారామమును గలవని పేర్కొనియున్నాఁడనియు, అయ్యవి పర్వతములకుఁ జేరియున్నవని చెప్పియున్నాఁడనియు, అపూర్వశైల సంఘారామమె బెజవాడకుఁ దూర్పుననున్న కొండపై నున్నదనియు, అపర

1. See Mr. Mackenzie's Kistna District Manual.

శైల సంఘారామము బెజవాడకుఁ బడమటనున్న కొండపై నున్నదనియు, ధాన్యకటకమునకుఁ దక్షిణముననున్న కొండగుహాలలో భావవివేకస్వామి తపస్సు చేసికొనుచున్నాఁడని యాత్రికుఁడు వచించియున్నాఁడనియు, అదియు బెజవాడకు దక్షిణ భాగము నందుండిన ఉండవల్లికొండ యనియు, అపరశైల సంఘారామము అమరావతీ స్తూపమే యైనయెడల నచ్చట కొండలేవియు లేకుండుటకుఁ గారణమేమనియు, చుట్టును గొండలేవియును లేక పట్టిబయలులో నుండుటచేత నయ్యది ధాన్యకటకము కాదనియు, కొన్ని నెలలు నివాసము చేసియుండిన హోనుత్సాంగు వర్ణించిన వర్ణనలకు బెజవాడమాత్రమె సరిపోయియుండుటచేత ధాన్యకటకనగరము తప్పక బెజవాడయే యగునని తమయభిప్రాయమని స్యూయలుగారు కంఠోక్తిగఁ జెప్పియున్నారు.[1] అయినను భరతఖండమునందలి బౌద్ధుల స్తూపములను, బౌద్ధులగుహాలను, పర్వతములలోఁ దొలువంబడిన పురాతన దేవాలయములను బరిశోధించి వానింగూర్చి గ్రంథములను వ్రాసిన డాక్టరు ఫెర్గూసను గారు స్యూయలుగారి వాదము నొప్పుకొనక ఖండించి ధరణికోటయే ధాన్యకటకమని సిద్ధాంతీకరించి యున్నారు. వీరివాదమె విశ్వసనీయమైనదిగఁ గన్పట్టుచున్నది. చీనాయాత్రికుని వ్రాఁతసందిగ్ధముగ నున్నదనియు, వారు కొండలలోఁ జూఁచి వ్రాసియుండిరో వినికిడినిబట్టి వ్రాసియుండిరో నిజము తెలియరాదనియు, అపరశైల సంఘారామమును గూర్చి వర్ణించినవర్ణన అమరావతీస్తూపమునకు సరిపోవుచున్నదిగాని బెజవాడకొండలమీఁది గుహాలకు వర్తించుచుండ లేదనియు, ఉండవల్లికొండగుహాలు పౌరాణిక సంబంధమైనవిగాని పురాతనబౌద్ధమత సంబంధమైన గుహాలు కావనియు, అందలి యనంతశయనుని దేవాలయము నవీనమైనదిగాని మిక్కిలి పురాతనమైనది కాదనియు, హిందూదేశమునందుండిన బౌద్ధవిహారము లన్నిటితోఁ బోల్చి చూచినపుడు బెజవాడగుహాలు ఛేదించినవిగా నున్నవనియు, అమరావతీస్తూప మట్లుగాక సార్వవిధముల చేతను తక్కినవానిం బోలియున్నదనియును, ఇంతియగాక హిందూదేశము నందలి స్తూపములలోఁ బ్రధానమైనదిగ నుండి దేశస్థులకు దిగ్భ్రమను గొల్పెడిసమా

1. Mr. Sewell's Dhanyakacheka.